SPECIMEN
VARIAE LITERATURAE

QUAE

IN URBE BRIXIA EJUSQUE DITIONE
PAULO POST TYPOGRAPHIAE INCUNABULA
FLOREBAT

Scilicet vergente ad finem Sæculo XV.
usque ad medietatem Sæculi XVI.

Unde præter Brixiani ingenii gloriam, tam Annalium Typographicorum series, quam Historia literaria temporis illius, quo bonarum Artium renata sunt studia, illustrantur.

PARS SECUNDA

GRAMMATICA, ORATORIA, POETICA, PHILOSOPHICA COMPLECTITUR.

BRIXIAE
Excudebat JOANNES-MARIA RIZZARDI
CIↃ IↃCC XXXIX.
SUPERIORUM APPROBATIONE.

AD LECTOREM.

On adeo cœco ſtudio Brixiani ingenii gloriæ amplificandæ abripitur hujus Operis AUCTOR, ut Scriptores omnes in eo recenſitos, ac propterea Grammaticos, Oratores, Poetas in hac altera Parte laudatos (nam ad tertiam Philoſophos rejicere, præſentis Voluminis moles adegit) primis ſubſelliis dignos in ea, quam pertractarunt, diſciplina arbitretur. Viciſſim vero ſperat ipſe, neminem gloriæ illi ita infenſum fore, ut pleroſque ex ipſis ſingularem prorſus laudem fœtibus ſuis ſibi comparaſſe, in dubium revocet. Illud itaque tantum in hac Præfatione inveſtigandum erit, an nimirum in ſingulis illis Artibus Brixiana literatura unum ſaltem Scriptorem jactare valeat, qui ad principem omnino locum adeo feliciter contenderit, ut aliarum gentium homines, qui eadem tempeſtate in iiſdem Artibus primas tulerunt, ſi non procul a ſe reliquit, nec ipſe longo intervallo ab iiſdem diſtare comperiatur. Id, inquam, in hac Præfatione diſcutiendum ſuſcipimus, bona cum Lectoris venia aliquanto copioſius.

Atque ut a Scriptoribus illis, qui primi in hac Operis Parte comparent, initium ducamus, illico Auguſtinum Saturnium Lazaroneum palmæ inhiantem Grammatica offert diſciplina; nec enim putat, illius laudi quidquam decedere

ex oppidi, cui ortum debet, tenuitate, Buenni ſcilicet in Oreola Valle, quam vulgo Camonicam dictitamus. Palmam illam Saturnio omnino adjudicaſſe cenſendus eſt Janus Pincius, Poeta laureatus, in Epiſtola Saturnii Mercurio præpoſita; nam ibi diſerte affirmat, in Saturnio vires ſuas potiſſimum expertam eſſe Grammaticam, præcipuoſque ejus Artis Doctores, qui ante ipſum ſcripſerant, plus ab eo ſplendoris accepiſſe, quam illi tribuiſſe. Pugnam a Saturnio cum Laurentio Valla initam poſtea deſcribens, celeberrimum hunc Latinarum Elegantiarum parentem, pedem referre, & ſe ſe dedere coactum repræſentat. At Saturnii excellentia ex ipſo Saturnio dignoſcenda. Quare ex fragmentis bene multis, quæ ex ipſius Mercurio excerpta ſuo loco recitata ſunt, quædam dumtaxat Proœmia Lectorum oculis hic iterum exponentur, quæ, vel ſola, demonſtrant eximiam hominis peritiam; qua factum eſt, ut ipſæ Grammatices ſeu tricæ, ſeu brevia, & ſcopuli (ut vocari ſolent) hujuſcemodi pondus, ac decus nanciſci valuerint, perinde ac ſi ad percipienda ſublimioris cujuſpiam facultatis principia aditum patefacerent. De Imperſonalibus, inquam, de Participiis, de Gerundiis, de Supinis ita ſapienter, ita acute præfatur Saturnius, ut tantum dignitatis ſeu Philoſophi, ſeu Theologi etiam eloquio ineſſe vix, aut ne vix quidem contingat, dum graviſſimis argumentis Proœmium conſtituunt.

Non

Non defuerunt Grammatici, qui Imperſonalibus bellum indixerint, & tanquam Platonis, atque Ariſtotelis dogma evertentia, e Scholis eliminarint. At Saturnius noſter nec horum hominum impetum, nec emetiendi in explicandis illis itineris ſalebras pertimeſcens, ita Imperſonalium cauſam defendit, ut profeſſus præterea ſit, divinum latinitatis ſplendorem ſine his haud poſſe conſiſtere. En ejus verba l. 3. c. 1.

Et bonam latinitatis partem Imperſonalia ſibi vendicant. Quæ ſumma cum diligentia ni per nos teterrimis e tenebris, ac ſitu inveteratæ, ac deploratæ illius ignorantiæ, tandem aliquando in lucem redimantur, haud cauſa eſt, quin de literis peſſime dici meritus velim. Quid enim verba hæc non modo ſuſcipiam, verum etiam & exoſculer, & amplectar, quando ſine his ſplendor ille divinus latinitatis haud conſiſtere poteſt? Neque tamen clam me eſt, quantum ſudoris, vel potius quantum ſanguinis mihi fundendum ſit in his explicandis. Quando & natura longe ſunt intellectu difficillima, & hoſtes quam plurimos habeam tum acerrimos, tum infeſtiſſimos, & alioquin incredibilis quædam expectatio mihi gravis adverſaria jam ſit conſtituta. Aggrediar igitur, &, quam citiſſime potero, tantum negotii abſolvam.

Ob hanc ipſam de Imperſonalibus tractationem impotenter debacchatus eſt adverſus Saturnium Gaſpar Scioppius l. 3. c. 1. Miner. Sanct. idque nil mirum, nam quantum præſtantiſſimis, & de re literaria optime meritis Viris oblatrare conſueverit

rit

rit Vir ille, nec ipsi parcens Ciceroni, aut Varroni, satis compertum. Ad Participia explicanda digreditur Saturnius l. 6. dumque in Procemio affirmat, Participiis orationem nusquam non reflorescere, delectare, ac movere, adhibet ipse orationem iis ipsis dotibus effulgentem. Ita enim ejus libri c. 1.

Participia latinitati brevitatem conferunt, appositissimum providentis naturæ ad condecorandam orationem ministerium: non concisam illam quidem, ac mancam, cui obscuritas agnata, sed quæ multa complectatur verbis non ita multis, quæque pro rerum, ac sententiarum complexu apparent etiam pauca; simulque genus dicendi faciunt in primis fusum, lene, æquabiliter incedens, non contortum, non intumescens, non corruptum. Ad hæc, brevitati cognatam celeritatem, quæ cum aliis rebus comparatur, tum vero Participiis septimo in casu constitutis, vel maxime si plura consequantur. Postremo varietas præcipuum naturæ bonum, ubi opes, deliciasque suas ambitiosius ostentat, quam in Participiis, ut oratio ipsa nusquam non his reflorescat, delectet, moveat?

Gerardus Joannes Vossius de Arte Grammat. l. 5. c. 9. negans transitivam Verborum constructionem propriam esse Participiorum notam, Saturnii quidem opinionem impugnat; eodemque loco ab eo pariter dissentit, quod spectat ad Canonem quendam, tanquam Lydium, ait Vossius, a Saturnio propositum ad expendendam Gerundiorum, ac Supinorum doctrinam. At id agens,

a

a Scioppii furore adeo abfuit, ut contra, Saturnium appellare non dubitaverit, doctissimum, & acutissimum Virum. De Gerundiis hæc ille l. 7. c. 1.

Rem controversam aggredior, & plenam dissensionis; verum Superis bene faventibus per nos tandem aliquando dijudicandam. Neque enim nos hi sumus, quorum vagetur animus errore, quique certi nihil habeamus, quod sequamur. Illuxit, illuxit tandem nobis veritas hæc toties petita, toties pugnata. Scripsere, scio, plerique alii de Gerundiis, Viri illi quidem acuti, ac docti; verum ita, ut aliorum potius opiniones, quam sepositi, atque abditi aliquid deprompsisse videantur. Quanquam ne Veteres illi quidem, quibus antiquitas nil habuit doctius, nil exactius, tales extitere, ut viam industriæ posteris præcluserint. Super hæc, in disputando, auctore M. T. Cicerone, non tam quid Majores senserint, observandum, quam rationis momenta quærenda sunt. Ut in agro colonus, in uxore vir sterilitatem odit, sic infœcundam animam odit illi complicita, & associata mens divina.

Supina aliqui dicta putant, quod, instar supinorum, otiosorumque hominum, omnia habeant confusa, permixtaque. At de illis ita differit Saturnius, ut nil certe minus, quam supinum, otiosumque hominem referant. Sic loquitur l. 8. c. 1.

Litem superiori Syntagmate disceptavimus plenam perplexitatis, plenam discordiarum. Nunc Supina nobis aggrediunda, negotium sane plurimi tum sudoris, tum consilii; ambagum autem non minus differta, quam latebrosæ difficultatis. Argumentum alioqui

qui dignum, in quo Veteres etiam illi nervos suos intenderent. Verum fit, nescio quo fato, ut non omnia sciamus omnes. Tradidere porro principes illi pleraque digna scitu, digna observatu, sed non pauciora posteris investiganda, atque dijudicanda reliquere. Etenim in omni artium genere cum plurimum actum fuerit, semper tamen omnis posteritas habet, quod agat. Excedit enim, multumque supereminet humanæ captum cogitationis, rerum infinita multitudo. Fuere, scio, Veteres illi viri quidem eruditissimi, homines tamen, quippe quibus non tota veritas sese infuderit. Itaque omnes, ut fallere potuerunt, & falli, ita in rebus dubiis nemo eorum opinionibus perinde sese addicat, ut facultas libere dissentiendi non usque potior existat. Leganturque omnes, sed cum delectu. Neque enim vis naturæ in nobis effœta est, ut ipsi nihil ex nobis parere possimus, sentiamusque bonum esse, quod rerum multitudine, ac magnitudine vincimur. Nemo ad cognitionem veritatis magis accedit, quam qui intelligit, ubi multum profecerit, semper tamen sibi superesse, quod quærat. Quapropter cunctis adnitendum, pallendum, sua cuique vix faciunda, ut novo semper aliquo fœtu artem Grammaticam adaugeat, atque illustret.

His Saturnii Prooemiis quid elegantius, quid sublimiori quovis dignius argumento? Novi equidem, monente Horatio in Arte Poetica, quænam vitanda sint vitia, Incœptis gravibus plerumque, & magna professis, *& quam studiose cavendum, ne speciosa quædam exordia censuræ illi subjaceant,*

ceant, Amphora cœpit inſtitui, currente rota cur urceus exit? *At Saturnium noſtrum perſonam, quam ſibi in Proœmiis illis impoſuit, pro dignitate ſuſtinere, quæcumque ex ejus Mercurio in medium allata ſunt Specimina, cuivis, ut ſpero, perſuadebunt. Neque vero hæc omnia, velut Grammaticorum minutiæ, deridenda, quum ab horum notitia, non multa modo Poetarum, aut Hiſtoricorum loca, ſed & graviſſimæ Juris controverſiæ, lucem fœnerentur, ex auguſtæ Antiquitatis judicio, ut monuit Voſſius de Arte Gram. l.* 5. *c.* 13.

Ad Oratoriam Artem accedo, in qua peregrinus, & hoſpes ſit oportet, cui minime notum Jovitæ Rapicii nomen. Qualis, quantuſque in ea fuerit Rapicius, Orationes plures ad demonſtrativum genus pertinentes, quas conſcripſit, oſtendunt; at multo adhuc manifeſtius libri quinque de Oratorio Numero, cedro utique dignum Opus. Hanc Rhetoricæ diſciplinæ partem ab aliis neglectam, ab aliis, quaſi percipi nullo modo poſſet, depoſitam, ac deſperatam, adeo docte, & copioſe tradidit, ut in eadem Rapicius unus (abſit verbo invidia) legi mereatur. Fuſiora ex illo Tractatu ſuo loco recitantur excerpta, quæ Lector adeat. Unum tantum ex ipſis hic iterum afferetur, Operis utilitatem, ac præſtantiam paucis verbis ob oculos ponens. Ita Rapicius lib. 5.

Cum igitur pedibus, ac ſyllabarum quantitate, & tono, & quaſi cantu conſtet hic numerus; nec ſyllabarum quantitas, nec tonus, nec ſpiritus ab antiquo-

rum consuetudine quicquam variaverit: quid obstat, quo minus numerum hunc conficere, & de eo præcepta, Veterum more, tradere possimus, ac debeamus? Quis enim ignorat, ubicunque omnes fuerint alicujus rei partes, quanquam disjectæ, ibi tamen, si in unum adduxeris, totum posse constitui? constitui autem solere, & debere, quam fieri potest, aptissime; nisi quis aut tam hebeti, aut tam præpostero sit ingenio, ut, cum parata, expolitaque ante oculos, atque inter manus extent membra omnia, e quibus vel Phidiæ Minerva, vel Polycleti Hercules possit confici, disjecta illa malit jacere, quam in aptum ordinem redigi, atque in signa orbe toto celebranda consurgere. Quis porro, cum ædes struere desideret, nec quadrati lapidis, lignorumque, & laterum, ac reliquæ materiæ desit copia, struet quidem opus, sed adeo negligenter, ut nihil curet, cum quo lapide, lignove, aut latere, quem lapidem, lignum, aut laterem conjungat? nec consideret, quo modo copulari possint, & qua sui parte stabiliorem, firmioremque queant exhibere structuram? nec saltem abscindat, removeatque, si quid obstat, nec addat, si quid deest, ut tota structura firmior fiat, tum etiam aspectu ipso pulchrior; sed omnia incondita, utcunque sors tulerit, coacervet, ac sibi non tam domum, quam ruinam paret? Huic similes sunt quicunque contemptis his, quæ traduntur de numero, præceptis, mente circumscriptas sententias incondita potius, atque indistincta oratione jactari lætantur; quam, quæ delegerint, verba ita dimittere, ut suo quodque loco respondeat; nec, cum possint,

fint, curant, ut periodi, colaque, & commata omnia, & prima, & media ad finem spectent, & alia, atque alia terminatione claudantur.

Hunc ipsum Rapicium Poetica disciplina admodum valuisse, metrica illius in nonnullos Psalmos Paraphrasis fidem facit, quam cum celeberrimis illis M. Antonii Flaminii, & Georgii Buchanani de principe loco dimicantem AUCTOR *in medium proferre non dubitavit. At quoniam Laurentii Gambaræ de Columbi Navigatione Poema a Paulo Manutio, dum ejus exordium multis præsentibus Patavii legeret, voces illas extorsit* Cedite Romani, *ut ipse Manutius refert in Epistola suo loco citata, ac præterea fassus est, eo in judicio adhuc, qui a se dissentiret, invenisse neminem; Laurentius ipse Gambara potius, quam Jovita Rapicius, quam Jacobus Bonfadius, quam Nicolaus Siccus (præstantissimi profecto Brixiani Poetæ) hoc loco in exemplum proponi, suo quodammodo jure deposcit. Poematis illius initium ad Antonium Perenottum Cardinalem Granvelæ hujusmodi est.*

Perenotte, virum referam, qui littora primus
Ingentis tetigit Cubæ, non cognita nautis.
Hactenus, oppositumque polum, novaq; astra retexit
Nuper, & inventas cancri sub sidere terras.
Accipe, quæ quondam jussisti carmina, ab Afris
Cum domitis Cæsar dulcem, claramque redisset
Parthenopen victor, qui forti milite densas
Tot Turcarum acies validis superaverat armis,

Et pulſum Regem regnis induxit avitis:
Non ſine te maris immenſos invadere fluctus
Tentaſſem ratibus, nec vaſtò in gurgite vela
Tendere, ſed Mellæ tenuiſſem parva fluenta,
Hic ubi Chinæas arces, atque arma, viroſque,
Et fines latos canerem, terramque feracem
Tot frugum, & ferri venas. Urbs condita ab alto
Sanguine Cenomanum ducit genus, aſpera bello
Quæ fuit, & lætis Italos ſucceſſibus auxit.

Quoniam vero ſuſpicari quis poſſet, Manutii illud de Gambaræ Poemate judicium a nimia hominis ad ipſum Gambaram ſcribentis facilitate, & humanitate profluxiſſe, liceat in novum exemplum fœtum Poetæ noſtri Benacenſis adducere, Joſephi, inquam, Milii Voltolinæ Saloenſis, qui Hortorum culturam Epico carmine cecinit. Pauculos ex eo hic afferam verſus (ſat multi ſuo loco recitantur) Nuncupationis, Invocationis, & Partitionis ipſius Operis exordia tantum deſignantes.

Huc teneræ, huc huc ferte pedem, mea flamma, puellæ,
Eſt quibus Hortorum cordi cura, huc, precor, omnes
Currite; Tuque adeo Sociæ pulcherrima gentis,
Virginei decus una chori, Iſabella, venito.
Hortorum hic cultus diſces; quid ſcilicet Hortos
Perpetuo lætos faciat bene olentibus herbis. &c.
Bonfadi pia Muſa, colis quæ hæc frigida Tempe,
Antraque opaca, ſonans rapido qua flumine Cliſis
Gazano vicina tuo prata irrigat, umbras
Inter ubi, nemorumque comas zephiritides auras
Perpetuo tecum, comites tibi ludere fama eſt &c.

Huc

Huc niveis allabere pennis,
Hicque mihi, teneras mecum miserata puellas,
Da canere Hortorum cultus, faveasque canenti &c.
Quam velit Hortus humum; quæ illius cura colendæ;
Ponere quo sepes deceat; quoque ordine vites;
Nobilis hic optet quas sedes quælibet arbor;
Et quæ, quotque modis, hinc condimenta parentur;
Semina delectu cultæ quo credere terræ;
Quique herbis locus edulibu', qui floribus aptus;
Nascentis quæ cura oleris, qui cultus alendo &c.

Milium nostrum eo in Poemate superasse Veteres omnes, qui de Hortorum cultura præcepta doctissime, & elegantissime literis mandaverant, & Columellam quoque, qui id ipsum Poeticis numeris diligentissime præstiterat, affirmat Euphrasius in Epistola Poemati illi præposita. An autem Renati Rapini, qui post ipsum de eo ipso argumento celebratissimum Poema condidit, Musam æquaverit, suo loco aliorum judicio relictum est. At dubitari nequit, Saloensem Musam multum abfuisse ab ea animi exultantia, qua Rapinus post jactatam in Præfatione multis, multisque verbis suscepti a se Operis arduitatem, perinde ac si ipsum Virgilium, aliosque omnes post ipsum Poetas deterruerit, deinde in Prologo secundi libri ita sibi plaudit, ut quercus ipsas frondosa cacumina, unde meritam ipse capiti suo coronam imponat, inclinare jam cernat, & sylvas jam audiat læto fremitu, assensuque secundo responsare. Saloensis nostri Poema Rapino ignotum fuisse, nil mi-

mirum, quum Brixianos ipsos nihil de illo resciviſſe, ex Cozzandi Bibliotheca, in qua omittitur non Poematis tantum, ſed & Scriptoris mentio, facile pateat; at Columellæ Poema Rapinum ignoraſſe, haud parum miremur. Pari ratione dignum admiratione eſt, Poema de Columbi Navigatione ab Ubertino Carrara ætate noſtra compoſitum, & Æneidi ipſi Virgilianæ a quibuſdam par habitum, in Arcadiæ Romanæ Olympicis ludis celebratum a quopiam reperiri bis verſibus,

Primus hic Eudoxus, qui carmine per mare magnum
Auſus ad ignotas Columbum ducere terras.

Gambaræ noſtri Poema tum Editiones plures, tum Epiſtola Manutii, tum ſexcenta Scriptorum ea ætate teſtimonia, lippis, & tonſoribus notum reddiderunt, ac propterea in eo detegendo non adeo laborandum, ac Columbo fuit in illa ſua ad novum Orbem Navigatione. Ejuſdem argumenti Poema poſt Gambaram ſcripſit etiam Julius Cæſar Stella ſuo loco in hoc Opere laudatus, ſaltem libros duos priores, quos doctis Viris ſui temporis admodum probatos fuiſſe, abunde teſtatur Epiſtola Franciſci Bencii eis libris præfixa. Si quis tria hæc Poemata Gambaræ, Stellæ, & Carraræ inter ſe comparaverit, nihil fortaſſe Brixianorum Poetarum gloriæ (nam Stella quoque pro Brixiano habendus) officiet poſtremum, licet ei improbum quadraginta annorum laborem Carrara ſacraverit, & licet ſingulis annis ejuſdem librum unum in frequentiſſimo, lectiſſimoque

Vi-

Virorum confessu, toto plaudente theatro, Romæ consueverit ipse recitare.

Atque hi sunt, quos arcem ipsam obtinuisse ejus disciplinæ, quam ingenii sui fœtibus in altera hac Operis Parte memoratis excoluerunt, Brixiana gloriatur literatura. Sua & aliis Scriptoribus in eadem recensitis decora minime defuisse, facta suis locis de ipsis mentio comprobabit. Certe Quintiano Stoæ laurea Corona, e Ludovici XII. manibus recepta, non defuit. Sabæo ornamento fuit Bibliotheca Vaticana, in cujus cura septem Romanis Pontificibus inservíit, quamque collectis ex Septentrionalibus etiam peregrinationibus spoliis ditavit. Taberium Aldi Manutii judicium honestavit, quum ab hoc dignus habitus fuerit, cui in eo doctorum Virorum proventu, quem ætas illa ferebat, suam Stephani de Urbibus Editionem inscriberet. Græcarum literarum peritia plures alios Taberii cives exornavit, inter quos T. Prosper Martinengus in condendis Græcis carminibus ita excelluit, ut ipsum Pindarum referre, quorundam judicio, censeatur. Homerus, Hesiodus, & Aristophanes Brixiano prælo debuerunt, ut primum ab his etiam legi possent, qui Græcam linguam ignorabant. Andrea Marone non alius in extemporali fundendi carminis facilitate præstantior, ita sentiente, cum Eruditorum ejus temporis caterva, Leone X. qui eximiis animi sui virtutibus, politioris literaturæ, quin Poeticæ illius extemporalitatis laudem, teste Jovio, conjunxit. Bartho-

tholomæo Parthenio, & Bonifacio Bembo ex Academia Romana, in qua publice docuerunt, decus accessit. Pater Octavius Pantagathus, decus ipse fuit non Brixianæ tantum, sed Romanæ quoque Urbis, nam hæc, ut diserte scribit P. Manutius ad Octavianum Magium, huic non tanti esse debebat, quia Roma est, quæ præstantes olim Viros tulit, Imperii terminos cum Oceano conjunxit, quanti ob unius hominis consuetudinem, cujus est humanitas doctrinæ par, doctrina vero, quæ potest esse, maxima. Is est Octavius meus, qui Urbem, a qua cæteri honestantur, sua ipse virtute nobilitat. *Locum autem in hac Operis Parte invenit ob insignem, quæ illi minime defuit, Poeticæ disciplinæ peritiam. Academiam* Occultorum *dictam, quæ Brixiæ ea ipsa tempestate floruit, Latinos versus, Hetruscosque suavissimos protulisse, fidem faciunt evulgatæ eorum carminum Collectiones. Tandem Laura Cereta, Veronica Gambara, & aliæ doctissimæ Mulieres effecerunt, ut Brixia non hominum tantum, sed &* Feminarum Academia *appellari meruerit.*

Tot, tantisque Viris, si Lector miretur, minime hoc loco conjungi Vincentium Madium, docti, & celebris Commentarii in Aristotelis Poeticam conditorem, sciat, locum ei asservatum fuisse in tertia bujus Operis Parte, quæ Philosophica complectetur. Fuit enim Madius noster, ut plures, & præsertim Sigonius eum appellarunt, Philosophiæ Italicæ lumen.

PARS

PARS SECUNDA
GRAMMATICA, ORATORIA, POETICA, PHILOSOPHICA
COMPLECTITUR.

GRAMMATICA.

QUONIAM Grammaticæ potissimum Artis subsidio Brixiani Scriptores vindicandis ab interitu Poetis, de quibus in prima hujus Speciminis parte dictum est, operam suam contulerunt, posteriorem hanc ab ea ipsa Arte exordiemur, illico ostendentes, quam præclare in illa quoque excolenda eorum hominum ingenia desudaverint; utque semel initam scribendi rationem sectemur, Brixianæ ditionis fines, prout occasio feret, identidem prætergressi, aliorum etiam doctorum Virorum in ea Sparta adornanda labores, & studia inspiciemus: unde, quinam fuerit rei Grammaticæ id temporis status, dignoscatur, & cujusce generis Institutiones illæ, quas pueris imbuendis oriens Typographia in literarios ludos invexit.

I. Pylades Buccardus, quem de Poetarum Latinorum Principe M. Accio Plauto egregie meritum Brixiana, ut vidimus, literatura in ipso hujus Operis exordio in medium protulit, hoc pariter loco primus omnium prodit, Grammaticæ Arti suppetias ferens adversus Alexandri de Villadei Doctrinale, quod, Arti licet illi tradendæ parum, aut nihil opportunum, maximam tamen apud Ludimagistros auctoritatem obtinebat, ac

proinde puerorum manibus assidue in Scholis terebatur. Jam siquidem in iis valere jussi fuerant veteres Grammatici, quos in unum collegit præter Heliam Putschium Antuerpiensem, & Joannem Theodorum Bellovacum memoratos a Fabricio Bibl. Lat. T. 2. l. 4. c. 7. Lucas Panetius Olchinensis, de quo in priore hujus Operis parte dictum est, testatus in Epistola Nuncupat. ad Franciscum Rhainerium, se de eorum Grammaticorum medio tetra verborum portenta, collatis multis exemplaribus, sustulisse, & varia passim loca Cimmeriis obducta tenebris illustrasse. Ita ipse in Veneta Editione an. 1522.

Alexandri Doctrinale cum Commentario, in ditione Brixiana, scilicet Collibus Vallis-Trumpiæ, impressum an. 1526. mihi exhibent Gabrielis de Fracacinis typi, qua ex Editione Proœmium afferam, quod satis erit ad demonstrandum inepti hominis ingenium, ac propterea susceptæ a Pylade operæ in eo oppugnando emolumentum.

Opus Alexandri Grammatici pro eruditione puerorum.
Liber primus incipit.

Scribere clericulis paro Doctrinale novellis:

Quia textus est planus, non indiget explanatione; sed tamen pro forma servanda in sequentibus sic construe: Ego magister Alexander paro scribere Doctrinale, idest librum dantem doctrinam novellis Clericulis, idest Scholaribus, & non pro provectis hoc Opus scribitur, sed pro rudibus.

Pluraque doctorum sociabo scripta meorum.

Construe: Ego sociabo plura, idest multa scripta meorum doctorum, idest magistrorum. Hoc dicit ad arrogantiam evitandam, ut ostendat quod scripturis præstantium virorum, & non propriis auctoritatibus est valiturus.

Jam-

Jamque legent pueri pro nugis Maximiani,
Quæ veteres sociis nolebant pandere caris.

Ideſt hæc per me ſcribenda legent pueri pro nugis, ideſt loco nugarum Maximiani, qui fuit Scriptor fabularum; quas res veteres, ideſt antiqui nolebant pandere ſociis caris; qui ita caras habebant, ſeu tenebant has nugas, ut & cariſſimis occultarent illas. Ideo dicit, hunc librum legent loco illarum nugarum, ſcilicet fabularum.

Præſens huic Operi ſit gratia pneumatis almi,
Me juvet, & faciat complere quod utile fiat.

More boni Catholici Spiritus ſancti gratiam invocat dicens: gratia almi pneumatis, ideſt ſancti Spiritus adſit, ſeu præſens ſit huic Operi, & juvet me ad hoc Opus, & faciat complere Opus, quod fiat utile legentibus.

Si pueri primo nequeant attendere plene,
Hic tamen attendat, qui doctoris vice fugens,
Atque legens pueris layca lingua reſerabit,
Et pueris etiam pars maxima plana patebit.

Sed ſæpius dixit pueros hunc librum lecturos; & pro illis eundem ſcribere, ideo tacito dicitur: ſi pueri novelli nequeant prima lectione attendere, ſeu hunc librum intelligere, attendat ille, qui eſt vice fungens doctoris, ideſt repetitor, vel magiſter lecturus. Atque perlegens hunc librum pueris reſerabit, ideſt declarabit eiſdem lingua layca, ideſt vulgari: poſtea non erit magna difficultas in libro, quia etiam ſicut magiſtro maxima pars libri patebit plana, ideſt manifeſta, & clara erit pueris. Hoc dicit, ne timore difficultatis ommittatur liber ſuus.

Voces in primis, quas per caſus variabis,
Ut levius potero, te declinare docebo.

In iſta parte incipit Auctor dare ordinem libro ſuo &c.

Alexandri de Villadei ætas deſignatur a Gerardo Joanne Voſſio Art. Gram. l. 3. c. 29. ubi ſcribit, eum vixiſſe ſub Friderico anno 1240. Ætas autem Maximiani, quem Scholis ejicere, ac tyronum manibus extrudere, ſibi propoſitum fuiſſe, fatetur Alexander, ad Anaſtaſii

Imperatoris tempus refertur ; isque ipse est, cui Viri docti tribuunt Elegias VI. sub Cornelii Galli nomine passim editas. Præclarum autem est elogium, quo Lilius Gyraldus, velut una fidelia duos parietes dealbans, ambos illos Grammaticos, Maximianum, & Alexandrum, exornavit, de Poet. Histor. Dial. 4. Maximianum *nugatorem, & nebulonem* appellans, *cujus & insignis Grammaticæ nugator Alexander nugas irridet.*

Annotationum libellum, quo Pylades noster Alexandri nugas confutandas suscepit, Jacobus Britannicus typis suis Brixiæ publicavit an. 1500. cum Epistola Nuncupatoria ejusdem Pyladis ad Heliam Capreolum, Virum illum excellentem, quem merito his verbis Pylades in ea Epistola compellat: *Sed cui præcipue Annotationes has nostras inscriberemus, quum nemo se offerret, tu unus, Helia generose, ac facundissime, præ cæteris omnibus dignus visus es, qui in humanitatis studiorunn, ac philosophiæ campo ab usque adolescentia ferventibus rotis decucurristi, metamque ipsam ambabus manibus comprehensam detines ; id quod & pleraque alia luculentissima a te primo edita Opera comprobarunt, & quod postremo in tua hac Lunatensi Prætura candidissima, tanquam a forensium causarum difficillimis laboribus in hortulum deliciarum relaxandi animi causa secedens, De honesta voluptate, lucubrasti, elegantissimum id quidem, & nullis antiquorum concessurum.* At de Helia Capreolo pluries redibit sermo. Integra nunc ea Epistola afferenda ex Editione illa Brixiana an. 1500.

Pyla-

Pylades Brixianus Heliæ Capreolo Oratori excellenti, & Lunatensi Prætori S. D.

QUæsitum est ex me non semel, sed ex amicis quoque, & conspiratoribus nostris quæri quotidie a multis Grāmaticæ Professoribus audio, Helia Capreole, bonarum litterarum, & ingenuorum studiorum cultor, & propagator, quid est, quod a me compositum, & aheneis litteris impressum fuerit Carmen Scholasticum, de nominum Declinationibus, Generibus, atque Heteroclisi, tum de verborum præteritis, & supinis, ac de heroici, & elegiaci versuum compositione, & syllabarum quantitate præcipiens; quum Alexandri Teutonici Volumen extaret de his, atque aliis differens, jamdudum ab universo, ut ita dicam, mundo receptum, atque in omnibus scholis perlectum. Quibus ego quod responderem nihil habens, nisi quod veritas ipsa suadebat, plerumque, ac sæpius iterando respondi: ejusmodi me laborem suscepisse, publicæ utilitatis causa, quum plurima in Alexandri Codice illo vulgatissimo, ac celeberrimo vidissem, minus quam utiliter, quam Latine, quam recte præcepta, & quæ a pueris delibata, quum postea adolevissent, dediscere, & tamquam potionem stomacho contrariam eructare, atque expuere oporteret. Et quamquam istorum oculis non parva interdum illius errata subjiciendo, idipsum apte comprobaverim, quum ea nullis fuerint scriptis commendata, soluto statim colloquio, in auras veluti abierunt, parvamque, aut nullam apud eos fidem consequuti sumus. Quo factum est, ut non paucis rursum litteratorum, & amicorum precibus coram, & absentium epistolis sollicitati, decreverimus omnibus tandem satisfacere, & quæ nobis lectu, doctuque indigna in Alexandri Opere visa sunt, currenti calamo perstringere; de iis tamen dumtaxat illius Voluminis partibus judicantes, in quibus & nostrum obversatur Opusculum. Sic enim fiet, ut & consilium nostrum, quo ejusmodi provinciam scribendi desumpsimus, fortassis non improbetur, & tantis molestiis aliquando cum amicis sublevemur. Sed cui præcipue Annotationes has nostras inscriberemus, quum nemo se offerret, tu unus,

Helia

Helia generose, ac facundissime, præ cæteris omnibus dignus visus es, qui in humanitatis studiorum, ac Philosophiæ campo ab usque adolescentia ferventibus rotis decucurristi, metamque ipsam ambabus manibus comprehensam detines; id quod & pleraque alia luculentissima a te prius edita Opera comprobarunt, & quod postremo in tua hac Lunatensi Præfectura candidissima, tanquam a forensium causarum difficillimis laboribus in hortulum deliciarum relaxandi animi causa secedens, De honesta voluptate, lucubrasti, elegantissimum id quidem, & nullis antiquorum concessurum. Eas igitur Annotationes nostras tuo, ut diximus, nomini nuncupatas, qua cætera solitus es trutina, quum libraveris, quidquid ineptum offendes, obelo tuo acutissimo confodito. Tum reconcinnatas, ac sapientissimo, quo polles, judicio detersas, in tuam suscipito clientelam; neque enim te protectore in vulgus, vel infidum, vel insulsum prodire verebuntur.

Pyladi nostro adversus Alexandrum prælianti sese socios intulisse, junxisseque velut agmina quam plures, certo constat, inter quos mihi occurrit Jo. Despauterius Belga, Grammaticorum suæ ætatis princeps, ut vocatur a Vossio Art. Gram. lib. 3. c. 19. his verbis Præfationem in primam partem suæ Grammaticæ exorsus: *Post linguæ Latinæ a Gothis, aliisque Barbaris miserabiliter laniatæ, ac propemodum extinctæ, per neotericos instaurationem a Divino Numine præstitam, Alexandri Doctrinale doctissimo cuique visum est puerorum lectione indignum, utpote nimis tenebrosum, citra utilitatem prælongum, plerumque etiam barbarum, insufficiens, & falsum. Quo circa ut Alexander undique exularet, cœperunt plerique Grammaticam latiniorem, veriorem que scribere.* Eundem Despauterius in Præfat. ad Artem Versificatoriam ita sugillat: *Multa possem in hunc modum illius sæculi anilia referre, quo natus est Alexander Gallus,*

lus, cujus Opus Doctrinale inscribitur, circiter annum Domini millesimum ducentesimum, quo tempore barbaries toto mundo dominabatur usque ad tempora Francisci Petrarchæ. Et in Epistola quadam, quæ illico post Præfationem illam subsequitur, hæc habet: *Clamant indocti homines, rem me indignam fecisse, quod repudiato Alexandri Galli Doctrinali voluerim senem illum de ponte (ut ajunt) dejicere. Vociferantur, me esse novitatis fatuæ excogitatorem, ut qui contra Ecclesiæ usum plurima perversissime doceam. Decani, Canonici, Officiales, Episcopi ita canunt, & legunt (inquiunt isti) ut Alexander præcepit, & audes profiteri te his doctiorem? Qui hæc obducto in me supercilio clamitant, indoctissimi sunt.*

Non uno autem loco Alexandri barbariem, potius quam hominis, sæculi vitio tribuendam Despauterius monuit, nam in Epistola Syntaxi præmissa disertis verbis fassus est, se de Alexandro id ipsum sentire, quod de Actio, & Pacuvio Quintilianus, illum videlicet rudem fuisse non sua culpa, sed temporum, quibus res literaria pene interierat. In æquo hoc de Alexandri barbarie judicio Despauterio, aliisque præiverat Pylades noster, qui Annotationes suas hunc in modum exorditur: *Alexander de Villadei natione Teutonicus, & ut accepimus, vir alioquin bonus, & Christianæ religionis cultor, atque ut illis temporibus, quibus Latinæ literæ pene funditus perierant, pro illarum instauratione studiosissimus, & accuratus, citra tamen Græcarum literarum cognitionem, nec parva apud me laude dignus, qui, quantum in se fuit, rem publicam juvare nixus est.*

Neque vero his tantum in Alexandrum Annotatio-

ni-

nibus Pylades ipse rem Grammaticam juvit, sed novum insuper Opus contexuit, quod Grammaticarum Institutionum Regulam, & Carmen Scholasticum inscripsit, ut in illa ad Capreolum Epistola nos monuit; exstatque pluries impressum Brixiæ, atque Venetiis. In tertia Editione, quam ad manus habeo, scilicet Brixiæ an. 1498. per Jacobum Britannicum, Pylades Lectorem alloquens conqueritur, Brixianum primum impressorem vix dum in utero conceptum fœtum, atque immaturum educentem, nil nisi abortivum efficere potuisse; Venetum autem in ortu ipso, neque lotum, neque initiatum adhuc, primos vagitus edere incipientem, atque anonymum ad immaturam virilitatem tollere festinasse; at in ea tertia Editione provectiorem, & suo cum nomine cultiorem exire gratulatus, Criticorum latratus nauci faciendos declarat: *Dum tamen* (inquit) *hæc & Ludovico Martinengo ingeniorum solertissimo censori, & Lucæ meo Tertio castigatissimæ eloquentiæ fonti celeberrimo, ac Joanni Taberio utriusque linguæ parenti, tibique, Britannice Joannes, Latinitatis decus, paucis dein bonarum literarum sectatoribus vel placuerint, vel sine Rhinocerotis naso fuerint perlecta.*

Ludovici Martinengi laudes fusius prosequitur Daniel Ceretus in Brixianæ Urbis Panegyrico, easque ab his versibus orditur:

Sed quibus auspiciis nunc te, Ludovice, canemus
Inter Martigenas gloria prima Viros?

Ejusdem in literas, & literatos favor, ac munificentia ibidem in hunc modum celebratur:

Prætereo quam larga tuæ sint munera dextræ,
Quæ tribuis doctis maxima sæpe Viris.

Inde

Inde fit, ut cunctis Mecœnas vatibus alter
Dicaris, nomen concelebrentque tuum.
Nil nisi te nostri gaudent meminisse Poetæ:
Nil nisi Martigenam condecorare domum.

Eum Panegyricum Ceretus ipsi Ludovico dedicavit, cui Lucas Tertius Epistolam præposuit, ceu alteram ad eundemLudovicum nuncupationem,quaPatronum,acMæcenatem suum, studiosorumque omnium eundem appellat.

Versus quosdam, quibus Pylades Operis sui frontem, & calcem exornavit, placet recitare.

Ad generosum, magnificumque Veneti Nominis
Patritium Ludovicum Martigenam,
Pylades Brixianus.

En tibi, Martigenæ decus insuperabile gentis,
Aonii fautor, præsidiumque Chori,
Clara quod incipiant tua discere pignora carmen,
Quos male Teutonico non cupis ore loqui.
Hoc, licet exiguum, Pylades tibi muneris offert,
Cui nil, quod posset tradere, majus erat.
Miscuit ille tamen parvo sua corda libello,
Ferre parat Domino dum pretiosa magis.
Suscipe, & hunc rabidis a vulgi morsibus, oro,
Protege, Martigena vindice, tutus erit.

Pylades Joanni Britannico suo Sal. D.

Imbuere institui Pylades quo Nestora dulcem
Filiolum, teneris prorsus ab unguiculis;
Ne fera barbaries multos bacchata per annos
Hunc quoque Teutonicum donet habere sophos:
Ad te (quidquid id est) facunde Britannice, mitto,
Quo non in toto est carior orbe mihi.
Ut tua, quæ semper communia pignora duxi,
Si placet, his ipsis instituisse queas.

Præterea ad Scholarum usum breve Vocabularium, metricis legibus vinctum, Pylades composuit, quod

his versibus Scipioni Tertio Brixiano nuncupavit, & Brixiæ impressit Jacobus Britannicus an. 1498.

Ad Scipionem Tertium Patritium Brixianum Mercatorum Consulem æquissimum Pylades.

Scipio certa meæ spes, & tutela senectæ,
Quo Pylades salvo tristia nulla timet:
Accipe non longo digesta vocabula tractu
Verborum, & paucis multa recepta modis.
Quæ modo lecta probes, non & discenda pigebit
Dulcibus hæc natis præposuisse tuis.
Ut quibus ingenium, probitasque paterna refulget
Mox & in his, Latium fulgeat eloquium.
Hæc tamen in partem tibi, cui debere fatemur
Maxima, de loculo paupere parva damus.
Tradere quum Superum nutu majora licebit,
Vivet in officium mens animosa suum.
At tu Brixiacæ Gentis justissime Consul,
Quo Mercatura est Judice læsa nihil.
Dux quoque, & assertor nostri sis, quæso, libelli,
Si quid in hunc morsu livida turba paret.

II. Quamvis nullus dubitandi sit locus, Joannem Britannicum grato animo excepisse Pyladis Grammaticam, quam ejus etiam liberis imbuendis Pylades opportunam censuerat, ut fidem fecit recitatum Epigramma, certum tamen est, & ipsum Britannicum ejusdem generis lucubrationem scripsisse ad institutionem Darii, Hippolyti, & Pomponii filiorum suorum, nam eas Britannici Regulas cum ea inscriptione Angelus, & Jacobus Britannici fratres Brixiani impresserunt an. 1493. Iisdem Epistola ad Marcum Civilem Brixianum præfigitur, qua veheementer dolet Britannicus quorundam hominum invidia, & iniquitate famam suam ita pessumdari, ut vel Commentaria a se edi-

edita in Persium, & in Achilleida Statii plagii nomine traducantur. Marcum Civilem in Brixiæ Panegyrico Ceretus hoc Disticho commendat:

Singula facundi quis posset dicere Marci,
Civilem gaudet qui decorare domum?

En ipsa Britannici Epistola:

Joannes Britannicus Brixianus Marco Civili Brixiano salutem P. D.

ETsi mihi exploratum erat, Marce Civilis, omnium fere Scriptorum iniquam esse conditionem, quod quanto excellentius quis in vulgum aliquid ederet, suaque ipsius plurimis prodesset industria, tanto in se ardentiorem eorum concitaret invidiam, qui quum nihil egregium, nihil magnificum suo ipsi ingenio, quod obtusum a natura sortiti sunt, excogitare queant, alienis semper & virtutibus, & studiis obtrectant: existimavi tamen instituti mei rationem nullo prorsus modo omittendam, quin per easdem orbitas industriæ meæ curriculum agerem, per quas quoad mihi per ocium licuit, hucusque nec sine laude bonorum egimus. Omne enim, quod mihi a cura, & re familiari, procurandoque cultu liberorum meorum datum est & ocium, & tempus ita studiis impertivi, ut (quod volebat Plato) non tam mihi ea soli esse fructuosa voluerim, quam cæteris aliis. Eum enim demum ego semper miris extollendum laudibus censui, qui pro ingenii sui captu Latinæ linguæ rationem juvare, & ad communem humani generis utilitatem augere studuerit. In quo, etsi multi & ante, & nostris temporibus egregiam navavere operam, nec minorem apud bonos laudem assecuti sunt, quam eorum labores exstitere, malorum tamen, & improborum, qui non minus alienæ felicitati, quam araneoli muscis insidiantur, morsus, & horrendos latratus vitare non potuerunt: tanta semper probos Scriptores comitatur invidia, & iniquitas. Quid enim scelestius iis judices, qui non ex re, sed ex ulcerato, & malis venenis imbuto stomacho alienos labores æstimant? Iniquissimi omnino est animi, eorum velle industriam deprimere,

qui, etsi forte minus feliciter, quam optime tamen possunt, operam dant, ut publicitus bene consultum sit. Quibus quidem incommodis, quum plerosque Scriptorum, & nostris, & priscis temporibus agitatos fuisse animadverterem, putavi ego æquiori animo fortunam meam ferendam, si & aliquando mihi in hujusmodi studiis multa exstitissent adversa. Tam multi enim editione Commentariorum nostrorum cum in Persium, tum in Achilleida Papinii offensi sunt, ut nihil unquam mihi molestius fuerit, quam falsos eorum rumores audire, quos adeo impudenter distulerunt, ut quum nihil, aut parum haberent, quod in illis reprehenderent, neque (ut iniqui sunt) vellent probare, non dubitaverint nefarii luscii, omni devorato pudore, me furem appellare, & dictitare de meo nihil prorsus dedisse, ut quum ipsi neque ingenium ullum, neque ullum nominis splendorem unquam habuissent, maledicendo meum quoque, si possent, obscurarent. In quo uno malo id mihi jucundissimum fuit, quod isti dicaculi Timones, ut ignorantiæ, & noxæ suæ conscii, quum mihi occurrunt rigida, & obstipa cervice gradiuntur, nec eum intueri sustinent, quem impie homines nullo numero læserunt. Qua quidem in re bene mecum agitur, quod scelerum suorum pœnas amarissimas scelesti luscii, & nugones luunt, eorum enim præcordia novis lucubratiunculis nostris exulcerantur; & ita exulcerantur, ut quum nos Regulas brevissimas ad puerorum eruditionem non minus diligenter, quam benigne conscriptas edidissemus, non potuerint vulnerum suorum dolores dissimulare; coacti enim sunt, urgentibus invidiæ stimulis, clamare, in Regulis trecenta inesse errata, & ea in latibulis dictitare, quæ & pravam eorum in me voluntatem, & profundam ingenii sui ignorantiam detegerent. Nam quæ nos in Regulis non sine probatissimis rationibus correximus, ipsi densissimo ignorantiæ nubilo obvoluti errata putaverunt. Eorum me profecto inscitiæ miseret, pudetque: tanta enim eorum animos fatigat invidia, ut præcipites oculis etiam apertis ferantur. Statui itaque, nonnulla, quæ isti malivoli vituperant, hic annotare, ut ipse, qui in his nostris studiis non minus Græca, quam Latina litteratura es eminentissimus, cognoscas, vitio ne, an virtuti dandum sit

fit quod ipsi perfidissime insectantur. Eos tamen non pluris (ut ajunt) atque simias facio. Audi igitur nonnulla eorum, quæ quum puerulis non sine maximo Latinæ linguæ dedecore traderentur, depravata correximus. Primo enim (auctoritate tamen veterum Grammaticorum) ita docebant. Propria nomina quatuor habere species &c.

In fine. Tam multa quidem in totis Regulis nostris para doxan, & sententiam eorum docuimus, qui hereditariam magis scientiam, quam aliquo suo studio partam docent, ut non minorem me putem hoc nostro studio utilitatem attulisse prima litterarum tentantibus rudimenta, quam qui graviora sectati sunt studia. Neque enim illud feliciter unquam consurget ædificium, cujus fundamenta bene jacta non fuerint. Confido igitur labores nostros æque omnibus iis fore gratos, & probabiles, qui veros Latinitatis fructus gustarunt, nulloque livoris stimulo premuntur. Sed quum in hac nostra florentissima Urbe multi exsistant, qui bonarum Artium studia apprime colant, optimeque de re litteraria sentiant, tu tamen mihi, Marce, solus visus es, cujus censuræ hoc qualecunque industriæ nostræ munus subjicerem. Ea enim es eruditione, eoque animi juxta, ingeniique candore, ut abs te de tota re simplex mihi, & apertum judicium sit expectandum. Opusculum igitur, te rogo, ea diligentia, qua cuncta consuevisti, consideres, & quid sentias, aliquando nos aut coram, aut litteris tuis certiores facias. Alia a nobis brevi expectabis, quæ nunc partim sub dolabra, partim sub runcina sunt. Vale, & me, quod facis, ama plurimum.

In fine autem voluminis hæc habentur:

Ad Lectorem.

Optime Lector, cui labores nostri haud ingrati sunt, unum hoc te scire volumus, nos in his puerorum institutionibus brevitatem maxime secutos esse, ne multa multis addendo, quod nostris temporibus plerique fecerunt, adolescentium magis defatigarem ingenia, quam adjuvarem. Neque enim ignoras, teneras puerorum mentes ad hæc rudimenta facilius compendioso, & recto, quam longo, & perplexo tramite perduci. In toto tamen Opere, si quid forte, aut minus illustre, aut minus tritum visum fuerit, optimi erit

præ-

præceptoris id pueris clarum reddere. Satis eſt a nobis (ni fallimur) omnia non minore diligentia, quam fide eſſe præſcripta. Illud etiam a te poſcimus, ne ſimios quosdam caudatos audias, qui anxii, omnique invidiæ flagrantia æſtuantes nos perſequuntur, aculeataque, ſi poſſunt, flagellant cauda. Quum enim quæ nos optime ſcripſimus, non intelligant, omnia invertunt, confundunt, fœdant, & ſpurcas imitati muſcas, ſapidiſſimum culinæ nidorem relinquunt, purulenta ulcera ſectantur. Si qua enim minus digna ineſſe putant, in illis pedem figunt, immorantur, invigilant, non abſcedunt vel defeſſi. Si qua digna laude ſunt, ut cæci, & lividi illa prætereunt, in illis connivent, in illis ſomniculoſi ſunt. Nihil denique omittunt, quod calumniis ſuis non perſequantur. Ajunt enim, ut unum tibi ex trecentis erratis, quibus me apud miſeros pueros convictum habent, aperiam, me negare comparativum poſſe referri ad unum ſui generis. In quo (bone Deus) quam inique agant, attende, obſecro. Dixi enim ego, comparativum referri ad unum, neque addidi, ſui, neque alieni generis, ſed ad plura, non ſui generis. Illæ autem ut nullius doctrinæ larvæ, me putaverunt dicere etiam de uno. Quis enim neſcit, poſſe referri ad unum, & ſui, & alieni generis? ut, Marcus doctior eſt fratre; &, Antonius condiſcipulo ſuo. Sed ſimios cum cauda ſua relinquamus. Tu autem, optime Lector, bene valebis, & Britannicum tuum amabis, qui de omnibus litterarum ſtudioſis bene mereri gaudet.

III. Novum Grammaticarum Inſtitutionum conditorem in Chriſtophoro Barzizio Brixiana protulit literatura. De eo, ejuſque Grammatica dictum a nobis eſt in ſuperiore parte hujus Speciminis p. 106. Alium eſſe a Bergomate ejuſdem nominis, Medicinæ in Patavino Gymnaſio Profeſſore, certos nos facit Heliæ Capreoli in Hiſtoria ſua teſtimonium, Danielis quoque Cereti in Panegyrico, & ut reliqua omittam, ipſius Chriſtophori libellus De fine Oratoris, Heliæ Capreolo nuncupa-

cupa-

cupatus, de quo infra. Editionem Grammaticæ Barzizii, quam ex Annalibus Typographicis citata p. 106. allegavimus, ad manus nunc habemus cum hac ſcilicet nota: *Impreſſa Brixiæ per Bernardinum Papienſem, & Cæſarem Parmensẽ III. Non. Martias MCCCCLXXXXII. quo die & Brixiani Palatii fundamenta ſunt poſita*. Opus illud Chriſtophorus nuncupavit Ludovico Martinengo, quem paulo ante laudatum a Pylade vidimus, eumque haud parcius commendat Chriſtophorus, veræ nobilitatis, omniſque præſtantiæ ſpecimen appellans, inſignem, atque magnificum Virum, quem non magis Majorum amplitudo, atque res geſtæ, quam ſua ipſius virtus, & animi præſtantia illuſtrarent. In ea Epiſtola Chriſtophorus materiæ, de qua diſſerit, humilitatem excuſans, eam tamen eſſe affirmat, ſine qua ad altiorem quamlibet diſciplinarum aſpirare non liceat; ſubditque, ingenti Scriptorum turba ſe minime deterritum fuiſſe a ſcribendo, ſed invitatum potius ad ſcribendum, exemplo ſcilicet illorum, qui poſt ſuperiorum temporum Grammaticos nova moliti rudimenta minime ſunt veriti.

Epiſtola ipſa ita ſe habet:

Præclaro, & generoſo Viro Ludovico Martinengo Brixiano Patritio, Chriſtophorus Barzizius Salutem.

SCio me communem Scriptorum ſortem male audiendi non evaſurum, qui de Grammaticis rudimentis, re quidem cum genere humili, tum eorum, qui de ea vel noſtra ſcripſere tempeſtate, numero, ut videtur, expoſita adortus ſim ſcribere; quando eo injuſtitiæ pridem deventum eſt, ut docti, atque modeſti ab audaculis, indoctiſque paſſim ſecentur. Cæterum iſtiuſmodi blattarios, atque lucifugas, ut leves ſunt, veræque eruditionis expertes, facile contempſerim,

rim, qui quum nihil omnino de se, quod probandum sit, edere valeant, puerorum, & plebeculæ gratiolam consectantes, pulpitarii vociferatores, veluti antesignani, aut delecti censores, quæ non consequuntur, scripta carpunt, atque vituperant; suam demum, eamque egregiam laudem ducentes, quum, ut sua verus Author laude fraudetur, effecerint. Viris autem doctis, iisdemque gravibus, ac bonis causam meam haud difficile me probaturum confido. Nam quod ad materiæ pertinet humilitatem, non inficiamur Grammatici muneris tantum esse, Latinam, hoc est litteratam orationem interpretari, & facere. Sed & illud pridem in confesso est, hujusmodi facultatem eam esse, sine qua ad altiorem quamlibet disciplinarum aspirare non liceat. Ingens vero Scriptorum turba non me certe magis a scribendo deterrere, quam ad scribendum invitare debuit. Nam si post Varronem, Probum, Asperum, Caprum, Festum, Nonium, Donatum, Servium, Priscianum, aliosque superiorum temporum Grammaticos nemo scripsisset, citra temeritatem hoc non tentassem. Sed scripsere multi, scribuntque in dies. Exposita & nobis ista est alea. At quispiam dixerit. Quid tu? Doctius ne aliquid, atque utilius, quam quæ passim habentur, præsumis te allaturum? Istud alii viderint. Hoc tantum interim affirmaverim, stulte hoc me suscepisse negocii, nisi putassem has nostras institutiunculas, ullis, quæ ejusmodi sint, compendiis, deteriores non esse. Quod alioquin judicium tantisper rectum censebimus, si idem quum cæteris hominibus doctis, & qui rem vere expendant, steterit, tum tibi, cujus nomini Institutiones ipsas optimo consilio dedicavimus, Ludovice Martinenge, vir insignis, atque magnifice, quem non magis Majorum amplitudo, & res gestæ, quam tua ipsius virtus, & animi præstantia illustrat. Accipies itaque hoc, quicquid est, meæ erga te fidei, atque observantiæ monumentum. Quod sane si per se æstimetur, perexiguum est, vileque admodum; sin, & cum eo exhibentis alacritas, id mediusfidius, quod tibi etiam debeat esse gratissimum. Tametsi & suavissimo Scipioni Mariæ tuo, quem tibi omnipotens Deus, Superique omnes fortunent, inque tuam, Majorumque tuorum virtutem, & gloriam immittant,

tant, erit suo tempore, spero, non inutile. Vale, veræ nobilitatis, omnisque præstantiæ specimen singulare.

IV. Joannes Franciscus Stoa, conterraneis suis, Pyladi, Britannico, & Batzizio socium se faciens, laurea corona, qua donatus fuit a Ludovico XII. Galliarum Rege, jam decorus accedit, & Grammaticale Opus nobis exhibet de Syllabarum quantitate, quod Epographias inscripsit. Hujus utilitatem commendant bini Brixiani Poetæ, quorum Epigrammata, primum quidem in fronte, aliud in calce Venetæ Editionis an. 1519. comparent, atque hujusmodi sunt.

Aurelii Clareti Brixiani
Epigramma.

Culmina Parnasi quisquis conscendere montis,
Castalioque cupit tingere labra lacu:
Qualia vel Phœbus componere carmina, doctum
Hunc legat Auctorem, Delius alter erit.
Nam satur hic haustu largo Permessidos undæ,
Plenaque Apollineo numine corda gerens,
Syllaba quanta omnis, quid pes, quid littera, metrum,
Qua sit scandendus versus & arte docet.

Jacobi Gadasci Brixiani
Hexastichon ad Lectorem.

Perlege Quintiani, Lector, nova dogmata Vatis,
Quæ nec adhuc juvenes, nec didicere senes.
Increpat hic balbos, trepidantes dicere versus
Suscitat, & claudos hic docet ire pedes.
Lædere sed Vatem caveas, si lædere quis vult,
Suspensus laqueo Bubalus alter erit.

At in Operis sui utilitate commendanda, aliisque ingenii sui fœtibus extollendis fines omnes excessisse videtur ipse Quintianus, quem propterea inter glorio-

sos Nebulones Gyraldus De Poet. nostr. temp. Dial. 2. reponere non dubitavit. Quintianum nostrum nebulas, potius quam lucem, Grammaticæ rei offudisse, haud ita facile assentimur, eundemque haud ægre ab arrogantiæ nota vindicabimus, si ejus vaniloquentiam, exultantiam quandam spiritus cum Jul. Cæsare Scaligero Poetic. lib. 6. appellemus. Antequam ipsum sua jactantem audiamus, cum eodem Scaligero animadvertimus, Quintianum in orationis asperitate adamanda Beroaldos, ac Pium sequutum fuisse, quorum vitia auxit ingenii sui magnitudine. Philippo Beroaldo horridum eloquentiæ genus, quo rancidæ vetustatis vocabula, jam plane repudiata a sanis Scriptoribus, in usum Romanæ linguæ revocaret, placuisse, Paulus Jovius in Elogiis adnotavit; idque ipsum de Pio, cujus sermo, stylusque Oscorum, & Aborigenum linguam referret; *factum autem est* (subdit Jovius) *ut ea obsoleta, & ridendæ passim elocutionis verba, tanquam portenta, in Scenam transierint, confecta scilicet a lepidis ingeniis mirabili fabula (hæc enim impressa exstat) qua suo habitu, suoque idiomate, blaterantis Pii persona inducitur, ab objurgante, reprehendenteque Prisciano meritas flagello pœnas, puerorum male discentium more, clunibus nudatis excipiens*, quo ipso tempore, ut pariter narrat Jovius, ludis Capitolinis stupendo apparatu repræsentatis, Plauti Penulus per ingenuos, nobilesque Comœdos editus fuit, id expetente Leone Pontifice, quod cum frater Julianus a populo Romano civitate donaretur.

Quam magnifice de se senserit Quintianus noster, illico

illico innotescit ex Epistola, qua suas Epographias Antonio, & Jafredo filiis Jafredi Caroli Delphinatus, & Mediolanensium Præsidis dedicavit, rurestre opus eas appellans, quod *rurestri* (ait) *detentus lenocinio, nam ruri eram, & ne sine linea prætermitteretur dies, laboriosum Opus tandem plurimis noctisurgiis, diujejuniisve perfeci*. Qua vero felicitate hujusmodi Opus, & alia etiam perfecerit, in ejus Epistolæ fine his verbis decantat: *Feci, quod potui; potui, quod volui. Lividi emergunt, ut mihi detrahant, non facient tamen, quum meum non sit proterminatum nomen. Multa edidi, plura editurus, & plurima. Nonne plusquam carminum sex millia nostrorum edita? Nonne & diecula sola octingentos deducere versiculos, & mille, qui me experti sunt, noverunt? Quot Tragœdiæ, quot Comœdiæ, quot Satyræ a me natæ luctantur egredi? Quid Epigrammata, Monosyllaba, Disticha, in Valerium Maximum dubitationum volumina, de Mulieribus Opera, Panegyricos, Orationes, Fabulas, Epistolas, Odas, Ludovici Regis vitam, Miraculorum libros ethnicorum, Endecasyllaba, Sylvas, & Heracleam, Bellumve Venetum, & Orphea, aliaque sexcenta enumerem? Nonne tertium, & vigesimum agens annum, Patris vestri munere publicus plausibiliter auctoratus sum Professor? Nonne ab invictissimo Galliarum Rege Ludovico corona decoratus sum laurea? an id factum sine honoris adminiculo, ut quod pauci in senectute, & senio assequuntur, ego in quintæ Olympiadis limbo Poeta fuerim laureatus?*

In Epographia autem tertia de mendoso quodam Auli Gellii loco differens: *Quintiani* (inquit) *periculo le-*

legas, a vehendo rector. *Hoc non viderunt, qui emendatum præseferentes Gellium imprimi curaverunt; quos non nomino, ne malevolos irritem, putantes nepharium, & morte piandum, si juvenis Quintianus in aliquibus melior longævis appareat. Ah duræ cervices! An ignorant & doctiores multa scire, non tamen omnia?* Et in Epographia quarta: *Hos volui* (inquit) *edidisse significatus; nil atrocius, quam in re literaria labores exantlatos injuria temporum supprimi. Deos precor immortales, ut nunquam nostris cariosa annorum series libellis noceat; quod si assecutus fuero, me olim vixisse testabitur posteritas.*

Nimius essem, si singulos ex eo Quintiani Opere locos exscriberem, in quibus exultans, suisque laboribus magnopere gaudens conspicitur. At cur dictus fuerit Stoa, & unde illi Quintiani nomen, minime omittendum, eoque magis, quod hujusmodi excerpta certas nobis ingerunt de illius Vita, ac Scriptis notitias. De Stoæ cognomento hæc habet Epogr. 2. c. 15. *Olim dum adolescens adhuc literis incumberem (absit jactantia) tanta mei apud omnes videbatur spes, ut in ore omnium illud frequens esset μουσῶν ςόα, idest musarum porticus, & testudo, nam, quidquid conabar dicere versus erat; quod & nunc omnes testantur. Id nomen tantæ inter socios fuit assuetudinis, ut nunquam deciderit, neque decidet, dum spiritus hos reget artus.* De Quintiani autem cognomento Epogr. 4. *Dum olim* (inquit) *adolescens ipse in Musarum penario, & Camœnalibus incumberem vigiliis (ita dante omnium rerum opifice) cæteris antistare viderer, multi non spernendæ eruditionis juvenes synchroni*

ni meam lubenti limam animo ſubibant, utpote quem ſuorum aſſertorem carminum dicerent, & ut alluderent ad illud Martialis dictum, me Quintianum adpellitarunt. Quod nomen ſervans augebo; & ſi primævos ejuſdem nominis non excellere Opera noſtra demonſtrabunt, tamen illos me ſuum retinere nomen non pœnitebit. Dein veteribus illis Quintianis enumeratis, ſermonem his verbis abſolvit: *Dii faxint, ut idoneum vivam ævum (nam & ipſe ſum philobios, ideſt vitæ cupidus) nec ego ipſe inter ſæculi obliteſcam tenebras, quia tertio, & vigeſimo ætatis anno publico legendi, & vigeſimo quarto laureæ donatus munere.* Notandum hic obiter occurrit, haud recte ex hoc ipſo textu a quopiam nuperrime in dubium revocatum fuiſſe, num Quintianum, Brixianæ ditionis oppidum, Stoæ noſtri patria fuerit, quam potius fuiſſe cenſuit oppidum aliud ejuſdem ditionis, nimirum Palatiolum, quod Joanni Britannico ortum dediſſe perhibetur. Haud recte inquam, nam Quintianum ſe appellatum alluſione facta ad Quintianum, quem ſuorum carminum aſſertorem ſcribit Martialis, dum aſſerit Stoa, id nequaquam refragatur communi de illius patria ſententiæ, quam extra omnem dubitationis aleam conſtituit Joannis Planerii Quintiani auctoritas. Hic illuſtres Quintiani oppidi Viros recenſens in Opuſculo, quod brevem patriæ ſuæ deſcriptionem inſcripſit, eorundem cenſum a Quintiano Stoa incipit in hunc modum: *Floret igitur hodie, atque in æternum florebit Joannes ille Franciſcus Quintianus Stoa, Poeta laureatus, municeps, coætaneuſque meus, Vir & doctrina, & vitæ integritate inſignis, qui olim in florentiſſimo Ticinenſi Gymnaſio*

nasio magna audientium admiratione literas humaniores publice professus est, cujusque laudes libentissime nunc percurrerem, nisi ejus volumina jam triginta & amplius ab hinc annis in lucem edita summam praestantissimi illius Viri eruditionem ostenderent, ac perspicuam omnibus facerent. Exstat Epographiarum volumen maximum, nunc & auctum, & diligentius quam antea ab ipso Auctore elaboratum. Exstat & Christi Servatoris nostri Vita, vario carminum genere expressa. Habet & alia propediem in lucem edenda; cujus eo libentius mentionem facio, quod non minus de patria, quam de literis meritus sit, & singulari etiam benevolentia, & charitate me ipsum semper prosecutus fuerit. Tam apertum, atque indubitatum Planerii testimonium minime exploratum habuit, qui de ortu Stoæ nostri Quintiano oppido litem movit; dumque ille ipse opinationis suæ assertorem fecit non alium, quam eundem Stoam, utpote qui cum Britannico, quin etiam cum Pylade commune municipium se fuisse sortitum affirmaverit; næ ille municipii vocem parum exploratam habuit, putans ad unum & idem oppidum, communicipes omnes complectens, necessario referendam, quum certo constet, latiorem eidem significatum inesse, ut nimirum municipes, quemadmodum cives, & conterranei, non tam idem oppidum, & eandem urbem, quam eandem regionem pro patria sortiti intelligantur.

Eum ipsum Britannicum non municipem tantum, sed præceptorem etiam suum dixit Quintianus in quadam ad Epographias præmonitione, quam integram inferius afferemus. Faustinum pariter Cinthium audivit,

divit, nam Epogr. 4. de eo ita loquitur: *Hoc etiam in Claudianum Janus Parrhasius adnotavit, sed antequam Commentarios ille suos edidisset, illud adnotasse me Faustinus Cinthius praeceptor meus, tum Graecis, tum Latinis literis adprime eruditus, cognovit. Cognovit, inquam, utpote meorum studiorum stimulus, meum calcar, incitamentumque, cui debeo ac patri, utpote qui semper me in Palladia aluerit militia, & qui meum laudando mirabatur ingenium, quamvis tunc temporis decimum octavum non excesserim annum. Heu! Tempora labuntur, & nil profecerim. Cesset gemitus, & vitae etiam superest spatium, quum nunc vix quintam egredior Olympiada.*

Qui omnem, ut apparet, se, & sua commendandi occasionem arripiebat Stoa, id ipsum praestitit Domitio fratri se comparans Epogr. 1. cap. 21. *Syzigiam tamen* (inquit) *inter pedum accidentia non poni Domitius Quintius Phoenix frater meus innuit in sua Metrobasi. Conferentur duorum fratrum signa, licet ipse vigesimum, & primum adhuc non tetigerit annum, & trutinabuntur doctiores, an illi, an mihi, qui nuper quintum, & vigesimum perfeci annum, sit assentiendum.* Joannes Planerius in libello, de quo supra, illico post Joannem Franciscum Stoam ejus fratris mentionem injecit, quem tamen solo Coelii nomine designavit, eundem hujuscemodi exornans elogio, cui & patris elogium intexuit: *Est & frater ejus Coelius ingeniorum scrutator acerrimus, quem universa Brixiae Civitas arcubus triumphalibus, quos in honorem Cardinali Cornelio erexerat, praefecit, quosque ille ita variis, eruditisque inscriptionibus insignivit, & decoravit, ut miro quodam applausu ab omni-*

omnibus legerentur, atque approbarentur. Habet & ipse plurima volumina edenda. Hi duo filii patrem Joannem sortiti sunt, Virum per ea tempora doctum, & integerrimum (deperditæ enim erant tunc Romanæ literæ) a quo, tanquam a fonte, innumeri fere discipuli emanarunt. Is igitur per sexaginta & amplius annos Grammaticam, literasque Latinas professus, tantum laboribus, & vigilantia effecit, ut non solum filios, sed & innumeros fere erudierit, a quo etiam ego puer prima rei literariæ elementa didici: Vir certe omni laude, æternaque memoria dignus.

Quo majori animi, verborumque exultantia Quintianus Stoa suum ingenium, suaque Scripta celebravit, eo tristiori supercilio alios omnes a se diffidentes excepit, ac castigavit. Nemini prorsus, qui ea tempestate in Grammaticorum, seu Latinæ linguæ reparatorum censum veniret, Quintiani censuram pepercisse, ut primum quis oculos ad Epographiarum libri oras converterit, statim dignoscet; nam in iis eorundem nomina velut acervatim indicantur, & quidem non honoris causa, ut adjuncta illa demonstrant, *fallitur*, *in errorem labitur*, *hallucinatur*, *male sentit*, *imperite scribit*, *nugatur*, *risum ciet*, *vaniloqua effutit*, *puerilia*, *& infantissima effatur*, atque alia hujusce generis synonima, quorum divitem omnino copiam sibi Quintianus comparaverat. Ex veteribus Grammaticis Priscianum cæteris frequentius suæ ferulæ subjecit; ex recentioribus vero Nebrissensem, Ascensium, Calepinum, Calderinum, Nigrum, Vallam tam Georgium, quam Siculum, Merulam, Pastranensem, Mancinellum, Nestorem,

storem, Ferretum, Sipontinum, Omnibonum, Gaguinum, Sulpicium, Tortelium, Junianum. Infensissime autem insectatur Phineum quendam, cui bellum mox in ipsa Epistola Nuncupatoria indicit, nam ibi de calumniatoribus suis, quos Quintianomastices vocat, conquerens, *quorum princeps scitote* (inquit) *Phinea, quocirca sæpissime nominatim in eum me invehi, non mirabimini. Insurgit, latrat, indignatur, aliquando latrans insonat, insonans insanit, insaniens furit; ter mecum disputationis gratia congressum ita contrivi, ut nunc, licet absens, nomen formidet meum: formidantem in triviis, ac victum quæritantem permittamus.* Vel ipsum Phinei nomen ad convicium traducit Quintianus Epographiam quintam ita claudens: *Phinea læteris, quia hæc quinta nostra ad umbilicum perducta sit Epographia. Finis prope est, quo ad extremum trabaris supplicium.*

Nec ipsi Stoæ conterranei, Pylades scilicet, Britannicus, & Barzizius, ejus virgam evaserunt; non purissimi Latinitatis fontes, Barbarus, Politianus, atque Manutius; non denique ii ipsi, quos magni se facere pluribus in locis profitetur, atque honorificis verbis commemorat in superius indicata præmonitione. Eam hic exhibebo, unde Quintiani stilum melius dignoscamus, hispidam, inquam, illam elocutionem, quam ipse magnopere laudavit, quin æmulari contendit, ratus solos non admittere prophanos, ut ejus verba declarabunt; quam tamen ipsi parum probavit vel ejus amicissimus Joannes Baptista Egnatius, cujus mihi occurrit Epistola inter Planerii Epistolas paulo ante citatas, monitum hoc ad Quintianum nostrum complectens:

ctens: *Illud vero interim præterire non possum, quod ab initio debueram, tuas mihi literas multo gratissimas extitisse, quæ tamen aliquanto plus jucunditatis attulissent, si ingenii tui felicitatem ad meliora vertisses, hoc est, si te Ciceronis, aut ejus ætatis Scriptorum similiorem esse maluisses, qua in re nec judicium tibi deesse, nec ingenium plane video, nisi fortasse (ut res humanæ sunt) tu tuo, ego meo gustui plus faveo.* En Quintiani præmonitio.

Quod potius ad utilitatem, quam ad ostentationem hoc Opus sit compositum, & primo hic se Auctor excusat.

Conclamati defunctorum Manes, sacrosanctæ viventium Academiæ, litteratissimi, ac famigeratiores gymnasiarchæ, eruditionis plena juventus, denudato capite, submissisve genibus, & admotis labro digitis supplex deprecor, ut erroribus, quos aliorum sparsim, fartim, agminatim, & jugiter enotavi, vestræ non offendantur aures, vel videndo non succrescat nausea. Non enim fuit mei institutum cum larvis luctari, aut in mortuos insurgere, aut eorum, qui ingenii sui tot reliquerunt monimenta nomen obfuscare, neque Synchronorum anthracino colore famam candicantem obtenebrare. Indignum namque censeo aliis oppressis se extollere, ad astra evehere. Me non cogit ostentatio, sed utilitas, non virulenta rabies, sed conferens sedulitas. An aliquibus hæc adulabitur opinio? Quintianum scilicet, qui doctos diligit, nulli detrahit, syncere vivit, has, ut livorem expuat, edidisse Epographias? Non certe: & qui norunt, confitebuntur, me nunquam alienos affectasse, aut labores lancinasse. Vita cassos, & fato sinamus functos. Nam illi meis laudibus minime laudantur, neque vituperio nostro vituperantur. Coævos, sed longe majores natu, & auctoritate me correxisse quis succenseat? Quod Baptistæ Pio non hæream, id vitio non dandum esse persuadeo. Quem magis miror, quam Pium? Pium, inquam, meum extollo, quo typi meandros, & Autorum supero cyaneas. Hujus stylum non tantum laudo, sed & etiam æmulari contendo, quem

quem profani non admittunt. O duras cervices, ubi est eruditio, nisi in meo Pio? Hic me efformat, me fabricat. An ergo virosis incessam hunc aculeis? Quod Jani Parrhasii penitus non admittam sententias, vel ipse illaudatum non adscribet. Janum amo, velut litterarum examen, ac eloquentiæ vastissimum pelagus. Quod Joannem Britannicum arguam, nulli infandum dijudico, quem si odii causa confoderem, ac mucrone literario dissecarem, vel Persis adnuentibus grave plecterer, eo quod in ingratitudinis vitium incurrerem. Fuit enim præceptor meus, & municipalis est noster. Quod Aldum, utriusque Linguæ reparatorem aliquando minus teneam, quis vituperet? Certe nullus, cum in eo omnium Autorum effulgeant manes. Franciscus Maurantius, Feretus, Crucius, & Hispani illi, cæterive a me districti conqueri poterunt, quos veluti antesignanos semper habeo, quorum non tantum damnavi, sed affatim rejeci sententias. Boni igitur, Lector, consules, si in hos consurgam. Quid enim? Juvenis acyros, & vix litterarum rudimenta eruditus minervalibus nocuerit vexillariis? Et hoc unum scias indubitanter velim, me vigesimum annum, cum istud Opus effigiavi, mox in scriniis delituit, donec multis stimulantibus in publicum ediderim; quod nova aliquando interseram non dubites. Hoc namque fecit recens recognitio, ac nuper imposita extrema manus. Igitur, humanissime Lector, utilitati potius, quam ostentationi hosce qualescunque labores nostros adscribes.

Quam acriter in Sacerdotum etiam, & Concionatorum imperitiam Quintianus exarserit, plura sunt loca, quæ demonstrent. In Epogr. 1. *In erroribus* (inquit) *Sacerdotes indoctos sæpius invenio obnoxios. Hui, quid mirum? Isti namque Sacerdotes (eruditos excipio) doctiorum obtundunt aures, quod quia verba nesciunt exprimere, ne dum bene eloqui, literas contemnunt, sacra fastidio habent. Horum quod est studium? lenociniis incumbere, crines coaptare, aleas pertractare, Bacchanali-*

bus indulgere. Hem si jure nostro sacris initiarentur, nunquam indoctos divinis mysteriis adscriberem : sint suapte barbari. Et in Epogr. 4. *Errant aliqui longantes* Origenes, *& præsertim isti idiotæ Concionatores, qui nihil effutiunt præter barbariem. Proh supreme Juppiter, nonne sibilo mulctandi essent? Malunt enim hi barbaros habere duces, quam bonos sequi auctores*. Ac non multo post: *Hic in Sacerdotes, non possum, quin invehar ineruditos. Legitur autem in funebri Evangelio*, Tu videris, *temporis futuri in subjunctivo, scilicet media brevi, hi namque media longa proferunt. Dii boni! ut diverticulum faciam, omnino excandescens cogit vehementia. Quid (bonos, ut multi sunt, excipio) quod ineruditi sunt? quid quod rudimenta fere percipiant? & vix legendo dictiones exprimant? quid quod cœnis indulgeant? myropolia, tonstrinas quæritent? calamistro cincinnos coaptent?* Demum in Epogr. 4. *Ecce iterum, ecce ignari adsunt mihi sæpe vocandi, risum eliciunt Sacerdotes ineptissimi, literarum expertes, qui in Evangelio*, Nolite timere, Jesum quæritis, *proferunt* Nolite *media brevi. Ita precor, ut dentes excreent (bonos excipio) per medium rumpantur*.

Quintianum inviso adeo dente omnes carpentem, nil mirum, aliorum & ipsum morsibus patuisse, iisque admodum vulnificis, ut Epographiæ quartæ Procemium, quod affero, declarabit.

Jo. Francisci Quintiani Stoæ Poetæ laureati de Syllabarum quantitate Epographia quarta. Procemium.

COgitaram, humanissimi literarum cultores, ac Apollineæ Sectatores Academiæ, auspiciis nostris umbilicum adponere, & absque latratorum nihil pendenda rabie, ac sine lavernarum obtusis aculeis coronidem attingere. Sed præter opi-

opinionem nostram aliqui non defuerunt nugivenduli, qui stimulante livore, lancinantique cordolio exciti in tenebris exputant, me scilicet in hoc scribendi negotio insuadere, ut cæteris antistare videar, consuetum rati aliquos doctioribus reclamare, ut nomen adipiscantur famigeratius. Pro suprememum nephas? Quid disseminant? Quid implanant? Quid leviora floccis dispergunt? Hoc exantlaverim, ut aliorum refutem sententias, & apud omnes sim plausibilior? Id non me (ut in Operis dixi vestibulo) impellit, non stimulat. Quis enim est tam insanus, & meracæ indigens anticyræ, qui doctis detrahendo, se doctum adpellitari persuadeat? Sciant velim hi alieni nominis turpatores, alienarum vigiliarum hamiotæ enotasse hoc nostrum fuisse institutum eruditorum enotasse labeculas, non ut eorum candidum obfuscarem ingenium, sed ut eorum devio itinere in camænali penario veritatis excussor fierem, quod legentes proculdubio adseverabunt. Invidia, ut oblatrent, cogit. Parco: non eis parcunt tamen intercutanei, & m.dulitus circumfusi suspiritus, & intima tormenta, quæ cæteri potiuntur invidi, insurgant, gaudeo, dispereant, lætor. Nam ut ait ingeniosus Naso, *Summa petit livor*. Si essem diobolaris, ac sellularius juvenis, abessent invidi; sed quia (citra jactantiam) inter litterarum milites adnumeror, & feliciter audeam, non possunt quin spumosis detrahant singultibus. Taceant, precor, & quartam recto lumine rimentur Epographiam, in qua quoad multijugam observationem, & ad multiplicem frugem, prioribus non tantum conferenda, sed & præponenda viderint adnotamenta. & primo quot modis mediæ cognoscantur videamus syllabæ.

Antequam Quintianum hoc loco (nam alibi de eo recurret sermo) dimittamus, Lectorem monemus, inter Epistolas Joannis Planerii superius allegati unam exstare, qua ille Paulo Manutio significat, Quintiani Stoæ obitum ex squinanthiæ morbo contigisse an. 1557. nonis Octobris, quum ipse septuagesimum tertium ætatis suæ ageret. In eadem testatur Planerius, eam fuisse

se

se Quintiani nominis famam, ut ad hunc videndum, & cognoscendum ex ultimis Galliæ finibus venerint olim Brixiam Viri doctissimi; atque his verbis Epistolam claudit: *Felicissima fuit illa ætas, in qua pater tuus Aldus, Quintianus Stoa, Egnatius, Bembus, Sabellicus, Politianus, Hermolaus Barbarus, Joannes Picus Mirandulanus una floruere*. Hæc Planerii verba incuriose legerunt, qui Pico Mirandulano Quintianum Stoam comparatum fuisse tradiderunt a Planerio, Egnatio, Aldo, Bembo, Sabellico, Politiano, & Barbaro, ut in Histor. Gymn. Patav. T. 2. l. 2. p. 206.

Contra Grammatica Joannis Tortellii Aretini Commentaria scripsisse Quintianum Stoam Annotationes, docemur ex c. 31. Epogr. 1. Opus illud Tortellius Nicolao V. Pontifici Maximo dedicaverat, in Vaticana Bibliotheca reponendum, *non quidem* (inquit) *ut Institutionibus Grammaticis, Poetarumque historiunculis tua Beatitudo indigeat, qui cæteros in doctrinis omnibus etiam minutis ex summa ingenii, memoriæque felicitate præcellis, sed ut in tua illa Bibliotheca, quam omnium, quæ fuerunt, præstantissimam comparas, aliquo pacto collocare possis. Nam licet ex magnificentia animi tui, qui nonnisi clarissima in literis, ædificiisque, & rebus aggrederis, Viros utriusque linguæ eruditissimos ex omnibus fere terris, veluti ad virtutis quoddam asylum convocaveris, quos ut suum possint excolere ingenium, laudemque sibi parare, & aliquid conficere, quod posteritati prodesse possit, maximis præmiis affeceris, non tamen deterrebor & ego aliquid pro mea parvitate tuæ Bibliothecæ offerre*. Prosequitur Tortellius in ea Epistola munificentiam

Nicolai V. erga literas commendare; deinde ad Grammaticam facultatem commendandam accedit, & in calce Epistolæ testem adhibet Quintilianum, quod ea necessaria sit pueris, jucunda senibus, dulcis secretorum comes, & quæ vel sola plus habet operis, quam ostentationis.

V. Paulus Suardus inter Brixianos Grammaticos quintum modo occupet locum, principe quidem dignus ex Joannis Antonii Cathanei suffragio. Hoc mihi occurrit ad calcem Operum Marini Becichemi datum Ferrariæ anno 1504. atque hujusmodi est: *Naturæ ætatem nostram plurimum debere, nemo est qui neget, eruditissime Præceptor, quæ fulgentissimum Grammaticæ sydus Paulum produxit. Id ex nitidissimo Opere in lucem edito perspicue est conspicere, quod laudibus extollere superfluum esse censeo, quia ex se quale sit, satis superque patet.* Pauli Suardi Brixiani mentionem injicit, ut mox videbimus, in suo Mercurio Augustinus Saturnius, eumque insignem Grammaticum appellat. Quoniam vero hujuscemodi Opus Pauli Suardi nancisci, nondum mihi contigit, ne omnino cursim, & breviter ejus nomen attigisse videar, exhibendam hoc loco puto partem quandam Epistolæ ab ipso datæ ad Petrum Federicum, & ex eo ipso volumine, unde Cathanei testimonium recitavimus, desumptæ; partem inquam, posteriorem scilicet, in qua, post celebratas in priore Becichemi laudes, argumentum tractat, haud profecto alienum a Grammaticæ facultatis Professore, alienum tamen, ut verum fatear, a doctiorum Grammaticorum sententia. Gratificatus fuisse videtur in eo argumento

tra-

tractando Suardus Becichemo, cui, ut ex ejus in Plinium Prælectione constat, a Raphaele Regio datum vitio fuerat, quod Græcas literas ignoraret.

Ex Epistola Pauli Suardi ad Petrum Federici generosum, & magnificum Virum.

NUllum enim hominum genus stultius, aut insolentius Græculis video, qui quum in legendis Erotematis, Æsopique Fabulis multum temporis consumpserint, se hominum primos existimant, & neminem citra Græcarum litterarum cognitionem doctum fieri posse garriunt, quoniam eruditionis Latinæ Græci auctores fuerunt. Ergo nec Græci sine Barbarorum institutionibus boni efficiebantur, quia omnis ferme doctrina ab his ad illos emanaverat. O insaniam Democriti risu dignam! Romani Græcis litteris olim operam dabant, ut res, non verba discerent, quoniam latinitas ita rerum, & disciplinarum inops erat, ut in doctos sine Græcis evadere non possent. Jamdiu autem ingeniis omnibusque disciplinis adeo est aucta, ut polyhistores, summique Viri sine Græcis effici possimus: quales facti sunt Pomponius Lætus, Christophorus Barzizius, Pamphilus Saxus, multique alii homines clarissimi. Quid M. Antonius Sabellicus, & Philippus Beroaldus Viri antiquos præclaris Operibus suis provocantes? ipsos, quæso, interrogent, eone fastigii per Græcam eruditionem venerunt? Nonne Diomedes, Priscianus, & alii Grammatici. Salustius, Livius, & alii Historici, Virgilius, Ovidius, & alii Poetæ. Cicero. Quintilianus. & alii Oratores, sive Rhetores. Seneca. Plinius, aliique Auctores, undequaque docti, quidquid boni Græcia habuit, ad nos transtulerunt, in meliusque redegerunt? Nemini sanæ mentis dubium. Hos si habuissent veteres Romani, nunquam ad Græcos confugissent, sed carebant iis, quos vel in stilo imitarentur. Utinam nunc tantum ingenio, atque studio consequeremur, quantum in omni dicendi genere habemus. Sed vide Ciceronis sententiam de Græcis, & Latinis, *meum judicium* (sic enim ait in principio Tusculanarum Quæstionum) *semper fuit, omnia nostros aut invenisse per se sapientius, quam Græ-*

Græcos, aut accepta ab illis fecisse meliora. Bona insuper fere omnia Græcorum Opera latina facta sunt, quorum multa apud illos desiderantur. Olim (ut uno concludam verbo) floruere Barbari, subinde Græci, nunc Latini florent.

In calce Epistolæ legitur:

Hæc ad te scribere volui, magnifice Vir, quem novi Romanarum litterarum pariter, & bonorum litteratorum amicum, quemque scio non mediocriter gavisurum, quod præstantem, & rarissimum habeamus virum, qui juvenes bonis & litteris, & moribus instituturus est, ac civitati nostræ inclytis litterarum monumentis non parum decoris allaturus; id enim genus homines plurimo & usui, & honori sunt civitatibus. Vale Federicorum gentis antiquissimæ decus. Brixiæ tertio Kal. Jul. MDIIII.

Inter Opuscula Bernardini Macii Bornati Brixiani duæ mihi ejus occurrunt Epistolæ ad Paulum Suardum datæ an. 1501. in quarum una se perlegisse scribit Macius Opusculum Pauli, quod quam sit novum, varium, emunctum, utile, ac jucundum, viderint docti, ait Macius, modo absit invidia. In alia vero hæc Macii sunt verba: *Prodis in medium ornatu scientiæ præditus, veluti equus robustus campum quatiens robusto pede, armis insignitus, assessore suo existente valido. Hujus propositi mens laudatur, sed tamen danda est opera, ut frons nostra toti populo conveniat, & in figura communi maneat, ut ne quid nimis*. Hujuscemodi monitum Macii ad Suardum aliquam suspicionem ingerit, quam Pauli Suardi nomen semel, & iterum in Volumine Operum Marini Becichemi atramento, ut mihi observare contigit, deletum adauget, Paulum scilicet in causa Religionis aliquid sensisse, quod cum communi Ecclesiæ sententia minime conveniret. Pravas quasdam

opiniones ea tempestate Brixiæ apud aliquos invaluisse, fidem nobis facere videtur alia ipsius Bernardini ad Ludovicum Nassinum Epistola, seu brevis Tractatus de Animæ immortalitate, & apertius adhuc ejusdem ad Thomam Lambertum Epistola, cujus hujusmodi est initium: *Ubi domum perventum est, habita, ut scis, concertatione in tuo prædiali fundo amœnissimo, consito arbore multa, & perpetuæ frondis honore virente, apud Turricellam, ita dicitur, non potui non subridere ineptias amici tui, qui tam obstinate induruit in opinione evidenter falsa, quod essent plures Dii.*

VI. Post quinque usque adhuc recensitos Grammaticarum Institutionum conditores, quos una ætate Brixiana literatura progenuit, adeo hæc se minime sensit effœtam, ut in extrema velut paritura fœtum emiserit, in quo vires suas potissimum experiretur Grammatica, quique inter præcipuos ejus Artis Scriptores poneretur, & a quo reliqui, qui ante scripserant, plus splendoris recepisse, quam illi tribuisse viderentur. Hujuscemodi elogiis Augustinum Saturnium Lazaroneum decoravit Joannes Pincius Poeta laureatus in Epistola, quam ejusdem Mercurio Majori, seu Grammaticarum Institutionum libris decem editis Basileæ an. 1546. & Lugduni an. 1556. præposuit. Ea data est ad ipsum Saturnium anno 1531. hortaturque, ut Opus suum auspicato in lucem prodire permitteret, cui venienti occurrerent gratissimi adolescentes, illudque amplecterentur.

Buennum Vallis Camunicæ oppidum Saturnii nostri patria fuit, ut ipse testatur Mercur. l. 5. c. 16. his verbis: *Est autem Buennum dulce mihi natale solum, oppidulum*

dulum sane illustre Oreola in Valle, quam nunc vulgo Camonicam dictitant, supra lacum Sebinum XIIII. *millibus passuum ad Orientem situm a flumine Ollio, quod oppidulum Civitale præterfluit, fere plus, aut minus mille passuum distans, Vulcano sacrum.*

Joannem Taberium Brixianum, de quo plura in prima hujus Speciminis parte, sibi institutorem contigisse fatetur Saturnius, & quantum illi debeat ad Operis calcem declarat in hunc modum: *Secundum Deum non parvam nobis docendis partem, felicis memoriæ institutor meus, Joannes Taberius Rovatensis, sibi vindicat: Vir unus post homines natos, simul inter doctos longe optimus, simul inter bonos utriusque linguæ longe doctissimus. Cujus optimis auspiciis annum ipsi circiter vigesimum jam agentes (nam tum rudes adhuc eramus) doctas literas primoribus labellis degustare cœpimus, ejusque felici ductu, studio nostro septem annis colophonem addidimus. Quem condentibus hæc nobis, ut erat in pensitandis, æstimandisque omnibus scriptis emunctissimæ naris, ac prorsum Lydius (ut ajunt) lapis, quo tu Brixia caput Cenomanum, civitas per te inclytissima, luculentissimi syderis instar, jucundo splendore fulgebas, si superstitem habuissemus, divi boni, quanto consultior, Mercuri mi, quanto limatior in publicum prodisses. Quapropter apud hominem excellentissimum quum tam liberaliter instituti simus, sane quam mercedem Thales ille Milesius a Mandrayto cœlestia studia a se edocto, sibi perpetim reddi voluit, hanc nos propriam, ac perpetuam præceptori nostro persolvemus, nempe quidquid est in hoc libello politioris doctrinæ, id universum post Deum illi acceptum referentes.*

Hæc ipſa Saturnii verba non gratum tantum animum erga præceptorem demonſtrant, ſed præterea caſtigatæ prorſus, ac nitidæ Orationis genus, ab omni barbarie, & præſertim a rancidæ Latinitatis vocabulis, quibus utentem audivimus Quintianum Stoam, aſperaque ejuſdem elocutione nimis quam diſtans: quo fit, ut, ſi jure ac merito a Grammaticis petimus, Latine loquendi facultatem, quam præceptionibus tradunt, ſcriptis ſuis comprobent, imitenturque Polycletum non ante celebrem illum ſtatuas recte fingendi Canona in lucem protuliſſe viſum, quam publice propoſita ſtatua, velut artis exemplo, ſuas ipſe regulas egregie præſtando confirmaſſet; nemo profecto erit, qui Saturnii noſtri Mercurium evolvens inficias eat, eundem Artem, quam docuit, calluiſſe, quod clarius adhuc evincent quam plura ejus libri loca jam jam afferenda.

Inter Grammaticorum duces, quibuſcum Saturnius luctatur, neminem certe frequentius ad pugnam provocat, quam Laurentium Vallam Romanum, celeberrimum illum Latinæ linguæ reparatorem, atque illuſtratorem, qui nimirum, ut Pauli Jovii in ejus Elog. verbis utar, *a Gothicis temporibus uſque ad patrum noſtrorum memoriam prævalto ſepultos ſomno cives ſuos ad nobilium literarum ſtudium excitavit; indignatus enim tandiu corrumpi ſæculum legulcorum, & ſophiſtarum immani conſpiratione, optimaſque artes inculta ſermonis barbarie defœdari, Elegantiarum libros edidit, traditis Romanæ elocutionis præceptis ex accurata veterum Scriptorum obſervatione, quibus juventus æmulandi ſtudio ad detergendas corruptarum literarum ſordes accenderetur*. Initum

tum a Saturnio cum Valla certamen graphice describens in citata Epistola Pincius, *ille* (inquit) *obequitans latius pugnat, tu arctius concludis: ille multo acumine occurrit, tu & mucrone, & peritia, & pondere bellantem sustines. Quum vero diu disceptatum sit, pedem referat adversarius, necesse est, & se se dedat. Speciosissimum sane literarium spectaculum, & incruentum.* Incruentum utique; asperum tamen, & ferox, ad cujus specimen exscripsimus ex Saturnii Mercurio, quæ sequuntur.

Ut primum Laurentium obvium habet Saturnius, eundem erroris, hallucinationis, stultitiæ, stoliditatis illico accusat, scilicet libro primo. At libri tertii c. 18. probaturus, ratione nihil prohiberi, quominus dicas, *legere interest mei, tui, sui* Laurentium his verbis compellat:

Ex lib. 3 *c.* 18.

Ohe desine tandem Laurenti tam impotenter efferri. Nam quod pertinacissime tenes, *mei, tui, sui, nostri, & vestri* primitivorum genitivos usque passivam habere significationem, ac propterea non licere dici, *legere interest mei, tui, sui, nostri, & vestri*, quod ea verba genitivum sibi exigant non pathicum, sed activum, antecedens tuæ istius ratiocinationis non undecumque verum ostendam.

Dein pluribus exemplis in medium allatis, caput ita concludit:

Quibus exemplis si satis liquet, veteres illos totius veræ latinitatis auctores, super his primitivorum genitivis non usque adeo fuisse anxios, aut superstitiosos, ut non promiscue, indiscreteque utroque versum eis uterentur, equidem non video, quo minus recte, licet inusitate, dicam *legere interest mei, tui, nostri, & vestri*, sicut *ego indigeo tui, tu mei, ille nostri*. Quare pronomina hæc sint promiscua. Nec vereamur, quicquid Laurentius oblatrat, his active, & passive uti, ubi ubi opus fuerit.

Ca-

Capite vero 22. ejusdem libri falsam asserens Laurentii præceptionem, qui verbis *interest*, & *refert* personalibus nil aliud supponendum statuit, quam pronomina quædam in neutro genere, hæc habet:

Ex lib. 3. c. 22.

Hem si quis Latinam linguam probe fartam (ut ajunt) ac tectam esse velit, hanc Laurentio Vallensi tuendam, propugnandamque committat. Nihil enim hic ignorat, quod eam ad illustrandam, atque augendam facere possit. Dic mihi, ecquo Apolline doctus asseris, verba *interest*, & *refert* personalia nil aliud pro supposito solere sibi accipere, nisi pronomina quædam in neutro genere, qualia *id*, *quod*, *illud*, *hoc*, *istud*, & similia? Verum in te arguendo non pluribus immorabor, cum excellentissimi latinitatis auctores te statim convincant.

In libri quarti cap. 14. contendens *Fore* non minus præsentis, quam futuri temporis esse, ac latine dici *fore amaturum*, exclamat:

Ex lib. 4. c. 14.

O mentes Grammaticorum tenebricosas! Qui dum Prisciano, ac Laurentio sese misere nimis addicunt, eorumque præcepta non tanquam humana inventa, sed velut divina quædam oracula suspiciunt, malunt his ipsis auctoribus turpissime errare, quam eis abrenunciantes a veritate recte sentire.

Et in ejusdem libri c. 19. de verbis meditativis agens, Laurentium ita alloquitur:

Ex lib. 4. c. 19.

Utinam Laurenti, quod veteres bene, recteque tradiderunt, hæc tu non corrupisses. Etiamne asseris verba in *rio* non rite meditativa fuisse appellata? Altior est hic sensus, remotiorque, unde id nomen sibi vendicarunt, quam pro tua, ac Prisciani falsa opinione. Etenim *meditari* cum discesseris a triviali, & proculcato intellectu, *parare* etiam, ac *moliri* significat.

In

In libri autem quinti c. 12. agens de reciprocis *ſui*, & *ſuus*, ac non perpetuo reciproca eſſe demonſtrans, ita adverſus Laurentium invehitur:

Ex lib. 5. c. 12.

Igitur quod Laurentius mendum eſſe ſuſpicatur . . . delirare ille quidem convincitur, ut qui maxime. Cur enim probatiſſimis auctoribus *is* & *ipſe*, pro *ſui* & *ſuus* identidem utentibus, non his pro illis etiam viciſſim uti liceat? Nimis tibi aſſumis, Laurenti, hoc quidem placet, illud autem diſplicet, nollem Ciceronem ſic locutum. At hoc quid eſt, niſi ſummæ, & inculpatæ legi velle præſcribere, & Lesbiam (ut ajunt) ſe ſe regulam fieri? Quo nihil arrogantius.

Agit Saturnius de Participiis in libro ſexto, quorum utilitatem ita deſcribit:

Ex lib. 6. c. 1.

Participia latinitati brevitatem conferunt, appoſitiſſimum providentis naturæ ad condecorandam orationem miniſterium: non conciſam illam quidem, ac mancam, cui obſcuritas agnata, ſed quæ multa complectatur verbis non ita multis, quæque pro rerum, ac ſententiarum complexu apparent etiam pauca. Simulque genus dicendi faciunt in primis fuſum, lene, æquabiliter incedens, non contortum, non intumeſcens, non corruptum. Ad hæc brevitati cognatam celeritatem. Quæ cum aliis rebus comparatur, tum vero participiis ſeptimo in caſu conſtitutis, vel maxime ſi plura conſequantur. Poſtremo varietas præcipuum naturæ bonum, ubi opes, deliciaſque ſuas ambitioſius oſtentat, quam in participiis, ut oratio ipſa nuſquam non his refloreſcat, delectet, moveat?

Hæc, inquam, de Participiorum utilitate quum initio libri ſexti dixiſſet Saturnius, plura de illorum etymologia, formatione, ſignificationeque in ſequentibus capitibus diſſerit; at c. 12. ad Laurentium accedens, hæc habet:

Ex

Ex lib. 6. c. 11.

His ergo ita constitutis quæ natura, quæque ratio ipsa participiorum tulit, deinceps ex auctoritate, usuque procerum latinitatis, quatuor tutissima quasi asyla, mihi studiosos, quo perfugiant, quoties germanus ipsorum usus minime succurrerit, docendum est. Ac primum non mihi amplius vereantur participiis in *ans*, vel *ens* de præterito perfecto, ubi ubi opus fuerit, arbitratu suo usitari. In quo simul etiam apparet nostratium Grammaticorum socordia, qui dum Prisciani sapientiam, Laurentii acumen attoniti suspiciunt, nihil præterea quærendum putant. Perinde quasi aut huic arti colophonem ipsi imposuerint, aut ignorari necesse sit quicquid illi non tradiderint. O stupida pectora! Neque tamen clam me est, Laurentium nonnihil ante me de hoc præcepisse, sed ita ut per caliginem intuitus locum videatur. Qua propter fontem veritatis jam latius ipsi aperiamus. Quod dum facimus, neminem, obsecro, pigeat, universa, quæ subscripsimus, exempla percurrere.

Tractationem de Gerundiis aggreditur Saturnius libro septimo, cujus hujuscemodi est initium:

Ex lib. 7. c. 1.

Rem controversam aggredior, & plenam dissensionis, verum Superis bene faventibus per nos tandem aliquando dijudicandam. Neque enim nos hi sumus, quorum vagetur animus errore, quique certi nihil habeamus, quod sequamur. Illuxit, illuxit tandem nobis veritas hæc toties petita, toties pugnata. Scripsere, scio, plerique alii de Gerundiis, Viri illi quidem acuti, ac docti; verum ita ut aliorum potius opiniones, quam sepositi, atque abditi aliquid deprompsisse videantur. Quanquam ne veteres illi quidem, quibus antiquitas nil habuit doctius, nihil exactius, tales extitere, ut viam industriæ posteris præcluserint. Super hæc in disputando, auctore M. T. Cicerone, non tam quid Majores senserint, observandum, quam rationis momenta quærenda sunt. Ut in agro colonus, in uxore vir sterilitatem odit, sic infœcundam animam odit illi complicita, & associata mens divina.

Hoc

Hoc posito Proœmio illico Saturnius Gerundia quem in modum ex usu auctorum construantur, commonstrat, captaque inde occasione ab erroris suspicione purgat phrases nonnullas a Latino Psalmorum interprete usurpatas, eas tamen vetustati, ac religioni relinquendas affirmans:

Ex lib. 7. c. 2.

Nec est, hic mihi quod quisquam objiciat. At hoc dicendi genus nimis quam insolens est. Perinde quasi nunc hoc nos susceperimus negotii, ut quid sequendum sit, ac vitandum hic statuamus, ac non potius involutam, abditamque vim gerundii, naturamque perscrutemur. Aliud est enim, cum quid usus exigit, perquiritur, aliud, cum disputando veritas ipsa veluti limatur: idquod nunc agimus. Nam gerundia quem in modum ex usu auctorum construantur, mox paulo capitulatim commonstrabimus. Nunc illud multo magis obiter non dissimulandum nobis, Divum Hieronymum tantum illum Doctorem non sine exemplo dixisse: *In convertendo Dominus captivitatem Sion*, quod est, convertente Domino. Quo pariter & illustrissimus Auctor maxima erroris suspicione perpurgatur, & Laurentius indeprecabilis temeritatis convictus apparet. An fuit credibile, eruditissimum juxta, ac diligentissimum Scriptorem, tantæ, ac tam multijugæ lectionis Virum, tale quid, Græca fallente figura, ut ille oblatrat, primum omnium Marte suo confabricasse? Quid cum idem ipse alibi dicit? *In conveniendo populos in unum*, & *In deficiendo spiritum ex me*, & *In accipiendo ipsum stolam gloriæ*, quod est convenientibus populis, deficiente spiritu, ipso accipiente. An dubitandum, ne non hujus quoque locutionis exemplum oculatissimus Doctor apud quemquam approbatum Latinitatis architectum uspiam observaverit? Quamquam ego (ut verum fatear) hoc posterius dicendi genus, ut nimis insolens, religioni simul, & vetustati relinquendum censeo. Nihil est enim bonarum litterarum candidatis proponendum ad imitandum, quod præclaro alicujus receptissimi auctoris exemplo statuminari non possit.

Redit ad Vallam Saturnius in cap. 13. ubi postquam adnotasset Gerundiorum cum casu ablativo constructionem, apud Hagiographos quidem, & etiam apud eruditissimum Erasmum usitatam, rarissimis tamen veterum auctorum exemplis fulciri, monuissetque superioris ætatis sacros Auctores, tanquam bene, beateque vivendi magistros, non dicendi, retineri oportere, hæc de Valla:

Ex lib. 7. c. 13.

Sed turpissimus error, quo & ipse alias, & plerique alii juxta mecum asserebamus, minime recte, latineque dici, *venio ab audiendo*, cujus quidem erroris auctor omnium primus fuit Laurentius, sua illa vaniloquentia quem non illaqueans? Haud amplius dissimulandum.

Ex lib. 7. c. 14.

Volo demum, Laurenti, mihi dicas, idque superpondium erit ad prædicta, cur &c. Euge Laurenti, dignus es tu quidem, qui alter Camillus omnino dicare. Quippequi, ut ille nomen Romanum collapsum restituit, tu latinitatem perditam recepisti.

Post Gerundia progreditur Saturnius libro octavo ad Supina de quibus ita præfatur:

Ex lib. 8. c. 1.

Litem superiori syntagmate disceptavimus plenam perplexitatis, plenam discordiarum. Nunc Supina nobis aggrediunda, negotium sane plurimi tum sudoris, tum consilii; ambagum autem non minus differta, quam latebrosæ difficultatis. Argumentum alioqui dignum, in quo veteres etiam illi nervos suos intenderent. Verum fit nescio quo fato, ut non omnia sciamus omnes. Tradidere porro principes illi pleraque digna scitu, digna observatu, sed non pauciora posteris investiganda, atque dijudicanda reliquere. Etenim in omni artium genere cum plurimum actum fuerit, semper tamen omnis posteritas habet, quod agat. Excedit enim, multumque supereminet humanæ captum cogitationis, re-

rum

rum infinita multitudo. Fuere, ſcio, veteres illi viri quidem eruditiſſimi, homines tamen, quippe quibus non tota veritas ſeſe infuderit. Itaque omnes ut fallere potuerunt,& falli, ita in rebus dubiis nemo eorum opinionibus perinde ſeſe addicat, ut facultas libere diſſentiendi non uſque potior exiſtat. Leganturque omnes ſed cum delectu. Neque enim vis naturæ in nobis effœta eſt, ut ipſi nihil ex nobis parere poſſimus, ſentiamuſque bonum eſſe, quod rerum multitudine, ac magnitudine vincimur. Nemo ad cognitionem veritatis magis accedit, quam qui intelligit, ubi multum profecerit, ſemper tamen ſibi ſupereſſe, quod quærat. Quapropter cunctis adnitendum, pallendum, ſua cuique vis faciunda, ut novo ſemper aliquo fœtu artem Grammaticam adaugeat, atque illuſtret.

Hæc præfatus Saturnius, mox Priſcianum, & Vallam de Supinis inter ſe digladiantes inducit, altero ea eſſe nomina contendente, altero verba. Non eſſe nomina, poſtquam adverſus Priſcianum probavit in cap. 2. ſententiam Vallæ æque exibilat in cap. 3. hæc habens:

Ex lib. 8. c. 3.

Priſciano autem longe diverſa tenet Laurentius, ut quî non jam nomina, ſed verba eſſe contendat. Deceptus, credo, auctoritate Quintiliani, qui libro 1. Inſtitut. *dictu* & *factu* verba dixit participalia. Quo prudentius nobis agendum, ne dum Laurentium redarguimus, in præſtantiſſimum Auctorem quicquam obloquamur. Verum demonſtrandæ hujus veritatis initium altius repetendum: Ecquid pertimeſcis, Laurenti, ecquid tergiverſaris? Nam ſi verba ſunt, cum modis, & temporibus ſignificent, neceſſe eſt. Non ſignificant autem cum modis, & temporibus, non ſunt igitur ſupina verba. Ut non licet hominem eſſe, niſi idem exiſtat rationalis, & mortalis, ſic nullo modo fieri poteſt, ut ſupinum ſit verbum, niſi idem cum modis, & temporibus adſignificet. Quapropter liquidiſſimum jam ſit, ſupina non eſſe verba.

Ad pugnam cum Laurentio revertitur cap. 7. nec hostem prius deserit, quam librum illum absolvat. Eo cap. 7. probaturus aliis etiam verbis Supina in *um*, quam ad locum significantibus nonnunquam accedere, sibi rem esse cum Laurentio his verbis declarat:

Ex lib. 8. *c.* 7.

Quoniam vero Grammatici nunquam sincerius præcipiunt, quam cum ad amussim auctoritatis, usus que omnia in primis dirigunt, exiguntque: sane intelligendum supina in *um* contra Laurentii pertinacissimam opinionem, vel aliis verbis, quam ad locum significantibus, de auctoritate summorum Scriptorum conjuncta nonnunquam inveniri.

Supina in *um* per quam raro passivam habere significationem evincit cap. 8. De activa autem scita admodum, & pereleganti differens cap. 9. Prisciani, & Laurentii auctoritatem his verbis convellit:

Ex l. 8. *c.* 9.

Heu supina nostræ tempestatis Grammaticorum ingenia! Ecquis, ecquis relictis a tergo Prisciani, relictis Laurentii bonis inventis, in anteriora nitens, novi aliquid e tenebris eruit: cum prope innumera sint, quæ observata optimis auctoribus, ignorata superioribus Grammaticis, proh pudor, mortua sepultaque jacent? Nam ut cætera prætermittam, quid *eo* dicendi genere pulchrius, quid elegantius, quo maxima illa latinitatis lumina usi sunt, *perditum eo* pro *perdo*, *ereptum eo* pro *eripio*, *ornatum eo* pro *orno*? In quibus verbum *eo* non jam ullum motum localem ostendit, verum deposita ejus motus significatione unum cum supino factum est verbum, idem omnino significans, quod ipsum, unde supinum deductum est verbum. Et tamen oscitabundi ocio obmarcescimus, dum assecutos arbitramur, ipsique nobis pulchri videmur, dum nihil supra Priscianum, nihil supra Laurentium sapere audemus. Quin afferamus ipsi jam exempla, quibus tam scita, tamque latina, ac perurbana dicendi figura inclarescat.

Hie-

Hieronymum, & cæteros Hagiographos vindicat cap. 10. demonstrans, recte, latineque dici, *Vado legere*, ac similia.

Ex lib. 8. *c.* 10.

Discissum etiam, dilaceratumque video passim Hieronymum a quibusdam Grammaticis. At quibus tandem? Nempe qui homini eruditissimo, ac sapientissimo matellam porrigere ne digni quidem forent. Discindunt autem, quod infinita verbis motum ad locum significantibus nonnumquam apposuerit. Id autem barbare, ac insolenter nimis factum videri, ut cum dicit, *Non veni solvere legem*, *sed adimplere*, & *vado immolari*. Fuisse autem omnino utendum vel supino, vel gerundio. O rabidi canes, o venenosissimæ aspides! Quid quod Poetæ omnes ad unum eo dicendi genere ubique scatent? Sint igitur barbari tot luculentissimi latinitatis Auctores. Qui cum infinita verbis motum ad locum significantibus copulare minime sunt veriti, aut ipsi barbare, nimisque insolenter fecisse accusandi, aut certe in eo dicendi genere Hieronymus, ac cæteri Hagiographi recte, latineque fuisse locuti sunt dicendi.

De Supinis in *u* agere aggressus cap. 11. quam parum Prisciano, & Laurentio fidendum ostendit:

Ex lib. 8. *c.* 11.

Sequitur altera illa forma, heu quam perplexibilis, quam laciniosa. Pauci, imo vero nulli (ut ego arbitror) adhuc ejus naturam explicarunt. Nam quid ego referam quid princeps Grammaticorum Priscianus, princeps autem? de his scripserit, cum nusquam aridus magis, nusquam insanior apparuerit? Unus superest, magnæ spes altera Romæ, Laurentius. Sed hic quoque e portu egrediens statim impegit. Quanquam non iverim inficias, elegantiora quædam, quam Priscianum tradidisse. Verum dum omnibus passivitatem quandam subesse contendit, & ea quidem vult nominibus quibusdam adjectivis esse tantum applicabilia, inque eo totus hæret, non animadvertit vir alioqui acutissimus, sed ipse sibi nimium fidens, maximam quidem eorum partem, ac rationem a se fuisse prætermissam.

Adver-

Adversus generalem Laurentii de Supinorum passivitate sententiam pugnat etiam cap. 12. Saturnius, & post nova exempla in medium allata, ita subdit:

Ex lib. 8. *c.* 12.

Ad hunc modum Laurentius si præcepisset, & Academica illa dubitandi modestia, potius quam Stoica affirmandi arrogantia uti voluisset, multo sibi, ac rebus suis consultius prospexisset. Verum dum artem ubique, tanquam Lesbia regula, ipse sibi accommodat, nec suo sese modulo, ac pede metitur; quid non? Itaque reliquum quicquid est hujus disputationis adversus Laurentium conscribatur. Faximque intelligat, Saturnium esse natum, qui ejus intolerabilem proterviam retundat.

Subsequitur illico caput 13. cujus initium:

Ex lib 8. *c.* 13.

Redargutione Laurentius primum dignus, quod supina pro verbalibus accipi, vel idem significare nullo modo posse contendit; ut cum Prisciano dicit, *Accipitur venatu* pro *venatione*, sicut *miserabile visu* pro *miseratione*. In quo Laurentius, quia nimis pertinaciter hæret, haud paucis ineptire ostendendus. Proh divum, atque hominum fidem .... Jam ne igitur sentis, Laurenti (sic enim tecum agam, ac si in vivis ageres) jam ne sentis, his te exemplis jugulatum?

De Supinorum passivitate agit & cap. 14. & cap. 15. recte autem, latineque dici *Venio lectu* probat cap. 16.

Ex lib. 8. *c.* 16.

Verum qui semel a veritate deflexit, hunc oportet bene delirum esse. Itaque eadem illa phrenesi Laurentius pernegat, supina in *u* verbis motum de loco significantibus ullo modo recte conjungi. O caput tota dignum Anticyra! Quousque tandem furor iste tuus bonos omnes eludet? Usque adeone male sensisti de vetustissimis illis, ut suo e capite genus id dicendi effinxerint, cum illustrissimos latinitatis Auctores ejus locutionis subscriptores habeant? .... Itaque superior illa supinorum utendi ratio est perelegans, latina, atque exosculanda: quia tamen non admodum trita

ta est, ea studiosis omnibus, vel parcius utendum censuerim.

Supina in *u* aliis etiam verbis, quam de loco significantibus, passim conjuncta reperiri, docere suscipiens cap. 17. ita incipit: *I nunc Laurenti, & praeclaram illam praeceptionem tuam jacta*. Desinit vero:

Ex lib. 8. *c.* 17.

Quare his tam certis, tamque praeclaris exemplis jam desinant insanire Grammatici: Laurentioque tantum tribuant, quantum viro sane docto, quique multa, non qui omnia sciverit. Pars optima sapientiae est, non opinari te scire, quod nescias. Nunquam errat, qui se nescire non ignorat. Ubi nimium ipsi nobis tribuimus, & solos Attica mella manare putamus, plerumque dum argutiores, ac sapientiores videri volumus, fallente nos veritate, stultiores apparemus.

Tractationem omnem de Supinis in *u* concludit Saturnius cap. 18.

Ex lib. 8. *c.* 18.

Hactenus de supinis in *u* sic disputavimus, perinde quasi nihil cunctati simus, quin ea sint vera supina, confutatis etiam, quae nobis contraria esse viderentur. Nunc intuitus mentis altius figendus, ac veritas ipsa pressius consideranda. Pleraque sunt enim, fallente forma, quae si procul, & oscitanter aspicias, probes, eadem si propius, ac fixius intueare, statim reprobes. Quare quicquid antea de supinis in *u* disputatum est, equidem bene multum suspicor ea esse nomina.

Quumque sibi objecisset Quintiliani auctoritatem, ad eam ita reponit:

Itaque his tot, ac tantis rationibus cum supina in *u* nomina asserere, transversi traheremur, ecce tibi gravissimus auctor Fabius Quintilianus obsistit, statuens ea esse verba participalia. Candide Lector, hic jam opinor vides, quam scopuloso, ac difficili in loco versemur. Quippe hinc validis

dis rationibus impulsi, unum sentire: hinc receptissima Quintiliani auctoritate repulsi, diversum tenere cogimur. Sed veritatem libere effari liceat. Quintiliano ego tantum tribuo, quantum excellentissimo, ac sapientissimo cuique, humana fide a quoquam tribui licitum est. Sapientia, ingenio, gravitate, eloquentia nulli Latinorum posthabeo. Ejus vestigia quotidie exosculor, ac modo non adoro. Sed omnem veritatem libere effari liceat. Homo fuit. Eo potuit falli, & fallere. Nec parum interest, utrum quis Auctoris, vel Grammatici fungatur officio. Illius majestas, ac dignitas sacrosancta est: hujus sententia, assertioque per se incerta. Quare Quintiliano auctoritas, quatenus auctor est, sacrosancta esto. At vero dum Grammatici fungitur officio, non ei plus quam cæteris Grammaticis (quod tanti Scriptoris bona venia dictum volo) credendum est. Quanta quanta auctoritate quis mihi Grammaticus polleat, non ejus opinioni ego adhærescendum statuo, nisi quatenus vel ratione, vel exemplis, quæ præcipit, comprobaverit. Postremo in re tam ardua ratione malo, quam auctoritate superari . . . . Suum nihilominus cuique jus relinquentes, de his, ut animus tulerit, & sentiendi, & judicandi, nos, quod nostrum erat, sententiam ingenue diximus. Quam recte, judicent docti, ac probi viri.

In libro nono de gradibus Comparationis differens Saturnius, haud magis quam in antecedentibus parcit Laurentio, nam contra ipsum invehitur cap. 9. his verbis:

Ex lib. 9. c. 9.

Minuenda in primis illorum opinio, qui ad plures ejusdem minime comparativis utendum contendunt. Quorum quidem argumenta hic ego apposuissem, nisi partim ipsa sibi repugnarent, partimque talia forent, quæ silentio honestius, quam ulla confutatione redarguerentur. Nam quid ego tempus conteram refellendis Laurentii rationibus, cum manifesto sint falsæ? Quia tamen plerique eo insaniæ processerunt, ut illius dicta perinde habeant, ut Apollinis oracula, haud prætermittendum; quin aheneis (ut ajunt) inexpugnabilibusque exemplis saltem retunderemus.

Acer-

Acerbius adhuc Laurentius carpitur capite 13. cujus hujusmodi est initium:

Ex lib. 9. c. 13.

Nullum est autem erratum in Latina lingua paullo insignius, cujus Laurentius non auctor fere existat; ita dum certas quasi ad leges Latinam linguam redigit, non oppressam vindicat, sed potius in teterrimam servitutem contrudit.

In capitibus autem subsequentibus, ubi Saturnius agit de Superlativis, ita superlative Laurentium exagitat, ut nullus progressioni locus amplius ab eo fiat reliquus; eo enim usque procedit, ut Laurentium non omnium bipedum modo, verum etiam quadrupedum petulantissimum appellet. Itaque hujus loci esse videtur, ut nos quoque metas hic figamus Saturnii cum Laurentio concertationibus, quarum asperitatem his verbis ad calcem Operis excusat Saturnius:

Ex lib. 10. c. 10.

Studiosos omnes hic pariter exoratos cupiam, ut ne mihi vitio vertant, neve iniquiore animo ferant, sicubi confutandis erroribus paulo mordaciores visi sumus. Nam veritatem quis non satis amat, qui falsitatem non plurimum odit? Et quamquam efficacissime refellit, quisquis errorem optime retegit, veritas tamen ipsa, nescio quo modo, altius mentibus hominum infigitur, ubi increpitando, quam ubi simpliciter ostendendo, persuadetur.

Quod Saturnii nostri Mercurius præceptionibus suis non aliud toto Opere, quam veritatem statuerit, atque persuaserit, facile quivis dignoscet, quem non pigeat, Opus illud a fronte ad calcem perlegere, ac præcipue capita illa introspicere, & excutere, ex quibus literarii illius certaminis præludia repræsentavimus. Ea autem in medium larga manu proferentes, id utique nos consecu-

tos fuisse speramus, ut Lector æquus valeat statim dijudicare, num ea invidia, qua Grammaticarum Institutionum artifices invenimus laborasse, in Augustinum Saturnium pariter cadat, a quo nimirum ad criticam eruditionem multa quidem sint acute, ac subtiliter excogitata, ad locutionis vero Latinæ usum propemodum nihil; an vero illustre illud, ingenuum, ac perspicuum Latini sermonis ita in ejus Opere eluceat, ut de eo jure, ac merito dici possit, Polycleti instar, suas ipsum regulas egregie præstando confirmasse. Plenam illam, ac teretem compositionem verborum, colorem, & habitum illum, in quibus præcipuam Latinæ linguæ laudem collocandam esse, monemur, ut nihil claudicet, nihil diffluat, nihil fluctuet, sed tota permista, & temperata numeris, æquabiliter, constanterque feratur oratio, hæc, inquam, omnia in Mercurio nostro (aut ego fallor) nemo desideret. Non defuit, qui Vallæ Elegantias inelegantes appellaverit; at eas, num satis eleganter Saturnius confutaverit, si quis ex animo in dubium vocaret, næ ille nimis austeras elegantiæ leges præscriberet. Saturnii in Grammatica Arte præstantiam non initæ tantum adversus Vallam contentiones commendant, sed aliæ etiam, ex quibus pariter paucula quædam specimina placet hic subnectere; indeque magis magisque innotescet, quam excellat, effulgeat, triumphet Latinæ elocutionis vis, atque nitor in ejus Mercurio.

An Latine dici possit, *mihi opus est hanc rem* ad examen revocans cap. 25. lib. 1. de duorum Grammaticorum rixa, quæ Mantuæ contigerat, hæc habet:

Ex

Ex lib. 1. *c.* 25.

Divi boni ut plerumque sunt insani isti nostri Grammatici, genus hominum suapte natura nimis rixosum. Memini adeo duos, cum essem Mantuæ, haud incelebres Grammaticos (nominibus parco) inter se concertasse, Latine ne diceretur, *Mihi opus est hanc rem*. Quorum alter sola ratione nitens cum negaret, alter vero Prisciani, Diomedisque opinione fultus, contra instaret: post plurima, ac turpissima convicia, quibus mutuo sese lancinaverunt (sic enim nostræ tempestatis disputant Grammatici) parum abfuit, quin a verbis ad colaphos, maximo omnium risu, devenerint, quæstione nimirum relicta insoluta, atque inexplicata. Nos postea attentissime revolutis auctoribus, invenimus, recte, Latineque dici.

Quid sit adverbialiter poni, & quomodo nomina adverbialiter posita non fiant adverbia, explicans cap. 12. lib. 2. Donatum, suæque factionis Grammaticos his increpat verbis:

Ex lib. 2. *c.* 12.

Non patiar amplius te, Donate, bonis, studiosisque imponere. Nam quæ (malum) impudentia ista est, ut ipse turpissimi erroris convincendus, alios bene sentientes imprudentiæ condemnes? Sunt (inquit) adverbia loci, quæ imprudentes putant nomina: in loco, ut *sum Romæ*: de loco, ut *Roma venio*: ad locum, ut *Romam pergo*. Euge: verum in *Romæ*, *Roma*, *Romam* unde adverbia censes? Natura; nihil minus. Nam quis compos mentis hoc effutiat? Igitur officio, vel functione aliqua. Quo quid aliud nobis accipiendum, quam quod nomina plerumque ita funguntur officio adverbii localis, ut verbum iis perinde, atque ipsis adverbiis adstringatur, ad significationem loci? Etenim istuc tandem est proprie adverbialiter poni, vel fungi vice adverbii, vel esse instar adverbii, quod idem est, nempe cum nomina determinant verbum ad significationem loci; id quod est proprium adverbii localis. Num nam igitur nomina isto modo fiunt adverbia? At hoc tam falsum est, quam quod falsissimum. Vides, Donate, quam petulanter te gesseris,

 quam-

quamque absurda, minimeque sibi consentientia tradiderint omnes tuæ factionis Grammatici? Errore igitur tuo isto, atque adeo cunctorum tecum idem sentientium, ad hunc modum confutato, studiosi, priusquam de nominibus adverbialiter positis præcipiamus, quadruplicem hanc veritatem in pectus alte demittant, firmissimeque teneant. Primum &c.

De impersonalibus agit libro tertio, & quam venuste usurpentur, quam ægre explicentur, mox docet his verbis:

Ex lib. 3. c. 1.

Et bonam latinitatis partem impersonalia sibi vendicant. Quæ summa cum diligentia ni per nos teterrimis e tenebris, ac situ inveteratæ, ac deploratæ illius ignorantiæ, tandem aliquando in lucem redimantur, haud causa est, quin de literis pessime dici meritus velim. Quid enim verba hæc non modo suscipiam, & exosculer, & amplectar, quando sine his splendor ille divinus latinitatis haud consistere potest? Neque tamen clam me est, quantum sudoris, vel potius quantum sanguinis mihi fundendum sit in his explicandis. Quando & natura longe sunt intellectu difficillima, & hostes quam plurimos habeam tum acerrimos, tum infestissimos. Et alioquin incredibilis quædam expectatio mihi gravis adversaria jam sit constituta. Aggrediar igitur, & quam citissime potero, tantum negotii absolvam.

Id, inquam, in limine libri tertii prælocutus, statim ad explicandam impersonalium naturam accedit, eaque impersonalia esse affirmat cap. 3. quoties verba supposito careant recto, adversus opinionem Pauli Suardi, superius a nobis memorati, quem Grammaticum alioquin insignem appellat, nec non Antonii Nebrissensis, quem Latinæ linguæ ea ipsa tempestate in Hispania reparatæ Aristarchum, Varronem, Camillum plures appellarunt:

Ex

Ex lib. 3. c. 3.

Neque enim audiendi Sophistæ quidam, quorum opinioni & Paulus Suardus Brixiotes, Grammaticus alioqui insignis accessit, & Antonius Nebrissensis summa pertinacia contendentes, infinita illa verbis supposita esse nomina, vel quia nihil subjiciatur verbis, quod idem non sit nomen, vel quia idem significant, quod sua ipsorum nomina. Proptereaque fieri, quibus verbis infinita supponantur, ea omnino esse personalia. Quorum quidem pestifera, atque importuna pervicacia, quoniam longe, lateque serpit, & multi eorum suasu inextricabilibus erroribus involvuntur, haud ultra nobis fuit propellendum, quin statim eorum falsam opinionem diminueremus. Principio Grammatica, utpote mansuetioribus Musis nuncupata, non est disputando (ut dicitur) ad vivum resecanda; neque adeo ad eam subtilitatis regulam revocanda, ad quam hispida, atque horrida Dialectica solet, sed crassiore Minerva (ut ajunt) explicanda est. Præterea Dialecticus, & Grammaticus, juxta Musicorum proverbium δὶς διὰ πασῶν, inter se materia, propositoque distantes, nonne uterque pro suis principiis profitetur? Grãmatica igitur cum auctoritate, usuque potissimum constet, atque adeo significandi qualitates in primis consideret, inque eo versetur, ut in campo sibi subjecto, nihil est, quod scrupulosam ad illam Dialectices curam, suo quodam jure duas Orationis partes, nempe nomen, & verbum, tantum agnoscentis, exigatur. Quanquam isti (cur enim vel ipsi non modice a nobis ratiocinemur?) qui mihi obtinebunt, ut quod natura abnegaverit, id ulla ratione vel numeris, vel personis insignitum reddant? Nam si eo ipso quod supponantur, nomina fierent, esset fortasse quod eis assentiremur. Verum cum nominis partes supponendo ita gerant, ut verbi tamen ipsius infiniti rigorem nihil omnino relaxent, quid est, quod frustra laboremus in extorquendis hujusmodi vel numeris, vel personis?

Durius adhuc Saturnius Priscianum refellit cap. 11. eandem impersonalium prosequens tractationem:

Ex

Ex lib. 3. *c.* 11.

More tuo facis, Prisciane. Nihil enim fere probas alicubi, quod idem alibi non improbes. Quæ inconstantia palam facit, te, quid dicas, non satis intelligere. Nam quod multis in locis affirmas, idque adjunctis vel exemplis, vel glossulis, impersonalia passivæ terminationis e verbis neutris significationem habere activam, istuc quidem recte, ac probe. Verum cum alibi tanquam tui oblitus, hujusmodi in verbis nominativum nescio quem posse subintelligi, obsecro, unde isthæc in te superstitio? Nec satis habes, quod ipse te levitatis infamas, nisi etiam Apollonium, ac Theotistum præceptorem tuum una tecum traducas.

Prisciani partes adversus Augustinum Saturnium tuetur Minerva Sanctiana cap. 3. lib. 1. at quam immerito ibidem Saturnii sententia exibiletur, æqui Lectoris judicium esto, qui pariter decernet, num Minerva illa, quæ eo loco Mercurium mordet, alibi, & quidem haud raro, Mercurii scrinia suffuretur. Item cum Baptista Pio, quod spectat ad impersonalium naturam, Saturnio negotium est cap. 12.

Ex lib. 3. *c.* 12.

Baptista Pius e Bononia vir est plane maximi ingenii, & reconditarum, ac veterum litterarum in primis doctus. Homo tamen. Hic porro carmen Lucretianum exponens, secundo, ni fallor, commentario, ad hunc modum præcipit. *Ut per figuram dicimus, læditur manum, frangitur pedem, sic dicere licet, legitur librum, amatur Deum.* Id quod ubi ego offendi, equidem admiratione totus obstupui, majoremque hominis diligentiam, animique pensionem eo in loco desideravi.... Nec mihi Guarinum utraque lingua peritissimum, persuadere possum tale quid dixisse. Sed enim plerique Grammatici, quibus ut nihil cervicosius, ita nihil temerarium magis, nihil non corruptum eunt. Ita fit, ut quæ hominum levissimorum propria sunt vitia, ea optimis, ac doctissimis Viris impingantur.

Quan-

Quanti Saturnius fecerit Guarinum Veronensem, ex hoc loco apparet. An autem Guarinum seniorem, vel Baptistam ejus filium designaverit, incertum est, quum uterque Grammaticales Institutiones conscripserit. Tractatus Guarini de ordine docendi, ac studendi ad Masfejum Gambaram Brixianum adolescentem, non dubitanter, ut aliqui faciunt, sed omnino certe, ad filium est referendus. Veterem enim, quam ad manus habeo, Editionem absque anni nota Baptistæ Guarini nomen Tractatus fronti præpositum exornat, & præterea in eo ipse Baptista parentis sui diserte meminit semel, iterumque, primo quidem, dum Græce discentibus regulas illas commendat, *quas* (inquit) *parentis nostri præceptor Manuel Chrysoloras summatim collegit, vel quas parens ipse noster compendii amantissimus ex illis contraxit*. Ad calcem vero libelli hæc habet: *Hic est enim & docendi ordo, & studendi præcepta, quibus non minus doctissimus, quam optimus parens meus, & præcipiendi jure avus tuus discipulos instituebat, quæ vel hac una ratione optima esse putabis, quod ex ejus ludo, velut ex equo Trojano, meri literarum principes prodierunt*. Saturnio dicenti, *Nec mihi Guarinum utraque lingua peritissimum persuadere possum tale quid dixisse*, consonat Politiani illud, *Verum quando tu* (ita ipse ad Baptistam Guarinum) *omnium ætatis nostræ professorum celeberrimus, aliter sentis, nihil jam credo mihi*.

E diverticulo viam repetens, coronidis loco exscribam verba Saturnii ex libri quinti cap. 18. & 19. quibus rationem recte, & latine designandi natale solum edocemur, ac primum nullum esse discrimen inter

Co-

Corinthium, & Corinthiensem, Brixianum, & Brixiensem, ac alia hujusmodi, idque adversus Ambrosium Calepinum:

Ex lib. 5. c. 18.

Lernæa cum hydra mihi res est. Nam quo plura errorum capita obtrunco, hoc longe plura mihi obtruncanda suppullulant. Sunt, inter quos vel primus auctor erroris (nisi fallor) Ambrosius Calepinus, qui obstinatissime tenent, non unum esse Corinthios, & Corinthienses, nimirum ut Corinthius sit, qui ex Corintho natus, ibidem habet; Corinthiensis vero, qui aliunde natus, Corinthi versatur. Parique ratione affirmant, alios esse Brixianos, alios Brixienses, alios Hispanos, alios Hispanienses. Circumspicienti autem mihi, unde ista tam superstitiosa vocum distinctio in mentem venerit, locus Ciceronis ad M. Cœlium statim occurrit, ita scribentis, *Itaque ego hunc Hispaniensem casum expecto*. Ubi luculentissimus auctor intelligit bellum civile gestum a Cæsare adversus Petrejum, & Afranium apud Ilerdam; suspicatique sunt, bellum illud Hispaniense nuncupasse, quod a Romanis, non ab Hispanis in Hispania sit gestum. Sed enim isti ipsi Ciceronem de eodem bello in Hispania gesto alibi scribentem si diligentius observassent, utique reperissent, illud idem bellum ab eo vel Hispanum appellatum fuisse .... Observanti præterea mihi magna vis exemplorum undique adfuit, quibus isti turpissimi erroris convincantur .... De adductis igitur exemplis luce clarius constet, quicquid isti Aristarchi somniantes effutiunt, inter Corinthium, & Corinthiensem, & id genus, quæcumque memorari possunt, nomina nihil omnino discriminis esse.

Illico autem, scilicet cap. 19. probat *Romanus*, *Atheniensis*, & id genus patria nomina tam eos, qui in urbe, quam qui ruri nascuntur, significare; nunquam autem dicendum *de Roma*, *de Brixia*, sed *a Roma*, *a Brixia*.

Ex

Ex lib. 5. c. 19.

Irrepsit etiam, invaluitque depravata in primis & corrupta dicendi ratio, ut cum natale solum cujuspiam significare volumus, non patrio nomine, ut probata dicendi ratio postulat, utamur, Plato Atheniensis, Camillus Romanus, sed insolenter, ac sordide loquentes dicimus, de Athenis, de Roma. Quæ barbaries cum apud omnes fere viget, tum vero apud nullos magis, quam quorum interfuisset, omnium fore tum eruditiores, tum sapientiores. Erroremque suum tutantur, quod Atheniensis, Romanus, & id genus patria nomina, non aliquem in urbe, sed in agro progenitum adsignificant. Exemplumque citant Apulejana ex Apologia: *Quanto modestius Mantuanus Poeta*. Constat enim Virgilium non in urbe Mantua, sed in vico Ande natum esse, ob id vel Andinum Poetam a Silio Italico appellatum. Propterea tollendam ad ambiguitatem necessario dici, de Athenis, de Roma. Deum immortalem, quæ portenta agrestes isti, ac pessime literati deblaterant... Quod si superstitiosos istos hæc cura circumstat, ut repudiatis nominibus patriis, ablativis potius uti velint, perinde quasi eo dicendi genere natale solum vel expressius, vel illustrius relaturi sint, utantur sane per me licet, sed quemadmodum excellentissimi Latinitatis Auctores consueverunt... Atque his omnibus exemplis jam persuasum sit, primum nomina patria æque eos, qui in urbe, quam qui ruri nascuntur, significare. Dein nil prorsus interesse, utrum quis dicat, *Sum Romanus, an a Roma: Sum Brixianus, an ex Brixia*. Ablativis tamen, ubi patriorum inclinatio duriuscula contigerit, potius utendum censeo. Sunt enim pleraque usque adeo prolatu difficilia, ut primitivis satius uti sit, quam derivativis.

Nemo mihi, ut spero, succensebit, si adeo multa ex Mercurio Saturnii exscripserim loca; sed contra in his miram Latini sermonis suavitatem, ac Tullianæ propemodum orationis succum, una mecum degustans, illi potius succensebit, qui non quidem exercendi styli gratia, sed serio affirmaret, Saturnium artem Latine

loquendi, quam tradidit, ne mediocriter quidem calluisse. Ea ipsa loca satis erunt ad Brixiani Præceptoris famam ab hac labe vindicandam; aliorum partes sint, Grammaticas Philosophicas, Minervas, Aristarchos, Thesauros, qui omnes pari cum Mercuriis nota fœdantur, purgare. Aldum Manutium, Jovianum Pontanum, Thomam Linacrum, Desiderium Erasmum, tanquam recte, & Latine loquendi Magistros, in primis commendat Saturnius, num & hi quoque ad locutionis Latinæ usum propemodum nihil scripserunt? Suo itaque minime fraudetur honore Saturnius, fateamurque, non ultimam Brixiani soli laudem esse, ortum duxisse e Buenno Vallis Camonicæ oppidulo Virum illum, *in quo*, ut locutum diximus Janum Pyrrhum Pincium, *virtutes suas potissimum experiretur Grammatica*.

Si cujus autem stomacho fastidium moveat, quod Saturnius nulli Latinorum, quemadmodum affirmantem illum audivimus, sapientia, ingenio, gravitate, eloquentia Quintilianum posthabeat, ejusque vestigia quotidie exosculetur, ac modo non adoret, eundem ad Joannis Antonii Campani, Teramensis Episcopi, Epistolam præfixam Quintiliani, quam ipse curavit, Editioni remittimus. Qualis, quantusque fuerit in politiori literatura Campanus, nemini ignotum. Suum autem de Quintiliano judicium his incipit verbis, *deesse eloquentiæ quicquid a Quintiliano non discas, & ibi artem desinere dicendi, ubi ultimum ejus fuit præceptum*. At Ciceronis majestatem, & dignitatem sacrosanctam nec Saturnius, nec Campanus in dubium propterea revocarunt.

VII.

VII. Calphurnius, cujus solertiæ, & eximiæ eruditioni plurimum debet, ut in superiori parte hujus Operis vidimus, Latinorum Poetarum enarratio, & castigatio, Grammaticæ etiam Arti illustrandæ opportunam præstitit opem, quin popularibus suis usque modo recensitis ad eam Artem bene, recteque constituendam ducatum præbuisse censendus est. Siquidem quum Nicolaus Perottus Latinæ linguæ rudimenta *utili compendio* (ut Jovius scribit in Elog.) *ad normam digesta, ob idque facile pueris perdiscenda* publicasset, eisdem Calphurnius, ut in Brixianis Scholis usurparentur, Epistolam præfixit, qua nulla posthac excusatione dignos pronunciavit, *qui Alexandri barbari carmen ineptum, quod a vera, & prisca illa Grammatica prorsus alienum, caeterasque hujuscemodi ineptias legere pergent*. Occurrit mihi ea Epistola in Editione anni 1475. per Gabrielem Petri de Tarvisio, atque hujusmodi est:

Calphurnius Brixiensis Antonio Moreto Brixiensi amicorum optimo Salut. plur.

QUæ ad altioris disciplinæ cognitionem pertinere videntur, a viris nostræ ætatis diligenter, & excitata, & emendata sunt, quum superioribus annis litteræ bonæ penitus obrutæ essent, & in tenebris (ut sic dicam) minime intellectæ jacerent. At quum adhuc quædam insulsa rudimenta, & opuscula doctrinæ crassioris, quibus pueri falso erudirentur exstarent, Viri doctissimi non defuerunt, qui huic quoque rei remedium salubre, Grammaticos priscos imitati, afferre voluerunt. Quare perlecto Grammatices libello, qui e Nicolao Perotto Pontifice Sypontino, viro eloquentissimo, commode, & breviter ad puerorum eruditionem nuper editus, volui brevi epistola, quemadmodum petieras, quid de hoc sentirem, tibi declarare; ut hunc tu, qui es juvenis doctissimus, & omnia emendata excolis, im-

pressoribus tuis quamprimum traderes, & imprimendum diligenter, ut omnia consuevisti, curares. Is enim libellus hujus generis est, ut non modo iis, qui circa prima elementa adhuc immorantur, sed ad altiora quoque tendentibus prodesse possit. Et ut paucis, quod sentio, absolvam, & grammatice, & latine loqui docet. Nec video, qua excusatione digni posthac accipiantur, qui Alexandri barbari carmen ineptum, quod a vera, & prisca illa Grammatica prorsus alienum, cæterasque hujuscemodi ineptias legere pergent. Quod si qui hos amabunt, pauci erunt, & ex turba Academicorum docta explodi se sentient. Vale.

Laurentii etiam Vallæ in linguam Latinam Elegantias aliquid debere industriæ Calphurnii nostri, testatur Epigramma, quod ad calcem Editionis Venetæ anni 1492. affertur, quumque nullo intervallo subjiciatur his Laurentii verbis: *Ego Nicolaum Quintum cum propter alia summum hominem judico, tum vero propter id, quod non tantum cultor est sapientiæ, sed plurimos cultores efficit, haud injuria comparandus choro Musarum, si quæ unquam Musæ extiterunt, quæ & sapere ipsæ omnia, & nobis ad capessendam omnem sapientiam, auctores esse creduntur. Ab hoc igitur, Joannes, cujus tu intimus es, ut ad nos revertar, oraculum posces, numquid hic liber tibi dedicatus editione sit dignus;* iis, inquam, verbis quum illico Calphurnii Epigramma subjiciatur, Editor in animo forte habuit, dum Laurentius de suo Opere Nicolai V. ab Joanne Tortellio oraculum expectaret, quid de eo senserit doctissimus Calphurnius, interim aperire.

Calphurnius Antonio Pasqualino de Sancto Germano Campaniæ S.

Restituit quondam Patriæ vexilla Camillus,
Et raptas Gallis solus ademit opes.

Ret-

Rettulit eloquium nostro Laurentius ævo,
Et Capitolinæ contulit arcis opem.
Barbara cuncta jacent, sunt hoc & vindice pulsi
Quicunque a Gothis signa relicta colunt.
Quod tibi debebit semper studiosa Juventus,
Campani, Antoni, gloria magna soli.
Namque tua impensa totum vulgatur in orbem
Vallensis, notus quam fuit ante magis.

Præter laudatam Perotti Rudimentorum Editionem ad manus pariter habeo aliam *providentia Scalabrini de Agnellis de Tusculano Lacus Benaci MCCCCLXXX. die X. Maji* evulgatam, quod argumento est non in Urbe tantum Brixia, sed in ditione ejus universa pro rei Grammaticæ commodis adversus Alexandri barbari ineptias fuisse laboratum.

VIII. Ea Benaci regio, cultorum ingeniorum pro loci amœnitate procreatrix, nos monet, ut aliquid de Parthenii Benacensis in rem Grammaticam studio hic loci dicamus. Ediderat Neapoli anni 1475. Junianus Majus Parthenopæus de priscorum Verborum Proprietate Volumen Ferdinando Regi nuncupatum, quem laudibus exornat, quod ampla munificentia, ut omnium disciplinarum usus Neapoli plurimus esset, publicum instituisset stipendium, eique gratulatur, quod recens imprimendi ratio a Germanis inventa, ea in urbe fuisset excepta, consilio Blasii Monachi Romani, Viri sacris literis instituti, ac sanctis moribus probati, necnon opera Mathiæ Moravi, Viri summo ingenio, summaque elegantia in ejus artis genere præditi. Opus illud summo labore ex plurimis Codicibus veterum Grammaticorum, ac recentiorum etiam, Laurentii præsertim

tim Vallæ, & Joannis Tortellii depromptum, quum multis maculis inquinaretur, ejus recognitionem suscepit Parthenius noster, quem Benacensem a patria dictum, & alium ab Antonio Parthenio Veronensi, pluribus monumentis edocemur, inter quæ locus dandus, ut modo judico, Cornelii Vitelii ad Parthenium Benacensem Epistolæ allegatæ in priore hujus Operis parte pag. 69. Ipsum in Gymnasio Romano publico stipendio Rhetoricen docuisse affirmat Helias Capreolus Hist. lib. 12. Quid in ea recognitione Parthenius præstiterit, ejus Epistola, ex Editione Tarvisina an. 1480. per Bartholomæum Confalonerium Brixiensem impressorem, recitanda declarabit.

Bartholomæus Parthenius Gir. Francisco Throno Ludovici F. Patritio Veneto integerrimo S.

ARthemo Philosophorum sui temporis diligentissimus, quippe qui Aristotelis epistolas absque ordine errantes in corpus unum apte, commodeque redegit, ut Demetrius Phalereus in libro de Elocutione meminit, non minus tanta laboris inquisitione, quam Aristotelis posteris consummata editione profuit. Nam quid mortalibus ingenio, doctrinave auxilii Philosophus summus epistolis afferre valuisset, ni alterius labor illas ad tempora nostra pervenire posse curasset? Minimum profecto. Quod & de Tyrone Ciceronis liberto, qui naturæ bonitate ad centesimum usque annum pervenisse fertur, dici potest; nam fortassis ad nos non integræ pervenissent mellifluæ Ciceronis epistolæ, ut pleraque tanti viri monumenta, ni Tyronis sedulitas, tum Ciceronis immortalitate, tum posterorum utilitate, pectinatim tam apte conjunxisset. Quibus omnibus fit, ut litterarum bonarum docti pariter, & studiosi hujuscemodi Viris plurimum se debere jure fateantur. Verum iisdem litterarum studiis faventes non minus Juniano debere arbitramur, qui & ipse tempestate nostra, qua bonarum Artium studia, bar-

barie

barie omni penitus explosa, culmen attingere videntur, infinita plurimis ex codicibus summo labore inquisita, quæ neque per indicem ordinis litterarum digesta erant, ad communem legentium utilitatem adeo breviter, apteque dispo-suit, ut quæque ab lectoribus desiderari possint, tanquam adamussim, sint inventu facilima. Noster vero secundi hujus Operis labor non mediocriter profuit; nam præterquamquod multa addidimus, quæ impressorum culpa, ut puto, in latinum omissa erant, innumerabilibus etiam fere dictionibus Græcas adjunximus derivationes: quandoquidem hisce in codicibus, qui tam Neapoli, quam alibi impressi fuerant, ubique Græcæ dictiones deessent, sine quibus quo ad orthographiam, & ad veram vocabulorum significationem pertinet, legentium animi proculdubio hesitare potuissent, quoniam litteræ nostræ inde fluxere, ut Fabius meminit. Nostram igitur hanc recognitionem, Francisce Throne, Vir integerrime, tibi dicavimus, quæ judicium tuum acre, ac diligens, quo tam in Reipubulicæ tuæ negotiis, quam in litterarum studiis uteris, experiatur, ut animo illo tuo ingenuo, quid de ea senseris coram exprimas. Vale.

Ad eundem Franciscum Thronum, Ludovici filium suam in Thucydidem, quem Laurentius Valla in Latinum sermonem converterat, recognitionem transmisit idem Bartholomæus Benacensis, de qua suo loco.

IX. In hac, quam prosequimur, tractatione ut locum aliquem sibi vindicet Jovita Rapicius Brixianus, efficit libellus de puerili Institutione ad Rectores, & Decuriones Bergomates, ab eo conscriptus, postquam in ea civitate annos prope XV. publico stipendio conductus, literarium ludum rexisset. Ex eo libello manu exarato Procemium illico refero.

Magnif. Rectoribus, & Decurionibus Bergom. Jovita Rapicius S.D.

MArcum illum Catonem gravissimum Senatorem, & Imperatorem optimum dicere solitum legimus, existimare

mare se eum plus Reip. profuturum, qui disciplinam militarem litterarum monumentis mandasset, quam qui fortissime pugnasset, propterea quod unius ætatis sunt, quæ fortiter fecerunt; quæ vero pro utilitate Reip. scribuntur, ea prope æterna esse consueverunt. Itaque postea de re militari adeo diligenter scripsit, ut ejus scripta, atque instituta post multa sæcula, non solum Romanæ Reip. sed omnibus nationibus, quæ latine intelligerent, plurimum profuerint. Ego vero & mea in vos observantia, & vestris in me beneficiis excitatus, diu, multumque cogitavi, quonam pacto si qua me vel ratio, vel fortuna a vobis avocasset, aliquid non ingrati animi monumentum relinquerem, quo vobis & absens prodessem: id tandem (si parva magnis licet conferre) Catonis exemplo mihi videor invenisse. Nam annos prope jam XV. a vobis publice conductus, qua fide debui, docere sum conatus, & quantum vires meæ ferebant, pugnavi adversus inveteratum in urbe vestra errorem, quo tum sua, tum vestra culpa præceptores majore turba onerantur, quam sustinere nequeant: ideoque fit, ut discendarum litterarum prætextu liberi vestri magnam adolescentiæ partem frustra conterant, cum ad eos mittuntur, qui nec docere illos possunt, nec continere, quia numero opprimuntur. Hanc ergo ingeniorum perniciem dum tollere adnitor, adjutores sæpius conduxi, ut distributum in multos onus commodius ferri posset: & in ea qualibet re quantum profecerim, malo eorum, qui a me discere non neglexerunt, voce prædicari, quam mea. Jure tamen affirmarim, id tantum esse, ut me non admodum aut laboris, aut impendii pœniteat. Verum adeo difficile prava in melius mutantur, ut nisi præcipua quædam cura vestra, & auctoritas publica intercesserint, omnia in pejus ruitura intelligam. Itaque quæ ad institutionem puerilem utilia existimavi, tum ex Fabio Quintiliano, & aliis nonnullis collecta, tum a magistris meis olim mihi tradita, & a me longo jam experimento explorata, ac comperta, brevi libello sum complexus, & ejus scholæ, quam urbi vestræ maxime necessariam arbitror, imaginem quamdam effinxi, ut si non displicuisset, vel jam nunc, vel certe alio aliquo tempore eam instituereti; quod si feceritis,

nihil

nihil dubito fore, quin liberi veſtri, & majore temporis compendio, & minori pecuniarum impendio, eas artes, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, non ſine ſumma totius civitatis voluptate poſthac diſcant. Id autem ut primo quoque tempore faciatis, liberorum veſtrorum ingenia ad honeſtas omnes diſciplinas naturæ beneficio aptiſſima, vos non hortari tantum, ſed compellere mihi videntur.

In exiguo hoc Rapicii noſtri libello, ut Lector ſibi perſuadeat, valde utilia ad puerilem Inſtitutionem contineri, afferam præterea pro Specimine integrum caput, quod inſcribitur:

De Officio Specialium Magiſtrorum.

IS vero, cujus fidei, ac curæ commiſſi erunt triginta pueri, eos primo ſtatim mane, tum ex Poetis, tum ex Oratoribus, qui pro tempore enarrabuntur, quantum eorum ferre memoria potuerit, tantum recitare compellat; ſic enim & memoriam exercebunt, & aſſueſcent optimis, ſemperque habebunt intra ſe, quod imitentur, atque abundabunt copia verborum optimorum, compoſitioneque, ac figuris jam non quæſitis, ſed ſponte, & ex repoſito velut theſauro ſe offerentibus. Inter audiendum autem emendet, ſi qua vitia ſunt oris, exigatque acriter, ut expreſſa ſint verba, nec in faucibus audiri, nec extremas ſyllabas intercidere patiatur. Obſervandumque erit, ut geſtus ad vocem, vultus ad geſtum accommodetur, ut recta ſit facies dicentis, ne labra diſtorqueantur, nihil denique faciat puer, quod non deceat. Et jam tum diſcat, quomodo narrandum, qua auctoritate ſuadendum, qua voce excitetur indignatio, quo flexu miſeratio moveatur. Denique eodem tempore vocem, memoriam, ac pronunciationem exerceat: quod ubi fecerit, prælegat, ita ut non tamen enarret ea, quæ mox in auditorio erunt audienda. Deinde omnes cum ſuis quemque libris in auditorium inducat, & ſumma intentione audire compellat, & cum illis ipſe quoque diligenter audiat. Statimque ab auditione in cellam ſuos quiſque revocet, atque ibi etiam clarius, & (ut ajunt) craſſiore Minerva, quæ audita erunt, omnibus

ſummo ſilentio audientibus repetat. Poſtea autem e ſingulis decuriis ſingulos eligat, qui ipſi quoque aliis ſilentibus eadem illa dictata ſumma cura reddant. Mox vero diſtributo, atque ideo leviori labore ſinguli ſingula, dummodo incerti ſemper ſint, ac non prius, quod reddere eos oporteat, intelligant, quam illis imperatum fuerit, ut hæc ipſa incertitudo eos ſemper ſuſpenſos habeat, coganturque nihil omnino non intelligere, quum nihil ſit, quod non quaſi ſorte quadam contingere illis queat; nihil hoc pacto ex audiendi, & ſtudendi diligentia diſcentibus peribit, & multum ſuperflui laboris magiſtro adimetur. Atque hæc quidem prandium præcedent. Statim autem a prandio, quam diligentiſſime poterit, nomina, ac pronomina, verbaque, & participia omnia, quæ in verſibus mane enarratis fuerint, a diſcipulis declinanda curabit. In his vero partibus, quæ declinationem non recipiunt, ſignificationes, differentias, atque accidentia a diſcentibus exiget, diſtributo pro portione vocum in omnes labore, pedum quoque proprietates eodem modo reddi ſibi poſtulabit, quas jam inde a prima ætate notiſſimas fieri pueris erit utiliſſimum, tum propter poemata, tum propter oratoriam compoſitionem. Inter hæc ipſa autem Orthographiam quoque docebit, in iis maxime dictionibus, in quibus, facile labi poſſe ſcribentem animadverterit; nec quicquam omnino contemnet, quod prodeſſe diſcentibus exiſtimaverit, neque vero ambitioſa feſtinatione a poſterioribus incipiat, & dum oſtentare diſcipulos circa ſpecioſa mavult, compendio ipſo moretur. Dignoſcere ergo nomina a verbis, & utraque optime declinare doceat, nec vero contentus ſit ea, quæ analoga erunt, tradidiſſe, ſed omnia plane, quæ in nominibus heteroclita, in verbis anomala, atque defectiva dicuntur, ſumma cura oſtendat, tum in nominibus quæ propria, quæq; appellativa, quæ per ſe ſubſiſtant, quæ ſubſiſtentibus adiiciantur, quæ antecedentia, quæ relativa ſint, quo nexu adiectiva ſubſtantivis, relativa antecedentibus, recti caſus verbis jungi ſoleant; nec prius quemque provehat, quam hæc in promptu habuerit. Atque hic primus ordo ſit. Secundus eorum, cum quibus caſibus activa, & paſſiva verba jungenda ſint, jam diſcere inci-

incipient. Tertium vero neutra communia, deponentia, atque impersonalia constituent, quibus eorum, quæ frequentativa, quæ meditativa, quæque inchoativa appellantur, formationes, atque inclinationes adiiciendæ erunt, ne quorum constructionem discent, eorum originem, ac figurationem ignorent. Quartus participiorum constructioni discendæ destinetur. Quintus distributivis nominibus, & adverbiis tum temporalibus, tum localibus, quorum pleraque inde descendunt, diligentius inspiciendis, ac plane percipiendis incumbent. Sextus patronymicorum, possessivorum, ac diminutivorum, participialiumque, & verbalium, atque adverbialium nominum, & eorum, quæ specialiter denominativa dicimus, formationes discat. Septimus comparativa, ac superlativa. Octavus relativa, ac metaplasmos. Supremus schemata lexeos, ac tropos; qui ordines, etsi nimis multi fortasse videri possunt, mirum tamen est, quanto facilius ita literæ tradantur, quantumque animi hic ad superiores subinde ordines progressus discentibus adiiciat, dum partem itineris, quam emensi sunt, læti respiciunt, & minus, minusque in dies laboris superesse sibi lætantur: neque nimia, ac confusa operis mole deterrentur, sed divisum in partes omnes majore fiducia suscipiunt, & minori labore perferunt. Videat ergo, ne quid præpostere doceat, ordinemque tum in omnibus rebus, tum in hac maxime utilem esse existimet, nec ullum in superiores ordines vocet, nisi quem in inferioribus, quantum necesse est, didicisse perspexerit. Ubi vero hunc quasi orbem expleverint, tum demum epistolas familiares tenere, & imitari elegantiam veterum incipiant, neque tamen statim dimittantur, sed adhuc in officio contineantur, & quæ didicerunt, iterare, & alia docere compellantur, ut discant pariter, ac doceant. Ut vero in ordines, quos superius attigimus, redacti, habeant semper aliquid, quod agant, diligenter excogitata, ac sua manu scripta themata, singula singulis ordinibus accommodata, statim a prandio exhibebit; dabit autem operam, ne aut inania sint, aut sensu inepto, aut sermone insulso, sed aut historiam memorabilem, aut sententiam moribus utilem, aut fabulam, aut apologum, aut figuram aliquam,

 tro-

tropumque, aut exquisitas difficultates contineant, quæ ut facilius, ac commodius præstare possit, quicquid illi temporis a docendi labore superfuerit, id totum bonis authoribus evolvendis impendet, atque inde quasi quosdam flores sibi deliget, quos postea ad discentium utile oblectamentum promat. Ea themata postquam omnes scripserint, & in Latinam linguam traduxerint, diligenter inspecta emendabit, & dictorum, ac scriptorum rationem minutim, ac subtiliter exiget, distributo in omnes respondendi onere, quod ubi per singulos ordines expleverit, mutuis discipulorum inter se interrogationibus, quod temporis superfuerit, concedat; atque ubi jam singuli quaternos (ut hodie vulgus loquitur) interrogaverint, & rursus ipsi a quaternis interrogati fuerint, in auditorium omnes deducat, ac post auditionem tandem dimittat. Ipse etiam interdum declamando sui periculum, si videbitur, faciat, aut prælegendo, & interpretando in publico auditorio, & nova discendi irritamenta pueris suggerat.

Ad rem Grammaticam etiam facit ejusdem Rapicii Epistola, qua Brixianæ Juventutis Præceptoris, scilicet Jacobi Petrecini Castionatis in Terentiani Mauri libellum, de Literis, Syllabis, Pedibus, ac Metris eruditos Commentarios probat, eamque ex Veneta Editione an. 1533. mox recito.

Jovita Rapicius Jacobo Petrecino suo S. D.

Legi, ut petieras, Commentarios tuos in Terentianum eruditos sane illos, & planos bonæ frugis. Proinde, ut debui, ex animo gavisus sum, te, qui jam pridem Brixianam Juventutem docendo, eruditionem tuam tantæ illi Civitati comprobaras, postquam in Patriam, & amœnissimos istos musarum secessus rediisti, jam etiam scribendo, rem latinam juvare, & otio isto, quod tua tibi virtus, atque industria peperit, ita frui, ut prodesse mortalibus non desinas. Itaque velim, optime speres. Nam quod ait Flaccus, *aut virtus nomen inane est, aut decus, & laudem recte petit experiens vir*. Magnum tibi ad gloriam aditum fama patefecit,

cit, quæ non contenta Cenomani agri finibus, nomen tuum latissime circumferre cæpit, atque eos etiam, quos nunquam vidisti, tibi amicos reddidit. Ego certe, qui hactenus tuum erga me animum dilexeram, jam num tuam istam in re literaria sedulitatem ita amo, ut tibi de me summa cum fiducia possis omnia polliceri. Vale. Ven. VIII. Kal. Decembris M.D.XXXIII.

Ad Jacobum hunc Petrecinum Joannes Planerius Epistolam scribit, qua obsecrat, ut Annotationes illæ in Terentianum ad se transmittantur; cujus voto satisfaciens Jacobus, ac proinde Annotationes illas transmittens, petit ipse, ut hospitio, licet insulsæ, apud Planerium suscipiantur, ut saltem, quod propria vi non merentur, id honoris ab aliis, sub umbra Planerii sedentes, adipiscantur.

X. Quo jure in Grammaticorum syllabo reponendus veniat Joannes Taberius Rovatensis, nemo a nobis requiret, qui de eximia ejus in Græcis, Latinisque literis præstantia, & singulari prorsus sedulitate in Brixiana pube erudienda, in superiori parte hujus Speciminis dicta animo recolat; memineritque præsertim, Augustinum Saturnium paulo ante memoratum, Joanni Institutori suo, Viro (ut ait) post homines natos simul inter doctos longe optimo, simul inter bonos utriusque linguæ in primis doctissimo, acceptum retulisse post Deum, quicquid in suo Mercurio politioris esset doctrinæ. Attamen quod Taberii nulla exstet Grammatica lucubratio, posteriorem hunc locum ejusdem mentioni reservavimus, quem honorificum imprimis efficiet Aldi Manutii, quod pariter huic loco reservavimus, testimonium. Magnum illud literarum numen, Manutius, Taberium

no-

noſtrum dignum reputavit, cui Stephanum, qui de Urbibus ſcripſit, dicaret, hiſce verbis Epiſtolam exorſus: *Quantum voluptatis cœperim, Taberi, cum in iſta Urbe populoſiſſima, nobiliſſimaque Brixia, plurimos ſummo ſtudio incumbere literis Græcis, te Magiſtro, accepi, non facile dixerim;* atque hiſce eam claudens: *Eum librum tibi dicamus, Taberi ſuaviſſime, munerique mittimus, ut cum ſanctiſſimis moribus, optimiſque literis in iſta Urbe digniſſima, opulentiſſimaque Brixia, juventutem inſtituas, cognoſcas, te propterea a nobis amari plurimum, ſitque hic liber apud te μνημόσυνον amoris ſummi erga te mei perpetuum.* Mirari in eadem Epiſtola Manutius ſe ſcribit, quum jam ea tempeſtate tot annos omnia arderent armis & Chriſtianorum, & Infidelium, homines tamen ſic incenſos ad literarum ſtudia eſſe, incendique in dies magis, ut invitis bellis, & inter arma literæ, quæ tot ſæcula obrutæ jacuere, emergant; jamque non in Italia ſolum, ſed etiam in Germania, Gallia, Pannonia, Britannia, Hiſpania, & ubique fere, ubi Romana lingua legitur, non modo ab adoleſcentibus, juvenibuſque, ſed a ſenibus quoque ſumma aviditate ſtudeatur literis Græcis. Id, inquam, miratur, & ſtudioſis omnibus gratulatur Manutius; at quanto magis Brixiæ gratulandum, quod in tanto literatorum hominum proventu, ejus urbis ſtudia, ac Brixiani Magiſtri præſtantiam, ipſe Manutius ea nuncupatione cæteris omnibus quodammodo prætuliſſe ſit viſus?

XI. Nil mirum igitur, ſi Græcis etiam literis Brixiæ adeo eſfloreſcentibus Græca ipſa Grammatica haud parum lucis a Brixiana Literatura accepit. Methodum lin-

linguæ Græcæ libris quatuor comprehendit Cornelius Donzellinus Brixianus, qui Coſimi Ducis filiis Franciſco, & Joanni Principibus Mediceis in tenella ætate conſtitutis Opus ſuum dedicavit, dum interea de Dialectis, atque de Syntaxi libros elaboraret, ſolidiores præterea, ac lautiores cibos pollicitus, ipſiſque Principibus magis dignos, ubi per eorum ætatis, atque animi robur licuerit. Donzellini Methodum exhibent mihi Baſileenſes Joannis Oporini typi an. 1551. cum Epiſtola Nuncupatoria, quæ hujuſmodi eſt.

Illuſtriſs. Principibus Franciſco, & Joanni, Coſmi Medices, Reip. Florentinorum Ducis, FF. Cornelius Donzellinus S.P.D.

Cum ad vos officii gratia aliquando adire, Principes excellentiſſimi, decreviſſem, ejus mihi præcepti venit in mentem, quo Dominus populum ſuum rite inſtituens, neminem ſuo conſpectu dignum exiſtimat, quin ſecum donarii quippiam illuc attulerit; neque id itidem ab eodem temere factum arbitratus, cum paſſim judices, ac magiſtratus auguſto, ac ſanctiſſimo illo deorum nomine dignatur: Statui demum non ante V. E. inviſere, quam munuſculum aliquod, non copiarum, ſed animi erga vos mei certiſſimum argumentum, ac monumentum perpetuum præmiſiſſem. Id quod mihi nunc fœliciter ſane cecidit, nam cum jam ſexennium, Methodum quandam Græcanicæ linguæ, ejus dumtaxat quam communem nominant, inchoaſſem, eam nunc denuo in manus ſumptam, intra paucos dies, quos huic operi, gravioribus ſtudiis paulisper ſepoſitis, dicaram, recognovi, ac politiore quadam arte perfeci. In qua elaboranda, unum id mihi conſilium fuit, non noctuas Athenas, ut ajunt (quippe qui eruditiſſimis præceptoribus aſſidue operam detis, quibus nihil ſit noſtris hiſce puerilibus næniis opus) neque honeſtos, ac impendio utiles aliorum labores e manibus juventutis excutere, ſed illos potius, quantum per me fieri potuit, exornare, excolere, atque omnibus numeris abſolutos, in communem τῶν φιλελλήνων commoditatem, atque

atque utilitatem invulgare. In quibus ego cum multa alia deſiderabam, tum illud præcipue, ut in tyrunculis inſtituendis, & brevitatis ſimul & artis rationem habuiſſent. Nam cum in his non pauca ſuperſint, in illis contra multa etiam deſint, in aliis certum præceptionum ordinem, in aliis tradendi facilem quandam rationem, atque in dicendo perſpicuitatem requiras, fit ut hiſce tot, tantiſque in docendo incommodis, adoleſcentium animi aut non mediocriter retardentur, aut ab hujus tam neceſſariæ linguæ rudimentis prorſus averſi, ditiſſimis Græcarum copiarum theſauris indigne fraudentur. Quibus ego uti conſulerem, atque eos in ſuſcepto labore, atque ſtudio retinerem, dedi operam, ut juxta eam methodi rationem, quam Ariſtoteles ille unus, atque idem optimus informandæ methodi artifex, in poſteribus illis ſuis Reſolutoriis tradidit, artem hanc breviſſimis, ac planiſſimis præceptis, hoc eſt, ἀμαθέστερον, ἀλλὰ σαφέστερον expedirem, atque conficerem. Quod an præſtiterim, aliorum eſto judicium. Certe ſum id totis nervis conatus. Quod ſi minus ex ſententia ſucceſſerit, uti ſane fieri poteſt (quis enim non alicubi labatur, atque erret?) ingenium, ac prudentiam mihi, non juvandi voluntatem, neque ſtudium defuiſſe, ingenue confitebor. Porro cuinam potiſſimum, hoc quicquid eſt operis, conſecrarem, cum diu mecum id, multumque cogitaſſem, in eam tandem ſententiam adductus, atque adeo raptus ſum, ut nullos præ vobis hocce munuſculo dignos exiſtimarim. Nam ſive illuſtres Majorum imagines, ſive Patris amplitudinem, atque gloriam, ſive ingenia, ac ſtudia veſtra intueor, quibus id, præterquam unis vobis, dicari fas ſit, hercle non video. Nam quis Laurentiis, quis Coſmis, quis Petris illis veſtris aut ſapientior, aut juſtior, aut omni denique diſciplinarum, ac virtutum genere ornatior? Quis vero Auguſtus, aut Mecœnas ſit cum illis vel ſtudio, ac benevolentia in eruditos, vel liberalitate, ulla ex parte comparandus? Nanque ut illis Virgilios, Horatios, Ovidios (fateor) debemus: ita his (dicam enim quod ſentio) longe uberiorem, feliciorem, atque adeo ſeveriorem illam doctiſſimorum virorum, hoc eſt Oratorum, Hiſtoriographorum, Dialecticorum, Mathematicorum,
ac

ac Philoſophorum ſegetem (Politianos inquam, Landinos, Aretinos, Crinitos, Marſilios, atque alios innumerabiles) ferimus acceptam, ut quod de Iſocratis ſchola Cicero, id nos de ſingulari illorum, atque inimitabili benignitate jure optimo dicere poſſimus: ex ea plures in omnibus nobiliſſimarum artium ſtudiis conſummatiſſimos, quam ex equo Trojano armatos, prodiiſſe. Jam vero quid de Coſmo, illuſtriſſimo Duce, ac Patre veſtro dicam? Qui honeſtiſſimis Majorum ſuorum veſtigiis ingreſſus, tam celebre ſibi, atque glorioſum nomen comparavit, ut quem ſeu pietate, ſeu juſtitia, ſeu fide, ſeu prudentia, ſeu magnificentia munerum, ac liberalitate naturæ, cum eo conferre poſſimus, neminem habeamus. Diſpeream, ſi vana loquor. Cum de illo cogito, cogito autem quam ſæpiſſime, vel unus mihi videtur (ne decem hic Neſtoras cum Agamemnone ſomniem) Chriſtianam Rempublicam afflictis hiſce, ac prope deſperatis temporibus miſere oppreſſam, in veterem illam, atque incorruptam diſciplinam, libertatem, atque dignitatem feliciter aliquando vindicaturus. Tanta in juvenili adhuc pectore elucet vel ſanctimonia, vel ſeveritas, vel gravitas, atque conſtantia, ut unus religioni reſarciendæ, corrigendis moribus, reſtituendæ diſciplinæ, virtutibus ceu poſtliminio in orbem revocandis, atque omnibus nobiliſſimarum doctrinarum ſtudiis, quæ jam pene intermortua erant, ab inferis excitandis (quæ is accerſitis undiquaque excellentiſſimis ingeniis, atque doctiſſimis profeſſoribus, ampliſſimiſque præmiis propoſitis, ſumma benignitate, ac munificentia fovet, alit, atque incredibiliter provehit) natus eſſe videatur: quarum artium ſplendore non Italiam modo, ſed jam exteras quoque regiones omnes mirifice illuſtrat. Verum ne me aut Soli lumen addere, aut vane aſſentari exiſtimetis (a quo ego vitio ſemper natura, nunc vero etiam ratione, atque conſilio tam abhorreo, quam qui maxime) nihil hic amplius dicam. Vos tantum hortari non deſinam, ne vobis ipſis deſitis, & quas divinitus vel animi, vel ingenii, vel aviti, ac paterni ſplendoris dotes conſecuti eſtis, eas ad pietatis, honeſtatiſque, ac bonarum literarum ſtudium (uti facitis) ſedulo conferatis, quo & vobis, ac ſplendidis Majorum ve-

ſtrorum nominibus honori, & Florentinæ Reipublicæ utilitati, & univerſæ Chriſtianæ Eccleſiæ emolumento, ac ſaluti eſſe poſſitis. Accipite igitur, Principes ampliſſimi, id qualecunque meæ in vos obſervantiæ pignus, atque eo tantiſper fruamini, dum noſtros de Dialectis, atque item de Syntaxi libellos, quos in manibus habemus, vobis, ceu ſummam totius hujuſce Methodi perfectionem, elaboramus. Nam quod hoc, ceu lacte, vos nunc alendos ſuſcepimus, id ætatulæ huic veſtræ, ac teneris etiamnum annis dedimus: ſolidiores deinceps, ac lautiores vobis cibos, atque nobiliſſimis, & honoratiſſimis Principibus cum ad cognoſcendum, tum ad agendum magis appoſitos, ubi per ætatis, atque animi robur licuerit, miniſtraturi. Nam vobis, atque uni demum illuſtriſſimæ familiæ veſtræ Mediceæ, omnes ſemel ingenioli noſtri fructus, quamlibet tenues, edere, atque religioſe dedicare conſtitui. Dominus Jeſus Chriſtus veſtram iſtam vere divinam, ac regiam indolem, ſolida pietate, ac ſanctimonia in dies imbuat, atque excolat, ac ſuo ſpiritu ab omnibus vulgi inquinamentis puriſſimam ſervet: quo in Patris veſtri, velut unici exempli, inſtituta ac mores formati, eos vos orbi præſtetis Duces, ac Principes, quos noſtra hæc tempora & deſiderant, & ſibi jure optimo pollicentur. Valete Principes clariſſimi, meque vobis deditiſſimum (qua eſtis humanitate) agnoſcite, atque diligite.

Grammaticos Græcos, qui renaſcentibus literis floruerunt, poſtquam recenſuiſſet Voſſius de Arte Gram. l. 1. c. 4. ſubdit, ex Latinis, qui Græcam Grammaticam condiderunt, Urbanum Bellunenſem primum fuiſſe, qui aliquo loco haberi mereatur, ejuſque exemplum multos poſtea ſecutos, ex quibus doctrinæ, & induſtriæ laudem maxime meruerint Angelus Caninius, & Fridericus Sylburgius. Locum inter eoſdem Cornelio quoque Brixiano aſſignandum, vel illud demonſtrat, quod dignus ſit habitus, qui ea tempeſtate Mediceorum Principum ſtudiis, ut Urbano quoque Bellunenſi contigerat,

rat, præesset; quodque ejus Methodum, Joannes Oporinus, Typographus, haud minus ab eruditione, & frugiferarum lucubrationum delectu, quam a typorum specie laudatissimus, Basileæ evulgandam susceperit anno, ut superius adnotavi, 1551. quo tamen in Annalibus Typographicis Opus illud minime comparet.

XII. Nobis Grammaticarum Institutionum recensioni finem jam imponentibus Benacenses typi occasionem præbent aliquid dicendi de Aldi Manutii Grammatica, nam eam non multo ante in lucem editam studiose occupavit, atque evulgavit an. 1519. Tusculani in ædibus suis Alexander de Paganinis. Apposuit Aldus Præfationem optimis utique refertissimam monitis, quibus non tyrones tantum, sed & ipsi nostræ tempestatis Magistri, utinam proficerent; hique præsertim caverent, ne illos memoriæ commendare cogerent lucubrationes suas vel carmine, vel prosa oratione, etiam de arte, compositas, quas scilicet quum summo labore pueri edidicerunt, paucis diebus dediscunt, eoque præterea desperationis tum materiæ, tum styli difficultate, veniunt, ut & scholas, & literas fugiant, & studia, quæ amare nondum possunt, maxime oderint; dum contra præstaret, illos eo tempore facilius, meliusve vel Ciceronis aliquid, vel Virgilii, aliorumve illustrium Auctorum ediscere. Hæc omnia se puerum expertum fuisse tradit Manutius, dum scilicet, præceptore cogente, Alexandri carmen de Arte Grammatica memoriæ mandaret. At non aliud in ea Manutii Præfatione salubrius monitum, quam illud, quo discentium puerorum mentes Christiana in primis

pietate imbuendas præcipit, *Itaque* (inquit) *enitendum pro viribus, ut et sanctos mores, et bonas literas simul edoceantur adolescentuli, quando alterum sine altero facere nullo modo licet. At si in altero peccandum foret, potior mihi ratio vivendi honeste, quam vel optime discendi videretur. Malo enim, eos nullas scire literas ornatos moribus, quam omnia scire male moratos, malisque simillimos esse dæmonibus, qui etsi multa sciunt (nam id ideo illis inditum est a Græcis nomen) sunt tamen quam pessimi*. Quantum præceptorum virtus, vitiumve prosit, aut noceat parvulorum moribus, ostendit exemplo Leonidis pædagogi, qui Alexandrum vitiis imbuit, quæ robustum quoque, ac maximum Regem ab illa institutione puerili sunt prosecuta.

Benacensem Typographiam, Aldinæ, ut infra docebimus, propemodum æmulam, Annales Typographici referunt ad annum 1523. quo Ciceronem de Offic. Amicit. Senect. Paradox. cum Comment. diversorum editum Tusculani apud Benacum commemorant. Itaque eorum Annalium conditori minime comperta fuit, non solum Editio illa, quam supra allegavimus, Rudimentorum Perotti anni 1480. opera impressoris Benacensis evulgata, sed etiam alia hæc an. 1519. Institutionum Manutii. Quum enim eo ipso anno 1519. laudetur in iisdem Annalibus Florentina earum Institutionum Editio, facile colligi potest, & Benacensem eosdem memoraturos, si exploratam habuissent. Institutiones Manutii iterum excusas fuisse Tusculani ab eodem Paganino an. 1532. declarat Editio, quam pariter ad manus habeo.

ORA-

ORATORIA.

ET in Oratoria Arte excolenda magnam ſibi laudem Brixiana ingenia vindicarunt. Fervebat ea tempeſtate, cujus literariam hiſtoriam noſtra hæc lucubratio proſequitur, inter Rhetores concertatio de Oratoris Fine, pugnantibus aliis pro ſententia Ciceronis, aliis vero eidem Quintiliani ſententiam præferentibus; eoque contentionis ardor evaſit, ut Venetiis in Divi Stephani æde in frequentiſſimo Patritiorum, Senatorum, doctorumque Virorum conſeſſu fuerit ea de re diſputatum a Marino Becichemo adverſus Raphaelem Regium præſentem, & audientem. Actionis hujus celebritas deſcribitur a Paride Stephanio in Epiſtola ad Hieronymum Bononium, quam ipſe Marinus Prælectioni ſuæ in Plinium inſeruit. Ibi Stephanius poſtquam narraſſet, funebrem laudationem in Joannem Baptiſtam Scytham a Marino, quum eam provinciam tam Sabellicus, quam Regius detrectaſſent, viginti horarum ſpatio fuiſſe compoſitam, & in Templo Divæ Mariæ Formoſæ ab hora vigeſima prima uſque ad tenebras recitatam, eique univerſam Civitatem plauſiſſe, ac præſertim, *ſummæ auctoritatis, & probitatis, divinique judicii Viros, Bernardum Bembum, & Marcum Dandulum Jurecconſultos, & Equites, Equeſtris quoque ordinis Viros Georgium Hemum, et Andream Triviſanum, Antoniumque Juſtinianum, et Petrum Paſchalicum Patritiorum Principes, alioſque Senatores ampliſſimos, quos recenſere infinitum eſſet, ex junioribus Angelum Gabrielem, et Petrum Bembum Patritios utraque lingua eruditiſſimos, Cauſidi-*

ſidicos, et Juris, et Humanitatis, ut vulgo appellantur Profeſſores, inter quos Brognolum, Sabellicum, Regium, et Amaſæum; id inquam quum narraſſet Stephanius, Actionem, quæ ad propoſitum noſtrum modo ſpectat, his verbis deſcribit: *Quid plura? tota Civitas in laudem, et admirationem peregrini, ignotique Oratoris converſa eſt; confirmataque in ea opinione non multis poſt diebus, tum in Gymnaſio ſæpius, tum in Æde Divi Stephani celebri illa concione, quam contra Regii præſentis, et audientis diſceptationes fulminavit, ad quam audiendam concurſus fuit omnium, quotquot in Urbe ſunt literati, & literatorum amatores. Interfuerunt præterea bis omnibus Nicolaus Michael Divi Marci Procurator, Eminentiſſimi Equites Zacharias Contarenus, & Franciſcus Maurocenus, Jureconſultus Marinus Georgius, omnis Philoſophiæ decus, Lucæ Quirinus, atque Thronus, et Franciſcus Bragadinus, eloquentiſſimi Senatores. Prætereo Conſtantinum Priolum, venerabilem ſenem illum, qui in media concione clamavit, quum Marinum ex pulpito deſcendentem amplexus eſſet,* Beatus venter, qui te portavit, *Dominicum Contarenum, Laurentium Priolum, et pleroſque literatorum fautores. Prætermitto Capellos, Contarenos, Navigerios, Barbaros, Foſcaros, & reliquos aſſiduos Patritii generis auditores; quique interfuerunt etiam (vulgo Secretarios, & Ducales Notarios appellant) Viri graves, Gaſpar Vidua, Georgius Niger, Marcus Beatianus, Bernardinus Ambroſius, Franciſcus Tajapetra, item Franciſcus Benedictus, Joannes Roſa, & alii ejuſdem ordinis non inerudíti juvenes.* Eam de Fine Oratoris Diſſertationem pro ſuggeſtu recitatam Marinū Petro Paſchalico tranſ-

transmisisse reperio cum Epistola, cujus initium est: *In maximis R. P. occupationibus, et altissimis studiorum tuorum laboribus concionem nostram videre cupis, limatissimoque judicio tuo perpendere, ut audiendo probasti, quibus argumentis Raphaelem Regium præsentem, et audientem in Divi Stephani Æde confutaverim.*

Hæc de celebri illa controversia a nobis sunt prælibata, ut Lector statim dignoscat, Brixianam literaturam, quo doctius, & solidius in ea dirimenda laboravit, ut mox videbimus, eo insignius meritam fuisse de Oratoria Facultate, cujus scilicet maxime interest, ne de ejus scopo disputantes, a scopo longius aberremus. At priusquam de Christophoro Barzizio, cui laus illa debetur, sermonem instituam, Lectorem insuper monitum facio, tot, tantosque nactam admiratores Venetiis Dalmatæ hominis doctrinam, atque eloquentiam, magnumque postea Brixianæ Academiæ ornamentum habitam, haud parem existimatiorem in Patavina demum Cathedra obtinuisse. Fidem hujus rei mihi facit Epistola a Petro Bembo data anno 1525. ad Joannem Baptistam Rhamnusium, qua ob denegatum Joanni Hispano, doctissimo Professori, ducentorum Florenorum augmentum, impendentem hujus e Patavino Gymnasio discessum vehementer conquestus, remque ejus Gymnasii, Marino Georgio Moderatore, in deterius quotidie prolabi, postea dolet solum Becichemum (quem Becichum vocat) Rhetoricen ibi, magna ludi infrequentia, profiteri; quum anno proxime elapso eidem Gymnasio Romulus Amasæus, quo nullus inter Italos in ea arte excellentior, valedixisset. Eam Bembi Epi-

Epiſtolam ignoravit nuperus Scriptor Hiſt. Gymn. Patav. dum Tomo 1. pag. 311. confidenter affirmat, Amaſæum Græcam linguam Patavii uſque ad annum 1526. docuiſſe. Ignoravit præterea aliam ipſius Petri Bembi Epiſtolam ad Romulum ipſum Amaſæum datam anno 1526. qua Becichemo jam mortuo eundem ad Patavinam Cathedram revocat, Bononienſi ex cœli bonitate, ex Gymnaſii amplitudine, ex rerum tranquillitate, ex ſtipendii ſumma, ex tituli honorificentia, ex amicorum copia, & fide, utique præferendam. Utraque Bembi Epiſtola cuique ſatis obvia in volumine Epiſtolarum ejuſdem. Quod ibidem ſubdit nuperus ille Scriptor de Amaſæo, *Quid egerit, ubi moras traxerit poſt annum illum 1526. ipſo, aliiſque tacentibus ignoramus*, oſtendit, æque ipſi ignotas fuiſſe alias Bembi Epiſtolas, quibus de Bononienſi Amaſæi domicilio edocemur, multoque magis mutuas illas Jo. Baptiſtæ Egnatii ad Romulum Amaſæum, & hujus ad illum, quæ inter Epiſtolas Claror. Viror. leguntur anno 1530. datæ. Invitatus ab Egnatio Amaſæus, ut Venetis Scribis, bonarum artium ut nec ignaris, ſic plane ſitientibus, prælegendi munus ſuſciperet, his verbis reſcribit: *Erat in extrema pagina tua de Thileſiana conditione, in quo tuam de me benemerendi priſtinam curam agnovi; mea tamen cauſa, in hoc genere quod labores, nihil eſt. Bononienſium me Senatus ornavit, atque honeſtavit accumulatiſſime, & ſe quidvis potius, quam me a ſe divelli, paſſurum præſefert. Ei ego abhinc annum fere tertium in quinquennium operam locavi meam. Capio S.C. annua certiſſima H-S XII. ſive malis aureos coronatos CCC. & eſt cum auditoribus*

mibi

mihi negotium per temporum intervalla horis singulis, non plusquam nonagies toto anno. Quæ quoniam mihi conditio turbulentissimis temporibus in officio mansit, non dubito, quin jam tranquillis, & pacatis firmior, ac prolixior etiam futura sit, cum præsertim ad eam tuendam, atque etiam augendam, neque optimorum civium voluntas, neque summorum hominum studia, nec Clementia Pont. Max. ac, si quid ad rem attinet, Cæsaris etiam ipsius Imperatoris gratia defutura videatur. Amasæum hunc (ut hoc etiam notem) quemadmodum & Petrum Bembum, Paridis Stephanii Epistola illis accenset, qui priori Becichemi Actioni in Æde Divæ Mariæ Formosæ interfuerunt.

I. Christophorus itaque Barzizius Brixianus, quum Matthæum Collatium Siculum, & Bonifacium Bembum Brixianum immoderatius disceptare de Orationis Fine conspiceret, ac Ciceronem, Quintilianumque, duo præcipua eloquentiæ, optimarumque artium lumina, maximeque sibi inter se convenientia, committere, ac veluti capitali diffidentes odio alterum in alterius exitium falsis criminibus armare, atque impellere, hortante Helia Capreolo libellum composuit, a Presbytero Baptista de Farfengo Brixiæ impressum anno 1492. qua ex Editione Procemium illico recitabo.

Christophori Barzizii de Fine Oratoris pro Ciceronis, & Quintiliani assertione ad Heliam Capreolum Brixianum patritium.

Procemium.

FEcerim ne tibi satis, Helia suavissime, in eo, quod a me de Fine Oratoris ajebas, te libenter scire velle, tute videbis. Ego hoc tantum tibi vere possum affirmare, me quum tua causa, quem ego non possum hoc maxime non & ama-

re, & colere, quod unus mihi videre, & liberalibus hujuſmodi diſciplinis, ac ſtudiis, quibus humana vita excolitur, egregie deditus, & doctorum hominum imprimis ſtudioſus, hoc quodcunque eſt negotii, & libenter, & haud negligenter ſuſcepiſſe, tum quod ea res eſt, quæ meo judicio ſcitu non minus utilis ſit, quam jucunda. Nam quemadmodum, qui ad aliquam artium aſpirant, ſi ſibi perſuaſerint, eos, qui ipſius artis principes habentur, non ſatis ſibi inter ſe convenire, ſed varia, atque diverſa ſentire, atque præcipere, & odioſum eſt, & maxime adverſum, quum unum probare, alterum damnare, unum ſequi, alterum vitare oporteat, ſitque perſæpe hujuſmodi electio, atque judicium fallax, atque difficile; ita contra intelligere præſtantes in quavis diſciplina viros ſibi ipſis conſentientes, atque conſtantes, id vero & gratum eſt, & diſcentibus percommodum. Quamobrem non poſſum eorum propoſitum non maxime reprehendere, atque damnare, qui quum nonnulla, &, ut ſibi videbantur, non mediocri eſſent erudionis opinione, exiſtimarunt, ſe non ſatis multa ſcire, cæteris viſum iri; niſi ea excogitarent, aut comminiſcerentur, quibus claros auctores, optimeque de ſe meritos ignorantiæ, vel improbitatis falſo apud vulgus reos facerent. Quum ii interim tantum ab omni reprehenſione abeſſent, quanto illi argutuli, & impudentes calumniatores veræ eruditionis, omniſque modeſtiæ magis inopes fuere. Prætereo in præſentia cæteros (ſunt enim in omni ſcientiarum genere non pauci) de duobus tantum, iiſque recentioribus, quam fieri poterit, modeſtiſſime dicam, Matthæo Collatio Siculo, & Bonifacio Bembo, qui ſe Brixianum aſſerit: viris quidem (quod ego haud inficior) non utique indoctis, ſed & ſatis ingenioſis, verum quos immoderatius invehendi ſtudium (quod fere evenir) parum modeſtos, ac circumſpectos oſtendit. Hi namque (ut noſti) de dicendi facultate, quam Rhetoricen appellamus, diſceptantes, quum de Oratoris Fine, ut eorum ſcripta multis exemplis edita demonſtrant, diſſentiunt, ſuamque cupidius poſitionem uterque aſtruit, eo indignitatis proceſſere, ut Ciceronem, Quintilianumque, duo præcipua eloquentiæ, optimarumque artium lumina, maximeque ſibi inter ſe convenientia, committerent,
ac

ac veluti capitali diſſidentes odio,alterum in alterius exitium falſis criminibus armarent, atque impellerent. Quod quidem quum non ſolum imperitis, ſed & plane doctis nonnullam tantis indignam auctoribus opinionem non ſine aliqua ad eloquentiam aſpirantium hæſitatione poſſet ingenerare, adortus ſum te hortante oſtendere duos illos eloquentiæ principes, M. inquam Ciceronem, & Fabium Quintilianum, quum in cæteris rhetoricis præceptionibus ſibi convenire; tum de Fine Oratoris nihil, aut quam minimum diſcrepare, ſimulque oſtendere, quæ contra illi Matthæus, & Bonifacius commenti ſunt, ea omnino vana & falſa eſſe. Quod quidem meo judicio, ita & perfeci, & aſſecutus ſum, ut aliter poſthac aliquid aſſerere, aut prorſus ſentire, nefas exiſtimem. Opus ſane eo rectius, atque honeſtius, quo doctiſſimos, & præclaros viros inſectari, ac lacerare turpius eſt, atque indignius. Eſt autem triſecta noſtra hæc omnis lucubratio. Primo enim ea ponimus, quæ circa propoſitam de Fine Oratoris quæſtionem cenſuimus aſſerenda. His ſubjungimus, quæ contra a Matthæo, & Bembo diſputantur. Poſtremo, quæ contra noſtras poſitiones eſſe videbantur, argumenta certis rationibus refutantes, verum, perſpicuumq; relinquimus in rhetoricis inſtitutionibus Quintilianum a Cicerone nuſquam diſſentire. Accipies itaque, amice optime Helia Capreole, opuſculum a me tibi proximis noctibus lucubratum, quo ſive expectationi tuæ ſatisfecimus, ſive minus, tibi utcumque morem geſſiſſe, gaudemus.

Suſceptam exorditur Barzizius tractationem ab eximiis laudibus, quibus Quintilianus in lib. 10. ſuarum Inſtitutionum Ciceronem exornavit, qui ſcilicet vim Demoſthenis, copiam Platonis, jucunditatem Iſocratis effinxerit, qui non pluvias aquas colligens, ſed vivo gurgite exundans, dono quodam providentiæ genitus fuerit, in quo totas vires ſuas experiretur eloquentia, qui ipſa illa, quæ extorquet, impetrare eum credas, & quum tranſverſum vi ſua judicem ferat, tamen ille non rapi

videatur, sed sequi, qui non immerito ab hominibus ætatis suæ regnare in judiciis dictus est, apud posteros vero id est consecutus, ut Cicero jam non hominis nomen, sed eloquentiæ habeatur, omnibusque demum spectandus sit, veluti exemplum, unde ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit. Hisce laudibus recitatis, Barzizius noster in hunc modum ratiocinatur: *Potuit hic suum de Cicerone judicium, quantique illum faceret, expressius nobis ostendere? Potuit divini illius ingenii vim, ubertatem, suavitatem, magis suspicere, atque extollere? Et tamen, si Diis placet, audebunt aliqui, Quintilianum Ciceroni opponere, inque iis ipsis Oratoriis Institutionibus, quibus illum & regem, & Deum facit, diversa illi, atque contraria sentientem, ac præcipientem asserere?*

In capitibus subsequentibus plura habet satis solida de Rhetorica in genere, de materia Rhetoricæ, de civili quæstione, quid sit, de Oratore, quid sit, & qualis esse debeat, & quodnam suum officium; proprius autem ad argumentum accedens cap. 10. controversiam ita definit.

De Fine Oratoris lib. 1. cap. 10.

Finis, ut Philosophis placet, est cujus gratia secundum rationem agens agit omnia, vel finis est, quo ubi perventum est, omnis agentis intentio, operaque quiescit, vel finis est ultimum agentis actum terminans, vel ultra quem in suo genere non est progressus. Sunt vero finium genera duo, unum, quod generale, vel commune, alterum, quod particulare appellant. Et generalis quidem, sive communis finis est, quo omnia, aut pleraque referuntur, ut cum dicimus, Deum omnium rerum finem esse, idest omnia creata esse, ut omnipotentis Dei virtutem, sapientiam, & bonitatem testentur.

Ita

Ita & quum dicimus inferioris Mundi finem hominem esse; hoc est, quæ in inferiore hoc Mundo sunt hominis gratia universa esse. Et humanarum disciplinarum finem esse hominem ad felicitatem disponere; hoc est doctrinas omnes idcirco excogitatas, atque inductas esse, ut homo ad capessendam felicitatem, ad quam per naturam perductus est, magis disponatur, atque exerceatur. Particularis autem finis est, quo particulares res terminantur. Et hic item in duplici est differentia. Est enim qui liber sit & absolutus, nullique omnino eventui subjacens, sed suum semper consequens officium, uti eorum, quæ in sola intelligentia consistunt; ut Theologiæ finem dicimus Deum, quantum humanitus fieri potest, cognoscere, & Astronomiæ itidem finem eorum, quæ certam, necessariamque suæ productionis ex astris causam habent, intelligentiam. Est & finis, qui ab eventu pendeat, ut eorum, in quibus intelligentia cum exteriore actu connectitur, ut medicinæ, rei militaris, mercaturæ; in quo genere & Rhetoricam, hoc est hanc facultatem Oratoriam jure comprehendimus. Et in hujusmodi rebus necesse est, duplicem finem statuere, unum quidem ex artificis intentione, & quem agens quidem semper sibi proponit, sed eum consequi non in sua solius, sed & in fortunæ non minus sit potestate, ut tametsi medicinæ finis agentem movens sit sanitas, & rei militaris victoria, non semper tamen aut illa sanat, aut hæc vincit. Ita & mercatura, quamvis propter parandas divitias, & facultas Oratoria, ut auditoribus persuadeat, exerceatur, non tamen aut mercator ex negotiatione semper ditatur, aut orator ex apposita dictione semper persuadet. Quamobrem necesse est, & alterum quemdam interiorem finem in hujusmodi artibus statuere, eumque certum, & quo artium quælibet suum semper artificem suis præceptis, atque observationibus perducat. Et hic quidem finis artificis officium complet, & neque ab eo separari potest, nec ultra illud usquam pertendere. Atque ita & medicinæ finem dicemus non sanitatem, quo licet intendat, non semper pervenit, sed, qui perpetuo suus in illius est potestate, apposite ad sanandum mederi. Et militis non victoriam, quæ semper dubia & incerta est; sed quod ex sua arte

te præstare potest, scienter equos, arma, cæteraque, quibus bella geruntur, tractare. Quibus quidem rebus ita sese habentibus, jam facillimum fuerit cuivis non obtuso, aut vecordi omnino perspicere, Ciceronem, & Quintilianum, duos de Romana eloquentia optime omnium meritos, sed illum ejus auctorem, atque parentem, hunc fidissimum assertorem, atque interpretem, quum nusquam in cæteris, tum de Oratoris Fine minime inter dissentire, aut diversa præcipere; sed optime, sapientissimeque utrumque de dicendi arte sensisse, & præcepisse. Etenim quum Cicero Rhetorices Finem persuadere dictione esse statuit, id quidem spectavit, cujus gratia, & ars ipsa inventa esse, & Orator, nisi omnino vanus, & sui ostentator, ad dicendum accedit; sed quod tamen (ut diximus) præstare, in sola non sit Oratoris potestate. Quintilianus autem Oratoris Finem statuens bene, hoc est apposite ad persuadendum dicere, id elegit, sumpsitque, quod quum unius Rhetorices esset, tum per eam artifex ejus, vel fortuna adversante, semper posset præstare. Quum alioquin persuadere dictione ultimum esse Finem, & quo Orator (ut dictum est) ad agendum moveatur, & alias sæpe & in secundo, & in ultimo Institutionum libro non inficietur. Tendit enim inquit ad victoriam, quam dicit, sed quum bene dixit, etiamsi non vincat, id, quod arte continetur, effecit. Nam hoc alias, inquit, nemo dubitabit, omnem Oratorem id agere, ut Judici, quæ proposita fuerint, vera, & honesta videantur. Et hæc de Oratoris Fine, deque omnibus, quæ in præsenti disputatione pro nostro instituto duximus asserenda, disseruisse suffecerit. Reliquum fuerit, quæ contra Matthæus Siculus, & Bonifacius Bembus diversis studiis commenti sunt, videre, atque refellere.

Antequam Matthæi, & Bonifacii commenta refellere incipiat Christophorus, de eorum ingenio, eruditione, & scriptis, judicium profert in libri secundi Procemio.

Procemium.

NOn est facile, Helia Capreole, hoc disputationis genus, sed haud scio an longe sit difficillimum, ubi contrariæ una de re rationes pariter sunt refutandæ. Quum vix fieri pos-

posse videatur, uti unam partem impugnes, quin alteram tueare. Verum duo maxime hac in re mihi non mediocri sunt adjumento, quod nec summa in adversariis est eruditio, nec ea, quæ est, illi pro ardentiore, concitatioreque partium studio magis usi (quod post patebit) quam abusi sunt. Etenim, ut quod de utriusque ingenio, & eruditione, quantum ex illorum, quæ sum confutaturus, scriptis consequi licuit, sentiam, paucis explicem, sic mihi statui. Illos quidem haudquaquam malos esse; sed neq ingenio plane obtuso, aut inerti. Nam & in litterarum studiis, idest in simplicissimo, innocentissimoque vitæ genere versantur, & nonnulla iidem suis in contentionibus non inficete utique, aut indocte excogitarunt, atque induxerunt. Verum eodem pene ambitionis genere laboravere. Nam (ut omittam, quod alter Quintilianum, alter Ciceronem præsumpserit taxare) & Matthæus una ejus disputationis, quam arbitratu suo concinnasset, non contentus editione, & alteram per dialogum adjecit, in qua nihil aliud omnino quæsivit, aut voluit, nisi uti sibi ipsi de sua, quam egregiam, summamque videri voluit, eruditione blandiretur; & Bonifacius citra omnem sane modestiam se Ciceroni, inque arte dicendi opposuit. Quod vero ad doctrinam pertinet, Matthæus sane in sermone satis purus, ac tersus, & qui comicam nonnihil oleat orationem, visus est; sed & qui præterea ex altioribus disciplinis nonnihil primoribus (ut ajunt) labris libarit. Hujus namque rei illud nobis indicium fecit. Quod quum ille qualiter persuasio fiat argutius, expressiusque se putat ostensurum; inter animæ potentias, & sensum, qui nonnisi animalis, & compositi est, annumeravit. In dialectica autem & quæ ad disputationem pertineant, quid valeat, ex illius argumentis passim ostendemus. Atqui voluit tamen in eo non perspicax tantum, sed circumspectus insuper, ac diligens videri. Si tamen solertia, aut diligentia est, quæ non lædant, solicitius arcere; quæ maxime instent, urgeantque, aut non perpendere, aut negligentius cavere. Quæ enim minimum contra se faciunt, loca accuratius excludit, quibus obsidetur, ac premitur, in iis hallucinatur. At Bonifacius in cæteris utcumque, sed magno tamen cum intervallo Matthæum consequitur, sed eo quidem aut audentior,

tior, aut callidior, quod non solum quæ potest, sed etiam quæ non potest præstare, pollicetur, ostentatque, minatur multa, sed procul, terret, illudit, insultat. Jacit & tela quandoque sed irrita, atque incerta, & quæ non magis in hostem cadant, quam in se, suosque reflectantur. Sed de his hactenus. Jam jam enim ipsorum scripta, & contentiones ita esse plane demonstrabunt.

Matthæi, & Bonifacii commentis confutatis, libello, seu toti Tractatui finem imponit Barzizius hac Conclusione.

Conclusio.

HÆc sunt, Vir optime, atque humanissime Helia Capreole, quæ de Fine Oratoris pro Ciceronis, & Quintiliani assertione statuimus differenda. In quibus si quid præter propositum negotium acerbius fortasse, aut minus modeste in adversarios nonnullis videor dixisse, illud certe velim ita accipi, itaque expendi, ut iis persuasum sit, me ab omni acerbitate, atque intemperantia quam maxime abesse; nihilque me in iis, quorum scripta pro officio, & communi ad eloquentiam aspirantium utilitate refutavi, præter ignorantiam & præcipitem, atque intolerandam audaciam taxasse. Quod si ii alioquin eo se offensos autumant, ubi quæ scripsi, sic ubi poterunt, refellerint, pari in me licentia utuntor. Tu quam feliciſſime, atque longiſſime, vale. Brixiæ XV. Kal. Octobris MCCCCLXXXX.

Subsequitur postea Bartholomæi Capreoli, Heliæ filii, Epigramma, quod hujusmodi est:

Bartholomæi Capreoli Heliæ F.

Inter utrumque caput Latii discordia nuper
Orta erat, ingentis causa futura mali.
Pro Fabio tulit arma ferox in prælia Bembus,
At Siculus magno pro Cicerone fuit.
Jam vario assensu furor hic agitare tumultus
Cœperat, & Rhetor fine carere suo.
Corrigis hoc pietatis honos, & pacis alumne,
Barzizi, excellens arbiter eloquii.

Docto-

Doctorum lites, rabiosaque jurgia tollis,
Et certum finem, materiamque doces.
Non tantum studiosa cohors, sed fœdere juncti
Tullius, & Fabius te quoque Rhetor amant.

Hanc ipsam quæstionem de Oratoris Fine attingit Gerardus Joannes Vossius Oratoriarum Institutionum lib. 1. c. 1. at ibi nulla (quod mirum) de Cicerone facta mentione, Quintilianum ab Aristotele tantum dissentientem inducit; dum vero asserit, tam alte quorundam animos Quintiliani opinionem imbibisse, ut neque Suadam iis aliud persuasuram putet; putarem ipse, neminem futurum, qui Barzizii lucubratione perlecta, ei calculum suum non adjiciat, & utriusque opinionis conciliatorem non exosculetur. Hujus Tractatus ab Auctore sibi inscripti meminit Helias Capreolus his verbis Histor. lib. 12. *Christophorus Barzizius municeps noster literatissimus argutum de Fine Oratoris Opusculum mihi adscripsit*. Qui itaque Opusculi illius auctorem faciunt Christophorum Barzizium Bergomatem, & Medicæ Artis in Patavino Gymnasio Professorem, profecto falluntur.

Bonifacii Bembi pariter meminit eodem libro Capreolus, nam ait: *Bonifacius quoque Bembus & ipse civis, Latinis, Græcisque literis eruditissimus, in Ticinensi Gymnasio a Sfortianis primo, demum ab Innocentio Pontifice Maximo Romam publicus Rhetor conducitur*. Exstat ad Bonifacium Bembum Lauræ Ceretæ Brixianæ Epistola, quæ tertia est inter evulgatas a Jacobo Philippo Tomasino, Lauræ inquam illius, quam his verbis idem Capreolus celebravit eo libro 12. Histor. *Sed ea literarum do-*

ctrina floruit tunc civitas ipsa, ut non modo Viri, quorum Opera plurima, atque doctissima in Gymnasiis leguntur, sed etiam Laura Cerete civis nostra non parvum elegantissimarum scripserit Epistolarum volumen, eo certe inter Virorum Opera dignius, quo multos una ipsa mulier etiam dignissimos excesserit Viros, ut antiquarum fœminarum decus, & præsentium ornamentum ab eruditissimis Viris merito sit appellata.

Matthæi autem Collacii, cognomento Siculi, Calabræ urbis Neocastri civis, Opusculum ipsum, in quo hujuscemodi quæstionem tractat, carpitque magnos Rhetores Victorinum, & Quintilianum, ad manus habeo. Illud Dominico Mauroceno nuncupavit, & eundem his verbis collaudat in Præfatione: *Amo te multum, & diu, Vir sapientissime Dominice Maurocene; sed si unde motus amarim, amemve quæris? Audi. Non ex largis tuis opibus, nec amplo genere. Hæc etsi multitudine opinionis maxima, tamen ea nihil ego quæro, sequor, & admiror. Sunt enim fortunæ, & infirma, redduntque plerumque homines inertes, & a virtute alienos. Sed amo te duplici tua virtute, morali, & intellectuali, quibus & domi, & foris apud omnes clares. Hinc vera tibi nobilitas, hinc vera, & justa laus, in his nulla dominæ fortunæ potestas.* Quænam autem scribendi sibi fuerit occasio, mox refert: *Ecce autem Antonius Adinolfus Siculus, Vir integerrimus, et laudum tuarum præco, id insperato mihi obtulit. Nam paucis ante diebus mihi in Rivo alto casu factus obvius, inquit: Modo, Matthæe, cum Viro gravissimo, Dominico Mauroceno, sumus in re literaria versati. Post multa, credo, quo me pertentaret, ut fit, dixit,*

xit, se quædam habere dubia, nec hactenus comperisse, qui ea sibi solveret. Colacius inde occasionem sumpsit libelli conscribendi.

II. Multo operosius, quam propositum Oratori Finem, servandum in Oratione numerum statuere. Quid præstiterit in hoc argumento Rapicius noster, superius memoratus, mox dicemus; sed prius, ut tanti Viri fortuna innotescat, consulendæ sunt binæ ejus Epistolæ ad Magistratus, Civesque Brixianos, quæ inter selectas illas Claror. Viror. leguntur anno 1538. Venetiis datæ. In priore, ad Brixianam Civitatem, in cujus agro tum Majores sui, tenues quidem, sed innocentes Viri, suarum sibi fortunarum sedem delegerant ante annos ducentos, & amplius, tum ipse quoque natus erat, & bonis artibus institutus, admitti petit his verbis: *Itaque etsi per omne tempus, quo jam inde ab extrema adolescentia patrio solo absui, nullas peregrinationis sordes, nullam obscuritatem passus sum, benigna quadam hominum de me opinione semper honestatus, & publica ab honestissimis civitatibus mercede conductus, a Vicetinis etiam, cum nihil tale peterem, aut expectarem, civitate donatus, ac non ita multo post ab illustrissimo Decemvirali Consilio Venetias accitus, urbis tamen vestræ mihi desiderium adeo non excidit, ut in dies, atque horas magis, magisque crescat. Nam, ut olim juvenis amœnitatem locorum, & agri ubertatem admirabar, ita nunc in senium vergens, vel potius jam plane senex, urbem ipsam mirabiliter expeto, & ab ea tanquam a carissima parente in gremium, in quo & dum vivam, & post obitum perpetuo conquiescam, recipi desidero.* In altera vero, voti compos effectus, gratias agit in hunc modum:

dum: *Exſtat enim, atque eminet, & hæret animo beneficii veſtri magnitudo, nec mecum modo, ſed cum poſteris etiam meis vivet. Mihi enim præſtitiſtis, ut poſt diuturnam peregrinationem multo jam lætiore animo ad vos tandem non hoſpes, ſed civis reverti queam. Illis autem viam aperuiſtis, qua facilius per honeſtas artes in claram lucem prodire audeant: quod genus beneficii, etſi in alios quoque plurimos contuliſtis, mihi tamen multis modis majus, quod in me collatum eſt, videtur. Nam cum nec a majoribus meis fortiter adita pro vobis pericula oſtentare, nec cenſus magnitudine, & publicorum munerum participatione civitatem levare poſſem; vos pro iis omnibus, quibus alii favorem promerentur, innocentiam meam, et mediocrem in bonarum literarum ſtudiis doctrinam, atque induſtriam ita amplexi eſtis, ut nec profeſſionis meæ, nec peculii tenuitas, nec Clarenſium iniqua obtrectatio, et pertinax contentio vos deterrere potuerit, quominus, quod me vehementer optare intelligebatis, libenter concederetis.*

Bergomatibus Scholis Rapicium præfuiſſe, jam vidimus ſuperius. Quid autem ſit, quod in priore ex modo laudatis Epiſtolis ſe Venetias a Decemvirali Conſilio accitum ſcribit, apertum nobis facit ipſius Rapicii Sermo de præſtantia earum Artium, quæ ad recte loquendi, ſubtiliter diſputandi, & bene dicendi rationem pertinent, impreſſus anno 1544. Venetiis, & Venetæ Reip. Scribis inſcriptus, quos in Præfatione Rapicius ita alloquitur: *Cum viderem vos, quorum ſtudiis ab illuſtriſſimo Decemvirali Conſilio eſſem datus adjutor, qualiacunque ſcripta noſtra libenter legere, reluctandum diutius tam honorifico in me deſiderio veſtro non putavi; ſed ut omni-*

bus

bus legendi copia fieri commodius posset, quicquid id est, quod tantopere petebatis, in gratiam vestram imprimendum curavi. Vos, quod vestro suasu factum est, defendetis, et in pulcherrimas istas artes ita incumbetis, ut facto hinc gradu, ad ea, quæ altiora sunt, brevi possitis pervenire, et sanctissimæ huic Reip. quæ vos quasi dulcissimos liberos mater indulgens alit, et honestis disciplinis instituendos curat, virtutem, fidem, atque operam vestram ita probetis, ut quicunque vobis honores deferuntur, non tam blanda quædam ad honeste vivendum invitamenta, quam justa virtutum, ac laborum vestrorum præmia esse, omnes merito fateantur. Eo itaque munere apud Venetos Scribas ex Decemviralis Consilii auctoritate functus fuerat Rapicius, quod Baptistam Egnatium Romulo Amasæo obtulisse jam vidimus, quodque rescribens ei Romulus *Thilesianam conditionem* vocavit, quoniam Antonio Thilesio, qui munus idem obibat, suaque in Calabriam profectione dimisisse videbatur, successor quæreretur. De eo discessu plures exstant Thilesii ipsius Epistolæ in libello Epistolar. Claror. Viror. ad Benedictum Rhambertum, & una ad Andream Franciscum Scribarum Principem, seu Magnum Reip. Cancellarium.

Opus suum Rapicius Cardinali Reginaldo Polo dedicavit. Epistolam, seu Præfationem, qua tractati ab eo argumenti ratio describitur, antequam recitem, Lectorem commoneo, ab Joanne Gerardo Vossio Orat. Instit. l. 4. c. 4. magnopere commendari Rapicii laborem, ibique ad declarandam argumenti illius utilitatem affirmari, eum operæ pretium facturum, qui in-

con-

conditam alicujus Orationem in quadrum redigat, ac numerum, quomodo proditur Lazarus Bonamicus, Philelphi Orationem eruditam illam quidem, præclarisque sententiis refertam, sed nulla juncturæ elegantia, ac numeri plane expertem, ita variasse verborum ordine immutato, numeroque addito, ut ab alio quovis, quam a Philelpho scripta videretur. Venetiis in Ædibus Pauli Manutii, Aldi filii, anno 1554. editi sunt Rapicii de Oratorio numero libri, iisque hæc præfigitur Epistola, seu Præfatio.

Ad Reginaldum Polum, Cardinalem Amplissimum, in libros quinque de numero Oratorio, Jovitæ Rapicii Præfatio.

VEtus querela, ac fortasse non injusta est, omnia vel quodam mundi senio, vel occulta fati violentia in pejus semper ruere, atque in dies retro ferri: hanc enim esse naturæ legem, ut paulatim fortia infirmentur, & magna minuantur, orta occidant, & aucta senescant: sic metallorum venas lapsu temporis exhaustas: sic largos olim fontes vix jam tenui humore distillare: sic poma, sic degenerare fruges, plantas denique ipsas fieri senectutis ariditate deformes. Utinamque in his modo, quæ ad corpus attinent, perniciosa ista lues constitisset; ac non in ea quoque, quibus aluntur animi, multo sævius impetum fecisset. Nam, ut omittam, quam multa usui hominum utilia ab antiquis tum diligenter exquisita, tum feliciter inventa, sibi sublata esse vita conqueratur, possim, si velim, ostendere, nullam esse earum artium, quæ circulum doctrinæ constituunt, quæ ab eo fastigio, in quo veterum beneficio fuerat constituta, lapsu miserabili non deciderit, debilemque se, ac mancam esse ingemiscat. Sed non libet mala nostra querelis nihil proficientibus augere. Longe enim præstat gaudere, quod jam dudum non Romani modo, & Itali, sed Hispani, Germani, Galli, & Britanni illi toto orbe divisi, hanc tantam bonarum artium ruinam certatim fulcire contendunt, ac eo rem paulatim jam perduxerunt, ut non modo ad eloquentiam,

tiam, sed ad omnium prorsus bonarum artium scientiam latior, ac minus impedita via patere videatur. Quod ego cum non sine justo gaudio, & admiratione considerarem, mei nescio quo pacto memet pœnitebat. Dolebam enim, quod totam propemodum ætatem ita consumpsissem, ut nihil de posteritate cogitans, in solo eorum profectu, qui a me discere voluissent, mei periculum fecissem, nec unquam, si quid ingenii, & eruditionis in me esset, aliter quam alios docendo, probare tentassem. Itaque mutato in melius (nisi me spes fallit) proposito, qui sæculi nostri hominibus prodesse nunquam destitissem, cœpi velle posteris etiam prodesse, si possem. Quod effecturum me putavi, si ex iis, quæ scripseram, διδασκαλικὸν aliquid, atque id non inutile publicassem. Cum vero mecum ipse cogitarem, quid tandem e multis, quæ jacebant contempta, deligerem, venit in mentem veteris illius sententiæ, qua monemur, ut in ea, quam novimus, arte tempus conteramus: statimque animum converti ad libros quosdam de oratorio numero, seu rhythmo, quos amicorum suasu inchoatos, propemodum postea abjeceram; non inutiles quidem illos ratus, sed veritus, ne male feriati homines prius negligerent, quam intellexissent; & inspecto tantum titulo consilium meum statim reprehenderent, & clamarent, me post tot Græcos, & Latinos auctores, & illos quidem gravissimos, in re toties agitata, toties scripta, nihil aliud posse, quam, quod legibus vetamur, actum agere. Hac ego re, quam objici posse mihi intelligebam, nihil deterritus, sed magis, magisque incitatus, quoscunque vel antiquorum, vel recentiorum tractatus ea de re potui invenire, diligenter legi: ut quosdam ex iis artis rhythmicæ peritos negare non ausim, ita illud, nihil reluctante conscientia, affirmaverim, omnes prorsus perverso nescio quo fastu ductos conjurasse, ne rudes, & imperitos docerent; propterea credo. quod, quæ de syllabis demetiendis, quæ de pedum inter se cognatione, amicitia, & inimicitia, atque ordine, deque sublationis, ac positionis, quæ in illis fit, diversitate a metricis, ac ryhtmicis dicuntur, & ejusdem prope notæ non pauca, quæ rudibus, & discendi cupidis ad hujus rei cognitionem necessaria sunt, humiliora

cre-

credebant, quam ut Philoſophos, & Viros graves de iis loqui deceret. Cicero certe, ut ab eo incipiamus, qui hanc artis rhetoricæ partem multo diligentius, quam quiſquam eorum, qui hodie leguntur, elaboravit, cum L. Craſſum, Virum conſularem, de his rebus diſputantem introduxiſſet, parum fore decorum judicavit, ſi tanti Viri perſonam ad humilia iſta præcepta demiſiſſet. Proinde illum ita loquentem finxit, ut ab iis modo, qui rem ex parte magna tenerent, poſſet intelligi. Sed ne in Oratore quidem, in quo ipſe loquitur, id ſatis honeſte ſe poſſe facere eſt arbitratus. Verebatur enim, ut ipſe ſcribit, futuros eſſe aliquos, qui non cenſerent, ejus Viri eſſe, de cujus tanta Senatus judicia feciſſet comprobante populo, quanta de nullo, ad hæc, quæ Grammatici potius, aut Sophiſtæ eſſent, ſe demittere. Itaque, ut in eo loco, qui de tropis, ea, quæ ſpecioſe dici poterant, diligenter ornavit, ſic, cum tractandum eſſet de numero, ſi quid in ea re fuit ornatus, & eloquentiæ capax, id haud cunctanter expolivit; ea vero, quæ magnificentius fiunt, quam docentur, univerſa contempſit. Quod ipſum multo etiam manifeſtius in utriſque ſchematibus fecit; quæ licet videret eſſe plurima, & iis ipſe unus omnium feliciſſime uteretur, ac ſciret Demoſthenis eloquentiam idcirco maxime laudabilem eſſe exiſtimatam, quod ab eo nullus fere locus ſine quadam conformatione ſententiæ dicitur: tamen, quia vidit rem non poſſe explicari ſimul, & ornari, totum eum locum devitans, ſine ullis definitionibus, ſine exemplis, vix bene ſingula ſingulis appellationibus indicans, prætervolavit. Quod factum ſuum cum intelligeret latere non poſſe, Craſſum finxit dicentem, admonitum ſe a Sole jam præcipitante properaſſe. In Oratore porro, cum eadem ipſa celeritate locum pertranſiſſet, cauſatus eſt ejus rei doctrinam eſſe vulgarem, ratus ea de cauſa facilius veniam ſibi debere concedi. Ariſtotelis brevitatem vel perſonæ philoſophicæ gravitas, vel numerus, ac magnitudo rerum, quas conſcripſit, excuſat. Reliquis veteribus ut ignoſcamus, illud fortaſſe ſuadeat, quod horum principia a Grammatico ita eſſe tradita putabant, ut accedenti ad rhetorem, non tam inſtitutione integra, quam levi admonitione opus eſse vide-

videretur. Juniores vero, & nostri sæculi homines tantum absunt a culpa, ut non modo digni venia, sed etiam laude sint. Nam plerique eorum, cum aliud agerent, & auctores, in quibus rhythmi mentio facta est, interpretarentur, in commentarios suos multa contulerunt, quibus nonnihil labor hic noster adjuvatur. Sed in eo quoque nos eorum doctrina delectat; quod rhythmi hujus cognitionem scriptoribus utilem sentiunt; sed hanc rhetoricæ disciplinæ partem vel interiisse, vel certe obscuram esse conqueruntur. Quæ ratio nos movit, ut, cum alii pro se quisque rem litterariam, qua parte possent, juvare tentarent, idque multis, ac magnis in rebus jam præstitissent, nos quoque, quoniam majora non possumus, experiremur, an hac in parte, ab aliis neglecta, ab aliis, quasi percipi nullo pacto queant, deposita, ac desperata, ab aliis quasi minus excogitata, a multis desiderata, a paucis intellecta, aliquid opis afferre possimus. Atque id majore fiducia aggredimur, quod nunquam in magnis ita fuimus occupati, ut minora negligeremus, neque unquam sumus ita speciosa sectati, ut non utilia præferremus. Ad hæc, nullus me successus, aut favor unquam ita potuit inflare, ut artem puderet proloqui, quam factitem. Quamobrem nihil invidiosum mihi sumo, si multa, quæ, quamvis utilia, ac prope necessaria, cæteri contemnunt, collegisse me dico, & ea in communem eorum, qui nesciunt, usum proferre non erubesco. Quicquid igitur ad rhythmi oratorii, quem Aristoteles ex pedum ordine nasci arbitratur, cognitionem pertinere sumus arbitrati, quanta potuimus cura undique conquisivimus, & quæ non solum apud Musicos, Philosophos, Rhetores, Sophistas, ac Grammaticos, sed vel a doctis hominibus audivi, vel ipse excogitavi, id totum in libros quatuor contuli, atque ita digessi, ut in primo libro a numeri, ac rhythmi diffinitione orsus, non solum versus, ac metra, sed omnia prorsus alia, rhythmorum genera ab oratorio rhythmo sejunxerim, &, quibus tandem hic pedibus constitui possit, expresserim. ac mox, qui rhythmi sint a veteribus improbati, & in oratione numerosa, quæ vitari vitia, oporteat. In secundo tentavimus ostendere, quo modo a Poetis Oratores, metrum refu-

gientes, numerum potuerint mutuari. Tum adjecimus, qui meliores, ac frequentiores exiſtimentur; quo modo veteres, & quatenus a Cicerone reprehenſi; qui, quibus locis pedes ſint aptiores; ac denique quonam demum pacto numeroſæ orationis laudem conſequamur. In tertio, de commate, tum quid ſit, quantumque commata poeticæ ab oratoriis diſtent, & quæ ſit eorum menſura. Tum de eo a pari ratione diſputavimus, quid eſſet, quantumque ab oratorio colo differret; ultimo loco, de genere illius antiquæ orationis, quam εἰρομένην Ariſtoteles vocat, nos perpetuam, ac jugem, vel, ut recentiores, pendentem nominamus. In ultimo libro de periodo, quid ſit, & quot illius ſpecies; tum de oratione, quæ eſt in periodis conſtituta, quam verſam nos, Græci κατεστραμμένην nuncupant: ut, quoniam principio, ac fine commatum, membrorum, atque ante omnia periodorum rhythmus ſpectari ſolet, Orator, hac noſtra obſervatione diligenter inſpecta, aptius intelligeret, ubi deberet numerum ſervare, & multo facilius ſententias omnes poſſet verbis apte comprehendere. Atque hos quatuor libros cum jam abſolviſſem, ab amiciſſimis admonitus putavi faciendum, ut etiam quintum attexerem. Quo in libro ſatis, ut opinor, accurate ſcripta ſunt a me, quæ recentiorum quorundam de oratorio numero inanes opiniones refellant. Nec vero mihi fraudi futurum putavi, quod hujus ſive artis, ſive facultatis eam partem tractandam ſuſceperim, quæ multis quæſtionibus obſcura, non queat ſatis explicari, niſi illius, ut ita loquar, radices ſtirpeſque ſpectandas exhibuerim. Quod quanquam ſine injucunda quadam tractatione fieri non poſſe intelligebam, & delicati lectoris faſtidia pertimeſcebam, tamen mihi tentandum putavi; quia ſine iis, ſicut neque in arboribus, ita neque in magnis artibus ad fructus, & ad ea, quæ ſunt aſpectu jucunda, pervenitur Et animi multo liberalioris ſemper judicavi, potius, quæ utilia, quam quæ ſpecioſa ſunt, in commune conferre. Quanquam vero rebus cæteroqui difficilibus, & obſcuris non parum, ut arbitror, lucis intuli: tantum tamen mihi non arrogo, ut ejus rei, in qua tot præclara ingenia diu laborarunt, plenam omni ex parte diſciplinam tradidiſſe me prædicem. Verum, ut hoc profiteri non

non audeo, ita illud ſpero, atque confido, noſtris laboribus, ac vigiliis ad harum rerum cognitionem jam nunc viam adeo apertam eſſe, atque munitam, ut homines ingenioſi, & abundantes otio, facile, ſi quid inventis noſtris deeſſe viderint, ipſi poſſint addere; ſi quid contra ſupereſſe deprehenderint, reſecare; ſi quid erratum noverint, in melius mutare; nos certe diligentia vel amicorum conſiliis, vel etiam invidorum juſta reprehenſione hæc emendare, & in gratiam ſtudioſæ juventutis meliora reddere, nunquam pigebit. Lectores interim obteſtamur, ut hæc, qualiacunque ſint, boni conſulant; &, ſi ſcribentis eruditionem deſiderant, animum ſaltem juvandæ rei litterariæ cupidum diligant; ac meminerint, honeſtos conatus, etiam cum male ceſſerint, jure laudari. Quicquid autem laboris, quicquid eſt operis, id, Reginalde Pole, Vir ampliſſime, cum ea paraphraſi, quam in aliquot David pſalmos fecimus, nomini tuo dicamus; non tam quidem aut regia iſta nobilitate gentis tuæ, aut ſacerdotii dignitate, & iſtius, in quo conſtitutus es, loci amplitudine invitati, quam morum, & vitæ tuæ integritate compulſi. Quamvis enim vel generis claritas, per tot ætates ad te uſque deducta, vel eccleſiaſticæ majeſtatis, & ſenatorii ordinis amplitudo neminem non ad obſervantiam tui nominis invitet: apud me tamen tantum poteſt animi tui candor, & celſitudo, ut reliqua omnia mihi tua ornamenta his longe inferiora videantur. Quem enim in admirationem tui non rapiat vera illa virtutum omnium parens religio, ac pietas? a qua nullæ te deſipientis tyranni minæ, nulla tua incommoda, nulla tuorum vel damna, vel mala poterunt avellere: cujus ſervandæ, atque augendæ gratia, a ſummo Pontifice legatus inter hoſtiles inſidias bonam Europæ partem peragraſti; nec odiis ſolum, ſed etiam telis impiorum caput innocens conſtanter objeciſti, te ſatis magnum, ſatis tutum arbitratus, ſi Deo placere meruiſſes. Comitantur hanc multæ, magnæque virtutes, quas equidem libenter aliquo verborum honore proſequerer, niſi mihi conſiderandum intelligerem, non tam quid illis debeatur, quam quid nimia iſta tua modeſtia pati poſſit. Rara illa, & prope tua unius virtus ſileri non poteſt, quod ab omni ambitione tam procul abes, ut,

quæ alii prima putant, ea tu regia quadam animi sublimitate ita despexeris, ut ne delatum quidem virtutibus, ac meritis in Christianam Remp. tuis summum Pontificatum accipere sustinueris; multis dubium reliqueris, major ne sit laus tua, quod supremum istius dignitatis gradum merueris, an quod recusaris; mihi vero dubium non sit, quin multo admirabiliorem te recusando, quam merendo præbueris. Nam merendo, alios labore, atque assiduitate vel viceras, vel æquaras: recusando, & illos, &, quod difficillimum est, te ipsum superasti. Itaque apud eos, qui aliquid sapiunt, tanto major semper es futurus, quanto hoc, quam illud, majus existimari oportet. Hinc, quod semper expetisti, feliciter es consecutus, ut nulli non grata sit humanitas tua: quæ optimo cuique ad amicitiam tuam fores aperit, qua me quoque quasi aliquem e tuis ita complecteris, ut vel hoc uno nomine tibi me plurimum debere sentiam. Verum, quandoneque ego tibi quicquam, præter grati animi signa, præstare possum, neque aliud a me tua ista sublimis videtur postulare fortuna, erunt hi maxime libri, quos de numero oratorio composuimus, quamdiu legentur, si modo legentur, meæ in te observantiæ monumentum: quos tu, si bene mores tuos novi, vel ob hoc unum amanter fovebis, quod non inanis gloriæ, non quæstus alicujus gratia, sed solo de bonis ingeniis bene merendi studio videbis esse conscriptos.

Itaque Rapicius, ut ad Polum scribit, non plures, quam quatuor de Oratorio numero libros conscribere, in animo habuerat; at quum eos absolvisset, amicorum admonitu quintum adtexuit, quo recentiorum quorundam de eo argumento inanes opiniones refelleret, quique propterea exigit, ut eidem aliquantulum immoremur. In ejus exordio, cum quibus sibi res sit, statim declarat, videlicet cum Philippo Melanchtone, Gherardo Bucoldiano, & Jacobo Ludovico Strebæo: quorum duo priores in iis Commentariis, quos de Arte Rhe-

Rhetorica superioribus annis ediderant, affirmare ausi fuerant, hoc totum quidquid est, quod de Oratorio numero a veteribus dicitur, vel quasi nec doceri, nec disci possit, prorsus omittendum, vel quasi per se obvium, & facile, contemnendum; Strebæus vero, si quid hac de re post antiquos Rhetores tradi potuit, id totum, diversis in locis, diligenter tractasse prædicaretur. Moxque Melanctoni occurrens, qui quum multa de arte dicendi, ac præsertim de elocutione, dixisset, *stultum* (subdit) *de numeris præcipere, cum sonus Latinæ linguæ hoc tempore non sit nativus*, hac in re non leviter falli hominem ingeniosum, reponit Rapicius; nam neque omnes corrupto sono pronunciant, & præterea nullo unquam tempore defuere, qui nativum tum Græcæ, tum Latinæ linguæ sonum corrumperent, semperque aliter Romani, atque Itali, aliter Græci, aliter Germani, & Galli, atque Hispani linguam, ac spiritum, & vocis sonum sunt moderati, imo vero Apulum a Lucano, Siculum a Calabro, Campanum ab Hetrusco, Romanum ab omnibus facile discernas. Attica Theophrastum, sono vocis ducta, Atticum non esse intellexit; Q. Valerium Soranum, hominem suo sæculo literatissimum, a Romanis, quanquam imperitis, vocis sono, & lenitate victum fuisse, L. Crassus affirmavit; scriptumque Cicero reliquit, non defuisse illis temporibus, qui inepta pronunciatione se palam ridendos exhiberent. Nec tamen ea res eloquentissimum Tullium deterruit, quo minus de numeris tam multa, quam alius nemo, præciperet, & ipse numerose diceret, ac scriberet.

Rhyth-

Rhythmus enim Oratorius non ex quibusvis sonis nascitur, sed ex iis, quos reddunt tum longæ, tum brevis syllabæ, ita positæ, ut versum quidem nullum faciant, rhythmum tamen reddant quemdam delectabilem, & qui ad versuum prope suavitatem accedat; quæ syllabarum quantitas, quemadmodum & earum sonus, & spiritus, cujuscemodi erant apud antiquissimos, hodie etiam manent. Subdit deinde Rapicius in hunc modum:

Ex lib. 5. p. 49. t.

Cum igitur pedibus, ac syllabarum quantitate, & tono, & quasi cantu constet hic numerus; nec syllabarum quantitas, nec tonus, nec spiritus ab antiquorum consuetudine quicquam variaverit: quid obstat quo minus numerum hunc conficere, & de eo præcepta veterum more tradere possimus, ac debeamus? Quis enim ignorat, ubicunque omnes fuerint alicujus rei partes, quanquam disjectæ, ibi tamen, si in unum adduxeris, totum posse constitui? constitui autem solere, & debere, quam fieri potest aptissime; nisi quis aut tam hebeti, aut tam præpostero sit ingenio, ut, cum parata, expolitaque ante oculos, atque inter manus extent membra omnia, e quibus vel Phidiæ Minerva, vel Polycleti Hercules possit confici, disjecta illa malit jacere, quam in aptum ordinem redigi, atque in signa orbe toto celebranda consurgere. Quis porro, cum ædes struere desideret, nec quadrati lapidis, lignorumque, & laterum, ac reliquæ materiæ desit copia, struet quidem opus, sed adeo negligenter, ut nihil curet, cum quo lapide, lignove, aut latere, quem lapidem, lignum, aut laterem conjungat? nec consideret, quo modo copulari possint, & qua sui parte stabiliorem, firmioremque queant exhibere structuram? nec saltem abscindat, removeatque, si quid obstat, nec addat, si quid deest, ut tota structura firmior fiat, tum etiam aspectu ipso pulchrior; sed omnia incondita, utcunque sors tulerit, coacervet, ac sibi non tam domum, quam ruinam paret? Huic similes sunt qui-

quicunque contemptis his, quæ traduntur de numero, præceptis, mente circumscriptas sententias incondita potius, atque indistincta oratione jactari lætantur; quam, quæ delegerint, verba ita dimittere, ut suo quodque loco respondeat; nec, cum possint, curent, ut periodi, colaque, & commata omnia & prima, & media ad finem spectent, & alia, atque alia terminatione claudantur.

Si cui vero desuetudo ipsa hujus rhythmi, & diuturna apud multos rei hujus ignorantia, desperationem ingerere posse videatur, in exemplum affert Rapicius adversus hoc offendiculum, Pontani Uraniam, & Hortos Hesperidum, Fracastorii Siphilliden, & Sinceri de Virginis partu libros, & pauca Andreæ Navagerii, pauca item Cottæ poemata; qui nimirum cum poematum recte scribendorum ratio diu latuisset, & malos versificatores Latini plurimos, Poetam nullum haberent, quasi de Cœlo demissi sunt, ut Artem poeticam sopitam, ac jam prope extinctam suscitarent.

Dimisso Melanchtone pugnam init Rapicius cum Bucoldiano, quam inchoat his verbis:

Ex eodem libro p. 50. t.

Sed quoniam nihilo minus periculosum studiosis hominibus offendiculum objicit audacia, quam desperatio: quemadmodum hactenus Melanchtoni desperare nos jubenti, respondimus, sic jam Bucoldiano quoque, ad inconsultam temeritatem vocanti, jam respondeamus; quod nobis eo diligentius faciendum censeo, quo plures illum erroris sui subscriptores habiturum esse suspicor. His enim temporibus, ut in reliqua vita, ita in studiis honestarum disciplinarum plus videas confidentiæ, & audaciæ, quam laboris & industriæ. Et nemo ferme est, qui non malit videri doctus, quam discere. Hic igitur in secundo eorum librorum, quos de Oratoria inventione, atque amplificatione conscripsit, adversus Ciceronem, & Quintilianum, de dictionis Oratoriæ numero dispu-

diſputantes, quædam adeo inconſulte, atque imprudenter effudit, ut quivis vel mediocriter eruditus, contemnenda potius intelligat, quam refellenda: cum eos, quos tam audacter inceſſit, adeo negligenter legerit, ut, quæ ab illis ſcripta ſunt, vix mediocriter intellexiſſe videatur.

Primo loco Bucoldiani audaciam deridet Rapicius, qui velut aliquod e Delphico tripode oraculum promere ſe exiſtimans, & quidem vix nuper agnitus contra multos jam longe doctiſſimos, & multorum ſæculorum judiciis comprobatos, totum illud, quod de Oratione numeroſa reddenda idoneis, & melioribus pedibus, ac numeris docuerunt cum Ariſtoteles, & antiqui Rhetores omnes, ipſe Bucoldianus inane, ac nulla præceptione dignum decernat, cenſeatque ſolam verborum juncturam, & figurarum concinnitatem ad Orationis ornatum ſatis eſſe. Deinde omiſſis auctoritatibus, ratione ipſa demonſtrat Rapicius, pedum cognitionem, curamque Oratori maxime eſſe neceſſariam, & poſt multa;

Ex eodem libro p. 52. t.

Nam, quod ajunt, commata, & cola qualeſcunque periodos, atque in iis etiam rhythmos, in omni locutione deprehendi, dicere illi quidem non nihil viderentur, ſi poſſent homines iis modo, quæ ſuapte natura oriuntur rudia, atque inchoata, eſſe contenti: ſed cum omnes aliquid, atque adeo etiam plus multo, quam deceat, voluptati tribuendum putemus, nec voluptas aurium niſi exquiſito artificio comparetur, non video, cur quiſquam nos in orationis ſuavitate contemnenda tam ſeveros, & agreſtes eſſe deſideret, vel potius imperet, ut audiendi ſenſu, neſcio quo pacto, privare contendat: cum præſertim in iis, quæ ad ſenſus pertinent, homines tanto ſtudio delectationes aucupentur, ut longe maxima vitæ pars huic uni rei deſerviat. Nam, ut indecoras relatu voluptates omittam, quam multa in cultu corporis, quam multa in apparatu domeſtico, in publicis, in privatis,

in

in sacris, & profanis ædificiis ad voluptatem sunt excogitata. Qui colorum flos, quæ varietas, quæ umbræ, quæ in picturis lumina, quot porro unguentorum, quot odoramentorum genera exquisita? Jam vero in cibis, ac potionibus nulla non gulæ irritamenta tentamus, neque unquam desinimus, aut in usum desueta revocare, aut nova subinde invenire. Sed quid ego in his moror? quasi non in illis ipsis, quæ ad aures pertinent, id palam spectari, ac prope manu tangi queat. Quis enim non videat, non modo in comessationibus, & conviviis, sed in ipsis etiam deorum immortalium templis, & sacris solemnibus hodie ita cani, ut longe majorem temporis partem occupent delicatæ nescio quæ flexiones, & nimis minutatim concisæ, ac falsæ voculæ, quam cantus stabilis, castus, ac severus. In metris vero, ac versibus tot genera, vel primigenia, & simplicia, vel declinata, & composita sunt, ut vix ullo certo, ac præfixo numero liceat comprehendere. In rhythmis poeticis, vel apud Latinos olim, vel apud Hetruscos hodie, vel apud omnes potius gentes, ac nationes tanta varietas, tanta concinnæ cura conclusionis, tanta cupido prolectandæ voluptatis incessit, ut nulla linguæ barbaries potuerit homines impedire, quo minus similiter vel cadentia, vel desinentia certis locis disponerent, & concinnitatem summo labore aucuparentur, ac sententiarum gravitatem, quam vel in primis sectari oportebat, non raro negligerent, ut aures delicatas frequens concinnitas jucunde feriret.

Qui autem laborem deligendorum pedum, &, quod sequitur, numerum penitus negligere nos jubent, ne a rebus, ut ajunt, cognoscendis avocemur, eos Rapicius refellit; nam nec Cicero, nec Aristoteles, nec alii Rhetores eos secuti, voluerunt Oratorem studio numeri, ac distinctionis res negligenter considerare, quum is, qui recte sit institutus, vel saltem discendi cupidus, possit hæc, quæ ad numeros pertinent, nullo fere negotio in promptu habere, atque in his, vel nunquam,

vel rarissime labi. Si qui vero sint, qui promittant fore, ut dempta ista syllabarum, ac pedum cura, numeri in Oratione non desiderentur, primum vereri se ait Rapicius, ne parum præstent, quod temere promittunt; deinde si maxime præstent, se non amare subdola ista promissa, quæ cupidos eloquentiæ ad Ciceronis contemptum invitant, & ab ejus imitatione divellunt, quem scimus adeo hujus rei fuisse studiosum, ut de pedibus, & rhythmo solutæ Orationis vix quisquam apud Latinos pluribus locis mentionem fecerit. Tandem Melanchtonem, & Bucoldianum una simul taxans Rapicius, studiosos eloquentiæ homines monet, ut missos facientes novos istos artifices, nec animum despondeant, nec nimis audeant.

Ex eodem libro p. 54. t.

Quando licet, ac maxime expedit, hac in re, ut in reliqua vita, medium quiddam ita servemus, ut audaciæ simul, & inertiæ crimen evitemus, atque hanc elocutionis partem excolamus; ut, si non possumus, quo maxime optamus, pervenire, quodam tenus certe prodeamus; & quando honestus est error magnos duces sequentibus, sequamur potius, quamvis infirmo gradu, Isocratem, & Demosthenem, M. Tullium, & L. Crassum, quam aut cum iis, qui per ætatem vel non possunt, vel nolunt discere, desperemus; aut cum iis, qui sibi multo plus sumunt, quam maximis Oratoribus deferunt, quæ studiose discenda sunt, temere negligamus. Sed contra semper animo fixum, atque immotum maneat, quod apud M. Tullium Crassus inquit, numerosæ orationis vim esse magis necessariam, quam difficilem; nihilque esse tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocunque ducas, quam orationem: ex hac versus, ex eadem dispares numeros confici; ex hac hanc etiam solutam variis modis, multorumque generum compositionem. Proinde nihil nos deterreat ratio ista pedum, sed facilitas potius

tius

tius invitet; qua fit, ut verba de medio ſumpta, quaſi molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formare, ac fingere poſſimus, & modico labore conſequi, ut, quo tot alii pervenere, nos quoque, via non fallente, veniamus; itaque ſtultum eſt, aut ingenio diffidere, aut aleæ ſemper incertæ famam committere. Illinc enim humilis, & abjectæ formidinis, hinc damnoſæ, ac fallacis audaciæ nota metuenda eſt.

Reſtabat Strebæus Rhemenſis, cum quo Rapicius congrederetur, ſeu potius cui ſe compararet; nam illius de Oratoria elocutione libri tam copioſe, tam ingenioſe, communi judicio, ſuſceptum argumentum explanare cenſentur, ut cæteris nullam ſuper eo diſſerendi materiam reliquiſſe ipſe videatur. Quid in eo Opere præſtiterit Strebæus, exponens Rapicius, queritur ipſum, poſtquam tam multa de rhetorica verborum electione diſſeruerat, & longa, atque acri oratione in Latini ſermonis contemptores invectus fuerat, cum vix tandem ad locum, in quo de collocandis verbis, de natura ſyllabarum, de coagmentatione vocum, de concinnitate clauſularum, de figuris, quas rhythmus plerumque comitatur, dicendum erat, perveniſſet, eos quodammodo fuerit imitatus, qui diſpendioſo itinere fatigati, ſuſceptum ſemel onus prius abjiciunt, quam, quo intenderant, pervenerint. Deinde librum illum aureis, & prorſus cedro dignis his verbis concludit:

Ex eodem libro p. 56.

Hanc nos artis partem, quod erat longe difficillima, noſtriſque temporibus tum neglecta, tum non ſatis intellecta, tractandam ſuſcepimus: non ut cum veteribus, quos rhythmicæ rationis fuiſſe peritos nemo ambigit, contenderemus, ſed ut, quæ illi tanquam ſuo ſæculo nota partim neglexerunt, partim nimis breviter attigerunt, colligeremus, copioſeque tractata ſtudioſis hominibus ita traderemus, ut, quod

hactenus alii desperaverant, alii neglexerant, id tandem non imitatione sola, quæ plerumque fallit, sed certa ratione perceptum, cum libuisset, usurpare non timerent. Tam diligenter enim, quid sit numerus, & quanta numerorum varietas, & quo modo hic Oratorius ab aliis differat, ex antiquorum, & juniorum sententiis expressimus, ut eum etiam rudes facile possint intelligere. Ita porro, quæ numerorum vitia sint vitanda, ita, quæ virtutes sint expetendæ, tum dilucide, tum breviter expressimus; ut nemo aut in illa incurrere, nisi videns, ac volens, aut has non consequi, nisi prorsus hebes, aut negligens, non possit. Quin etiam de pedum natura, & exquisita quadam eorum differentia, de commatibus, de colis, de periodis ea diligentissime collegimus, quæ ab ingeniosis maxime desiderari putabamus, & quæ numerose dicendi cupidos, & non ignavos homines possent vel ab audaci quorundam temeritate revocare, vel ab aliorum turpi desperatione vindicare: si quidem & opus esse rhythmica pedum ratione percepissent; & non magno labore, quicquid hoc est, disci posse intelligerent; quod an præstiterimus, homines bene docti viderint. Nos illud modo constanter affirmamus, nec voluntatem nobis defuisse, nec curam; neque enim timuimus, posse quenquam jure nobis vitio vertere, si post doctissimos Viros, quorum alii de tota bene dicendi ratione scripserunt, alii de partibus elocutionis commentarios reliquerunt, nos in hac, quæ ad Oratorium numerum spectat, artis parte tantum operæ poneremus, quantum & ad desperationem tollendam, & ad temeritatem reprimendam, & ad studia discentium juvanda satis esse videretur. Nam si, post doctissimos Nigidii Figuli de re litteraria commentarios, Messalla, vir foro magis aptus, quam scholis, tum de littera S bene magnum volumen scribere, tum singulis litteris singulos libellos reddere, non est veritus; si Joannes Pontanus memoria nostra post tot aliorum scripta duos de unica non littera, sed aspirandi nota libros scripsisse laudatur; si denique etiam nostri sæculi homines non sunt veriti, his de rebus scribere, quas ab antiquis ornate, copioseque videbant esse tractatas: cur me quisquam vel contemnat, vel reprehendat, quod de Oratorio numero
non

non timuerim post eos scribere, qui hac ipsa de re futuris Oratoribus necessaria, sed multis quæstionum difficultatibus impedita, vel nimis breviter, & obscure, vel adeo properanter & contemptim scripserunt, ut doctis potius ostendere scientiam suam, quam nescientes docere voluisse videantur: cum præsertim per tot, & tam difficiles quæstiones ita stylum temperarim, ut nec jejuna brevitas discentium vota frustrari, nec obscuritas affectata legentis cursum posset impedire; nec ulla rerum aut humilitas, aut difficultas tanta potuit offerri, quam vel contempserim, vel reformidarim. Nam cum maximum quiddam, præclarumque sit eloquentia, quis non videat, rationem numeri, qua res tanta vehementer juvari potest, non ut parvum quiddam oportere contemni, sed ut magnum, rarumque quibusvis laboribus debere comparari? Quamobrem fore confido, ut æquus totius rei æstimator huic labori nostro non contemptum, non odium, sed aliquam potius gratiam deberi judicet. Invidiam vero his temporibus habere hæc materia prope nullam potest; tum quod tenuis, & exilis judicatur; tum quod multorum calumniis est obnoxia. Nam qui ab ineunte ætate neque pedum, neque syllabarum rationes, ac momenta didicerunt, ii nunc vel se posse discere desperant, vel tanti non putant, ut eum laborem suscipiant; quamobrem prave pudentes nescire malunt, quam discere: &, ne soli nescire videantur, alios quoque ad hujus rei contemptum impudenter hortantur: ut, si nemo discat, quod ipsi, cum per ætatem possent, discere neglexerunt, aliis vel superiores, vel pares judicentur. Sed me perpetuo bene de litteris merendi studio flagrantem, nec inquisitionis longæ tædia, nec humilitas ulla materiæ, nec inexplicabiles in re tenui quæstiones, nec ullæ calumniantium voces deterrere unquam potuerunt, quo minus iter semel cœptum constanter tenerem, & nostrum hoc perpetuum de litteris bene merendi studium utile discentibus futurum considerem. Quapropter tantum abest, ut suscepti laboris, & intentæ hanc in rem sedulitatis me pœniteat, ut jamnum paratus sim libenter & hæc, & si quid aliud scripsero, vel mea diligentia, vel amicorum monitu, vel æmulorum reprehensione, si modo justa fuerit, emen-

emendare. Quamobrem, Rhamnusi amicissime, velim, desinas ea mihi timere, quæ me non timere perspicis; amicorum enim monitus nunquam non libenter admisi: reprehensiones inimicorum mihi re ipsa fuisse semper utiles comperi. Nam quæ justæ fuerunt, ut vel erroris, vel delicti mei me pœniteret, præstiterunt: quæ vero minus justæ, hoc plus attulerunt, ut jam non delicta modo, sed, quicquid poterat esse suspectum, diligenter caverem, & utraque ratione melior fieri subinde tentarem.

Qualis, quantusque fuerit in Oratoria Arte Rapicius, hæc, quæ ex quinto ejus libro deprompsimus, loca sat palam evincunt. Paulus Rhamnusius, cui ille inscribitur, Rapicium institutorem sortitus fuerat, & propterea ibidem Rapicius sibi gratulatur, uberes fructus, quos ex ea educatione percepit: *Quid dicam* (ita Paulum affatur) *quod ad veterum poetarum majestatem sic jam tuum carmen accedit, ut tamen solutæ orationis laude nibilo minus excellas. Quod, ut alia nunc tua scripta prætercam, vel duæ illæ funebres laudationes satis probarint: quarum altera Tryphonem Gabrielem, virum bonum, ac nobilem, & bene doctum, quasi quendam nostri temporis Socratem apud populum aptissimis laudibus extulisti: altera vero Andream Franciscum, magnum Reipublicæ Cancellarium, summæ probitatis virum, apud Senatum tanto facundæ orationis ornatu, tanta vultus, vocis, ac gestus moderatione laudasti, ut neque vera ulla laus ei detracta, neque falsa afficta esse videretur.* Ex iis vero fructibus vel præcipuum, ac jucundissimum ducit Rapicius, quod Paulus, & avo, & patruo magno, & patre suo dignum se probaret. Paulum avum Rapicius commendat ex juris, & legum prudentia, qua ne-

nemini erat secundus, ex consilio, & judicio, quo tota quidem Italia, sed in florentissima patria sua vel in primis erat illustris; Hieronymum vero magnum patruum ex discendi desiderio, quo factum dicit, ut quum jam & Philosophus gravis, & eximius esset Poeta, Græcique, & Latini sermonis peritissimus, contemptis omnibus patrii soli commodis, in intimam se Syriam, ubi etiam fato functus est, se abdiderit, & aliquot annorum jugi labore literas Arabicas ita didicerit, ut Avicennam elegantissime transtulerit in nostrum sermonem, idemque erga optimum quenque linguæ illius Scriptorem facturus fuerit, si paulo diutius vixisset; demum Joannem Baptistam patrem ex longo rerum publicarum usu, cognitioneque, ac totos annos quinquaginta probata multis, magnisque rebus integritate, & continentia, singularique in omnibus fide, ac propterea principibus in Rep. Viris ita carum, ut eum non quasi ministrum aliquem diligant, sed jam quasi collegam complectantur.

Exstat Pauli Manutii Epistola, scilicet Epistolar. ejus L. 3. qua Joanni Baptistæ Rhamnusio, Decemvirum Consilii a secretis electo, magistratum illum, veluti fructum tot peregrinationum in Galliam, ad Helvetios, Romam, etiam ad hostes armis infestos, Reip. causa susceptarum, necnon consiliorum, quæ ab ipso fluxerunt, ad augendam, quantum in eo fuit, patriæ dignitatem, gratulatur. Ad Paulum vero Rhamnusium Joannis Baptistæ filium Paulus Manutius editos suis in ædibus Cæsaris Commentarios misit, & in Præfatione, Rapicium quodammodo imitatus, tam ipsius Pauli, quam avi,

avi, pattui magni, & patris laudes prosecutus est; inter cæteras vero causas, quibus se adductum scribit Manutius, ut eos Commentarios Rhamnusio commendaret, affert provinciam Decemvirali decreto eidem demandatam, Veneti illius memorabilis belli, quod Henrico Dandulo Duce adversus Byzantios gestum est, Latina oratione explicandi.

Ad Joannem Baptistam Rhamnusium quamplures Petri Bembi Epistolæ datæ repetiuntur, nam inter Italicas Liber tertius Volum. 2. præter duas priores, & tres postremas, reliquæ omnes Jo. Baptistæ Rhamnusio inscribuntur. Inter Latinas vero ipsius Bembi, quæ postrema est libri sexti, ad ipsum Jovitam Rapicium visitur data, qua magnas ei gratias agit, quod Horatium Caroli Fanensis filium instituendum susceperit, & una curaret, ut ab iis doctoribus, quos Rhamnusius Pauli filii sui gratia conductos domi habebat, Græcas literas, & Mathematicas disciplinas Horatius perciperet.

Tandem inter Epistolas Claror. Viror. una adest Reginaldi Poli Cardinalis ad Paulum Rhamnusium, qua gratum animum erga Jovitam nostrum ob libros de Oratorio numero sibi nuncupatos, quorum Prooemium acceperat, his verbis Polus declarat: *Quod vero ad Jovitam attinet, quem ex illo proœmio tam honorifice de me sensisse video, ut laudes eas, quas mihi tribuit, minime possum agnoscere, ita hæc amoris ejus erga me significatio grata sane, ut debuit, mihi & jucunda fuit. Cui quod vivo studii, ac benevolentiæ debui, neque mortuo jam præstare possum, id in ipsius liberos, atque in te, qui ab eo institutus es, & in filii loco habitus, libentissime conferam.*

feram. Vale, & honestissimum virum, patrem tuum, meis verbis saluta. Bruxellis, V. Kal. Junii MDLIIII.

De Jovitæ Rapicii Paraphrasi in Psalmos, cujus ipse mentionem fecit in Epistola ad Polum, dicemus, ubi ad Poetica deventum erit. Ad Oratoria autem spectat ejusdem Oratio duplex, prior ad inclytum Venetiarum Senatum pro Bergomatibus, altera in funere Pauli Zanchi Bergomatis Jurisconsulti habita. Utramque exhibet libellus Venetiis editus an. 1561. & ex utraque brevia more nostro dabimus excerpta. De belli Cameracensis exitu, cujus causa prior illa habita est Oratio gratulatoria, hæc Rapicii sunt verba:

Exarserat, nescio quo fato, Christianorum Principum miserabilis ira adversus sanctissimam istam Rempublicam vestram, hoc est adversus salutis suæ propugnatores, adversus eos, qui pro Christiana Republica, nulla non incommoda tot jam sæculis sustinuere, qui nullos non impetus tam ipsis pectoribus, quam vallo, ac mœnibus excepere, qui tot incendia cum reliquæ Europæ, tum maxime Italiæ impendentia, & vi opum, & singulari quadam, ac prudenti diligentia restinxere; atque ita exarserat vesanus iste furor, ut sopiri posse nullo pacto videretur, nisi prius atrita, ac profligata vestra ista tam salubri, tam necessaria Christianis omnibus potentia; tantisque opibus, tanto apparatu, tanto consensu, tam pertinaci odio, bellum erat conflatum, ut mirum multis videatur, vos tantum animo potuisse præsumere, ut contra totius prope Europæ Principes staretis, sola causa superiores. Vos certe Deus, vos præsens illius ad resistendum hortata est majestas, ut nihil timeretis, meminissetisque, eam esse causam vestram, ut vexari quidem, & affligi possetis, vinci non possetis. Bene, sane bene, quod divini oraculi fidem res ipsa comprobavit; namque aliquot præliis victi, bello tamen ipso Veneti victores fuistis. Et nos mirabili quadam Dei Opt. Max. providentia hæc evenisse arbitramur, ut scilicet gloria vestra latius dif-

funderetur, discerentque Barbaræ nationes, eam esse Veneti Senatus prudentiam, eam auctoritatem, eas vires, eas opes, quæ vos non minus bello invictos, quam pace claros reddant. Quis quæso non videat, vel hoc uno bello omnes omnium Regum, & populorum victorias, & gloriam longissimo intervallo præcessisse? Quæ enim unquam Respub. tot, tamque intestinos hostes tam diu sustinuit, ac superavit? Nam ut Athenienses, Thebanos, Lacedæmones (quos quidam vobis temere comparare audent) omittamus, Romani illi toto terrarum orbe celebres, bello Punico secundo graviter adeo vexati sunt, ut de summa rerum prope actum sit, & propius periculo fuerint, qui vicere. Fluxit Romano sanguine purpureus Trebia, cruentis fluctibus Trasimenus intumuit, ut Cannæ infelicis exercitus excidio funestatæ, sola Romanæ cladis magnitudine memorabiles. Et tamen cum unico, atque externo hoste res gerebatur. Vos uno tempore Germaniam, Galliam, Britannos, Hispanos, & (quod pudet referre) Italiam ipsam simul pertulistis. Quodque omnem pene fidem excedit, eos, a quibus oppugnabamini, defendere nunquam destitistis. Certabant illi, ut vos sedibus vestris ejicerent, vos interim injuriam repellere contenti, & quoquo modo fieri posset, vestra tueri, immanissimum Maumetanæ superstitionis Principem, sub defensionis vestræ prætextu Christianorum jugulis inhiantem, incomparabili prudentia a focis, & aris, atque ab ipsorum hostium vestrorum pernicie arcebatis; neque ulla tanta in ferri vobis injuria potuit, ut privatæ utilitatis gratia, aliqua ex parte Christianæ Reipub. tutelam abjiceretis. Itaque non defuit vobis Christus Deus Optimus, cujus consilio pariter, & exemplo, his, qui vel per summum scelus, vel certe miserabilem errorem, in imperium vestrum conspiraverant, prodesse perseveratis; namque illo aspirante tanta fuit armorum vis, tanta consilii vestri prudentia, tanta sociarum civitatum fides, ut non conspirantium modo impetus retuderit, & fatorum vim quandam evaserit, sed famæ quoque, ac gloriæ non modicum proventum fecerit.

Ex altera autem Rapicii Oratione locum illum exscri-

scribemus, quo Pauli Zanchi obitus describitur, Christianus utique, ac maxime pius, ac proinde admodum aptus ad testandam non Oratoris tantum eloquentiam, sed & dissimilem prorsus in Religionis re Pauli Zanchi mentem a perfido transfuga Hieronymo Zancho:

Pervenerat jam ad annum vitæ quadragesimum octavum, cum, ut erat pius, memor suscepti olim voti, Deiparæ Virginis templum in Laureto positum visere instituit: & cum id votum liberaliter solvisset, non longo illinc itinere Romam venit, atque ibi aliquot diebus moratus, Petrum filium, quem secum adduxerat, apud Augustinum Triulcium Romanæ Ecclesiæ Cardinalem reliquit: ipse per Hetruriam in patriam reversus anni tempestate frigida, nivali, & ventoso die, Apenini transitu, dum propter ascendendi, & descendendi periculum, relicto equo, pedibus iter facere compellitur, labore insueto, & lassitudine confectus in febrim incidit; illam quidem adeo tenuem, ut Bonomienses medicos, quorum fidei se commiserat, falleret, affirmarentque, nihil esse in morbo periculi. Verum is, ubi cœca illa ægritudine se paulatim tabescere, remedia, quæ adhiberentur, nihil prodesse, intelligit, convocatos ad se medicos orat, ut de summa valetudinis intrepide respondeant: ostendit magni sua interesse, primo quoque tempore intelligere, quid de se judicent; si quid spei sit, nullis impendiis parcant; si desperent, velle se alacriter in Domino quiescere. Cum illi nihilo secius sperare hominem juberent, ipse vel conjecturis quibusdam, vel (quod magis credo) interna aliqua inspiratione admonitus, vitæ finem instare intelligeret, sacerdotem acciri jubet, occultorum exhomologesim quanta fieri potest diligentia conficit; cum sacrificio interfuisset, non sine maximis piæ mentis indiciis Christianæ religionis viatico se instruxit. Tum vero lætiori jam vultu visentes cœpit admittere, & salutantium dexteras arctius stringere: salutabant autem eum nobilissimi aliquot scholastici, & ex magna illa civitate optimus quisque, ac doctissimus, quibus ille non tantum notus, sed & charissimus erat. Ubi multos conve-

nisse, atque astare jam tristes videt, leni, ac docto sermone hortatur: uti ne sui gratia ullo mœrore se macerent; bono, atque hilari animo sint, sibi nihil mali contigisse, instare suum unicuique diem, nec quandiu, sed quomodo unusquisque vixerit, referre: quam mortem homines appellant, non tam mortem esse, quam transitum ad aliud vitæ genus: neque tam formidabilem, quam expectandam: tum e sacrarum litterarum testimoniis addit, parata esse his, qui bene vixerint, præmia: sperare, sibi quoque beneficio Jesu Christi, quem semper religiose coluisset, ad vitam, atque ad gloriam patere aditum: quod ad res domesticas attineret, non defuturos liberis, qui eas administrarent. Dimisso eo cœtu, non ita multo post, vocat ad se Cæsarium Zanchum religiosum virum, & e suis, qui ibi erant, notissimum, & charissimum quemque, qui testamento interessent. Filios hæredes instituit: hæreditatis administrationem viris quibusdam optimis, matrique, & uxori committit. Liberos agnatis, atque amicis omnibus commendat. Tum ad Julianum patruelem meum conversus: Scribe, inquit, ad Jovitam nostrum, & Pauli morientis nomine Pamphilum, ac Julium illi commenda, ut qua fide, ac diligentia Marsilium, ac Petrum olim instituit, eadem hos quoque educet. Mox Petrum Brixianum, Juris Pontificii studiosum, arcto sibi affinitatis vinculo vinctum, ad quem diverterat, arctissime complexus: Ego, inquit, puer a patre destitutus, a parentibus tuis, Petre charissime, pene educatus sum, & quidquid eram, eorum consilio, opera, atque opibus debuisse me, ingenue profiteor. Et nunc ita res tulit, ut cujus vitæ initia apud parentes tuos egi, ejus apud te finem mihi videam imminere, simulque de tua, & fratrum tuorum benevolentia securus mihi polliceor, fore, ut quod ego a majoribus vestris accepi, id vos liberis meis exhibere non gravemini. Cui cum ille omnia liberaliter esset pollicitus, tum quasi rebus omnibus jam compositis securus, atque hilaris: Ungite me, inquit, sacro oleo, ut vegetior proficiscar, quo me revocat, qui huc me miserat; mox sacerdoti de ritu religionis ungenti, quidquid a ministro responderi solet, respondebat. Ipse cum jam unctus esset, voce tum demum defecta, manus, oculosque in cœlum ten-

tendens, aliquandiu in precantium gestu, & magnum aliquid petentium perstitit, ut illum, quamquam vocis ministerio destitutum, animo tamen adhuc cum Deo loqui, omnes intelligerent. Tandem vero quasi impetrasset, quod petebat, manibus in pectus remissis, supremum spiritum adeo leniter emisit, ut obdormisse omnibus videretur. Hic illi vitæ exitus fuit, ut qui claro loco natus honeste vixerat, honestissimo fine vitam clauderet; & qui honestarum disciplinarum toto ævo studiosissimus fuerat, in ea urbe, quæ præcipua studiorum mater existimatur, inter studiosorum hominum complexus ad vitæ metas perveniret.

Quatuor illos Pauli Zanchi filios superius jam laudaverat Rapicius, & Petrum in primis ob Poemata, quæ composuerat, Venetæ, & Romanæ Urbis judicio comprobata. Petrus hic Canonicorum Regularium S. Augustini Sodalitio adscriptus, Basilii nomen accepit, quod præferunt Poematum ejus libri octo Basileæ per Joannem Oporinum impressi an. 1555. In eorum fronte legitur ad ipsum Basilium Petri Bembi Epistola, qua carminum præstantiam primum extollit, deinde subdit: *Sed etiam gratulor, quod ad Poetices studia (quæ quidem, postea quam Poemata tua sub Petreii nomine edidisti, nunquam attigisti) atque ad Musas delicatiores illas tuas, tanquam postliminio rediens, læto ab illis vultu susceptus fueris, nihilque tibi, tam diu spretas abs te fuisse, succensuerint*. Exstat item inter Latinas Bembi Epistolas, una ad Joannem Chrysostomum, scilicet Pamphilum, Basilii fratrem, & Sodalem, in qua mentio est de quodam joco in Rhamnusium, quem habuisse omnes partes urbanissimi, festivissimique salis, viguisseque non intermissum complures dies, Bembus testatur.

Orationem aliam Rapicii nostri de Andreæ Griti

Vene-

Venetorum Principis laudibus, & egregiis in patriam, ac Christianam Remp. meritis evulgarunt Veneti typi an. 1533. Andreæ Francisco, magno Reip. Venetæ Cancellario, ab Auctore dicatam. In ea Principis ipsius laudes cum Brixianæ urbis commendatione his verbis conjunguntur:

Jam vero cui non illa animi excelsi magnitudo semper erit admirabilis? quod cum Patres decrevissent, Brixiam dedere se cupientem, in fidem esse recipiendam, atque eo cum paucis equitibus proficisci Andream statim juberent, ille, etsi periculi magnitudinem videbat, quod & urbs ipsa valido præsidio tenebatur, & firmissimus hostium exercitus in propinquo erat, ea tamen, quæ Patribus honesta, atque utilia visa sunt, non sine evidenti suo periculo obeunda suscepit, & rem quidem adeo strenue gessit, urbe, mira virtute, ingenio, ac celeritate, statim recepta, ut hoc illius prudentiæ, ac fortitudini adscribendum, dubitare nemo debeat; quæ vero mox secuta sunt, divino potius consilio tribuenda videantur; id, credo, agentibus diis, ut amicissimæ civitatis fidem jam inde a proavorum nostrorum temporibus cognitam, & tolerata pro Veneta Rep. miserabili fame, & longa obsidione testatam, nostra quoque ætate horribilis illa captivitas, & effusus late sanguis ita sanciret, ut omnis ventura posteritas intelligeret, Brixianos pro Veneto Imperio non solum famis, atque obsidionis mala sustinere, verum etiam, ubi usus veniat, fortiter mori posse.

De Andrea in captivitatem abducto, & de reintegrato post illam ab Andrea Reip. imperio, hæc illico subjungit Rapicius:

Ac ne illa quidem in re cœlestis providentia vel parum salubris fuit, vel occulta; quod ille in intimas Gallias ad Ludovicum Regem ductus est, ut esset, qui tam atrox, tamque formidolosum bellum aliquando componeret, & irati Regis animos ad pacem flecteret. Tantum enim potuit apud magnanimum illum, & bellicosum virum ea opinio, quam

ex

ex rerum gestarum magnitudine de Andrea conceperat, ut quam in hoste virtutem timuerat, eam ne in captivo quidem mirari desisteret, ac propositis honoribus, & præmiis in partes suas trahere hominem laboraret. Quod cum non impetrasset, ac jam perpetuæ servitutis, & durissimi carceris ærumnas captivo minaretur, ne sic quidem tantus ille Rex, & victor, & dominus, quod voluerat, est consecutus, cum vir fortissimus subinde responderet, libertatem quidem, atque usum lucis adimi sibi posse, Patriæ caritatem extorqueri non posse, ac contra ipsum Regem admoneret, ut hominem se esse meminisset, neque inter illos successus oblivisceretur, quod esset anceps eventus, & fortuna bellorum. Penetravit animum generosum, ac plane regium, fortis, & boni viri tempestiva oratio, atque efficax illa eloquentia, & generosa fortitudo, adeo & Regi grata, & Reip. opportuna contigit, ut is, ubi captivitatis mala paulo ante pertulerat, ibi jam Patrum decreto legati honore, non sine magna Regis voluptate, fungeretur, & honestissimæ illius societatis incundæ interpres esset, quæ una tandem hostiles injurias repressit, & imminentium malorum temp[illegible] procul avertit.

Demum comparatio, quam Rapicius instituit Andreæ Griti cum fortissimis Romæ, & Græciæ Ducibus, miram Rhetoris nostri eloquentiam demonstrat:

Quid cum sua illum Patria jam tardem recepto imperio læta excepit? quæ admiratio? quæ voces omnium fuere? quibus ille adeo non est elatus, ut ultro etiam offenderetur, ac laudem illam, & gloriam totam ad Senatum redire desideraret, & quasi bonus athleta, peractis fortiter omnibus certaminibus, non tam se, quam patriam corona, & palma insignem esse vellet. Quamobrem laudet jam, ut libet, cives suos facunda Attica; jactet Sparte bellicosa; tollat in cœlum Roma Martia, dum hic unus optimo cuique eorum conferri mereatur. Quamvis enim illis imperii magnitudo tum plurium, tum majorum rerum gerendarum occasionem præstiterit, ubi tamen omnia diligenter excusseris, facile videas, alios, dum incautius pugnant, vel se se non

tam

tam fortes, quam audaces indicasse, vel in ipso ætatis flore sublatos, nihil præter luctum, ac lacrymas suis reliquisse; alios rebus præclare gestis tantum sibi apud suos invidiæ, atque odii peperisse, ut quarum civitatum aut fundamenta jecerant, aut mores composuerant, aut felicitatem auxerant, in his incolumes esse non possent. Testis Scyros exule Theseo minor insula; testis Capræ palus Romuli sanguine infecta; testis Atticus, atque Argivus carcer, hic Philopœmenis, ille Miltiadis morte infamis; testis denique Linternum, & Ardea, hæc Camilli exilio, illud Aphricani sepulchro nobile. Multi porro armis clari, in toga viluere: multi rursus domesticis laudibus insignes, bello inutiles se præstitere. Hujus autem virtus in tanta magnitudine, & diversitate bellorum ita semper effulsit, ut non minorem ex adversis, quam ex secundis rebus gloriam retulerit: tanta semper foris, tanta domi auctoritas, ut omnes & præsentem colerent, & absentem desiderarent. Proinde si cui forte libeat hunc Fabio illi Maximo conferre, multis rebus parem, multis superiorem facile intelliget. Ille Annibalem mora fregit, hic Maximilianum: ille temerarios Minutii ausus, quoad licuit, repressit, hic fidos quidem, sed Reip. noxios Liviani impetus, retardavit: ille periclitanti equitum Magistro opem tulit, hic clades aliena temeritate acceptas, sua prudentia, & virtute, lenivit: ille Statilium ad hostes transfugere tentantem retinuit, hic Gallorum duces a fuga retraxit, hic Ludovicum eorundem Regem ad Reip. societatem revocavit. Gloriosum sibi Fabius existimavit, quod Tarentum Salinatoris culpa amissum, recepisset; at quanto major hujus gloria? qui Veronam, qui Brixiam tum majores Tarento, tum munitiores recipiendo servavit; qui Patavium non modo recepit, sed receptum toties ab hostili impetu, insidiisque defendit.

III. Funebri Orationi, cujuscemodi a Rapicio habitam vidimus, ad artis normam componendæ, haud parum studii Brixianos Rhetores contulisse, discimus ex binis libellis, quibus quamplures hujusce generis Sermones

cos-

eosque partim ex sua, partim ex aliorum doctorum Virorum officina depromptos, in unum collegerunt Gregorius, & Benedictus Britannicus, Brixiani, ambo Ordinis Prædicatorum, ambo fratres Joannis a nobis frequenter etiam in prima parte hujus Operis memorati. Eos vero cum laude memorat Jacobus Echard inter Scriptores Ordin. Prædic. Tom. 1. pag. 893. & 894. at nec unum ab alio, nec collectionem a collectione valuit distinguere, quum libellos illos ad manus minime haberet. Judicium, quod de Benedicto profert, nimirum eum in Scripturæ, & Sanctorum Patrum, sed & Philosophorum, & Poetarum lectione versatum esse, acceptum fert celebri Antonio Massouliè Magistri Ordinis socio, qui data Romæ ad Jacobum Echard Epistola testatus fuerat, se vidisse Benedicti Britannici librum typis editum, sed absque loco, anno, & nomine Typographi. Utrumque volumen in manibus mihi est, unde certiores ipse notitias suppeditem. Benedicti illud ad calcem has profert notas, *Impressum Brixiæ ad honorem, & gratiam Altissimi Domini nostri Jesu Christi per Ludovicum, Vincentium, Benedictum, & Antonium fratres Britannicos die 24. Decemb. 1507.* & in fronte Epistolas binas, quas affero:

F. Benedictus Britannicus B. F. Damiano Britannico B. nepoti S. P.

DIu, multumque mecum consideranti, Nepos suavissime, quum peragrata jam quadriennio magna ex parte Italia, dum (ut par est) Antistitibus nostris obtemperans sum, in patriam remigrarem, quidnam potissimum deferrem, quod animum tuum oblectare posset, te enim neque aurum, neque argentum a me expectare, probe sciebam, quippe qui

omnibus, quæ fortunæ dicuntur, bonis penitus abjectis, cultui tantum divino vacares; illud sane libuit ad te deferendum, quo gratius nihil tibi, aut jucundius fore existimabam. Ego, dum hoc temporis spatio a vobis absum supra tres, & quinquaginta funebres diversis in locis habui orationes ad amicorum necessariorum ægra pectora. Quas plane oratiunculas, & præcipue, quæ aliqua ex parte dignæ visæ sunt, ad te detulimus, tibique dicavimus, ut eas, quum otium tibi fuerit inspicias, inspiciendoque observes, an in iis aliquid insit, quod tibi imitandum fuerit. Hoc unum scies, si hac in re ingenium desiderandum fuit, studium, industriamque non defuisse. Confido, te ex his laboribus nostris, quod te plurimum delectet, habiturum. Illud a te peto, ut cum eas percurreris, me certiorem facias, quid de his sentias; tuum enim omnibus in rebus plurimi facio judicium. Es enim ex eo patre natus Joanne Britannico, ut de te bene semper existimandum sit, cum bona ex arbore boni fœtus haberi soleant. Duo autem restant, quæ mihi a te, aliisque laborum nostrorum lectoribus, quibus hæc placuerint, petenda sunt, alterum, ut, si quando hæc nostra imitari volueritis, actione vestra ornetis, semper id reminiscentes Demosthenis, præcipuum Oratoris munus esse pronunciationem, sine qua omnis jacet, veluti elumbis, præclarissima quæque oratio. Alterum, ut me ab obtrectatorum maledicentia, morsibusque pientissime tueamini, qui tenebricosum, hebes, & aridum prorsus a natura nacti ingenium, optimum quemque lancinant; licet hos Zoilos Democriti more excelso semper animo flocci fecerim. Apposite enim, & scite ajebat, eodem loco sibi esse imperitorum voces, quo ventre redditos crepitus. Quid, inquit, mea refert, sursum isti, an deorsum sonent? Has itaque veluti testes amoris mei erga te summi, post gravia tua studia, postque tuas musices armonias, qua in re tanquam alter Arion, & Orpheus factus es, velim evolvas; confidens, te tui pertæsum laboris nequicquam fore. Vale, hoc tempore Juvenum decus.

F. Bene.

F. Benedictus Britannicus Brixiensis F. Nicolao Belammo Soncinensi. S.

FRequenti, ac fere quotidiano rogatu ab me flagitasti, lepide, & amantissime Nicolae, ederem in vulgum funericios Sermones, quos cum una alias ageremus, acceperam. En jam vel cum fœnore tibi nunc exhibeo; summa namque, & singularis mea in te pietas pati non potuit, quominus hac in re morem tibi gererem; quippe qui esses & mutuo amore, & assiduo de me præconio, & ingenuo quodam naturæ, morumque simulacro, inter reliquos amantissimus. Et quo cumulatius candidum tuum mulcere animum posses, adjeci eas Ciceronis moraliores sententias, quas cognovi quotidiano in sermone esse cuique & ornamento, & usui. Id modo unum animadvertas, velim, me in sermonum structura, lingua prope vulgari ex industria usum; nam patrium potius attendi eloquium, quam latinum. Quod ea sane egi ratione, ut a quovis, vel primis vix litterarum rudimentis imbuto, facile, ac commode haberi possent. Nostras igitur has nugas, quum otiabere, quandoque invise diligentius, memori tuo semper gerens sub pectore Benedictum Britannicum tibi, tuisque esse ubique gentium deditissimum. Vale.

In hac Benedicti collectione Sermones quinquaginta tres continentur, post quos sequitur Epistola ipsius Benedicti ad Timotheum Acerbum Veronensem, ubi dolet obitum fratris sui Thomæ Oratoris ea tempestate clarissimi, & hujus Thomæ subsequitur illico Oratio in funere Comitis Pandulphi Seratici, & alia in funere Matthæi Tuscani Bononiæ Prætoris.

Longe copiosior, ac luculentior Gregorii Britannici libellus; nam & excellentissimorum Virorum, ut titulus præfert, Sermones funebres ornatissimos complectitur, & nuptiales etiam quamplures. Impressus est Venetiis per Petrum Bergomensem an. 1505. & Paulo

Q 2 Zane

Zane Brixiæ Episcopo nuncupatus, quem in primis laudat ex maxima librorum cujuscumque doctrinæ supellectile, qua nihil pretiosius possideret.

En Gregorii Epistola:

Ad Reverendissimum in Christo Patrem, & D. D. Paulum Zane humanarum ovium Pastorem, & divino afflatu Episcopum Brixianum benemeritum, Frater Gregorius Britannicus sacri Ordinis Prædicatorum professor S.P.D.

Etsi nulla unquam, Reverendissime Antistes, nec consuetudo, nec familiaritas mihi tecum intercessit, tum quia dispar dignitatis conditio ab tuo omnium desideratissimo me consortio semovit, tum quia quo tempore tu te ad studiorum matrem Patavium disciplinarum gratia contulisti, ipsi mihi agrum Picenum, aliaque pleraque loca longinqua colere contigit; incredibili tamen te semper prosequutus sum amore. Nec immerito quidem. Tam multa enim de prudentia, humanitate, & virtute tua ubique prædicabantur, ut ad te amandum mirabiliter sim accensus, putaverimque nihil mihi gloriosius, honorificentiusve comparatum iri posse, quam benevolentiam, & amicitiam tuam promereri. Nam, quod omnino singulari, & præcipua laude dignum est, in ea te omnis doctrinæ arce positum esse intellexi, ut quum te omnes, ob tuam amplissimam probitatem, mirum in modum venerentur, hac una te non solum civibus tuis; sed externis præcipue sis admirationi, hincque mirificus quidam undique amoris, & observantiæ conciliatus sit tibi cumulus. Nec injuria quidem. Quis enim eum patrem non amet, ac colat, in quo ea adsint, quæ Plato sapiens, & summus philosophus optimo Præsidi vindicanda censuit? Ea enim es integritate, & justitia, eaque prudentia, & animi moderatione stipatus, ut universa civitas tua Brixiana, se ipsam quotidie ductu tuo felicem appellet, mirabilique benevolentia observet, ac colat. Nihil enim, Reverendissime Antistes, agis, quod non tecum ante diu, multumque sis meditatus. Quicquid enim consideras, quicquid dicis, quicquid agis, miram semper præsefert veritatem, & sapien-

sapientiam. Nihil namque a te fictum, nihil simulatum, nihil denique ineptum proficiscitur. Illuc denique omnes animi tui cogitationes tendere conspicuum est, ut oves tuæ, quarum curam geris, recto calle ducantur, eamque vivendi rationem teneant, quæ non minus probabilis sit, quam salubris. Eas enim ad pabula virtutis, ut optimum decet pastorem, non minus studiose, quam amanter, & ducis, & erigis. Qua quidem una re nihil in summo Præsule potest esse excellentius. Innocentiam autem, & abstinentiam quantopere in te ipso tuearis, qui ignoret, est nemo. Quæ omnia quum in te esse, universi & sciant, & prædicent, factum est, ut incredibili quadam benevolentia, atque insigni amore ego quoque te prosequar, eoque magis, quia præter cætera ornamenta ea es doctrina, atque eloquentia, quæ mirabiles de se possit amores concitare. Habes ea omnia, quæ Pontifici optimo, & sapientissimo conveniant. Quum igitur omnium virtutum cumulo sis circumseptus, nihil sane restat quare non omnibus sis admirationi. Illud certe affirmare possum, quod ad laudem tuam pertineat, tantam tibi cujuscunque doctrinæ librorum esse supellectilem comparatam, in qua omnis tua ætas conquiescat, ut isto tuo Pontificatu, nihil pretiosius possideas. Sed quum ad eam ornandam quotidie studium tuum conferas, putavi, pro mea in te singulari observantia, quodcunque ingeniolo nostro superioribus temporibus esset elucubratum, id omne esse conferendum. Itaque quum forte nonnulla Epithalamia, quæ mihi, quum inter sæculares agerem, ab Joannis Britannici disciplina exciderant, aliasque Orationes in defunctos haberem, quas in Religione conscripseram, multique a me flagitarent, ut in lucem omnia ederem, putavi tam honestæ petitioni nullo modo refragandum. Fieri enim posse existimabam, ut iis, qui in his studiis minus sunt exercitati, aliqua ex parte possent prodesse. Cæterum quum animadverterem, fieri non posse, quin virtus semper invidiæ sit obnoxia, nec obtrectatorum facile morsus vitari licere, putavi aliquem mihi, tanquam Patronum, & defensorem parandum, cujus præsidio, & auctoritate omnia mihi in tuto posita essent. Tu igitur, Reverendissime Antistes, solus inter amplissimos hujusce Civita-

vitatis nostræ Viros occurristi, cui cum ob singularem humanitatem tuam, tum ob egregiam morum probitatem, Opusculum meum dicandum censui. Munus igitur nostrum accipies ea animi benignitate, qua a nobis mittitur. Itaque a te petimus, ut aliquando, quum per occupationes liceat, totum, quicquid est, legas. Confido enim fore, ut quod per te comprobatum fuerit, latrantium morsus minime formidet. Vale, Reverendissime Episcope, & fratrem Gregorium Britannicum amplitudinis tuæ studiosissimum ama plurimum. Vale iterum. Ex Æde Divi Floriani quartodecimo Kalendas Aprilis 1495.

Ædes Divi Floriani, ubi data est ea Epistola, ea tempestate Cœnobium erat Fratrum Ordinis Prædicatorum; eoque ipso tempore pariter in Cœnobio Brixiensi illius Ordinis scripsisse Thomam de Vio sua in libros Analyticorum posteriorum Aristotelis Commentaria, comperimus, nam ad eorum calcem testatur ipsemet, se Opus illud consummasse in Conventu Brixiensi, Anno Christianæ salutis millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, die sacratissimæ Nativitatis Domini.

Paulum Zane Episcopum Brixiensem magnopere probasse Gregorii Britannici diligentiam, constat ex literis mox recitandis, in quibus præterea Joannis Britannici, sub cujus disciplina Gregorius, inter Sæculares (ut ipse loquitur) adhuc agens, Sermones illos elaboraverat, satis honorifica injicitur mentio ob Persium, & Statium jam ab eo illustratos, & ob Commentaria, quæ in diem expectabantur, in Juvenalem, & Ovidium.

Paulus Zane Episc. Brixiæ Fratri Gregorio Britannico S. P. D.

PErlectis suavissimis litteris tuis, dilecte F. Gregori, quas ad me nudius tertius dedisti, adeo sum mirifice delectatus, ut haud unquam in legendis epistolis potuerim edepol affici gaudio majore. Nam quanto me prosequaris animo, quan-

quanta me tua amplectaris integerrima humanitate, quanta me demum afficias benignitate, tum tuis de me amplissimis laudibus, tum tuo munere non vulgari elegantissime significasti. Nihil enim antea verebar, quin me, meumque honorem multifaceres; verum modo nedum non possum dubitare, sed ne extimescere quidem, quum non apud te tanti sit omnis laus, omnis gloria, & decus, & ornamentum, atque omnis amplitudo mea, ut mage divelli a voluntate tua difficilius crediderim, quam ab meo judicio laudum incrementa existimari. Proinde quum nonnunquam Phalaridem legerim in nullos quicquam præteriisse, qui de se bene essent promeriti, quin & gloriose, & ex tempore studiorum, musarumque sese amatorem profiteretur, maxime vero in eo actu, quo Stesichorum poetam sui inimicissimum, pro reverentia Musarum non solum non enecavit, non cæsum dedit, non extorrem fecit, sed multis etiam muneribus donavit, prætereaque liberalitatem præsetulit semper, atque alias: eo autem præcipue, quum non ab quocunque munera voluit accipere, sed quia a se minus acciperent, sæpe conquestus est. Ab eo mihi summæ magnificentiæ, & singularis humanitatis exemplum præstari intellexi, ut plenissimas tibi pro merito tuo, immortalesque agerem gratias, atque haberem, qui me dignum feceris tanti donatione laboris. Opus mihi quidem peculiare est, & gratum, & perjucundum. Suavissimum autem erit, ac magis oblectabile, mi dilecte frater Gregori, si operam navaveris, ut accuratissime, diligentissime, atque examussim imprimatur; ne impressorum neglectu, ac imperitia, quod sæpe evenire solet, verborum stilus præposteretur, sententiarum ordo depravetur, Operisve dignitas labefactetur. Ego autem Opificem summum obtestor, atque supplex exoro, ut quod officium boni viri suadet, omnes, qui litterarum studio oblectantur, quos alta facinorum fastigia demulcent, quos etiam disciplinarum, virtutumque suavitates oblectant, hoc Opusculum perjucundum tanti pendant, æstiment, honorent, ac suis in Bibliothecis conscribant, ut quum in manibus nihil hoc habeant præstantius, hoc vel supremo haud deferere laborent, quod excellentissimorum sese Virorum frugalitatibus compararint, illustri-

lustribusque, ac laudatissimis mortalibus contulerint. Tu igitur, frater Gregori, cura ut quam primum impressoribus hoc immortale Opus commendetur, ne incuria unius multorum utilitas impediatur, & testimonium amplexandæ virtutis multitudine modicum, sed æterna commendatione dignum diutius occultent. Quantum autem debeat huic domui Britannicæ ista mortalitas, quæ tum Joannis fratris tui interpretationibus tam in Persium poetam quam difficilimum, quam in Statii Achilleidos satis illustrata est, egregiaque in dies expectat commentaria in Juvenalem, Ovidiumque Metamorphoseos, tum reliquorum fratrum ornamentis, qui se se student cæteris præstare suis venustissimis moribus animantibus, meis sermonibus difficile panderem. Sed si in illis ipsis connumerandis orationem protraxero, quæ mea excedunt dicendi facultatem, vereor, ne lectoribus meis tædium iniiciam. Ad te vero postremo recurro mihi omnium mortalium amicissimum, qui quum me satis ornaveris, studuerisque amplissimis laudibus insignire, præstantissimis titulis decorare, summisque tuis conatibus extollere, ego autem minus meruerim, gratias quantas possum & ago, & habeo; nec puto, modo fata finant, inter viventes tui unquam posse oblivisci. Tu interea vale, & me, ut cœpisti, observa, jubar lucidissimum domus Britannicæ. Ex Episcopatu nostro Brixiano duodecimo Kal Aprilis 1495.

Ut autem ex eo Gregorii libello brevia aliqua excerpta more nostro proferamus, omissis Orationibus, quas Collector vulgares appellat, inter literales occurrit primo loco funebris Sermo in Carolum Malatestam, Pisauri Dominum, habitus ad Pandulphum ejus fratrem, in quo Caroli gesta, magna ex parte ad Brixianæ urbis historiam spectantia, his verbis describuntur.

AGe dum libeat Caroli fratris vitam, resque cum domi, tum etiam militiæ gestas, brevi recensere, atque ab ineunte ejus ætate ordiri. Adolescentem audio, sub patruo suo Pandulpho Fanensium rege, duceque armipotentissimo primum militasse; secundumque diutius apud Brixiam urbem

bem in Gallia citeriore & claram, & præpotentem, rebus bellicis exercitatum per id temporis, cum maxime ad repellendum Ducem Mediolanensium Veneti nitebantur. In eo bello Caroli junioris virtus, nec dum etiam pubescentis, præter omnes enituit. Itaque quum non adolescentis, sed fortissimi cujusque, dexterrimique ductoris operam abunde navasset, a patruo multis, ac multis pretiosissimis muneribus donatus, atque honestatus est; donec tandem victus Pandulphus amissa Brixia Fanum rediens, otio se se, & rebus urbanis jam tum senex immersit. Carolus ad Malatestam genitorem revertitur. In altera vero juventutis suæ militia, Carolus quantum laudis, ac gloriæ adeptus fuerit apud Philippum Mariam Mediolanensium Ducem, tyrannorum omnium nostri temporis maximum, atque fortunatissimum in eo bello, quod adversus Venetos gerebatur, id ego nequaquam silentio prætermittendum censui. Ad quod cum a genitore Malatesta missus esset, paulo post quam in castra venit, universo exercitui, qui permaximus erat, præfectus est, atque omnium imperator declaratus. Quo tempore & Nicolaus ille Picininus, cæterorum, sine ulla controversia, nostri temporis Dux in re militari præstantissimus, & Franciscus Sfortia Vicecomes, hic ipse Piceni moderator, & cæteri permulti clari, fortissimique ductores in eadem militia versabantur. Neque per id quidem ætatis non pedites, non tyrones, non velites, non rorarii, non centuriones, non tumultuarii quidam milites, non commilitones, sed plurimarum, atque fortissimarum legionum duces aderant. Apud hos omnes ars ejus semper, consilium, scientia, virtus, atque animi magnitudo, mirandum in modum comprobata. Is autem splendor, ac decus nemini adhuc ex principibus urbium contigit, nisi Carolo Juniori, qui Malatestam familiam tam claro titulo decoravit. Tertiam autem ejus militiam, & recentem, & ultimam, quæ sibi adversus quosdam, illosque perpaucos urbis vestræ proditores fuit, non nisi invitus reminiscor. In eo enim bello tetro, atque scelestissimo, quod superioribus annis ad evellendam funditus Malatestarum Pisaurensium stirpem Eugenius Pontifex Maximus gessit, cum vos a sedibus propriis, urbe vestra Pisau-

ro pellere minitatur, tu quidem optimis auſpiciis fretus ad pulchrum, ac nobile municipium Gradariam vobis in omni re dubia ſemper fidum contendiſti, Galeatius Urbinum, ad Forum Sempronii Carolus ſeſe recepit. Ibi nequaquam in otio per ſocordiam tempora terere, aut metu perculſus cedere, neque ſomno, deliciiſque torpeſcere paſſus eſt. Qui potius juventutem illam ſuapte natura bellorum avidam primum ad muniendam urbem excitat, commeatus undique comportari jubet, Arcem firmat, excubias accurate locis quibuſcumque diſponit, ſuos iter muniendum docet adverſus nefarios quoſdam, teterrimoſque proditores, bellum fore pro Patria, pro libertate, pro conjugibus, pro liberis (nam plures ex hac urbe ſecum aufugerant) itemque pro parentibus, aris, ſociis, templis, denque pro bonorum omnium ſalute pugnandum. His igitur ſumma cum celeritate, ſtudioque diſpoſitis, tempus idoneum nactus juventute Semproniana, cohortibuſque perpaucis comitantibus in agrum Piſaurenſem erumpit. Caſtella quædam partim in deditionem accipit, partim expugnat, partim obſidet. Sed mox Carolus a Joanne Vitellio Picentum proprætore (bonorum omnium jugulator erat) vi repellitur, ad arceſque Sempronianas detruditur. Nihilo tamen minus ad urbem Piſaurum crebas excurſiones parat, ipſeque nonnunquam primus in agmen deſcendens, agros depopulabatur, hoſtes intra mœnia repellebat, urbique, & proditoribus ſupplicia, cædes, incendia minitabatur. Utrinque pugnatur acerrime, pellitur, ceditur, vincitur, oppugnatur. Res erat in ſummo diſcrimine. Quid plura? Libenter iſta præterimus, arte, prudentia, calliditate, induſtria, cura, vigiliis, opere, labore, ſudore Caroli paucis poſt temporibus & urbis, & Vitellii proprætoris vires attritæ ſunt: ita ut populus inedia periens, atque egeſtate coarctatus, auctoribus proditionis trucidatis, Carolum ipſum cum ingenti omnium plauſu, lætitiaque in ſedes proprias revocavit. Hæc, hæc fuit illa felix militia, in quam fortiter pro communi ſalute pugnat Carolus noctes, ac dies, omnem aeris intemperiem, ventorum etiam aſperitates, æſtus, frigora, nives, imbres, famem, ſitim, vigilias, omneſque exilii caſus, & rei militaris diffi-
cul-

cultates tolerando; nimirum ægrotationis illius suæ causas, imo vero mortis exhausit, egregios illos, præstantissimosque Romanos imitatus, Horatium Coclitem dico, Scevolam, Curtium, ac Decios, qui ipsi forti animo pro Republica sua mortem obierunt. Hac igitur triplici militia exercitatus Carolus, vita excessit cum summo rerum bene gestarum splendore, ac gloria.

De Brixia a Pandulfo Malatesta post Francisci Carrariensis dominatum occupata, ac postea amissa, deque ea ipsa a Philippo Duce Mediolani recepta, & demum huic a Venetis erepta, plura habent Capreolus, & alii hujus temporis Historici, inter quos B. Platina Histor. Mantuan. lib. 5. causas aperit, cur bello illi Brixiensi Philippus Dux Malatestam Pisauriensem præficiendum censuerit, nimirum quo cæteri Duces humiliori loco nati, inter quos certe magna erat de principatu contentio, huic, insigni familia orto, parere, facilius animum inducerent; cum ut Mantuanum Principem, cui Paula, Caroli soror, nupserat, a Venetis alienaret. Narrat idem Historicus, in eo bello ab eo Mantuæ Principe Carolum captum fuisse, & incolumem ob affinitatem dimissum. Rhetor autem noster, cujus Sermonem referimus, ex consueto in panegyricis Orationibus artificio, & nullum habet de eo Caroli infortunio verbum, & Carolum affirmat, Picinino, Sfortiæ, cæterisque clarissimis Ducibus, qui ad Brixiam eo tempore pro Philippo militabant, ex militaris artis præstantia dignum fuisse, qui anteponeretur. De bello Eugenii Papæ in Picænos, qua postrema militia Carolus excessit e vita, nec non de Joanne Vitellio Corniculano, cujus vires Carolus attrivit, plura pariter apud eosdem Historicos.

R 2 Ora-

Orationem illam in Carolum Malateſtam alia mox ſubſequitur in Conſtantiam Piſaurenſium Dominam ad Alexandrum Sfortiam ejus conjugem, quam non a felici tantum principatus adminiſtratione collaudat, ſed etiam ab eximia divinarum, humanarumque literarum peritia, adeo ut & quotidianas diſputationes haberet, & Orationes, & Epiſtolas componeret, multoſque verſus tum diſpares, tum heroicos ſuaviſſimos, atque elegantiſſimos ſcriberet ad ipſum Alexandrum. Hunc ab ipſa Conſtantia Piſaurenſibus datum fuiſſe Principem, dum Rhetor noſter affirmat, id ita accipiendum eſt, ut Hiſtoricis illis minime refragetur, quorum auctoritate conſtat, Galeatium Malateſtam Piſauri, ac Foroſempronii Dominum, jam ætate gravem, & liberis carentem maribus, Piſaurum Franciſco Sfortiæ vendidiſſe viginti aureum nummum millibus in pretium acceptis, ea quidem lege, ut ejus Urbis imperium Alexandro traderetur, cui nuper nupſerat Conſtantia Galeatii ipſius neptis, nata ex filia Eliſabeth Gentilis Camertis uxore.

Præcipuas Conſtantiæ laudes his verbis Orator noſter proſequitur:

Annus decimus nonus circumagitur, cum ſenior ille Malateſta noſter, Urbis non dicam hujus, ſed Italiæ potius univerſæ parens quidem, ac moderator, mortem obiit; quo ipſo regnante, ut ſcitis, ætas nimirum fuiſſe aurea, & Saturnus apud nos alter imperium geſſiſſe viſus eſt. Poſt cujus mortem (o fortuna nobis invida!) malis paucorum conſiliis, omnis de improviſo bene regnandi, ac ſerviendi modus periit, quibus etiam auctoribus, hujuſcemodi ſegetes, quæ jam quatuor annos proximos in agris natæ ſunt noſtris, meſſuimus. Deinde Carolus junior, cujus & conſilio, & virtu-

te regnum nobis, aut potius respublica quædam optima restituta erat, mox adversa correptus valetudine, quam belligerando contraxerat, naturæ concessit. Non multo post ejus frater Pandulfus Archiepiscopus Patrianus, præstanti sane ingenio, atque incomparabili sapientia rex, vita etiam excessit. Quibus extinctis, bellum hoc finitimum, quod pene civile, atqne intestinum appellare possumus, cum hoste acerrimo coortum, & urbem, & castella circumadjacentia, & agros, opes denique nostras omnes ita disturbavit, solvit, attrivit, ut quamvis jam quasi defessi essemus, nosmetipsos tamen integros, atque recentes adversanti fortunæ objectaremus. Aderat enim, aderat Constantia illa nostra imperatrix prudentissima, mulierum omnium nostri temporis decus revera, stipes constans regni hujus, & solidissimum patriæ suæ firmamentum. Aderat, atque adest una secum domi tum denique militiæ dux intrepidus, herosque præstantissimus Alexander Sfortia, quem illa regem nobis Pisauriensibus, & fama, & virtute, & sapientia sua plusquam humana conquisiverat, advocaverat, introduxerat, pepererat, ante oculos coram locaverat. Quibus ita imperitantibus cives primi, atque infimi agricolæ, uxores, liberi, templa, domus, denique fortunæ omnes nostræ beatissimæ fore censebantur. Quibus iterum superstitibus bella hæc sævissima jam magna ex parte sublata esse videbantur, proximeque dici poterant extinguenda. Jam fere omnis inundatio, procella, fremitus, ardor bellicus, increpuerat, & quodammodo præ lætitia mœnia ipsa universa respirabant, cum subito, nescio qua Deorum inclementia, ex terris, ex hoc littore Adriatico, ex patria, ex urbe hac pulcherrima, ex ædibus, ex templis, ex foro, ex concione, ex affatu omnium mutuo, ex manibus, ab oculis, ex visceribus erepta est nobis Constantia Italiæ splendor, mulierumque sine ulla dubitatione princeps, ac regina, domus suæ jam labentis firmamentum, clypeus adversus omnem fortunæ impetum, noster campus, navis, portus, propugnaculum, arx, tutissimumque perfugium. Quis enim, vivente illa, motus, aut seditio pullulare, aut si pullulasset, quodammodo adolescere, aut si adolevisset, quibus tamen incommodis obesse civibus

vibus potuisset, cum videremus vim quamdam illius menti, spiritumque divinitus infusum ad omnia maxima de se præstanda? Quam enim mulierem mihi dabit, tum natura duce, tum studio, atque industria tam facilem ad bene dicendum, quæ sive præmonita, sive de improviso loqueretur, sive poeticis, sive oratoriis, sive philosophicis, sive humanis, seu tandem divinis de rebus quæreretur, non ipsa didicisse, quæ diceret, sed composuisse potius videbatur? Quotidie inerat manibus Seneca, Cicero, Livius, Salustius, ac Divus in primis Hieronymus, Aurelius Augustinus, Gregorius, Ambrosius, atque Lactantius, cæterique, qui de Latina lingua latius tractarunt, versabantur. Quantum vero prosa, tum præcipue metro esset admiranda, id quidem non conjectura, seu quotidianis disputationibus assequi licebit, sed epistolis, orationibusque permultis, ac denique versibus, tum disparibus, tum heroicis, ad regem suum Alexandrum summo artificio, cultu, suavitate, nitore, atque elegantia scriptis, procul apparet. Quam sane provinciam, decusque unice sibimet ætate nostra vendicaverat, in qua ne dicam fœminas prope nullas, sed neque etiam viros satis multos videmus, qui literis, nisi maxime utilibus (ut ajunt) indulgeant, ac si quid præstare invenientur, odio sunt omnibus; denique si quis datur honos, is quidem jejunus, ac tenuissimus dari consuevit. At vero, quanquam hæc litterarum cognitio (in mulieribus vix apparens) permagnum sibi ut viventi tulit, sic denique mortuæ decus allatura est; alia tamen, atque alia sunt longe magis admiranda, quæ sibi longiorem quamdam perpetuitatem afferunt. Fides quidem illa est, & charitas in maritum Alexandrum singularis, quæ veluti gemma quædam splendidissima, flosque unus omnium speciosissimus relucet in uxore, in quo certe neque Andromachæ in suum Hectorem cedebat Constantia, non Penelope in Ulissem, non Laudomiæ in Prothesilaum, non Panthiæ in Fusium, non Arthemisiæ in Mitridatem, neque Cassandræ in Cyrum, non denique, ut in Italiam redeamus, Juliæ in Pompejum, aut Portiæ in Brutum, perpetuis uxoriæ rei luminibus, impar, aut ulla ex parte inferior unquam visa est. Quo sit, Alexander præclarissime, ut quoties illius præ-

præsentiam, effigiem, mores lautissimos, pudicitiam, humanitatem, atque ipsam revera Constantiam, virtutesque ingentes ad memoriam revocaveris, nesciam ipse, quis Poeta, quis Orator, quis te demum Philosophus ab alto quodam gemitu, planctuque continere possit, aut sciat; ac non potius tecum ingemiscat, inclamitet, torqueatur, expalleat, maceretur, menses, dies, noctes, horasque diffundendis lacrymis impartiatur. Jam vero quanta foret in omnes, etiam infimos, facilitate, ac misericordia, quod munus sicuti maximum dicitur in Principe, ita etiam hac tempestate rarum esse consuevit, tota civitas Pisaurensis testabitur; in qua nemo est, qui unquam, nisi gaudens, beneque ab illa persuasus discesserit. Neque enim Titi optimi Romanorum Imperatoris, quamdiu vixit, institutum nescire videbatur, qui sæpe apud suos dicere consueverat, regem bonum decere, nunquam eos, quibus imperat, auditos abs se male contentos dimittere. Isque cum forte fortuna interdiu audiendis civibus abstinuisset, in se tandem respiciens, amicis diem perditum esse querebatur. Itaque moriens, antequam ex hac vita nec dum quadragenarius emigraret, dixisse illud fertur, nihil unquam se se, cujus pœnitentiam merito subire posset, præter unum effecisse, quod tamen inde non prodidit. Hac igitur via degens Constantia, quam sibi ab teneris mater Elisabeth Camerinorum Regina summo ingenio, ac sapientia mulier, atque gubernandi laudibus præter omnes ætatis nostræ præstantissima &c.

Tertius, inter literales illos, Sermo auctorem suum præfert, scilicet Thomam Acerbum Veronensem, habitusque fuit ad Brixianos in funere Joannis Britannici, Equitis aurati. Satis erit primas ejus lineas afferre:

Sumam igitur tantam dicendi provinciam in tanta clarissimorum Virorum frequentia, quamvis sit mihi exiguum ingenium, ac ferme ad dicendum præ temporis angustia imparatum. Hesterna solum die ad hæc dicenda invitatus fui, & monitus; vestra tamen, Viri Brixiani, fretus humanitate primum de præclara familia, deinde de moribus, de virtutibus, de divinis Britannici gestis dicturus accedo. Si fami-

familiæ, qua Britannicus noster est natus, si nobilitatem, quæ jam prope in vetustatem radices agit, si gentis titulos, & armis, & litteris claros recensere voluero, non servabo animi mei institutum, & fortassis tracta in longum oratio, & importuna vobis erit, & molesta. Taceo igitur viros ex familia insignes, Joannem, Angelum, Jacobumque supra ducentos sexaginta annos a Federico Imperatore Comites creatos; recensebo solum superiorem Britannicum, posterosque brevi ordine, virum corporis viribus, ingenio, consilio, belli gerendi peritia clarissimum. Hic namque (uti literarum monumentis proditum est) post multas, & quidem prudenter, strenue, gloriose administratas pugnas pro rebus vestris, Viri Brixiani, pro vobis civibus suis, pro hujus Reip. nostræ salute, & incolumitate annos octo & viginti natus, mortem oppetiit eo bello, quod ferme postremum hæc civitas gessit. O Juvenem dignum profecto illo clamore, & laudibus Demosthenis, quibus in Arthemisio, in Marathone, & in Salamine defunctos pro patria commendavit! Hic Britannicus ab illo inclyto viro N. est genitus, qui pro suis bene meritis, atque egregia ab illustrissimo Domino N. aurata militia donatus fuit; cujus cæteras laudes omitto, quia me urget tempus, & dicendi locus, ut descendam ad Antonium dignissimum Virum, tot clarissimorum adolescentium parentem, quos inter vos pullatos sedere intueor, quos & honorandi, & consolandi causa in tam frequenti Senatu convenistis, de quo idcirco prius habenda est mentio, quia prius ex humanis rebus, quam genitor per immaturam mortem sublatus est. Sane Joannes Britannicus, facillimisque, atque summe ingenuis moribus natus &c.

Alterius Britannici, Antonii scilicet Doctoris, ac Philosophi præstantissimi, laudes prosequitur subsequens Sermo quartus a Fr. Gregorio Britannico compositus. Præfatur Gregorius, munus illud Antonii ornandi vindicare sibi debuisse doctissimum Joannem Britannicum, utpote magna dicendi copia, & exercitationis vi præditum, nisi charissimi velut patris, ac suavissi-

mi præceptoris morte lacrymæ id illum facere vetuiſſent. Quæ ſpectant ad Antonii profectionem ad Concilium Conſtantienſe, præſtitamque in eo Joanni Pontifici operam, nec non ad Legationem ad Principes, a quibus pro obſeſſo Byzantio magnam pecuniæ ſummam collegit, ac demum ad eximiam ejuſdem doctrinam, ab Oratore noſtro ita deſcribuntur:

Quum Summus Pontifex Conſtantiam ire conſtituiſſet, nonnulloſque ſummæ auctoritatis Viros, & ſapientiæ, atque erga hanc noſtram Religionem inſigni quadam pietate affectos ſibi delegiſſet, Antonium primo habere conſtituit, qui in hanc laudatiſſimam rem, neceſſariumque negotium, ita omnem curam, ſtudium, diligentiamque contulit, ut neque vim ullam, neque inſidias, neque metus perſpicere, nec ſenectutis ſuæ incommoda, aut labores exiſtimare videretur. Quocirca hujus tamdiu agitatæ, diviſæ, laceratæque Religionis noſtræ divino prope affectu permotus, Pontificibus Maximis, qui ipſius gravitatem, prudentiam, ac vitam tanquam cœleſte oraculum venerabantur, Concilii ſententias, quantum in ſe fuit, ſuſcipiendas fore, ſuadere conatus eſt. Et, ut cæterorum bonorum judiciis adhæreret, omnem itineris longitudinem, frigora, hyemes, viarum aſperitates, atque mortem, ſi opus eſſet, perferre inſtituit. Quæ cum, ut cogitarat, perfecta fuiſſent, inveteratos Græcorum errores ad Romanam Religionem ſua opera, ac diligentia deduxit. Quo quidem officio omni laude, atque honore digniſſimo quid majus fieri, aut divinius excogitari poterat? Quam coronam, quas ſtatuas huic viro, cui nullus honos, niſi debitus, nulla gratia, niſi digniſſima reddi poterat, homines, ſi in vita diutius fuiſſet, ſtatuiſſent? Ipſæ medius fidius non ſolum urbes, ſed ipſi prope dicam agri, colles, etſi non pares, maximos certe honores Antonio decreviſſent. Sed cum præter ſuam opinionem, atque omnium bonorum judicium communem omnium libertatem defectam videret, & ad unius voluntatem redacta omnia, tandemque Pontificem ſuum ad fugam redactum, aſſiduis febribus obſeſſus eſt, paucoſque poſt

dies dolore magis urgente, tandem excessit e vita, immo si diligenter attendere, ac vere judicare volueramus, ad eam accessit vitam, ad quam majores nostri suos illustres Viros ascendisse arbitrabantur &c.

Quanta fide, quanta integritate rationis pecuniam ex Europa exactam, quam totam pene lustravit, quum ex Byzantii obsidione legatus ad ipsius Principes missus esset, Imperatori suo designavit! Qui Principes cum belli necessitate adducti, tum maxime dignitate, sapientia, & auctoritate nominis moti, magnam auri partem contulerunt. Qua in legatione Antonii Britannici sapientiam, atque fidem admirati, maximis sæpe præmiis, eum ipsum apud se habere, conati sunt, ut suis in rebus gerendis, consiliisque capiundis tanti Viri prudentia, dulcissimaque hominis familiaritate uterentur &c.

O sors hominum ignara, instabilisque fortuna! quam repente ea congratulatio, cupiditas, ac voluptas, quas tui jucundi reditus expectatio paulo ante tuis omnibus afferebat, ad lacrymas conciderunt! quæ nos invitant ad luctus, nostrosque mœrores duplicant; & in primis charissimi necessarii tui Viri ornatissimi, atque illa tua nobilissima familia dignissimi Joannis Britannici lacrymæ movent, quæ certe me plurimum ad dicendum impediunt. Cui quid infelicius accidere, aut acerbius inferri poterat, minime scio. Hic est, qui generis tui dignitatem, studia, honores, cæteraque patriciæ familiæ tuæ ornamenta lacerata, peneque extincta, non modo clara sobole, sed optimarum artium disciplina, quas abs te olim didicerat, favente Deo, reficiet. Sed omittamus nunc de Joanne dicere, cujus humanitas, scientia incredibilis, virtus, ac sapientia alios sibi locos vindicare poterunt; & ad id nostra redeat Oratio, quod superius dicendum erat, cum Antonii studium, & industriam commemorarem, cujus ingenium ego ipse, qui nihil de eo majus, aut mirabilius iis, quæ antea audieram, afferri posse credebam, sæpius, ac vehementer admiratus sum. Nam cum jam grandis esset, nullius præceptoris auxilio nostras perdidicit litteras; sibi oneri visum est, cum tot annis Philosophiæ studiis vacasset, ad puerilia litterarum elementa reverti, unde commoda,

atque

atque otium aſpernari, ſomnum, ac voluptates omnes rejicere, totumque id temporis, quod ad res ſuas familiares obeundas, & ad ipſam corporis requiem dari oportebat, omne in hanc noſtram ſcientiam perdiſcendam contulit, in qua paulo poſt tantum profecit, ut doctiſſimis, litteratiſque Viris noſtris eum æquare Latini minime dubitaverint. Quod haud noſtrarum ſolum illuſtrandarum cauſa, quas clariſſimis Philoſophis, eloquentiſſimis Oratoribus, ſummiſque bonarum Artium Doctoribus refertas audierat; verum ad ſuam & propagandam, & conſervandam ſcientiam feciſſe videtur. Nam Græcos oculis veſtrum adhuc ita patere video, ut nunc vere credere incipiatis, Græcos homines omnium quondam ſcientiarum, omnium inventores, præceptores, magiſtros fuiſſe, quum Antonii veſtri vitam perſpicitis, qui omnibus in rebus ita irreprehenſus vixit, ut bene, beateque vivendi cunctis ſe ſpeculum exhibuerit &c.

Ille ipſe Joannes Britannicus, quem vetuerunt lacrymæ, ne funebrem Orationem in Antonium Britannicum haberet, eo pietatis officio functus fuiſſe comperitur in obitu Nicolai Duodo, magni Brixiæ Præfecti, Orationem habens, quæ jam jam memoratam, in noſtro libello ſubſequitur. Exordium hujuſmodi eſt:

Cupienti mihi, magnifice Prætor, voſque ampliſſimi Patres Brixiani, acerbiſſimum, luctuoſiſſimumque mœrorem, quem ex obitu Nicolai Duodo, hujuſce noſtræ urbis Præfecti optimi concepiſtis, aliqua ex parte levare, duo quidem occurrunt, quæ nobis ſane non moleſta eſſe non poſſunt: alterum, quod ea me non eſſe eruditione intelligo, qui eam poſſim vobis afferre conſolationem, qua unumquemque veſtrum maxime egere cognoſco; alterum, quod videam, mihi tam parvum temporis ſpatium ad cogitandum eſſe datum, ut & expectationi veſtræ, & voluntati meæ haudquaquam ſatisfacere poſſim. Tam multa enim præclara erant, tamque magnifica, egregia laude extollenda, quæ de hominis vita pariter, & moribus dicenda erant, ut incredibili dolore non affici non queam, eo me dicendi campo coarctari, ut effuſis

habenis, ut vos fortasse & cupiebatis, & ego volebam, vagari non liceat. Accedit præterea hoc, quod tanta animi perturbatione consternor, ut ego non minus in tanto luctu consolandus sim, quam vos, quos consolaturus accedo. Itaque, magnifice Prætor, vosque ornatissimi Patres Brixiani, faciam, ut potero, operamque dabo, ut quibus in hac mea animi molestia, remediis utor, his etiam vos, si aptioribus non licuerit, uti mecum una possitis. In tanti, talisque Viri obitu ingentem esse nostram jacturam non negabo. Is enim nobis morte sublatus est, quo & majorum gloria,& sua ipsius virtute alium neminem, neque excellentiorem, neque innocentiorem nostra fortasse novit ætas. Si itaque ea, quæ ad familiæ suæ splendorem pertineant,intueri voluerimus, & perspicere, ea esse ortum familia intelligemus, cujus, atque ipsius plurima beneficia in Remp. Venetam tum conservandam, tum etiam augendam extitere. Ex tribus enim fratribus, Thoma, Arsenio, Leone, quos & præclaros Viros, veluti tria Reipublicæ sustentacula peperit domus Duoda, patrem habuit Arsenium Virum illum, quem ætas sua omni honore honestatum vidit; Senatorii enim Ordinis cum esset, totius Senatus consensu Constantinopolis Rector, & Magistratus, Bajulus quem vocant, creatus est; quem quidem Magistratum ea animi integritate rexisse fertur, & moderatus, ut in Patriam reversus, Venetiarum illico Consiliarius sit designatus. Qua in dignitate quam scite, quamque sincere se gesserit, illud indicio est, quod sequenti anno Decemvirorum caput, quod ajunt, creatus est. Quæ dignitas quam severa, quamque omnibus formidolosa sit, & terribilis, nemo est vestrum, qui non cognoscat. Omitto autem, quod ætate juniore Triremium Præfectus fuerit, quibus Jonium, Egeum, & omnia denique maria ab hostibus, & Pyratarum incursione tueretur. Quæ omnium dignitatum genera, velut hæreditaria, reliqui duo Fratres Thomas,& Leo sunt assecuti. Thomam enim scimus classis maritimæ Imperatorem fuisse, ex qua re tantum laudis, & gloriæ reportavit, ut & terrestris exercitus Gubernator, Senatus decreto, constitutus, cujus vigiliis, consilio, & animi prudentia hostes sæpe fusi, fugatique sunt. Leonem Patruum alte-

alterum, etsi ego taceam, cuncta nostra civitas novit Prætorem suum. Quem Magistratum quanta victoria, & animi innocentia administraverit, cum unusquisque vestrum intelligat, non est necessarium commorare.

Sequitur Oratio in funere Caroli Zeni, quæ auctoris nomen non præfert, at eum certo constat, esse Leonardum Justinianum; nam ea ipsa hujuscemodi nomine insignita legitur in fronte voluminis, Orationes, & Epistolas tam Bernardi, quam Leonardi Justiniani complectentis, iisdemque typis editi, quibus Veneta Historia ipsius Bernardi, scilicet Venetiis an. 1492. per Bernardinum Benalium evulgata, ac proinde cum eo ipso Historiæ volumine plerumque in unum compacti. Eam ipsam ex manuscripto Codice Patavino desumptam Mediolanenses Socii Palatini publicatunt in T. XIX. Script. Rer. Italic. una cum Caroli Zeni Vita ab Jacobo Episcopo Patavino ejus nepote conscripta. Hanc Georgium Alexandrinum laudasse in Præfatione Plautinæ suæ Editionis ipsi Jacobo Zeno nuncupatæ, jam vidimus de ea Plauti Editione agentes in primæ hujus Speciminis partis exordio. Funebrem autem illam Orationem in laudato volumine reperiri tam Socii Palatini, quam docti illi Viri, quibus illius exemplum acceptum referunt iidem Socii, oportet ignorasse. Certe in Præfatione ad illam Caroli Zeni Vitam si minime dissimulandum visum fuit, Orationem illam funebrem jam editam fuisse a Clarissimis Benedictinis Martene, & Durand Tom. 3. Collect. Veter. Script. pag. 743. nec dissimulandum videbatur, quoties volumen illud Præfationis auctori compertum fuisset, eam ipsam exstare in eo pariter; satis quidem raro, at maxime digno do-
ctorum

ctorum Virorum notitia, nam insignes prorsus sunt Justiniani utriusque, patris scilicet, & filii, quæ in eo continentur, Orationes, & Epistolæ. Collector noster funebrem illam Orationem magni faciens, ut æquum erat, eam in suo libello repræsentavit, cum aliquibus tamen laciniis, quas curiosis in eo libello legendas relinquimus, contenti hic adnotare in una ex illis de præclara Caroli Zeni doctrina hæc legi: *Qualis in rerum divinarum cognitione fuerit, quam Metaphysicem Græci appellant, Vir gravissimus, sacrarumque literarum princeps maximus, Joannes Fabrianus testis est, qui cum Carolo quatuor, & viginti quæstiones solvendas posuisset, nullo per id temporis studio præcedente, nullis tunc perlectis Codicibus, divina quasi sententia, ac gravitate discussit, nec absque maxima peritissimorum hominum astantium admiratione, ac laude. Eloquentiam vero ejus admirari magis, quam laudare cogor, Viri doctissimi, cujus dicendi, ac scribendi vim, ex his, quæ apud nos scripta exstant, percipimus, & in ea maxime utriusque Romæ laudatione, quam literis Græcis editam Imperatori misit.*

Hæc, inquam, de Zeni doctrina in Britannici libello, quæ in aliis ejus Orationis exemplaribus desiderantur. At tam in eo libello, quam in illis exemplaribus, in postrema Orationis parte mentio fit Antonii Massani, divinarum artium eruditissimi, & Guarini Græcæ, ac Latinæ linguæ peritissimi, quos studiose, & humane complexus fuisse dicitur Carolus Zenus. In Caroli vero Vita non horum aliquis, sed Gabriel Spoletanus, Emmanuel Chrysolora, Petrus Vergerius, Petrusque Thomasius memorantur, quorum alloquiis, & familiari consortio Caro-

rolus sit usus, postquam jam senex, totum literis se dedit.

Unum addimus in Vitis a Marino Sanuto Italice scriptis Ducum Venetorum, & e manuscripto Codice Estensi primum editis Script. Rer. Italic. Tom. XXII. funebrem illam Orationem Bernardo Justiniano filio, non Leonardo patri, falso tribui ejus Tomi pag. 921. In obitu quidem Francisci Foscari Ducis Orationem habuit Bernardus filius, quæ & ipsa exstat in laudato illo volumine, exstantque ibidem ipsius Bernardi Epistolæ nonnullæ ad Jacobum Zenum, quarum una fidem facit inter Carolum Zenum, & Leonardum Justinianum veterem intercessisse necessitudinem, quam in juniores utriusque familiæ hereditario jure transfusam, castissime ab ipsis servari, & posteris etiam immortali jure commendari oportere, scribit Bernardus.

Hactenus de funebribus Orationibus in eo libello contentis; quin nec adeo diu immorari iisdem placuisset, nisi & Britannicos nostros valde ob eam Collectionem laudassent Massouliè, & Echard, & nisi Brixiana ea Collectio, eruditis parum, aut nihil comperta, historicas quasdam notitias haud contemnendas, ut allegata excerpta monstrarunt, suppeditaret. De nuptialibus, quæ ibidem subsequuntur, id tantum moneo, primam ex ipsis Joannem Britannicum, alteram vero Christophorum Barziziam, auctores præferre, reliquas ab ipso Britannico, ut credere par est, compositas fuisse.

Rhetoricum in componenda Oratione nuptiali artificium exposuit (Pausaniam tamen pro Halicarnaseo laudans) Becichemus Cent. Epist. Quæst. cap. 95. ad Marinum Georgium, cui se maxime obstrictum fatetur

tetur

tetur, quod ipse, aliique cives sui, & amici, ejus præsidio in albo Patavinorum Professorum descripti, omnes eundem suum experiantur Mecænatem. Præclarissimum alium ipsius Becichemi Mecænatem, de quo etiam aliqua diximus in priore hujus Speciminis parte, exhibet caput, quod in ea Centuria illico subsequitur, Hieronymum nimirum Donatum. Quare dum Petrus Bembus non adeo bene de Becichemo sensisse videtur ex Epistola, quam superius allegavimus, in mentem venit, Scholæ Becichemi infrequentiam, de qua in ea Epistola Bembus conqueritur, non exiguæ Professoris illius doctrinæ, sed ingravescenti ætati (nam paucis mensibus post Bembi Epistolam illam Becichemus jam senex decessit) æquius esse adscribendam. Munus ab Hieronymo Donato sibi impositum, filium ejus instituendi, his verbis extollit Becichemus: *Profecto nec præsentes, nec posteri audebunt me & modestissimum, & eruditissimum diffiteri; qui Hieronymi Donati judicio delectus, ejus filiolum instituerim, veram patris imaginem, illius, inquam, quem suspicit Apollo, colunt musæ, venerantur gratiæ; qui in omni literarum genere, quibus (ut Philosophi utar lingua) animus sit divinissimus, unus omnium excellit, & in eloquentiæ studiis ita regnat, ut, perinde atque verus Rex, parem, aut superiorem agnoscat neminem*. Pluribus adhuc in ea Epistola Becichemus se effundit in laudes Donati. Curam autem suam in ejus filio educando his verbis pollicetur: *Puer tuus ad me, quum placuerit, veniat. Parentem animi bic inveniet; quoad potero, & licebit, a latere meo nunquam discedet, ut non modo dicendi, sed & bene vivendi magistrum me*

ba-

habeat, nec minus exemplo auctus, quam doctrina imbutus, prudens efficiatur, & doctus. Una cum pignoribus meis stabit, leget, ambulabit, discet, comedet, bibet, dormiet, laxabit animum, recreabitur, me præsente hæc, & omnia, ut caveat intemperantiam. Brixiæ Professorem agebat Becichemus, dum eam Epistolam scripsit, ut patet ex postremis his verbis: *Vale, spes mea, Patrone mi, vale, salveque a Prætore nostro Andrea Lauretano, qui te diligit, utque signantius loquar, valde amat, & a te mutuo amari dignus est, Vir integerrimus, & qui se in hac administrationis mole ita gerit, ut nulla domus tanto consilio, tantaque disciplina gubernetur, aut tam modesta, & quieta sit, quam Urbs hæc, & Brixiana tota regio.*

Quæ de ingravescente Becichemi ætate superius conjectabam, Becichemus ipse confirmat in Epistola ad Franciscum Donatum Prætorem Patavinum duplici ipsius Becichemi Orationi præmissa, gratulatoriæ scilicet nomine Patavinæ Academiæ ad Venetorum Principem Andream Grittum, & funebri in Joannem Petrum Stellam, magnum Venetiarum Cancellarium; in ea enim Epistola data an. 1523. de ætate sua ad otium deflexa, & quietis avida, & insuper de quorundam adversus se maledicentia hæc habet ad ipsum Donatum: *Nam ecce tibi Joannis Petri Stellæ mors, res acerba, literis Senatus nunciatur, quibus & mandatur, uti me publico nomine horteris, ad ejus laudes in funere celebrandas, Venetias evolem. Qui quamvis sim constitutus in ætate ad otium deflexa, & quietis avida, parere tamen cum periculo, & vitæ, & existimationis malui, quam elationis, aut contumaciæ calumniam subire, quum præ-*

fertim ab sceleſtiſſimis invidorum agminibus obſideamur, & inſtet bellum a maledicis, idque periculoſum propter corrupta ætatis noſtræ judicia. Acceſſi, Deoque Opt. Max. adjutore, aleam feliciter jeci in tumultuaria illa, ne dicam extemporali, concione, quam priori adjunctam actioni, ad te Mecœnatem noſtrum, & præcipuum doctorum omnium patronum dedimus die illo inſigni, quo Vir rariſſimus, Nicolaus Aurelius noſter, Marci illius filius, res jucunda, in Stellæ demortui locum majoribus Comitiis meritiſſimo ſucceſſit.

IV. Quamvis quamplures, præter ſuperius recenſitas, nobis ſe offerant, funebres, nuptiales, gratulatoriæ, panegyricæ, & aliæ ad demonſtrativum genus pertinentes Orationes, a Brixianis Rhetoribus concinnatæ; ne tamen in præſenti tractatione plus æquo longiores ſimus, eas omnes omittentes, ad Joannem Marium Matium accedimus, cui ut locus debeatur inter Brixianos Oratoriæ Facultatis Profeſſores, faciunt Adnotationum, & Opinionum ejus in varios Auctores Latinos, Græcoſque libri, quos ad manus habemus. Floruit Matius noſter in Alexandrina Starielenſi Academia circiter medietatem Sæc. XVI. & plures vitæ ſuæ annos inter Hieronymi Gallarati Epiſcopi illius Urbis familiares ſe tranſegiſſe, teſtatur ipſemet in Laudatione funebri in eundem, quam Hieronymo Confalonerio Abbati nuncupavit; & in Epiſtola Nuncupatoria ſuarum Adnotationum ad Cæſarem Gambatam Epiſcopum Dertonenſem diſerte affirmat, ſe Alexandriam Hieronymi Gallarati accerſitu demigraſſe, *non quod* (inquit) *feliciſſimam patriam noſtram mihi juſtiſſimis, & publicis,*

&

& privatis de causis carissimam Statielensibus postponerem, sed vel invitabat genius loci, ubi antea fuissem, & quem semper amavi, vel rationes meæ visæ sunt ita postulare. In ea Epistola laudes Cæsaris Gambaræ sibi solitum fuisse narrare, scribit Matius, communem civem Nicolaum Siccum, Virum clarissimum, quo cum summa sibi fuerat, & jucunda familiaritas ex communibus studiis suscepta. De hoc Nicolao paulo infra dicendum erit, scilicet inter Poetas.

Adnotationum illarum caput secundum, in quo Matius noster probare contendit libros Rhetoricorum ad Herennium non esse Cornificii, causam præbuit celebri controversiæ inter ipsum, & Antonium Riccobonum. Hic quum nihil certius existimaret, quam Rhetorica ad Herennium non Ciceronis esse, sed Cornificii, suam a Matio dissensionem literis consignavit, adversum quam protulit Matius brevem Defensionem, Octaviano Giliino, Patritio Alexandrino, discipulo suo dicatam, cui hæc scribit in Epistola:

Joannes Marius Matius perinlustri J. U. C. Octaviano Giliino Patritio Alexandrino S. P. D.

AGitur circiter vix annus, perinlustris, & excellens Giliine, cum editus est Ticini liber Adnotationum mearum, in quarum secundo capite rationibus adlatis demonstrabamus, eos, qui ex Fabio Quintiliano conarentur probare, auctorem Rhetoricorum ad Herennium Cornificium esse, ejusdem Fabii testimoniis ad mutandam sententiam jure compelli posse. Cumque orta aliis de rebus controversia inter Carolum Sigonium, & Antonium Riccobonum viderem, in suis scriptis probationes illas meas ab Riccobono homine docto tentari, non (ut mihi certo persuadeo) ullo lædendi mei studio, sed quod rationes causæ, cui inservit,

ſic poſtulare judicet, neminem putavi fore, qui factum meum ſit damnaturus, ſi ego quoque cauſam ſemel ſuſceptam, & quam probem, atque opinionem priſtinam defendam ea moderatione, quam a natura acceptam moribus alui ſtudioſe per totam ætatem ſemper, & colui. Et ſane ſi alterum tueri glorioſum eſt, ſibi adeſſe cuiquam vitio dabitur? Di mentem iſtam hoſtibus. Nec mea ſcripta de me ita male merita ſunt, ut fœtus meos habere caros non debeam. Mihi igitur hic adſui, negotium proprium, non alienum acturus. Quamquam ſi a Carolo Sigonio ſtem, agam cauſam amiciſſimi hominis: quem & vivum meritiſſimo, atque mutuo dilexi, & mortuum memoria colam ſempiterna. Committere etiam negligendo non debui, ut hæc inveterata de Cornificio opinio mihi noceat. Quod certe contingeret, ſi tacitus rem tranſirem; homines enim paulo remiſſiore cura Riccoboni ſcripta legentes, nullo contradicente, rationes ibi apud eum lectas probarent, ſilentiumque noſtrum in conſcientiam ducerent, & bona cauſa deſerta, exiſtimaretur mala. Reſpondeo igitur, & ad ea, quæ ſunt in Adnotatione mea pridem edita, quæ hic quoque deſcribitur, addo nonnullas alias rationes, in quibus ſi pro priſtina opinione propugno, oppugnare quemquam videri non debeo: tametſi dum adjumenta mea confirmo, neceſſitas cauſæ coegit, infirmare aliena.

Hanc eandem quæſtionem diſcuſſerat Bartholomæus Theanius Brixienſis, ut ſcribit Joannes Planerius ejus conterraneus in Patriæ ſuæ Deſcriptione ſuperius allegata, affirmatque præterea, illum Brixiæ inter Rhetoricæ, Poeticæque artis Profeſſores primum locum id temporis ſibi vindicaſſe. In Epiſtola vero ad ipſum Theanium data an. 1558. Planerius certiorem eum reddens moræ, quam ſuperiore anno fecerat Viennæ, Auſtriæ Metropolis, ſuorumque alloquiorum cum Viennenſis Gymnaſii Profeſſoribus, hæc ſubdit ad Epiſtolæ calcem: *Aderant & qui humaniores profitebantur literas, orantes*

tes & ipsi, ut suo te nomine salutarem, & quæ de Rhetorica ad Herennium scripsisti, ad edendum excitarem; nam de illa tam apud veteres, quam neotericos, magna est controversia, Ciceronis ne sit, vel Cornificii, an alterius. Scio enim, te multis rationibus probasse, Ciceronem illam scripsisse, cujus opinionis fuit & D. Hieronymus, fuit & Becichemus neotericus, quamvis Cælius noster, & Sabellicus suis in Epistolis aliter senserint. Brixianorum Professorum, Marii scilicet, & Theanii, qui opinionem non amplectetur, si tanquam fatuam etiam reprobaret, sciat ipse, doctissimos Averanum, & Gibertum ambiguos nuperrime hæsisse in ea controversia. In Centuria Epistolica Becichemi a Planerio memorati exstant ejus Castigationes in libros ad Herennium a cap. 31. ad cap. 38. ad Franciscum Bragadenum, & Dominicum Contarenum Brixiæ Prætores, *quorum unus* (ait Becich. in cap. 31.) *omnium doctrinarum peritia cedit nemini, alter ita disciplinas omnes, ita doctores amplexatur, ut nemini priorum Regum, quorum munificentia Musis, & Apollini admirationi fuit, postponendus sit.*

V. Observationes Marii Nizolii Brixellensis in M. T. Ciceronem, ad Oratoriam utique disciplinam spectantes, Brixiana sibi vindicat literatura, non ea quidem de causa, quod Marius ille in Veneta anni 1576. earum Observationum Editione inscribatur *Brixiensis*, quod perperam positum non diffitemur, sed ob Brixianum solum, in quo primum lucem aspexerunt, scilicet apud Pratum Albuini an. 1535. idque insignibus prorsus auspiciis Brixianis, nimirum Jo. Francisci Gambaræ, & Matthæi Advocati. Hic pecuniam omnem in

illius

illius Operis editionem liberalissime suppeditavit; ille per tredecim jam annos Nizolium hospitio acceperat, hujusque literas, & studia omnibus rebus fovere, & excitare nunquam destiterat. Eximiam non ipsius Joannis Francisci tantum, sed totius domus Gambaræ munificentiam celebrat Nizolius in Nuncupatoria ad illum Epistola, & præterea religionem, pietatem, morum suavitatem, cæterasque virtutes, at has omnes cum aliis principibus Viris communes eidem affirmans, ipsi Joanni Francisco tanquam proprium tribuit scientiæ, ac sapientiæ studium; quippe qui & doctissimos quosque utriusque linguæ Scriptores frequenter legeret, & Ciceronis lectione quam maxime delectaretur, quin & ejus dicendi genus sane quam feliciter adumbraret. Patent hæc omnia ex ea Epistola Nuncupatoria, quam jam jam recitabo, postquam scilicet Lectorem monuero, in Annalibus Typographicis mentionem nullam fieri conspicuæ hujus Editionis.

Marius Nizolius Brixellensis Joanni Francisco Gambaræ
S. D. P.

IN omni munere largiendo, & omnino in omni officio tribuendo, cum multa alia consideranda arbitror, Joannes Francisce Gambara, tum in primis duo, primum, ut ei largiamur, cui plurimam gratiam debeamus, deinde ei, qui eo munere quam dignissimus esse videatur. Sic enim & officii ipsius ratio postulat, & ita traditum est ab iis, qui hac de re præcepta nobis reliquerunt. Quamobrem cum absolvissem has Observationes meas in M. Tullium Ciceronem, ac de eis, ut mos est, dicandis mecum cogitarem, tu mihi primus omnium statim occurristi, qui hoc muneris, quale id cunque esset, tibi quasi suo jure vindicares. Nam quanquam possim multos commemorare, quibus plurimum debeo, & in iis præcipue clarissimum, & amplissimum Virum, eun-

eundemque Juris civilis longe peritissimum, Matthæum Advocatum, & ejus filium Camillum adolescentem, omni corporis, animique virtute ornatissimum, qui me antea multis sibi, & magnis de causis maxime obligatum, nunc etiam obligarunt magis, cum in editionem hujus Operis omnem pecuniam mihi liberalissime suppeditarunt: tamen & ipsi, qua sunt modestia, & cæteri omnes facile patientur, ut me tibi, plusquam sibi, devinctum esse confitear. Tu enim primum hospitio me accepisti, quo jam tertium, & decimum annum honestissime utor, tu tenuitatem meam liberalitate tua semper sustentasti, tu litteras, & studia mea nunquam fovere, & excitare destitisti, tu me omnibus rebus assidue, pro ut facultates tuæ tulerunt, & auxisti, & ornasti. Quid multa? nisi tu fuisses, ego plane nihil essem: quare non solum mea omnia, sed me ipsum prorsus tibi me debere fateor. Neque vero, cum me tibi tam devinctum esse intelligam, tu non hoc munere quam dignissimus mihi videris, quem cum multis aliis nominibus jure laudandum, atque ab omnibus suspiciendum arbitror, tum vero maxime hac de causa, quod miro quodam litterarum, atque omnium bonarum artium studio incensus es, & cum non solum Latine, sed etiam Græce luculenter scias, attamen in dies singulos & plura discere, & doctior evadere conaris. Nam eximia liberalitas, & magnificentia, qua non modo tu, sed tota domus Gambara in primis commendatur, prætereaque religio, pietas, morum suavitas, cæteræque virtutes ita in te enitent, ut cum multis aliis principibus Viris, & paribus tuis tibi sint communes, at vero tantum scientiæ, ac sapientiæ studium omnino cum paucissimis. Non enim, ut Neoptolemus ille Ennianus, paucis tibi philosophandum putas, sed ut Cato ille sapiens dicitur etiam in Curia, dum Senatus cogeretur, lectitare solitus, & hanc ob causam Helluo librorum appellatus: sic tu, cum per familiares occupationes licet, nunquam intermittis studia doctrinæ, & cum doctissimos quosque utriusque linguæ Scriptores frequenter legas, tamen unius Ciceronis lectione potissimum delectaris, & ejus dicendi genus sane quam feliciter adumbras. Quamobrem has Observationes ex omnibus Ciceronis Operibus col-

collectas, & ad eloquentiam adipiscendam, ut nos arbitramur, maxime utiles, ac necessarias tibi, & Ciceronis, & eloquentiæ studiosissimo, potissimum convenire sumus arbitrati; & eo magis, quod eas ab hinc annos novem (ut scis) tua cohortatione, & impulsu quasi coacti elaborandas suscepimus, tum deinceps reliquis annis opibus, & liberalitate tua sustentati maximis laboribus, vigiliisque jam tandem ad exitum perduximus. Ad extremum vero etiam jussu tuo curavimus, ut ad Pratum Albuini, atque in ædibus tuis imprimerentur (utendum enim est verbo novo in re nova) atque ita ad communem studiosorum omnium usum in lucem ederentur. Quibus omnibus de causis has ipsas jure optimo tibi dicamus, & nomini tuo consecramus, teque earum constituimus tanquam patronum, & tutorem, ut id ipsum etiam in nominis tui præsidio a malevolentissimis invidorum obtrectationibus tutum appareat. Nam sunt plurimi hoc tempore, qui non solum nobis, laboribusque nostris, sed etiam ipsi (si Diis placet) Ciceroni graviter obtrectant, editis nescio quibus Ciceronianis, & Ciceronibus relegatis. Quibus omnibus equidem hic respondere, & eorum ridicula objecta refutare decreveram, sed aliis occupationibus districtus, rem hanc in aliud tempus differre coactus sum. Quare dum nos hoc faciamus, tuæ interim partes sunt, ut & obtrectatoribus istis fortiter resistas, & nos, Ciceronemque simul defendas, ac tuearis: quamquam Cicero ipse per se ita defensus est, ut nullis cujusque maledictis tanti Viri auctoritas diminui possit. In quo ego observando si & tibi, & cæteris, qui tantopere genus hoc lucubrationis cupere videbantur, satisfeci, gaudeo, vehementerque lætor; sin minus, graviter doleo, & me minus potuisse, quam voluerim, & te non tantum assecutum esse, quantum speraveris. Quam autem hoc totum, quantum idcunque est, quod præstitimus, ad eloquentiam comparandam & utile, & necessarium sit, non mihi hic arbitror pluribus explicandum; nemo enim est, nisi plane rudis, & imperitus, quin sciat ad bene Latine loquendum, scribendumque quantum habeat virium, ac momenti non solum verborum vere Latinorum, sed etiam rerum, ac sententiarum copiosissima, atque elegantissima supellex, qua-

qualem nos ex M. Tullio Cicerone, hoc est ex ipso eloquentiæ parente & tibi, & cæteris bene dicendi studiosis in hisce Observationibus suppeditasse arbitramur. Quare jam fidenti animo perge, incumbere in istud studium, in quo es, & ad eloquentiæ principatum toto animo, ut facis, atque omni studio contende. Vale.

Ciceronis obtrectatores, de quibus Nizolius, utique ea tempestate non deerant, unde magnæ inter eruditos ortæ sunt turbæ, ut Erasmi, Aleandri, Scaligeri, & Doleti Scripta testantur; eæque adeo exarserunt, ut Erasmus ad Franciscum Molinum ita scribere non dubitaverit: *Exorta est nova Secta Ciceronianorum, quæ non minus incruduit, quam Lutheranorum, vetus quidem, sed per Longolium innovata*. Peculiares adversarios habuit ipse Thesaurus Ciceronianus Nizolii, inter quos Henricus Stephanus in suo Pseudo-Cicerone, & in Nizoliodidascalo, eundem reprehendens, quod inemendatis Ciceronis Editionibus usus, multa Cicerone indigna in suo Thesauro receperit. Equidem Nizolius ipse adeo non existimavit, se supremam manum Thesauro suo adjecisse, ut contra post primam illam Editionem accuratius Ciceronis volumina legens, Opus suum valde locupletaverit pluribus additamentis, ex quibus una cum aliis a doctissimorum Virorum studio suppeditatis locupletiorem postea Editionem procuravit Venetiis an. 1596. Michael Nizolius ipsius Marii nepos, dedicavitque Duci Octavio Farnesio, cui maxime devinctos Nizolios profitetur, patruum quidem, quod ab eo Parmam evocatus fuerit ad munus juventutis publicis literarum studiis excolendæ, nepotem vero, quod præturam Castri Popilii in agro Parmensi munificentis-

tissime sibi delatam recepisset. Paulus Manutius, se magni fecisse Nizolii Thesaurum, binis ad eum Epistolis testatur. Ejusdem cum laude meminit Planerius in literis ad Theanium, fatetur tamen Nizolium, hominem sibi amicissimum, minime in eo Opere assecutum fuisse, quod voluit; *Aulicæ* (inquit) *consuetudines, continuæque inter ipsum, & Majoragium Insubrem rixæ, & altercationes distraxere hominem a politioribus, candidioribusque studiis*. Rixati sunt inter se Majoragius, & Nizolius potissimum de vera philosophandi ratione, &, quod spectat ad Thesaurum, Nizolio plagii crimen intendit, contentionis utique æstu abreptus, Majoragius, perinde ac si Christophori Longolii Opus pro suo ediderit.

VI. Ciceroniano Nizolii Thesauro non abs re erit, Thesaurum Nicolai Perotti Archiepiscopi Sipontini, ad parandam verborum copiam conflatum, hoc loco adjungere. Inscribitur liber hic Cornucopia, seu Latinæ linguæ Commentarii; idque jure optimo, in iis enim Perottus, ut scribit Ludovicus Odaxius Patavinus in Epistola Nuncupatoria ad Guidum Urbini Ducem, quamvis Valerium Martialem interpretandum desumpserit, universam Grammatices rationem varie, concinne, luculenterque complectitur; quod ipsum monuerat Pyrrhus Perotti nepos in Epistola ad Federicum Urbini Ducem post illam Odaxii in quibusdam Cornucopiæ Editionibus præmissa, librum hunc optimarum in omni genere rerum, ac reconditarum Thesaurum appellans, unde propterea Rhetores quoque haurire possent, quæ pertinent ad proprietatem, & elegantiam linguæ Latinæ.

Quid

Quid autem Brixianis debeat Perotti Cornucopia, declarant carmina quædam illius Operis fronti præfixa in Veneta Editione an. 1490. per Baptiſtam de Tortis. In iis tam Marcellus Philoxenus, quam L. Ponticus Tarviſanus, & Daniel Cajetanus, Antonii Moreti Brixiani in eo Opere primum expoliendo, dein evulgando diligentiam maxime celebrant; quemadmodum & M. Antonius Sabellicus data ad ipſum Moretum Epiſtola, quæ ad calcem ejuſdem Editionis affertur, ubi ſibi traditum tertia noctis hora, quum cœnare cœpiſſet, Cornucopiæ volumen, illud mox arripuiſſe, &, quantum celeri tranſcurſu licuit, obſervaſſe ſe ſcribens, *induſtriam tuam* (inquit) *& diligentiam jam antea Venetæ Academiæ, imo univerſæ Civitati facile perſpectam facile recognovi. Habebunt igitur tibi gratias quicumque poſthac in ipſam lectionem incident, quod eam per te tam emendatam habebunt, quam ille ipſe, qui ſcripſit, in publicum exire voluiſſet. Scriberem ad te plura, niſi domeſtici, qui jam dudum loti ſuſpirare non deſinunt, me brevitatis admonerent.*

Dicendum hic eſſet de fraude, qua Moretus noſter Venetæ illius Editionis auctor taxatur, ut qui ad ejuſdem calcem inſerens Commentariolum Nicolai Perotti in C. Plinii Secundi Hiſtoriarum Proœmium, Epiſtolam ipſius Perotti Franciſco Guarnerio in aliis Editionibus paſſim inſcriptam, ſibi in Veneta illa Editione inſcripſerit. Inſignis utique fraus: at quæ ad Moretum damnandum allegata reperio, eum potius abſolvunt; nam curata a Moreto Editio tam Cornucopiæ, quam Commentarioli, reliquas omnes uſque

modo compertas, ætate præcedit; fraudis autem genus illud, ut diserte affirmat, qui Moretum redarguit, posteriorum Editionum auctores quandoque admisisse comperiuntur, quum scilicet per illud nefas Editiones suas tanquam omnium principes venditare satagerent. Nos causam hanc adversus Moretum alibi discutiemus, agentes nimirum de Heliæ Capreoli Historia, eaque occasione de Epistola ejusdem Capreoli ad Franciscum Arigoneum, qua Vir Clarissimus demonstrat ex ipsius Perotti, quin Blondi Forolivienfis, & Hermolai Barbari, præter veteres plures, consensu cum ipso Plinio, Plinium patria fuisse Novocomensem.

Ambrosium Calepinum ex Perotti Cornucopia in suum Vocabularium multa derivasse, in dubium vocari non debet. Benacensis Editio ejus Vocabularii an. 1522. inter Scripta, quibus Calepinus profecit, Cornucopiam adnumerat. Ad eam Editionem quæ præfatur Alexander Paganinus, quum maxime faciant ad nostræ illius Typographiæ, quæ Aldinam æmulabatur, commendationem, hic recitabo, quo fiet, ut quemadmodum superior de re Grammatica tractatio, ita & præsens de re Oratoria ex Benacensium typorum mentione Colophonem accipiat.

Alexander Paganinus bonarum Artium studiosis S. P. D.

ORaverunt me superioribus diebus nonnulli, ut ea volumina, quæ humaniorum disciplinarum titulo comprehenduntur, cum suis Commentariis castigatis, curarem imprimenda, eam rem studiosis omnibus gratissimam fore pollicentes. Ego vero, quia amor meus in scientiarum cupidos semper exstitit ardentissimus, cum justis amicorum postulationibus gerere morem decreverim, statui omnibus ingenii mei,

mei, atque operum viribus niti, ne ignaviter dicar susceptam peregisse provinciam. Quod me assecuturum facile spero, si Aldum Manutium, admirabili virum sagacitate ad omnia, quæ huic officio pertinent, indaganda, & diligentia subsequar, & sedulitate imitabor. Is enim sua vigilantia utriusque linguæ tum dissipatos codices, tum depravatos in pristinam integritatem, candoremque restituit. Quare non immerito ab omnibus nostræ ætatis literarum studiosis, earundem illustrator, ne dicam parens, est appellandus. Inter cætera vero, quæ in doctrinæ cupidos Vir ingeniosissimus, ac reipublicæ literariæ amantissimus, contulit beneficia, hoc non ultimis adnumeraverim, quod plurimas dictiones, quæ a plerisque perperam proferebantur, ita accentibus, notisque insignivit, ut vel rudis quilibet, quomodo enuntiari debeant, facile possit cognoscere &c. Sunt permultæ aliæ dictiones, quæ hujusmodi notas admittant, quarum pene infinitus est numerus, quem qui scire velit, Lybici velit æquoris idem discere, quam multæ zephiro turbent arenæ. Hæc vero non probavimus modo singula, verum etiam vigilanter statuimus observare. Quocirca nullis parcere impensis decrevimus, ut Aldi, quoad ejus fieri possit, insistamus vestigiis. Ab hoc autem primo Auctore sum auspicatus, quia omnium corruptissimum esse conspexeram. Misertum sane fuit, Opus novitiis adeo necessarium, tam multis ubique erroribus conspersum circumferri. Quem si vobis non displicuisse comperero, commodis omnibus vestris, ac desideriis pro virili parte non defuturus, accingar ad reliquos, summum præmium meis laboribus repensum judicaturus, si meam vobis operam profuisse cognovero. Valete.

Dum industriam suam a Vocabulario Calepini se auspicari scribit Alexander Paganinus an. 1522. Grammaticam Manutii triennio ante a se editam, fortasse tanquam exiguæ molis libellum, minime ob oculos habuit.

POE-

REI Poeticæ tractationem nobis aggredientibus piget obvios illico a quibusdam obtrudi tam Lilium Gregorium Gyraldum in Dialogo 2. de Poet. nost. temp. ita scribentem: *Brixia multos habet eruditos, sed non & Poetas, ut ejus filia Verona .... Versificatores etiam potius, quam Poetas fovet ipsa Brixia;* nec non M. Antonium Muretum, sat celebre dicterium, nigro quovis theta ignominiosius, Brixiani Vatis volumini præfigentem. Haud propterea diffido, alios de Brixianis Poetis æquius judicaturos, postquam compererint eos, qua tempestate floruerunt, ea ipsa a doctis Viris laudes, ac plausus retulisse. In hoc autem argumento versantes, industria nostra illud absque dubio consequemur, ut si cui non ab omni labe Brixianorum Poetarum existimatio satis vindicata videatur, nemo tamen sit, qui ex iis, quæ a nobis afferentur, literariam eorum temporum Historiam, quæ ad nostrum institutum magnopere pertinet, haud parum illustrari diffiteatur.

I. Vatum nostrorum agmen ducat Joan. Franciscus Quintianus Stoa, quippe qui laurea Corona ornatus incedit, canensque Saphicum illud metrum, quod ex tempore, dum eam acciperet, se dixisse perhibet ipsemet in parvo libello, quem Artem brevem inscripsit, hos scilicet versus:

Rideant Nymphæ, cantus, Venusque,
Flammiger vultus hilaret Cupido:
Nostra Rex Gallus Ludovicus ornat
Tempora lauro.

qui-

quique præterea manibus præfert, ostentatque Regium Diploma, quod hujusmodi est:

Ludovicus Dei Gratia Francorum Rex, & Mediolani Dux, &c.

AD perpetuam rei memoriam. Quoniam sicut ex anima, & corpore constamus, sic duplex quærendæ gloriæ via sit patens, & aperta mortalibus, quarum altera mentis, corporis altera viribus præcipue peragenda est: utriusque rei Omnipotens in Regno nostro, & universali Dominio gratiam constituit ab æterno, ex quo quidem innumerabiles tam ingenii dotibus, quam bellicis artibus memorandos hoc idem Regnum nostrum, totumque Dominium progenuit, alibi genitos erudivit, & illustravit. Inter multa nimirum, quæ animi viribus geruntur, & impræsentiarum corporis actibus tentamus, florentissimum, atque omni laude dignissimum in Dominio nostro Historiarum, & maxime Poetarum studium efflorescit: quorum industria, & labor tam sibi ipsis, quam aliis præclaris Viris, sublimibusque, & memoria dignis operibus, carminibus suis tribuunt immortalitatem. Et sane sicut Poetarum, Historicorumve copia multis inclytam, & diuturnam, perpetuamque præbet memoriam: sic eorum defectu, labentibus annis, multis æternitate nominis non indignis fama oblivione involuta demitur, ac eripitur. Hinc est quod propter gloriam, quam (ut diximus) sibi, & aliis olim quærebant. pro præmio quodam, & studiorum proprio ornamento laurea Corona quondam donari cœpere. Tanti enim honoris illos Urbs olim censuit, ut unum, atque idem Lauridecus indicaret Cæsaribus: atque Poetis, & quidem Cæsares, Ducesque victores post bellorum discrimina, Poetas pariter post studiorum labores lauro insignibat. Ideo circumspicientes inter subditos nostros quam plures, & dignos exstare Poetas, inter quos non solum fama, & nomine accepimus Joannem Franciscum Quintianum Stoam egregium Poetam excellere; verum etiam approbatione, relatione, certificatione Reverendi eruditissimique, ac bene dilecti nostri D. Jacobi Euraldi Episcopi; prætereaque rerum experientia ob plurima poemata mul-

multivago ſtilo compoſita, quæ jam ſub omnium litteratorum judicio edidiſſe, videre eſt, & maxime per noviſſimum heroicum Opus de Bello Veneto per nos Deo favente confecto; aliaque innumerabilia ejus poemata certo demonſtrant. Quum igitur ſemper litterarum cultores dilexerimus, virtuteſque animum exhilarent noſtrum, animadvertentes inſuper divinam litterarum eminentiam laurea Corona, omniumque laude digniſſimam, ac fidem erga nos, atque devotionem, necnon & benemerita prædicti Quintiani, & cum a nobis per eundem, alioſque noſtri benedilectos reverenter petitum fuerit, Quintianum noſtrum laurea coronari, verumque Poetam conſtitui; Nos igitur hujuſmodi honeſtæ petitioni annuere volentes, Coronam lauream manibus noſtris ejus capiti appoſuimus, præſentibuſque etiam imprimi juſſimus: Dantes eidem tam in dicta Arte poetica, atque hiſtoriis, & in omnibus ad eaſdem ſpectantibus auctoritatem componendi, legendi, diſputandi, auſpicandi, & interpretandi veterum, & Neotericorum volumina, ut libet, atque ſuos libros omnibus ſæculis, auxiliante Deo, manſuros, ac poemata componendi, liberam tenore præſentium poteſtatem; necnon ubi, & quotiens ſibi placuerit, poſſit hujuſcemodi, atque alios actus poeticos quoſcumque laureatus ſeu myrto, vel hedera, ſi id genus elegerit coronatus, & in actu, atque habitu quolibet poetico privatim, & publice ſolemniter exercere. Ad hæc ſcripta per eum hactenus, velut per Virum in talibus expertum, ac verum Poetam, illis in ſcriptis approbamus. Reliqua vero, quæ ſcripturus erit impoſterum, atque etiam ab eodem jam promulgata, & in lucem edita fuerunt, ſimili modo approbanda cenſemus, decernentes iiſdem privilegiis, honoribus, immunitatibus, & inſignibus perfrui debere, & iis omnibus, quibus ubique terrarum uti poſſunt, aut poſſe ſoliti ſunt liberalium, & honeſtarum artium profeſſores, eoque magis, quia eminentiæ ſuæ raritas uberioribus eum favoribus, & ampliori benevolentia dignum facit. Inſuper eundem Quintianum Stoam propter ingenii ſui dotes, ac propter indubitatam devotionem, qua Nos, Statumque noſtrum afficit, ut communis omnium fama, & actus, ejuſque verba teſtantur, publicis acclamationibus collaudari omni-

omnibus etiam privilegiis, quibus Poetæ laureati per antea usi sunt, & fuere, uti, & gaudere jussimus; mandantes omnibus Judicibus, & Justiciariis tam Regni nostri, & Ducatus Mediolani, cæterarumque Terrarum, & Dominiorum nostrorum citra montes, quam ultra, quatenus præfatum Quintianum præfatis insiguiis, lauro, & privilegiis uti, & gaudere faciant, & permittant. Datum in Castro nostro Mediolanensi, die decima quarta mensis Julii, Anno Domini millesimo quingentesimo nono, & Regni nostri duodecimo.

Asperi prorsus, & hispidi stili amatorem fuisse Quintianum nostrum, sectatoremque in eo Jo. Baptistæ Pii, & Philippi Beroaldi, quorum vitia, ut ait Jul. Cæsar Scaliger, ingenii sui magnitudine superavit, diximus suis locis. Ex eodem Scaligero modo addimus, asperitatem illam in prosa oratione pedes castigasse: *Itaque* (ait ipse Poetic. l. 6.) *in Poemate videtur cura, ac judicium, quod est in soluta dictione exultantia quædam spiritus: sic enim de illo libet loqui*.

Quamplures, eosque admodum liberales laudatores ea tempestate nactus est Quintianus; at nemo liberalior, & effusior Joanne Lugduneo Acrolucio, qui volumini Operum ipsius Quintiani a se recognito, & magnificis prorsus typis Lutetiæ Parisiorum an. 1514. impresso, cujus exemplar in charta pergamena ad manus habeo, hoc Epigramma præfixit:

Joannis Lugdunei Acrolucii in Quintianicum Pantheon,
Carmen.

Multiplices animæ vigeant quum corpore in uno,
Res nova, nec primis cognita temporibus.
Hic Christum generans est alter Horatius; illum
Dum perimit, tragico est non minor Euripide.
Dumque reviventem canit, est Maro; Papiniusque,
Dum Christum æthereos scribit adisse lares.

Induit Archilochum lacrymoso fretus jambo,
Dum canit horrifici tempora judicii.
Ergo agite, o Juvenes, legite inclyta carmina; sunt hic
Quinque Poetarum plectra, querela, tubæ.

Quintianus autem ipse, licet, ut alibi vidimus, haud parcus sui laudator, Christianis Poematibus, quæ Editio illa complectitur, prologum apposuit valde distantem a projecta ostentatione. Priores versus hi sunt:

Lector, Apollineas solitus tractare papyros,
Ausoniumque audire Sophos, rectoque Maronem
Judicio in trutina suspendere, & alta cothurno
Ducta Sophocleo perpendere carmina, & omnem
Auctorum facili ingenio pernoscere mentem,
Pone supercilium, & tetrici mucronis acumen,
Si præsens spectabis Opus, mea musa cadentem
Sub tenui infirmam ostendit testudine frontem.
Turpis in aspectu est, mox consternata recessum
Continet ignavum, miseræ sibi conscia palmæ:
Tristius unde meum studium est, quum ignara per aures
Discupiat volitare hominum, supraque profundum
Tollere se titubans audacibus æthera pennis.

Complectitur volumen illud Theoandrogenesin, Theoandrothanaton, Theoanastasin, Theoanabasin, Theocrisin. Joannes Oporinus Basileensis, de cujus eruditione dictum est supra, inter Poemata sacra præstantium Poetarum an. 1542. a se edita, locum merito se assignare posse censuit Quintiani de Passione Domini Tragœdiæ. Eam Tragœdiam minime contemnendam esse scribit laudato loco Jul. Cæsar Scaliger: *Ut est argumentum* (inquit) *maxime difficile, quod venusta componas oratione, ita sunt optimi versus: quasi in materia volenti quæsita, non oblata detrectanti.*

In

In Ovidianis Quintiani Periochis, ſcilicet in Diſtichis ad fabulas Ovidii Naſonis a Quintiano compoſitis, nil aliud deeſſe præter judicium, ibidem affirmatur a Scaligero. Ea Diſticha impreſſa Papiæ an. 1506. Joanni Franciſco Bruno Nolano Epiſcopo Quintianus nuncupavit. Eadem ſe languenti, & triviali ſtylo ſcripſiſſe, fatetur ipſe in Epiſtola ad Bernardinum Blancum Coniolum Brixianum, quod tyrunculus ea ſcripſerit unius menſis ſpatio. Blancus contra reſcribit, magnam ſe in Opuſculo illo admirari ubertatem, arguriam, concinnitatem. Affertur in Papienſi Editione utraque ea Epiſtola poſt Diſticha, & alia inſuper Joannis Archinti Mediolanenſis ad eundem Brunum Nolanum Antiſtitem, qua ei dicatum a Quintiano fulgentiſſimum illud Diſtichorum Enchiridion gratulatur.

Poematum Quintiani exactum catalogum texere, nequaquam operæ pretium duco, multoque minus Præfationes iis appoſitas recitare, ne ſalebroſam ejus orationem nimis quam indignantes Lectores, erga ipſos quoque verſus, quos optimos Scaliger prædicavit, male animentur. Joannes Planerius in Epiſtola ad Bartholomæum Theanium & de iis ſalebris, ut alibi etiam, conqueritur, & libros, qui Quintiano ſuperſtite lucem non viderant, petit a Theanio ipſo recognoſci, & emendari: *Suſcipe* (inquit) *mi Theani, has Quintiani noſtri vigilias, & labores; & ſi quid corrigendum erit, tuo arbitratu corrige, emenda: nam hoc officii, & laboris, & Quintiani manes, & municipes omnes tui a te expoſcunt, & efflagitant. Ego, quod ad me attinet, dabo operam, ut omnia ejus volumina Brixiæ tuo*

favore, & auxilio, vel Venetiis fratris mei, & amicorum suffragiis imprimantur, & edantur. Aliquot Quintiani volumina, quæ Planerius repererat in quodam scrinio, nondum edita, sed tineis corrosa, cujuscemodi erant & alia ab ipso ad Theanium antea transmissa, in eadem Epistola ita recensentur: *Mirandorum volumen maximum, Opus varium, & eruditum; Panegyricus in laudem Francisci Galliarum Regis, heroicis carminibus conscriptus; Quintus Curtius, imperfectus antea, nunc per Quintianum restitutus, & absolutus; Solinus, olim liber parvus, nunc per eundem magnus, longisque Commentariis ab ipso interpretatus; Linologiæ liber unus, in libros sex distinctus.* Meminit ibidem Planerius & aliorum librorum, in quibus Quintiani ingenium, & eruditionem miram cognovisse se scribit: *Nam* (inquit) *in Monosyllabis Ausonium superavit; in Epographiis vero Grammaticos omnes longo intervallo post se reliquit; in Encomio Urbis Venetiarum tam poetice, & luculenter evagatur, tam graphice ejus Urbis situm describit, ut nihil amplius in eo libro desiderari possit.* Quæ de Quinto Curtio per Quintianum restituto, & absoluto prodit Planerius, testimonium exhibent de eo Quintiani Opere, duobus aliis ab Joanne Freinshemio, vulgati Supplementi auctore, allatis multo luculentius, atque ita indubitatum, ut ea res non amplius a doctis Viris in controversiam vocari possit. Encomium Urbis Venetiarum sua cura Venetiis editum Planerius Alphonso Martinengo Comiti Villæ Claræ dicavit, affirmans in Epistola ad ipsum, Venetæ Civitatis Poetas, & Oratores mirum in modum ejus libri lectione delectatos fuisse,

fuisse, quum alii copiam dicendi, & venustatem, alii artificium, & eruditionem mirarentur. Quintiani Opera quædam memorat Planerius in Epistola ad Vincentium Patinam, & alibi.

Ad calcem voluminis impressi Parisiis, de quo supra, affertur Quintiani in Deiparam Panegyricus, cui *Parthenoclea*, scilicet de Virginis gloria, titulum fecit, eumque Annæ primum Galliarum Reginæ, deinde ea mortua, Jacobo Evraldo Eduensium Antistiti dicavit. Præfatio Orationi illi adjuncta, portentosissimum obscuritatis opus, Lector minime succenseat, si hic ob insolentiam rei, cui typorum Parisiensium amplitudo pretium conciliat, locum inveniet.

Jo. Francisci Quintiani Stoæ in suam Parthenocleam Orphnilogia.

TU quicunque es vel cadmæi inventi bullatus hermes, vel pythagoreo silentio adstrictus miles, seu civis milesii picatus æmulus, seu artis oleniæ daphneus magnes? qui limatis cerebrigenæ consecratis artubus ob sititum horoscopum ægyptiam arborem repræsentasti, exin animato gallicanæ pœnæ vexillo cœlestis jani a pejurio conditionem induisti, mox & fidei sacrarium evicta omnium victrice aperuisti, nec non duplici testudine conclusum membrum aquilino ascensu defatigasti. Exinde falso humore niloticam justitiæ notam extremæ artuationis molortho perfudisti, tuis tibicinibus id reddito, quod quum ex argonautis fiunt argonautæ pisculus remora casis præstat ligneis. Te etenim sigalionem indice simulans, & misericordiæ incurvato solio deprecor, uti eo coluro Parthenopeæ laudes in tuo tibi primogenito vitali membro conditas intuearis, quo & præcedentia conspexeris: non hic amplius musæa Lachesis se se exeret, nec phœbeæ me comprimient catharactæ; sed soluto & Parnasii vinculis exempto rem agam aulace. Non aberunt dictiones crassis mydis psyches famulæ verba diobolari-

laribus tipulis hannonis punici, sententiæ barbaricis marsii hieroglyphici apices, rerum nomina sciopodibus arietina oracula, ac demum observationes narthecophoris angeronæ; sed Ruffis Helenæ, Rhemniis prothymiæ, Serviis martis vincula, porphyrionibus eunuchus terentiana. Accede, Lector, æolii simplicis lenitudinem complexus, lydio quærulo consternatus, dorio bellicoso incitatus, phrygio religioso detentus, asio vario correptus floream hanc radicitus exprimas rosidemiam; nec mireris me satius Milonis voluisse esse hospitem, quam tyronis patronum, nam & pastophori sacerdotis multis placuit mysterium. Ingredere igitur, & cana mente perlege, quæ si penitus callum non habebunt: tamen inter attagenas phrygias, samiosque pavones, & censores adnumerabunt. Sed jam omissis nebulosis clariora aggrediamur convivia.

Parisienses typos non tantum Quintiani in Mariam Virginem Panegyricum, ejusque Christiana Dramata superius laudata, sed & plura alia ejusdem Opera evulgasse reperio, inter quæ ad manus habeo Poema de laudibus Parisiorum Urbis, cui titulus *Cleopolis*, nec non aliud de Orpheo. Utrumque recensuit, edidit que an. 1514. Joannes Salmonius Maternus, præmissaque ad Hieronymum Marlium Patririum Parisiensem Epistola Quintianum his verbis extollit: *O felix nobis, & vere beatum Vatis exilium! si modo exilium dicendum sit, quod bellico tumultu pressus, & militari petulantia, Gallias nostras una cum discipulis, & amicis, quo liberius omnem musis operam impenderet, & tranquillo literarum otio frueretur, secesserit*. Quintiani in Gallias secessum Tullii exilio in Græciam comparat Salmonius, qui scilicet *factionibus* (inquit) *civium tumultuosis pulsus, Philosophiam Græcorum Romano vestiens amiculo, tantopere latinitatem ditavit, adauxitque, ut ipsius exilium*

lium non injuria aureum, ac gemmeum dici mereatur. Tandem Quintiani Cleopolim perenniorem affirmans ipsis Parisinæ Urbis magnificentiis, quæ scilicet in fortunæ manu sunt sitæ, de eo Poemate hoc Distichum apponit:

Vivet, & æterni merito referentur honores,
Dum bifida lenis Sequana curret aqua.

Gallos Stoæ nostri visendi causa Brixiam, & Quintianum accessisse, superius diximus teste Planerio in Epistolis. At neque apud Planerium, neque apud veterem alium Scriptorem reperio testatum, fuisse Stoam Parisiensis Universitatis Rectorem, ac Francisci I. Præceptorem, quare hujus rei fides tota penes ejus conterraneos.

II. Faustus Sabæus, de quo modo dicere aggredior, Clarii, Brixianorum municipio, natus, jactat augustos & ipse, quemadmodum Quintianus Stoa, in Galliis Mecœnates, Reges nimirum Franciscum, & Henricum hujus filium, quibus & carminum suorum libros, & Arnobii adversus gentes Disputationes a se primum editas nuncupavit, & præterea jactat nil minus, quam septem Romanos Pontifices, penes quos Vaticanæ Bibliothecæ Custodis officio functus est, quique pro ea amplificanda, codicibus scilicet comparandis, impositam sibi ad extremas usque Septemtrionis plagas legationem obivit. Hæc Lector dum accipis, ægre tibi persuadebis, Faustum nostrum, tot patrociniis, tot laboribus insignem, nil frequentius cecinisse, quam inopiam suam, atque esuritionem, hanc qu^d eum adegisse, ut poetica prorsus libertate vel ipsos Mecœnates suos facetis quidem, sed acerbis querimoniis obtunderet.

Fau-

Fausti Sabæi Epigrammatum libros quinque ediderunt Romæ an. 1556. Valerius, & Aloysius Dorici fratres Brixienses. Liber primus de Diis hanc præfert nuncupationem.

Ad Henricum Regem Galliæ.

Princeps optime temporum tuorum,
Immo ut verius, altiusque dicam,
Præstantissime Dux, & Imperator,
Nostri & gloria, & orbis universi:
Quem fortuna soror, parensque virtus
Usque ad sydera devebunt merentem.
Hos nostros Proceres, Deos, Deasque,
Quos jam concinimus, tibi & dicamus,
Henrice, accipias manu benigna.
Istos & lege, fronte sed serena.
Admirabere, forsitanque dices,
Cur tot Numina, nomina atque Regum
Excellentia, Principum, & Sophorum
Nostro nomine publicas sub ipso?
Quod sis ille vocatus Orbe ab omni,
Divum Numina cui favent, parantque
Claves ex Oriente, purpuramque,
Ut sis unicus Orbis Imperator.

Eidem Henrico Regi reliquos etiam Epigrammatum libros Sabæus dicatos voluit, causamque hujusce facti reddit in secundo Epigrammate libri secundi.

Ad eundem.

Dividere hæc poteram nostri monimenta laboris,
Et dare diversis munera Principibus.
Qui mihi pro merito potuissent tradere honores,
Aut aurum, aut vestes, vel pretiosa magis.
Sed qui usque ad cineres ulli se sacrat, ob illum
Maxima lucra putat, grandia damna pati.

Liber tertius inscribitur de Amicis. Quartus de Amori-

moribus, cui hoc præfigit Sabæus Epigramma.

Ad Henricum Regem Galliæ.

Pone sacros paulum cultus, rigidumque Catonem,
Præsidium, o Phœbi, Pieridumque decus:
Ecce tibi occurrunt, tenerique jocantur Amores,
Nuda Cytheriacis mater & orta vadis.
Ad sua, Rex Regum, te invitant orgya læti,
Jamdudum quæ non displicuere tibi.
Solve graves curas, dulces succendimus ignes
Hos, quibus arserunt secla hominum, atque Deum.
Et Mars depositis felicior extitit armis,
Nudus & in vinclis invidiosus erat.

Quintus Miscellanea complectitur, clauditurque Epigrammate ad pium Lectorem, quem sibi propitium Sabæus exorat, namque, ait ipse,

Errare est hominis, verum indulgere Deorum,
Solus enim mendis, qui tacet, ille caret.

In singulis iis libris Sabæus Henricum, & Franciscum frequenter decantat, seque iis commendat. Quid ab utroque promeritus fuerit, satis aperte hendecasyllabis hisce declarat pag. 533.

Ad Henricum Regem Galliæ.

Commendo tibi Rex meos labores,
Quos pro patre tuo libens subivi,
Et libentius obtuli, & sacravi.
Dices, qui fuerint tui labores?
Et quid nam dederim tuo parenti?
Regi magnanimo, atque glorioso,
Regi munifico, atque liberali,
Regi denique liberalitatis,
Qui donare solebat oppida, urbes
Exposcentibus, indigentibusque.
Miror, quod tibi denegarit unquam
Quicquam promerito, atque postulanti.

Certe nil dedit: ego dedi, & dicavi,
Illum unum Arnobium, & duos libellos,
Et me tergeminum suum Poetam,
Suum mancipium, suum hortulanum.
Sacra ob lilia, quæ rigo, excoloque,
Quis nam alter potuit dedisse majus?
Quisve alter potuit minus referre?

Inter Epigrammata, quæ Francisco Regi inscribit, valde argutum, quod legitur pag. 474. de imagine ipsius Regis.

De Imagine Francisci Regis Galliæ.
Quam spectatores ignari cernitis, icon
Spiritu, & artifici nobilitata manu,
Illius est, qui cuncta suo moderamine regna
Allicit, & gentes ingenio, atque manu.
Quod taceat, non est mirum, indignatur imago,
Et pictam largat non habuisse manus.

Alio Epigrammate pag. 465. invectus in illos, qui Franciscum ipsum fidei non servatæ accusabant, post Romam ab excidio, & flammis ereptam, supremumque Sacerdotem, & alios verendos Patres carcere liberatos, eidem hanc clausulam apponit:

Si turpe est istud, sanctum est, ferroque, fameque
Excruciasse homines, & violasse Deos.

At Epigrammata ad Romanos Pontifices ea sunt, quibus ita frequenter de sua egestate conqueritur Sabæus, ut ad illos scribens, chorda eadem semper oberrare videatur. Aliqua ex illis hic exscribam, postquam Lectorem monuero, Sabæum patriam suam notam facere pluribus locis, inter quæ in Epigrammate ad Brennum pag. 372 quod ita incipit:

Brenne resurgentis patriæ pars inclyta nostræ,
A quo magnificum Brixia nomen habet.

Quin

Quin in Epigrammate p. 404. quod incipit, *Quid reddam, o Clarium?* fidem facit, ſe Brixiano illi inſigni, & vere claro municipio natales, ſtudia, & mores debere.

Primus ex ſeptem illis Romanis Pontificibus, quibus in Vaticanæ Bibliothecæ cuſtodia ſervitium impendiſſe diximus Sabæum, Leo X. a quo præterea ad redimendos e tenebris libros, Muſaſque in Latium reducendas miſſum ſe fuiſſe ad Reges Aquilonis non uno in loco teſtatur, quemque immatura morte ſibi raptum conqueritur. Tria ad eum Pontificem Epigrammata exſtant pag. 402.

Ad Leonem X. Pont. Max.

Langueo, & eſurio, ſpes in te eſt tota ſalutis,
Quum mihi ſis Paſtor, maximus & Medicus.
Paſcere oportet oves, & ab illis pellere morbos,
Et facies Medico, & digna Leone Leo.

Ad eundem.

Præmia pro meritis, & munera, maxime Princeps,
Quum tribuas, caſus quid meruere mei?
Ipſe tuli pro te diſcrimina, damna, labores,
Et varios caſus barbarie in media.
Carcere ut eriperem, & vinclis, & funere libros,
Qui te conſpicerent, & patriam reduces.
Eripui; ante pedes acclamavere jacentes,
Vive, Leo, cujus vivimus auſpiciis.
Ergo mihi quid erit? pro te nam cuncta reliqui,
Memet, cognatos, & ſtudia, & patriam.
Das cuncta, & cunctis, uni mihi dextera avara eſt,
Me miſerum, plus eſt aere, & ore juvas.
Ipſe ego, promerui, ſpero, peto; quattuor iſta
Alcidæ clavam detraherent manibus.
Magna dedi minimus, majus, Leo maxime, reddas,
Vel quia das cunctis, vel quia promerui.

Ad eundem.

Quum dedisset Julium Oratorem de Cosmographia.

Tot tibi quum dederim nostri monimenta laboris,
Largus adhuc nequeo parcere muneribus.
Multa dedi, nunc plura fero tibi, scilicet orbis
Oppida cum populis, æquora cum fluviis.

Cosmographiam Julii Oratoris eam ipsam esse, quæ sub nomine Æthici Istri, & Antonini Augusti sæpius edita fuit, quæque in quibusdam codicibus Antonio Augustulo, vel Augustali tributa reperitur, in aliis vero Julio Honorio Oratori, sub cujus nomine liber hujuscemodi a Cassiodoro lib. de Divin. Lection. cap. 25. laudatur, res est apud Eruditos satis comperta.

Ad Adrianum Pontificem, qui Leonem X. excepit, unicum Sabæi tetrastichon mihi occurrit scilicet p. 741. cujus argumentum Vina Cretica ad ipsum Adrianum missa. Ab Adriano vexatum Sabæum, & in carcerem etiam detrusum, quo fundamento, seu quo teste affirmetur, prorsus ignoro. Equidem Sabæum, qui adeo liberas, & crebras de sua inopia, & sorte mala querimonias effundit, si infortunium hoc præterea passus fuisset, vix credi posset, nec illud deflendi, nec Adriani memoriam vellicandi, locum ullum nancisci valuisse.

Successit Adriano Clemens VII. eique se, suamque sortem Sabæus commendavit his hendecasyllabis p. 430.

Ad Clementem VII. Pont. Max.

Commendo tibi me, meamque sortem,
Et dispendia, quæ tuli, & labores,
Romanæ ob studium eruditionis,
Jussu Principis inclyti Leonis,
Largi, magnanimi, undecunque docti,
Per tot oppida, regna, nationes,

Mul-

Multo tempore, sumptibus meisque.
Incassum hactenus, hactenus tot orbis
Disiunctissima regna, barbarosque
Mores, & populos truces, ferosque
Lustrarim, peragraverim, sine ullo
Unquam munere, & absque praemio ullo,
Ecquis crederet, & quis hoc putaret?
Et tamen vacua manu recessi
Post longas ego postulationes,
Post longam miser esuritionem,
Quamvis vincere liberalitatem
Dando sit solitus Leo, o Leo mi,
Immaturior aestimatione,
Hinc te proripis orbe derelicto,
Ut longis lacrymis meos ocellos
Damnares simul, & simul necares;
O mors invida, pessimae & sorores!
Ter mors pessima, & invidae sorores!
Hoc me perdidit, abstulit, peremit.

Bibliothecæ Vaticanæ tristissimas voces ad Clementem VII. post Urbis direptionem effert his Elegis pag. 846.

Quæ verba posset dicere Bibliotheca Vaticana ad Clementem VII.
Pont. Max. post direptam urbem.

Ne timeas, quamvis veniam vultu ipsa timenda,
Pauperie & gravior, turpior atque fame.
Thesiphone horridior, Tityo mutilatior, alga
Vilior, atque olido sulphure pallidior.
Quid monstrum miraris? adhuc miraris, & usque,
Non ego sum aspectu digna, sed auxilio.
Ne me forte putes Stygiis venisse tenebris,
Aut a Cimeriis, Antipodumque solo.
Non externa ego sum, nec barbara, dicere nomen
Erubeo, & quo plus me petis, erubeo.
Sed postquam ipsa meo infandissima crimine non sum,
Illa ego Pontificum Bibliotheca vocor.

Non

Non dicam illa tua, hoc ne te te exulceret, hoc ne
Ora verecundis sint tua tincta rosis.
Dicere non possum, quod sim tua, visere quam non
Hactenus ipse velis, Septime, nec pateris.
Hinc gemo, & illacrymor, quod sim tibi vilior alga,
Sordidior cœno, Thesiphone horridior.
Hac ratione tuum petii ipsa coacta tribunal,
Quamvis erubeam tam misera, & lacera.
Ne me ne extrudas, oculos ne averte, nec aures,
Se præstare pium Principis officium est.
Ad te Pastorem tanti gregis illa recurro
Una ovis, ad te illum Pontificem, & Medicum.
Quæ distenta habui spumanti jam ubera lacte,
Nec deerat cunctis lac mihi temporibus.
Quo innumeros pavi illa agnos, multumque premebant
Caseon inde alii, post alii, atque alii.
Pastores, servique etiam, tunc una vocabar,
Cedere cui possent & Latiæ, & Danaæ.
Atque aliæ pecudes, nec non & ovilia cuncta,
Et per me est celebris Tityrus, & Lycidas.
Per me formosæ Galatea, Amaryllis habentur,
Pastoresque alii, Nymphæ aliæ, atque aliæ.
His ego præbebam milesia vellera, lunam
Quis potuit captam pellicere Endymion?
Nunc misera, infelix, nec lac, nec lana, nec agni
Sunt mihi; vix Gallus hic strepit, aut Corydon.
Ubera nunc palmis frustra exsiccata premuntur,
Me nudam nuda hæc vix tegit ossa cutis.
Ossibus ossa hærent vix, vulnera, & ulcera cribrum
Me fecere; mihi quod superest miseræ,
Corrosit scabies, formicarum ut magis antrum
Heu videar, me me ut noscere vix valeam.
Semianimis, moribunda, pudens te postulo, Clemens,
Te precor, o Pastor, te medicumque peto.
Pastor ovem miseratus, opem, mitissime Clemens,
Porge machaoniam (concido) porge manum.
Depereo, succurre, potes, debesque, quid inde
Si affectam, Clemens, me mihi restituis?

Pa-

Pastores tibi constituent solemnibus aris
Sacra, tuamque manum, & nomen ad astra ferent.
Gloria major erit, quam si deviceris Indos,
Hi sunt, qui laudem dantque, adimuntque viris.
Quod si chara tibi curæ est Florentia, sique
Est extructa tua Bibliotheca manu.
Ne tibi sordescat mundi Regina, Tonantis
Æmula, quæ implevit æthera Cæsaribus.
Et quæ Pontifices tot misit ad astra beatos
Roma, hominum, ac Superum, Pontificumque thronus.
Plura ego dixissem, cor & vox desit, imago hæc
Tam miseranda tibi, quæ taceo, referat.

A Paulo III. Clementis successore sua sibi adaugeri stipendia magnopere cupiens Sabæus, Epigramma habet ad Echo pag. 543. in quo dua hæc Disticha habentur inter alia:

Nostra ne adaugeri exposcam stipendia Paulum?
Paulum. Num lætus, dic, dabit illa? Dabit.
Ergo ego, tuque audax Dominum Dea adibimus? Imus.
Di faxint, compos sim, præcor, æris. Eris.

Paulum laudat, quod Censores in Urbem evocaverit ad gregis vitia emendanda p.748. & p.844. confert Paulum Pontificem cum Paulo Apostolo hoc Epigrammate:

Ad Paulum III. Pont. Max.

Dicta mihi numeris ad te Conversio Pauli,
Paule, orbis columen, prodigiosa venit.
Convenit ista dies tibi jam celebrata quotannis,
Ast athleta magis, rhetor & alta tonans.
Nomine namque estis, patria, virtute, labore,
Officio, & gemini relligione pares.
Differtis, quod Paulus inops, tu dives abundans,
Ut pascas pastor jure teneris oves.
Dissolvi optabat Paulus, tu vivere, quod sis,
Utilis ad pacem Regibus, & populis.

Quam-

Quinque Epigrammata in Pauli Urnam titulo diu destitutam, quanti Sabæus faceret egregias hujus Pontificis, quem aliquando tamen sugillavit, virtutes, ostendunt, nam ea omnia in eundem fere sensum recidunt, qui hujusmodi est in secundo Epigrammate pag. 573.

Ad Hospitem, quum diu fuisset urna sine titulo.

Quod rudis, & muta est urna hæc, miraberis, hospes,
Multorum lacrymis quam maduisse vides.
Non opus huic cultu est, picto nec nomine, nam pax
Italiæ, & virtus ornat, & hanc loquitur.

Postremum ex illis quinque ita se habet pag. 574.

Ad eundem.

Si nescis tumulus quid contegat iste, viator,
Luctus hic & tota dicat in Urbe dolor.
Si nequeunt luctu luctus, dolor atque dolore
Præ nimio in casu labra aperire truci,
Saltem pax Latii referat, vulgentque sepultum
Instauratæ Urbis mœnia, templa, viæ.

Delato ad Julium III. post Pauli mortem Pontificatu, ad eundem familiarem sibi næniam iteratis vicibus detulit Sabæus, preces nimirum, & querimonias, quas tamen gratiarum actionibus aliquando alternavit. Subsequens Epigramma legitur pag. 513.

Ad Julium III. Pont. Max.

In te speravi, fac ne confundar in ævum,
Juli, & egestatis pondere me exonera.
Porge aurem, accelera, meque eripe ab hoste sequaci,
Libera ab ærumnis, retibus, insidiis.
Esto & apud te met Dominum mihi, maxime Juli,
Confugiique domus, præsidiumque meum.
Tuque meæ vires, portus, spes una, salusque,
Dulce tuum ob nomen, numen & esto meum.
Inque tuas commendo manus, Juli optime princeps,
Spiritum, & hos canos, plectra, lyram, calamum.

Ad

Ad eundem. pag. 515.

Sub tot Pontificum ſenui, nam quinque fuerunt
Servitio, irrepſit nix capiti ecce meo.
Semper inops, & nunc miſero mendicior Iro,
Inque dies pejor ſit mea conditio.
Sperabam ſub, te Juli, diteſcere, honorem
Sortiri, & canis excutere ipſe nivem
Pro ſpe deſpero, pro & honore inhonorus, & æger
Vivo ego, ſi vita eſt frigore membra mori.
Nam mihi ligna negas inopique, ſenique, tuoque
Non dicam vati, ſed mage vaticulo.
Ante focum ſtudeo, comedo, bibo, carmina pango,
Lucem, animamque negas, ſi mihi ligna neges.

Ad eundem. pag. 516.

Donaſti, unde meam poſſum traducere vitam,
Laſſula, & ægra, & inops, quæ reparanda fuit.
Et quod debebant alii longo ordine nobis
Pontifices, ſolvis, maxime Pontificum.
Quid tibi retribuam, Juli, niſi carmina, & odas,
Hæc ſunt principibus gloria, ſplendor, honos.
Aurea dona duces dent, Reges gemmea, utrique
Nec majora iſtis, nec meliora dabunt.

Ad eundem. pag. 780.

Ut te conſpicerem tuas petivi
Valvas, optime Juli, pulſo, & inſto
Admitti, ut venerer, tuoſque adorem
Vultus, oſculer & pedes beatos.
Cuſtodes aditum negant, repellunt,
Quod non ſit mihi abolla nuptialis.
Dico ſum Domini e domo, & Poeta
Notus Pontifici, negant, repellunt.
Si noſtro e numero fores, loquuntur,
Eſſes veſte nitente purpuriſmo,
Eſſes ſericea toga togatus,
Et non ſimplici veſte militari,
In vili ſagulo, velut viator.

Tunc respondeo, Julius negavit
Vestem sericeam, atque purpurismum,
Quamvis sim suus, & suus Poeta.
Tunc illi, merito tibi negavit,
Quum tu sis rudis, & malus Poeta;
Noster ecce Triphon, nitet, renidet
Olosericas, & beatus ostro,
Quod Rhetor bonus, & bonus Poeta est.
Tunc ego tacitus pudore tinctus,
Confususque recedo, murmuroque
In tuas (fateor) manus avaras
Mecum, verum aliis usque liberales.
Qui, quod sim lacer, & brevis lacerna,
Non sum de numero beatiore,
Hinc dicor rudis, & malus Poeta.

Marcellum II. post obitum Julii Pontificatu paucis tantummodo diebus potitum, Sabæus extinctum multis versibus decantavit, idque etiam præstiterat, antequam ille Pontificatum iniret. Plura etiam sunt Epigrammata, quæ Poetas a Marcello Cervino Cardinali, humanioribus literis excultissimo, in unum collectos, ac evulgatos gratulantur. Unum & alterum, quæ extant pag. 560. ex his recitabo:

In laudem Marcelli Cervini Card.

Unde novi, e & suaves Permesso e flumine cygni
Ad Tybrim veniunt? Najades urbis amant.
Quid recinunt? prædulce melos, variumque, novumque,
Quo nec Pympliades cultius ore canunt.
Quis nam jucundis causa ut concentibus istæ,
Tuscus olor, Tuscæ nobilitentur aquæ.
Phœbeas audite & aves, audite canoras,
Mirifice oblectant dulciter, atque juvant.

Pro eodem.

Vivite securi vates, & ludite passim
Erepti tenebris, carcere, & interitu.

Et

Et canite Hetruſcum Alciden, qui eduxit ab orco,
Voſque urbi addixit, pavit, & excoluit.
Nil refert, ſi non æquatis carmine factum,
Virtuti ingenuæ eſt promeruiſſe ſatis.

Suam autem egeſtatem Marcello exponit Sabæus his hendecaſyllabis pag. 548.

Ad Marcellum Cervinum Card.

Quæris, quid faciat Sabæus ille
Infelix, miſerabilis, ſenexque,
Tam, Marcelle, tibi ſacratus uni,
Quam Muſis, & Apollini, & Minervæ.
Hoc iſtud facit, & nihil niſi iſtud,
Suſpirat, gemit, atque lacrymatur,
Incuſat genium ſuum, ſuamque
Sortem, tempora, Principes, Deoſque.
Quod ſub Pontificum jugo tot annis
Egentiſſimus Irus, Irus, inquam,
Vixit, vivere ſi poteſt vocari hoc.
Inter divitias egenus, inter
Tam magnos minimus cliens patronos,
Inter tot procereſque purpuratos
Pullatus ſenuit, lacer, jacenſque.
Hoc, Marcelle, potes pati Poetam,
Quamvis ſit malus, eſt ſenex, tuuſque,
Sic ſic ſtare, jacere, conquerique?

Adſunt tandem aliquot Epigrammata ad Paulum IIII. Marcelli ſucceſſorem, qui ſeptem Pontificum, penes quos officium geſſiſſe conſtat Sabæum Vaticanæ Bibliothecæ Cuſtodis, ſeriem concludit. Marcelli, & Pauli elogium Epigramma ſubſequens complectitur pag. 586.

Ad Paulum IIII. Pont. Max.

Quem vivum toto Marcellum pectore amaſti,
Illius oſſa & amas, optime Paule pater.

Virtutem cecini, & mores, luxique sepultum,
Et raptum injusto funere tam celeri.
Gentibus, & populis gratum, tum Regibus, & Dis,
Orbem quod dignus qui moderetur erat.
Ni successisses sancto sanctissimus illi,
Doctior & docto, pervigil & vigili.
Et mage magnificus splendens generosior illo,
Ense, vel igne volens pro pietate mori.
Turbidus iret adhuc lacrymis Tiberinus amaris,
Rura, & ovile, & adhuc lacrymarentur oves.

Quid autem Bibliotheca Vaticana sperare posset a Paulo, Sabæus hoc declarat tetrasticho, pag. 591.

Ad Paulum IIII. Pont. Max.

Sit tuus adventus, Pater optime maxime, felix,
Plaudat & aspectu Bibliotheca tuo.
Quid non sperandum sancto sub Principe, sub quo
Justitia, & virtus militat, & pietas?

Post Romanos Pontifices, & Francorum Reges, de quibus dictum est usque modo, non alios Sabæus noster studiosius excoluit, quam Gallos Cardinales; inter quos ea tempestate quum eminerent Joannes Bellajus, & Carolus Lotharingus, genere, & literis conspicui, in horum præsertim clientelam Sabæus se dedit. Bellajum commendat Jovius in Elogiis, scilicet ad calcem, ubi de obtinendis viventium doctorum Virorum imaginibus sollicitus, eosque recensens, quorum ope munus illud alienæ benignitatis expectaret, hæc habet de ipso: *Aspirabit utique nobili voto luculenter Joannes Bellajus, præclaro vetustæ familiæ, ac insitæ virtutis nomine Parisiorum Antistes, & bis merita purpura Senator amplissimus. Quid enim amico veteri, erudita præsertim, ideoque minimi sumptus munera cupienti non*

tri-

tribuet? Qui perenni studio Græcis, atque Latinis Musis sacra facit, qui ingenia fovet, productaque in regiam eruditi Principis liberalitate, protinus exornanda in luce constituit.

Epigramma, quo de Bellaii ab Urbe discessu Sabæus conqueritur, eximias ejus dotes extollit. Est autem hujusmodi, pag. 452.

Ad Henricum Regem Galliæ.

In discessu ab Urbe Jo. Belleii Card. Parisini.

Magnanime o Princeps, ecquid peccavimus in te?
Supplicio insontes plectimur ecce gravi.
Eripuisti illum, quem dicere possumus urbis
Lætitiam, laudem, lumen, & illecebras.
Et desolatæ, morientis Pallados & spem;
Hinc Musæ hæc clamant, Romaque mœsta simul:
Quo tu, Mecœnas, properans te proripis? & tu
Quid rapis e nostro, Rex, Phaetonta polo?
Belleum fuerat melius non noscere nobis,
Quam sperasse diu, post caruisse brevi.

Bellaii in pangendis carminibus felicitatem Sabæus in hunc modum commendat pag. 527.

Ad Joannem Belleum Card. Parisinum.

Somnia sint testes, belli & simulachra jocosi,
Quam te Phœbus amat, Pieridesque favent.
Pangere non poteras per summa negotia carmen,
In somno, & lusu carmina culta facis.
Contigit Hesiodo per somnia inesse poetam,
Per somnum vates Amphiaraus erat.
Hi curis vacui fuerant, tu vinctus ahenis
Curarum nodis, retibus, & laqueis.

Ad eundem.

Jane cubans recinis, ludens & carmina ludis,
Ecquid quum studeas, & vigilabis, erit?

At

At longe frequentius esuritionem suam Bellajo aperit, quin libere etiam eidem improperat, ut subsequentia Epigrammata ostendunt.

Ad Joannem Belleum Card. Parisinum. pag. 475.

A te si nequeo verbum extorquere nec unum,
Num sperare tuas posse licebit opes?
Tu mihi dicebas, non unius esse diei,
Quam tecum sanxi fidus amicitiam.
Jurassem æternam, colui quam pectore toto,
Tunc tuus, ut visum est, mutuus ardor erat.
Intepuit, quia fictus erat, vel nullus, & erro,
Quem non cœpissent, frons tua, verba, domus?

Ad eundem. pag. 490.

Musæ ibant tristes, & ego tunc tristior illis,
Dudum explorata Principum avaritia.
Quid faciam? nix alba caput jam tinxit, egestas
Me premit, o miserum terque, quaterque senem.
Invalidus nequeo duros versare ligones,
Marcesco, & vires consenuere meæ.
Erubeo pulsare fores, & dicere, egenti
Porgite, mendicis non ego natus avis.
Quamvis ille meas & oves absumpsit, & agnos
Pontificum vere maximus ore Leo.
Tu, Bellæe, inquam, flos fragrantissimus inter
Lilia cana nitens, purpureasque rosas,
Spera, inquis, vos & ne desperate Camœnæ,
Gallorum larga nobilitate Ducis.
Nam spes, & ratio studiorum in Principe nostro,
Qui decus est Phœbi, Pieridumque chori.
Spero equidem, dixi, inspiciens quod lilia ubique
Cana, & apud Gallos aurea facta nitent.

Ad eundem. pag. 531.

Postquam infelicem mater me fudit in auras,
Usque novercata est sors mea dura mibi.
E patria ejecit puerum, puerilia colla
Subjecitque jugo continuata gravi.

Pau-

Pauper, egens, & inops semper, nunc fractus ab ævo
Sum mage, quam fuerim pauper, egens, & inops.
Purpurei Patres, Reges, summique Monarchæ,
. Bis duo Pontifices verba dedere mihi.
Si Bellæ etiam, qui tot promissa dedisti,
Illudes & tu, Cæsarianus ero.
Succendam & libros, supra caput atque sororum,
Et Phœbi infringam plectra, lyram, calamos.

Ad eundem. pag. 552.

Res non bella fuit, quod tu, Bellæe, negasti
Vina seni; dices non mea culpa fuit.
Errarunt servi; quin tu, qui dicere servis
Debueras, vati fundite vina meo.
Non tantum bona vina seni, sed larga, penumque,
Quæ mihi pica canit garrula dulce melos.
Respondes, causa est oblivio, pejus oberras,
Namque amor, atque fides immemor esse nequit.
Peccatum emenda majori fœnore, vatem
Nam jugulare senem est, vina negare seni.

Non desunt tamen Epigrammata, quibus Sabæus a Bellajo munere aliquo affectus, eidem gratias agit:

Ad Joannem Belleum Card. Parisinum. pag. 450.

Non debes, nostræ tibi si placuere camœnæ;
Gratia summa mibi est, quod placuere tibi.
Ipse minus debes, si displicuere; relatum
Nam tibi sat damni, quum tibi displiceant.
Tu tamen bis, atque bis donas, ut munere discant,
Displicuisse minus, vel placuisse magis.

Ad eundem. pag. 509.

Tempore, quo Reges æterna in sæcula Regi
Mystica dona ferunt ex Oriente sophi,
Tempore eodem aurum Fausto, Bellæe, dedisti
Munus honorificum, conveniensque tibi.
Nam sceptro es dignus, testantur plurima, sed plus
Aurea dona tua hæc, regia & ista dies.

Ad

Ad Carolum Cardinalem Lotharingum bina afferam Sabæi hendecaſyllaba, precibus, & queſtubus de more referta, ſubdamque octaſtichon, in quo præter modum in eundem excandeſcit,

Ad Carolum Lotharin. Cardin. pag. 517.

Ad te, Carole, temporum, & ſenatus
Expectatio ſumma purpurati,
Lubentes veniunt mei labores,
Immo delitiæ meæ, & lepores,
Tanquam nuntia, & obſides meæ in te
Obſervantiæ, amoris intimique.
Ut te judice judicentur, an ſint
Digni accedere Regios penates,
Regiſque intuitu frui, oſculari
Invictaſque manus, pios pedeſque.
Quod ſi duxeris eſſe, mi Palemon,
Dignos Principe Principum, Ducumque,
Ut Bellajus undecunque doctus,
Summi & judicii elegans Poeta,
Virtutum & reſonans chelys tuarum
Sentit, judicat, approbatque, & inſtat.
Henrici auſpiciis, favore, juſſu
Ex hoc carcere, gentium in theatrum
Ibunt, ut referant ubique grates
Henrico, & tibi, militentque Regi.
Pulchrum cernere Principes, Tetrarchas,
Reges regia ſigna tot ſequentes,
Regi & plaudere Rhetores, Poetas,
Regi & cœlicolas favere noſtro.
Hæc ſunt quæ dico, dedico, atque ſacro
Henrico, minimus licet Poeta,
Tanto inquam minimus Poeta, quanto
Rex eſt maximus, optimuſque Regum.

Ad eundem. pag. 525.

Jucundiſſime Principum meorum,
Qui meis retinent locum in medullis,

Bel-

Bellæum excipio meum, tuumque,
Si quid promerui, velis libenter,
Si non promerui, rogo, obsecroque,
Communi Domino, tuoque Regi
Integerrimo, & optimo, atque dio
Commendare meæ dies senectæ,
Illos ut foveat favore, & ære,
Donec vixero, & interim precabor,
Felici auspice vivat, & triumphet,
Victis hostibus improbis, superbis.
Dices, non satis est, Deos precari.
Urgebo numeris potentibusque,
Templa, altaria thure concremabo.
Num parvi, hæc tibi præmia æstimantur
Pro victu senis unius minuti?
Hæc placant Superos, placentque eisdem.
Si non extiterint Dei, Deæque,
Hæc sunt, quæ faciunt Deos, Deasque
Thura, & carmina, & obsecrationes.

Ad Deum de eodem. pag. 591.

Juste hominum judex Deus aspice, denique vindex
Respice, quam frustra pulso, peto, & repeto.
Quos Carolus debet nummos, sum pauper, egensque,
Aes nequeo a magno Principe habere meum.
Nescio quid faciam, fac tu, potes ipse potentem
Flectere, ne dicam cogere, coge tamen.
Postquam, quem numeris cecini, & super astra locavi,
Deturbare astris cogor, & a numeris.

Item ad Cardinales Matisconensem, Turnonium, Arminiacum exstant Sabæi Epigrammata, quæ missa facientes, unum tantum, antequam e Galliis excedamus, hic subjungimus utique facetum, & tersum, p.485.

Ad Gulielmum Pont. Megalonensem.

Ante fores clausas binis nec profuit horis,
Jejunus, mensam quum popularis, eram.

Alloquor hunc, illum; dixere, morare parumper,
Jam Gulielmus adest. Non venis, inde abii.
Nescio quis nostram in culpa, expectare molestum.
Damnosum Siculas deseruisse dapes.
Dixero si verum, parcas, peccavimus ambo,
Attamen est venia dignus uterque sua.
Ille ego discedens, tardans reus ipse fuisti,
Sed tuus utilior, quam meus error, erat.

Epigrammata Sabæi ad Italos Cardinales longe pauciora sunt, quam ad Gallos, & ex illis quinque dumtaxat recitabo:

Epitaph. Card. Aleandri. pag. 424.

Cur tumulo non inscripsi mea nomina quæris,
Ingratus quum sit, mutus & iste lapis?
Qualis eram dicent, & quis, pleno ore Quirites,
Si mage vis, dicent, Græcus, Arabs, Solymus.

Ad Alexand. Farnes. Card. pag. 580.

Quum canerem Pauli Princeps te die nepotem,
Inter thermarum diruta saxa sedens,
Sæpe mei rediens ad me sermonis imago
Illusit verbis per mea verba meis.
Dicebam quis tu? dixit, Tu, forsitan alter
Faustus, an alter ego? Vox referebat, Ego.
Dic ubi sis? Ubi sis, mihi respondebat imago,
Fac, ut te inveniam, rettulit hæc, Veniam.
Expecto, sed frustra, iterum loquor, illa loquuta est,
Quæque ego dicebam, reddidit illa eadem.
Antra intro, nullum vidi, delusus ab Echo
Erubui, & risi, sed magis erubui.
Tunc magis accendor cantu te extollere, cernens,
Quod te cognoscunt concava saxa, & amant.

Epitaph. Antonii Pucci Card. pag. 529.

Huc veniens hospes miraberis, unde sepulchrum
Singultu hoc resonet, luctibus & madeat.
Hic Pucci ossa jacent Antoni condita, circum
Tybris, & Aonides flent, Charitesque simul.

Vir-

Virtutem, ingenium excellens, moresque benignos
Discito ab insuetis questibus, & lacbrymis.

Ad Petrum Bembum Card. p. 544.

Et tu, Bembe, veni virtute vocatus ad ostrum,
Præmia & emeriti larga laboris habe.
Sudasti, requiesce inter sacra lilia, & illum
Hic cane, qui facit hæc otia tuta tibi.
Nam Paulo auratum debes plectrumque, lyramque,
Quod te inter mundi lumina tanta locat.
Fortunate senex, merito tibi contigit uni
Laurea pro numeris, purpura pro bistoriis.

Ad Musas pro Bernardino Scotto Card. p. 590.

Musæ inopes laceræ, & tristes attollite vultum,
Sat vos pauperies conficit, atque jugum.
Illuxit mihi stella favens, nova, clara, futuræ
Promittens vitæ tempora læta meæ.
Si venient, eritis dites, sin fata negabunt,
Parca brevi expellet pauperiem, atque sitim.

Denique Epigramma ad Card. Campegium telæ judiciariæ moras, & ambages taxat pag. 491.

Ad Alexand. Card. Campegium.

Non nisi justa velim; dices, petis ardua; quæ sunt?
Judicii telam solvere posse brevi.
Causidici, & Scribæ, & Judex, & Curia, clamant,
Immo ipse exclamo, differor, & spolior.
Ingeminabo etiam, excorior vivensque, vidensque,
Sentiat ut tellus omnis, & Antipodes.
Telam hanc Penelope, telam hanc contexit Aragne,
Non est judicii tela, sed exitii.

Hactenus de præcipuis Sabæi Mecœnatibus; Poetas sui temporis, quos ipse chariores habuit, plura Epigrammata indicant. Quatuor tantum afferemus.

Ad Angelum Claretum. pag. 407.

Inter amicitiæ dulcissima vincula nostræ,
Angele, stas princeps nobiliore loco.
Hoc tua vult virtus, & digni nomine mores,
Et tua inaurato pectine blanda chelys.
Dux mihi primus eras dulces Heliconis ad undas,
Quum me torqueret ambitiosa sitis.
Sub Styge si idolum, circum ossa errabit, & umbra,
Usque inerunt memores illud, & illa, tui.

Ad Joannem Cottam. pag. 500.

Pars non parva meæ quondam, mi Cotta, salutis,
Cotta, sodalitii primaque cura mei.
In studia o quoties ego te, lususque vocavi,
Has scio jam nugas perplacuisse tibi.
Non tamen absisto, quin toto pectore amem te,
Tam tuus & nunc sum, quam tuus ante fui.
Nec locus, aut tempus tanto me abjunget amore,
Quin & amem, & cupiam dimidium usque mei.

De Romulo Amaseo, & Fausto Sabæo. pag. 513.

Romulus, & Faustus socii, Phœbique sequaces
Junguntur nodis ex adamante simul.
Hoc antiquus amor, tum candida vita, novemque
Innectunt Musæ vinculum amicitiæ.
Ambo senes, ambo nati infelicibus annis,
Principe sub docto, & doctus uterque jacet.
Cogitur esurie hic, hic ne laceretur, abire,
Faustulus e patria, Romulus urbe sua.

Ad Jo. Franc. Stoam, & Peregr. Longulum. pag. 420.

Longum iter, & series annorum longior, ingens
Pondus, & assidui bibliotheca jugi,
Eripiunt optata meæ solatia vitæ,
Chara sodalitii stringere colla mei.
Te, Stoa, pars animi, sed pars quam maxima nostri,
Te, Peregrine, animæ portio summa meæ:
Vos equidem tantum cumulatis laudibus orno,
Quantum vos patriam moribus, & studiis.

At

At quia non licuit, nec Di assensere petenti,
Visu horum, o numeri, me saturare satis,
Dicite vos saltem, nam me novistis, utrumque
Quam cupiam ardenter, quam reverenter amem.

Amicorum suorum, qui Romæ aderant, nomina colligit Sabæus in Epigrammate, quo illos ad diem natalis sui celebrandum invitat p. 419.

Ad Amicos.

Cras meus, o chari, vitæ natalis ocelli,
Annuus adveniet, vos properate simul.
Gloria Vida Padi, tuque o scrutator olympi,
Davidicæ interpres Eugubianæ lyræ.
Tuque, Alfonse, Deum cui cura est templa tueri,
Cæsar, & o Comi Pastor amate novi.
Si potes, o Blosi, secreta relinquere Pauli,
Pectore tuque, Niger, candidiore veni.
Tu quoque, Ferrari, & tu, Majorane, venite,
Portio uterque animi, tuque, Gulielme, mei.
Linguæ utriusque, aderunt vina & facunda, disertos,
Quæ vos invitant differuisse viros.
Vos afferte sales, dicteria, scommata, risus,
Danda voluptati est crastina tota dies.
Et quia præ foribus stat mors inopina, bibendum est,
Occupet impotos ne via longa necis.

Hujus Epigrammatis clausula non unus est locus, qui Sabæo liberiores aliquando lusus, parumque religiosos sales placuisse demonstrat. Liber quartus, quem, ut dixi, de Amoribus inscripsit, mollibus, obscœnisque jocis redundat. Tres alios de Amoribus libros a se compositos memorat ipse, & amissos deplorat his hendecasyllabis pag. 840.

Deploratio trium librorum de Amoribus amissorum.

Num dulces patiar latere flammas,
Et nostros penitus perire amores,
Quos lusi in tenera canens juventa,

Et

Et nunc in gelida fleo senecta,
Ereptos mihi fraude, furto, & arte?
Nam quum me Leo maximus Sacerdos
Vellet mittere nuntium rigentis
Ad Reges Aquilonis, & Tetrarchas,
Ut libros redimam situ, & tenebris,
Musasque in Latium exules reducam;
Tres libros Epigrammatum meorum,
Si minus lepidos, tamen facetos,
Aspersos lacrymis, doloribusque,
Verum dulcibus, immerentibusque,
Non scriptos calamo, sed & sagittis,
Fuso & sanguine vulnerum meorum,
Commendans socio meo reliqui,
Tanquam delitias, meosque ocellos.
Post longum spatium reversus Urbem
Cum multis spoliis, velut triumphans,
Quos liqui socio libros requiro;
Tunc impalluit, & tacet poeta,
Admirans repeto meos libellos,
Audacter negat, impudensque jurat,
Non tres non habuisse, sed nec unum.
Impugno magis, ille plus negabat,
Clamans clamito, rursus, atque rursum
Impugno, tono, redde mihi, latro,
Libros non modo, sed meos ocellos.
Tunc me somnia somniasse dicit.
In jus meque vocare comminatur.
Infelix quid agam? sinam ne flammas,
Et meos penitus perire amores?
Saltem reliquiæ furentis ignis,
Quæ duratis adhuc meis medullis,
Extra erumpite languidæ o favillæ.
Nil præter cinerem mihi relictum,
Sopitum cinerem, aridum, & sepultum.
Consultissime Apollo, consulas mi.
Tu vero Arcitenens puer rapinam
Communem face vindica, & sagittis.

Vos

Vos o Pierides piæ, & pudicæ,
Quod vos prostituit malus poeta,
Redde, dicite, quos rapit libellos,
Furta non faciunt bonum poetam,
Nam rarissimus est bonus poeta:
Quaque ex arbore non dolatur Hermes,
Nec ex floribus omnibus, vel herbis,
Mella nectareæ legunt melissæ.

Ea Sabæi in obscœnis argumentis tractandis licentia clarius se prodit in iis Epigrammatis, quæ sive ex Græcæ Anthologiæ, sive ex Ovidianæ Metamorphoseos turbidis fontibus in libros suos derivavit. Poeticarum siquidem fabularum thesaurus, Francofurti editus, pictaque Poesis Ovidiana inscriptus, magna ex parte constat Fausti Sabæi Brixiani carminibus. Inter Græcæ vero Anthologiæ Interpretes Sabæus etiam connumeratur, quantaque cum laude vires suas expertus sit in ea Sparta adornanda, ii facile cognoscent, qui ad aliquot Græca Epigrammata interpretationem Sabæi cum aliorum doctorum Virorum interpretationibus comparabunt.

Fausti facilitatem in scribendo, secundo plausu, dum viveret, exceptam fuisse, testatur Scaliger Poetic. l. *6.* at dum subdit, scholas tamen sapere illam juniorum, id de Fausto nostro, non est, cur existimemus, jure posse affirmari. Ut ea Fausti facilitas Lectori magis, magisque commendetur, placet ultimoloco afferre tetrastichon, quod mihi hæc scribenti occurrit:

De M. Juventio Talpa. pag. 267.

Talpa ubi post victos Corsos perlegit honores,
Urbs sibi quos dederat, lætitia occubuit.
Quid si vicisset Pœnos, Gallosque, Scythasque?
Credibile est, illum bis voluisse mori.

Sile-

Silere nolo, Sabæi interpretationem ad hederæ fabulam allegari, & recitari in Adnotationibus ad Opera Garciæ Lassi, ejus inquam præstantissimi Hispani Poetæ, qui teste Jovio ad Elogiorum calcem, Horatiana suavitate Odas scribere solitus erat.

De Arnobii Disputationibus, Fausti Sabæi studio, in lucem eductis, unde reliquæ omnes Editiones postea propagatæ sunt, ejusque impensa impressis Romæ an. 1552. apud Franciscum Priscianensem Florentinum, alibi redibit sermo. Id solum hoc loco adnotamus, rem satis miram videri, hominem, cui nil frequentius in ore, quam *langueo*, & *esurio*, sumptus ad amplam eam, nitidamque Editionem suppeditare potuisse.

III. Jovitæ Rapicii Poesis eo castior, ac sanctior, quo liberior, ac procacior censenda est illa Fausti Sabæi. Vidimus enim, dum in Oratoriis versaremur, Jovitam nostrum, præter libros de Oratorio numero, metricam Paraphrasin etiam in Davidicos Psalmos elucubrasse, ac Reginaldo Polo una cum libris illis nuncupasse. Sapientissimum hunc Cardinalem M. Antonio Flaminio auctorem fuisse, ut ad sacrum illud argumentum eam, qua in pangendis carminibus excellebat, peritiam converteret, a Thuano Histor. Tom. 1. l. 8. proditum reperimus; indeque conjectabit quispiam, & Rapicium eidem Cardinali addictissimum, ut ejus genio gratificaretur, illi ipsi Spartæ manus admovisse. Quæ res quam feliciter ei cesserit, Lector ipse dijudicabit ex Paraphrasi in unum, & alterum Psalmum, quam ejus oculis subjiciam; adjungamque in eos ipsos Psalmos tam

tam M. Antonii Flaminii, quam Georgii Buchanani Paraphrases: qua ex comparatione si elegantissimis illis Interpretibus Jovita noster palmam minime præripuisse censeatur, fatebitur tamen Lector, hujus Interpretationem dignam esse, quæ minime delitescat (quod illi, nescio quo fato, contigit) sed quæ una cum duabus illis jure, & merito ob styli candorem celeberrimis doctorum Virorum amorem, laudesque assequatur.

Psalmus XXII. Dominus regit me &c.

Quo mihi curas toties inanes
Sumo? quid tristi metuens senectæ
Erro, & in cassum meliora fessus
Pascua quæro?
Me meus pascet Dominus, nec ultra
Deerit: aprico dabit ille campo
Ludere, intactas ubi vagus herbas
Irrigat amnis.
Nec greges tantum canis æstuosi
Carpere extenta potuere luce
Ros, brevi quantum tacitæ reponit
Noctis in umbra.
Me mihi reddet Dominus, nec ultra
Limitem rectum feret evagari,
Calle, sed dextro per amœna ducet
Strata viarum.
Nocte si densas nemorum per umbras
Valle in obscura sit iter, feræque &
Monstra præsentem mihi comminentur
Undique mortem,
Me tuo pastor baculo tueris,
Virga me reddit tua cautiorem,
Ulla ne duri facies laboris
Mi nova surgat.

Quid, quod & mensam, atque epulas parasti
Regum: ut unguentis bene delibutus,
Aureis ducam pateris falerni
Nectaris undam?
Spectet ut lætum malus: & retorto
Hostis avertens se oculo, dolores
Sentiat veros, nec inane vulnus
Pectoris ægri.
Tu manum semper bonus invocanti
Porriges: ut mox super astra tecum
Des mihi clemens habitare olympi
Cærula templa.

M. *Antonii Flaminii Paraph. in eundem Psalmum.*

Rex cælitum est pastor meus,
Nihil boni deerit mihi,
Uberrimis in pascuis,
Amœna propter flumina
Me spiritus sanctissimi
Aura beata recreat,
Dulcique mentem pabulo
Nutrit suæ scientiæ.
Miserrimus animus meus
Dum longius abit a Deo,
Erraverat procul a via,
Quæ ducit ad cælestium
Oras beatas, at Deus
Meæ misertus miseriæ,
Benignitate maxima
Quæsivit illum ultro, & sui
Reduxit ad caulas gregis.
Si sola solus per loca
Inermis eam, ubi plurima
Imago mortis territat,
Interritus perrexero,
Custode securus Deo.
Me virga, pastor optime,
Coercet errantem tua,

Ne

Ne gravius offendar cadens,
Tuo bacillo fulcior
Me mensa roborat tua,
Me dulcis exhilarat calix
Tuus, oleo foveor tuo.
Nec me, pater dulcissime,
Per has inexplicabiles
Vias euntem deseres
Unquam, sed ad tuam domum
Duces, ubi vita fruar,
Et sempiterno gaudio.

Georgii Buchanani Paraph. in eundem Psalmum.

Quid frustra rabidi me petitis canes?
Livor propositum cur premis improbum?
Sicut pastor ovem, me Dominus regit:
Nil deerit penitus mihi.
Per campi viridis mitia pabula,
Quæ veris teneri pingit amœnitas,
Nunc pascor placide, nunc saturum latus
Fessus molliter explico.
Puræ rivus aquæ leniter adstrepens
Membris restituit robora languidis,
Et blando recreat fomite spiritus
Solis sub face torrida.
Saltus quum peteret mens vaga devios
Errorum teneras illecebras sequens,
Retraxit miserans denuo me bonus
Pastor justitiæ in viam.
Nec si per trepidas luctifica manu
Intentet tenebras mors mihi vulnera,
Formidem duce te pergere: me pedo
Securum facies tuo.
Tu mensas epulis accumulas, merum
Tu plenis pateris sufficis: & caput
Unguento exhilaras, conficit æmulos,
Dum spectant, dolor anxius.

Me nunquam bonitas destituet tua,
Profususque bonis perpetuo favor:
Et non sollicitæ longa domi tuæ
Vitæ tempora transigam.

Jovitæ Rapicii Paraph. in Psal. CXXXVII. Super flumina Babylonis *&c.*

Superba muris qua Babylon novis
Labentis inter murmura fluminis
Miratur, atque hortis amœna
Pensilibus reboare tecta,
Captiva pubes luximus: & genas
Corrupit instar fluminis exiens
Vis lacrymarum: te Sion, te
Patria, vos Solymi penates,
Dum flemus: eheu non cithara, aut lyræ,
Non nabla dulces ediderunt sonos
Abjecta humi, aut suspensa passim
Arboribus, fide dissoluta.
Ludebat hostis, qui a patrio lare
In servitutem traxerat asperam, &
Mutare nos fletum superbus
Pieriis fidibus jubebat:
Ceu fas sit, inter fictilium deum
Tot monstra, Osirimve, aut Phariam bovem,
Aut Belon, aut latrantem Anubim
Carminibus celebrare sacris.
Vigor rigentem destituat manum,
Et lingua siccis faucibus hæreat;
Si barbito tentem, aut canora
Voce deos cecinisse mutos.
Non terror atrox, non manus insolens,
Non ulla vis e pectoris intimo
Avellet unquam altam Syona,
Atque Dei patrios honores.
Nos, sive eoa lucifer e domo,
Nos, sive Iberis hesperus e vadis.

Sur-

Surget, nigrantes seu quadrigas
Nox trahet humida, te canemus.
Tu sævam Idumen in Solymis malis,
Atque asperantem vocibus impiis
Flendas vel hosti ipsi ruinas,
Percuties memori flagello.
Heu quantus horror te Babylon manet:
Heu quot tuorum corpora civium
Euphrate inundans sanguine, heu quot
Scuta virum, galeasque volves?
Cum justa victor supplicia exiget,
Longis prehensas qui Assyrias comis
Matres, & infantes, ab ipsis
Uberibus sine more raptos,
Allidet ad saxa, at rapidus domos
Et templa divum depopulabitur
Injectus ignis: & parentum
Ante oculos pavitans juventus,
Confossa duris vulneribus cadet:
Servata lævo sydere in hæc mala
Flebit senectus: nec dolores
Alloquiis aliquis levabit.
Poscet severa olim has Nemesis vices,
Laudetur ut qui diruerit rogos,
Atque ossa ludens dissiparit,
Insiliens cineri superbo.

M. Antonii Flaminii Paraph. in eundem Psalmum.

Dum nos ferarum gentium crudelitas
Desideratæ patriæ dulci solo
Exterminatos detinet, juvat procul
A civitatis barbara frequentia
Sedere solos sola propter littora
Euphratis. Hic comantium nostras lyras
Suspendimus ramis salicum, & uberrimam
Vim lacrymarum fundimus, tui Sion
Dulcis recordantes, tuamque maxime
Rex cœlitum orantes opem ore supplici.

At

At interim adiens paſtor errantis gregis,
Cantate nobis, ait, aliqua de canticis
Veſtris, quid iſtæ pendulæ tacent lyræ?
Qui nos queamus, obſecro, animum inducere,
Ut canticum ſanctiſſimum noſtri Dei
Cantemus iſtis exulantes in locis?
Si oblitus unquam fuero ſancta civitas
Tui, mea quoque oblita dextra pſallere
Amabiles nunquam lyra eliciat ſonos.
Adhæreat lingua mea faucibus meis,
Ne canere poſſim, niſi ego meminero tui,
Niſi cuncta acerba erunt mihi, & amariſſimo
Amariora felle, donec mœnia,
Tuumque templum reſtituta videro.
At tu, nefanda facta qui mortalium
Ultrice punis dextera, teterrimi
Idumeorum ſceleris uſque ſis memor,
Qui, dum periret civitas tua, impios
Hoſtes furentes vocibus nefariis
Sic incitabant, Pergite agedum, & omnia
Vaſtate, ferro, & igne cuncta evertite.
Babylon ſuperba, & omnium miſerrima.
Beatus is, qui talibus pro injuriis
Te digna ſolvet præmia, atque idem tibi
Large reponet, parvulos a pectore
Natos revellens matrum, & illos aſpera
Ad ſaxa frangens, teque funditus eruens.

Georgii Buchanani Paraph. in eundem Pſalmum.

Dum procul a patria mœſti Babylonis in oris,
Fluminis ad liquidas forte ſedemus aquas;
Illa animum ſubiit ſpecies miſeranda Sionis,
Et nunquam patrii tecta videnda ſoli.
Flevimus, & gemitus luctantia verba repreſſit;
Inque ſinus liquidæ decidit imber aquæ.
Muta ſuper virides pendebant nablia ramos,
Et ſalices tacitas ſuſtinuere lyras.

Ecce

Ecce ferox dominus Solymæ populator opimæ
Exigit in mediis carmina læta malis:
Qui patriam exilio nobis mutavit acerbo,
Nos jubet ad patrios verba referre modos.
Quale canebamus, steterat dum celsa Sionis
Regia, finitimis invidiosa locis.
Siccine divinos Babylon irrideat hymnos?
Audiat & sanctos terra profana modos?
O Solyma, o adyta, & sacri penetralia templi,
Ullane vos animo deleat hora meo?
Comprecor, ante meæ capiant me oblivia dextræ,
Nec memor argutæ sit mea dextra lyræ:
Os mihi destituat vox, arescente palato,
Hæreat ad fauces aspera lingua meas:
Prima mihi vestræ nisi sint præconia laudis:
Hinc nisi lætitiæ surgat origo meæ.
At tu (quæ nostræ insultavit læta rapinæ)
Gentis Idumææ tu memor esto, Pater.
Diripite, ex imis evertite fundamentis,
Æquaque (clamabant) reddite tecta solo.
Tu quoque crudeles Babylon dabis impia pœnas:
Et rerum instabiles experiere vices.
Felix, qui nostris accedet cladibus ultor:
Reddet & ad templum qui tibi damna tuum.
Felix, qui tenero consperget saxa cerebro,
Eripiens gremio pignora cara tuo.

Suam, ut diximus, Paraphrasin Rapicius Reginaldo Polo nuncupavit; at suam M. Antonius Flaminius Alexandro Cardinali Farnesio, huncque magna ex parte occasionem dedisse, ut ea a se efficeretur, ipsemet testatur in Epistola Opusculo illi præmissa, ne verbum quidem in ea habens de Reginaldo Polo, cui tamen rem totam defert Thuanus. Flaminius enim ibi narrat, sibi non semel in mentem venisse tentare, possent ne Davidis carmina Latinis versibus illustrari; sed nego-

negotii primum magnitudine, dein valetudinis imbecillitate, ac postea gravioribus studiis vetitum se fuisse, ne cogitationem illam perficeret; demum quum superioribus diebus Elegiam quandam scripsisset, & ad ipsum Cardinalem Farnesium, quem sibi alieniorem factum verebatur, misisset, Aloysium Priulum, Virum summa sibi necessitudine conjunctum, ea Elegia perlecta auctorem sibi fuisse, ut eadem illa scribendi ratione Davidis hymnos exornaret. Subdit ibidem Flaminius, se triginta tantum Psalmorum Paraphrasin confecisse, plurium certe confecturum, si per valetudinem sibi licuisset: *Ut enim* (inquit ad Farnesium) *tecum pro tua singulari humanitate loquar familiariter, illud scire debes, ita rationem ingenii mei comparatam esse, ut nonnisi de nocte in tenebris versus ego facere possim, ut mihi aut hac exercitatione penitus abstinendum sit, aut certe vigilandum. Ex qua quidem re etiam factum est, ut breviores quoque Psalmos oratione illustrandos susceperim, quippe qui longo usu doctus exploratissimum haberem (quæ ingenii mei est intemperantia) quemcumque Psalmum aggressus forem, non intermissurum, quoad illum ad finem usque perducerem, id quod profecto sine magno vitæ periculo in Psalmis longioribus facere non potuissem; lux enim meditantem fere semper oppressisset*. Hæc a Flaminio in Epistola Nuncupatoria suæ Paraphrasis narrata Thuani dictum nulla ex parte confirmant, sed ei potius refragantur; unde facile quis adduci posset ad credendum, Jovitam potius nostrum, quam Flaminium a Reginaldo Polo monitum fuisse, ut divinam Davidicorum Psalmorum majestatem Latinis versibus exprimeret.

Ar-

Arctam tamen amicitiam, ut testatur Thuanus, cum Reginaldo Polo Flaminium coluisse, demonstrant versus lepidissimi, quibus Poli catellam querentem inducit Flaminius, se a domino desertam, & Romam secum ire prohibitam, & alii etiam, qui leguntur in eo ipso libello, qui Paraphrasin complectitur, Venetiis edito an. 1548. cui titulus, Quinque illustrium Poetarum carmina; eandemque multo magis testatur Cardinalis Reginaldi Poli Epistola ad Petrum Victorium inter illas Claror. Viror. an. 1568. Venetiis editas, in qua M. Antonii Flaminii nomen sub Æmilii nomine delitescere, facile quivis dignoscet ex ipsius Victorii ad Polum Epistola, quam attulit Jo. Michael Brutus in sua Collectione Epist. Clar. Vir. an. 1561. Lugduni publicata.

Præter metricam illam Paraphrasin, soluta etiam oratione Psalmos duos & triginta explanasse M. Antonium Flaminium, constat ex Veneta hujus explanationis Editione an. 1538. seque ad eam componendam hortatorem habuisse Matthæum Gibertum Episcopum Veronensem, ad evulgandam vero Reginaldum Polum, dum ex Gallica legatione revertens Veronæ aliquantulum subsisteret, docet ipsemet Flaminius in Epistola ad Paulum III. ei Paraphrasi præmissa. Prosaica hæc itaque publicam lucem debet Poli hortationibus; metrica vero (si ejus quoque conficiendæ hortator accesserit Polus) non alia utique fuerit, quam Rapicii nostri illa, cujus occasione de aliis etiam plura diximus. Psalmorum numerus, quos versibus expressit Jovita, minor est illo, quem præfert seu metrica, seu prosai-

ca Paraphrasis Flaminii; at suæ Jovita addidit præterea sacros quosdam Hymnos, primum videlicet in laudem Sancti Bernardini, sex deinde in laudem S. Georgii, atque ultimo loco Justitiæ Encomion. Cur Psalmos tantum breviores Flaminius versibus expresserit, vidimus supra; non amplius autem, quam duos & triginta, prosa explanasse, in causa fuit Hieronymi Fracastorii excellentissimi Medici monitum, qui Flaminio, si longius ire perrexisset, vitæ periculum denuntiavit, ut fidem facit ipse Flaminius in ea ad Paulum III. Epistola.

Tradit eodem loco Thuanus, Spinulam M. Antonii exemplo ad eandem laudem, condendæ scilicet Psalmorum Paraphrasis, fuisse excitatum. Carmina Publii Francisci Spinulæ Mediolanensis edita an. 1563. Venetiis ad manus habeo, inter quæ Paraphrasis illa minime comparet, sed plura aliorum afferuntur Epigrammata, quibus ea magnopere commendatur, scilicet a Paulo Mutio Brixiano, aliisque, qui incœptum a Flaminio opus ad finem feliciter perductum a Spinula gratulantur. De Spinula, quem Brixianum aliqui faciunt, sed omnino perperam, nova aderit dicendi inferius occasio. Unum hic addimus, Flaminium Paraphrasin suam composuisse, dum Tridenti moraretur, ut fidem facit ejus Epistola ad Farnesium, eundemque ad Brixianas oras inde aliquando divertisse, docent ejus versus ad Ludovicum Strozzam, quorum initium,

Strozzam Flaminius suus salutat
Benaci liquidam jacens ad undam
Sub myrto bene olente;

suam

suam vero Paraphrasin magna ex parte elucubrasse Buchananum, purissimi quidem eloquii, sed nequissimæ doctrinæ, ac vitæ hominem, in Monasterio apud Lusitanos, in quod detrusus fuerat ipsius nequitiæ suæ causa.

Ad Jovitam nostrum redeo, & Lectorem moneo; in Opusculo ab eo conscripto, quod de Grammatica re agentes memoravimus, ita puerilem institutionem enucleari, ut plura in eo ad pueros etiam informandos ad Poeticam disciplinam utilia contineantur. Moneo insuper, Opusculum illud editum an. 1551. Venetiis fuisse, omisso tamen Prooemio, quod ex libro manu exarato recitavimus. Typographus Francisco Donato Venetiarum Principi illud dicavit, hunc pluribus de causis collaudans, & inter cæteras, quod S.C. Viro optimo, & Reip. amantissimo referente, faciendum curaverat, ut in singulis Urbis regionibus, quos ex numero Sexterios vocant, Viri bene literati cum suo quisque hypodidascalo ita publice conducerentur, ut universa totius Civitatis adolescentia sine ullo incommodo habere possit, unde bonis literis, & honestis disciplinis fideliter imbuatur. Jovitam Rapicium ejus Opusculi Auctorem laudat Typographus, & illud plenum bonæ frugis ad amicam sibi civitatem magno ingenio, & arte singulari scriptum affirmat, at civitatem illam non nominat, quam codex MS. quo usi sumus, declaravit.

Rapicii non in Oratoria tantum, sed in Poetica etiam disciplina præstantiam Thomas Junta Virgilii Maronis Opera ad veterum exemplarium fidem casti-

gata ei dedicans an. 1552. his verbis testatus est: *Tu igitur, qui non hujus modo Poetæ elegantiam, ac doctrinam probe introspexisti, sed quicquid, aut in Oratoribus, aut in Poetis reconditum est, unus omnium optime intelligis, & adeo copiose explicas, ut nihil tibi non lectum, nihil non intellectum probes: nec Poetas solum, & Oratores summa cum laude enarres, illorumque virtutes, ac vitia unus omnium acerrimo judicio dignoscas, & æquissima lance perpendas, sed ipse inter primores nostri ævi Poetas sis, & quod majus est, alios, Poetas, atque Oratores subinde facere nunquam desistas; tu, inquam, qui illius jamdudum elegantiam, & doctrinam probe nosti, Virgilium, qualiscumque est, egregiæ meæ erga te, tuosque voluntatis argumentum accipies.*

IV. Jacobus Bonfadius, M. Antonii Flaminii, de quo modo dicebam, amicissimus, locum sibi vindicat inter præstantes Poetas. Patria ei fuit Gazanum, vicus amœnissimus ad Benacum prope Salodium, nam Majores suos, ex Germania commigrantes, fixisse in eo sedes, testatur ipsemet in Epistola Italica ad Hieronymum Segalam an. 1548. quæ exstat inter Epistolas facetas clarorum ingeniorum a Francisco Turcho collectas. Quare mirari subit, certissimo hoc, aliisque documentis refragantibus, a quibusdam Bonfadium confidenter Veronensibus tribui, ab aliis vero rem in ancipiti adhuc loco positam censeri, num Brixianis potius sit adjudicandus. Vicum illum, ac Benacensem ipsam regionem quo amore dilexerit Bonfadius, constat ex pluribus Italicis ejus Epistolis, quæ in Manutiana, aliisque Collectionibus leguntur. Disertissimam pro-

profecto, atque elegantissimam quisque judicet, quam dedit ex eo ipso Gazani loco ad Plinium Tomacellum, ut nimirum cum ea ipsa loci amœnitate a Bonfadio descripta hujus stylus certare quodammodo videatur. Narrat, die Sancto Bartholomæo sacra sibi Salodium ad visendos ludos, Arcadiis omnino pares, levi cymba advecto, ut primum Benaci lacus patuit, illico ex ejus animo curas omnes graves, quibus, ut norat Tomacellus, Patavii torquebatur, diffugisse, & in ejus præcordia momento eam ipsam tranquillitatem illapsam, qua beatæ mentes ex tenebroso demum, turbatoque mortalis hujus vitæ pelago egressæ perfruuntur, nihil amplius exoptantes, sed sempiterna luce perfusæ; haud propterea mirandum, si Catullus postquam & nobilem Rhodum, & Ægæi maris miracula omnia, Poetica libidisse ductus, phaselo suo conspexisset, redux ad Benacum, hujusque captus aspectu, vota de eo amplius non deserendo, Castori, atque Polluci nuncupaverit; lacum illum ex horarum, aurarumque discrimine novas subinde facies, easque intuentibus jucundissimas, effingere, quippe qui Adriatici, & Thyrreni maris furorem, & fremitum quandoque æmulatus assurgit, quandoque subsidit placidissimi stagni, & lenissimi fluvii instar, Soleque oriente, atque occidente ita aliquando splendescit, ut velut alterum Cœlum planis porrectum spatiis videatur; ejus lacus ripas amœnis oppidis distinctas perpetui veris speciem præseferre, camposque, & colles felicitatis domicilium videri, fructus omnes ibi, longe quam alibi suaviores, viridaria haudquaquam inferiora Hesperidum, Alci-

noi,

noi, & Adonidis deliciis; quoniam vero ita a natura comparatum eſt, ut jucundi alicujus ſpectaculi eo dulcior ſit ſenſus, quo horridior aliqua identidem in oculos incurrat imago, eam ipſam naturam Benacenſis regionis amœnitati conſuluiſſe, montibus prorſus terrificis eidem ad Aquilonare latus ſuperimpoſitis; demum adeo multam, & eximiam eſſe lacus illius, ſoli, & ætheris excellentiam, ut ea bona ſimul ſpectata ſyderibus æquiparari valeant octavæ Sphæræ, cujus ſcilicet imago eſt Benacenſis regio, ſi cœleſtia licet humanis componere. Hæc omnia habet Bonfadius in Italica illa ad Tomacellum Epiſtola, eumque & ſtudiorum ſuorum, & Romani domicilii ſocium, ad Benacenſes illas voluptates invitat, tanquam ad ſaluberrimam, qua & ipſe quoque parumper indigeret, animi medicinam.

Alia exſtat ejuſdem Bonfadii ad Comitem Fortunatum Martinengum Epiſtola, qua magno deſiderio incenſum ſe ſcribit, Academiam ſtatuendi ad Benaci ripas, ſive Salodii, ſive Materni, ſive Tuſculani, cujus ipſe princeps foret, & in qua Ariſtotelis Organo, Ethicíſque interpretandis, dein politioribus literis docendis operam locaret; unde regioni illi decus, ſibi vero & decus, & emolumentum accederet: cui ſcilicet fallaces Aulæ ſpes, nec non ampla palatia in tædium jam tranſierant.

Neque vero Italicis tantum Epiſtolis patriæ ſuæ amœnitatem collaudavit Bonfadius, ſed Latino inſuper Poemate, quod hic recitabo, tanquam ſpecimen egregiæ Bonfadii noſtri in Arte Poetica peritiæ, quamvis nullam ejus nominis (ſicuti nec etiam Jovitæ Rapicii) men-

mentionem fecerint inter Poetas, quos recensent, neque Scaliger, neque Gyraldus.

Gazanum Vicum describit.

Mœnia quum Saloi, & Benaci litora linquo,
Dextra iter ingressum per opaca, & florida rura
Me brevis, & facile acclivis via ducit apricum
In collem, Cereri placitum, patrique Lyæo,
Et placitum Altrici semper frondentis olivæ.
Planities jacet in summo cultissima. Primo
Hujus in ingressu oppidulum est. Salaminius olim
Fadius egressus patria, Patavique secutus
Fundatorem urbis, posuisse in litore sedem
Dicitur, atque plagæ mox acri incensus amore
Hunc optasse locum Gazæ, quam dives avito
Thesauro secum extulerat, tum nomine ab illo
Gazanum dixisse; propinquis collibus arces,
Claraque magnanimum stabant monimenta virorum.
Sed rerum absumtrix, retroque abstrusa vetustas
Obruta in obscuris secum omnia condidit umbris.
Hinc aciem procul in campos, terrasque jacentes,
Lataque Benaci protendere in æquora possum.
Vicini montes, Boreæ de parte, reducit
Et qua Sol radios, quaque altas abdit in undas,
Circumstant, facies spectanti celsa theatri
Formam offert. Sæpe indigenæ videre sedentem
Pana Deum Arcadiæ, calamos quum inflaret in altis
Rupibus, & Nymphas per sibila læta vocaret,
Nymphas, quæ plexis redimitæ tempora sertis
Pastorum loca sola petunt, silvasque pererrant,
Omnia complentes lusu, dulcique cachinno,
Naiades quibus assultant de rupibus imis,
Solem ubi ad Hesperium præpingui e valle volutus
Flectit iter rapido, atque sonanti flumine Clisis,
Quem dulces aurarum animæ comitantur, & alis
Per placidum levibus volitantes aera circum,
Omnem divinis miscent afflatibus oram.

Dile-

Dilecta ora mihi, Italiæ ridentis ocelle,
Naturæ lætantis opus, sancta ora Deorum,
Quam lætus, gelidos fontes, flexusque tuarum
Lympharum, Tempeque soli, cœlumque reviso!
Quamque libens, vix ipse mihi credo, æquoris undam
Tyrrheni, & Calabrum saltus liquisse nivales,
Inque tuo incolumis gremio residere virenti!
Salve, altrix antiqua, boni salvete recessus,
Et gaudete, Genique loci tu candide fidi,
Vosque Lares, placidi vestro cum numine amico
Este mihi; & nostrum tandem lenite laborem.
Te vero & moneo, &, quantum me diligis, Alcon,
Oro, care Alcon; quamquam tua rura reliqui
Invitus, partemque sui mens ægra requirit;
Ne mihi commemores Athesim, neu tecta venustæ
Alta Coloniolæ. Juvat hic consumere totum
Sextilem, & dulces invisere sæpe sodales:
Qui lateri nostro se se agglomerare solebant
Olim, quum primis colludebamus in annis.
Horum in complexu vis prisci emergit amoris,
Ut satis æquo animo non me divellere possim.
Sed, quum se primum decrescens fregerit æstas,
Ridebit placido quum Villia Doris in antro,
Me feret aurifluo vaga gurgite cymba repostas
Flaminii ad sedes, ripæ ulterioris in arvis.
Huc occurre mihi: simul ad tibi grata vireta
Formelii, & lætos Amathuntidis ibimus agros.
Rodulpho interea, qui se cœlestibus æquans
Divis, purpureo, atque ardenti in murice fulget;
Quemque viam monstrantem æqui, magnum inclyta patrem
Roma colit, statuam patriis in montibus aras.

Flaminii sedes, quas se invisurum scribit Bonfadius, sunt illæ ipsæ a Flaminio in superius indicatis hendecasyllabis ad Ludovicum Strozzam memoratæ, veluti donum Giberti Episcopi Veronensis; nam de Giberto ibi

ibi Flaminius:

. . . . me cithara bonum Gibertum
Juvat dicere, cujus hic agellus
Mihi munere partus, hunc agellum
Ille donat habere. quo nec alter
Baccho. & Palladi gratior, nec alter
Musis otia, & abditos recessus
Præbet commodius; modo hæc benigni
Faxint propria dona di, talenta
Crœsi despicio, Midæque acervos.

Quid de Bonfadii Poesi senserit Paulus Manutius, docent versus ab ipso de ejus morte conscripti, inter quos hi leguntur:

Dulcibus & numeris, & molli doctus avena,
Quum caneret versus Musis, & Apolline dignos,
Aerio sacras descendere monte Camœnas,
Atque habitare tuo, Benace, in littore jussit.

Joannes quoque Matthæus Toscanus in Peplo Italiæ lib. 3. Bonfadium hoc Epigrammate celebravit:

Non minus intumuit nuper Benacus alumni
Bonfadii, ac Musis, docte Catulle, tuis.
Bis tamen infelix: rapuit nam Roma Catullum;
Bonfadium letho das, scelerate Ligur.
Historia æternum cujus, fera Genua, vivis,
Immeritum sæva lege necare potes?
Mitius est, quod te spumanti vortice marmor
Tundit, & es scopulis durior ipsa tuis.

De Historia Jacobi Bonfadii agemus, dum Historica persequemur.

V. Nicolaus Siccus Brixianus, cujus celebre nomen inter veteres Italicarum Comœdiarum Scriptores, Latinis quoque Poetis, de quibus modo agimus, merito accensendus venit ob carmina satis culta, & elegantia,

quæ Taygeti (de qua ſæpe infra) Collectio complectitur. De eo magna cum laude mentionem feciſſe jam vidimus Joannem Marium Matium in Epiſtola ad Cæſarem Gambaram Epiſcopum Dertonenſem, ex qua præterea diſcimus Nicolaum Siccum Romæ obiiſſe, *fatis eo hominem vocantibus, ut Vir Clariſs. in Urbe Orbis clariſſima vitam finiret*. Eam fuiſſe in Aula Romana Nicolai Sicci exiſtimationem, ut niſi mors obſtitiſſet, quam primum rubro galero donandus foret, haud deſunt, qui ſcribant; nec etiam deerit fortaſſe, qui ſuſpicetur, turpe quoddam Epigramma, cujus invidia a quibuſdam noſtra hac ætate in Nicolaum Siccum derivatur, ac proinde parvulam ſalacem formicam (quum id ipſum de Joanne Caſa, auctore ejus Epigrammatis paſſim habito, in vulgus ſpargatur) Romanum ei oſtrum præripuiſſe.

Neque vero literis tantum, ſed militari etiam arte, publiciſque negotiis gerendis Siccus excelluit. Quare & Vercellenſem Urbem e Gallorum manibus fortiter recepit, & demandatam ſibi a Ferdinando Rege Conſtantinopolitanam legationem maxima obivit dexteritate, & Præfecturam Juſtitiæ Mediolani cum eximia integritate adminiſtravit. Hæc omnia ex ejus carminibus nobis innoteſcunt, quorum aliqua hic afferemus, tum ut ea Sicci geſta dignoſcantur, tum ut venæ ejus Poeticæ ſpecimen Lectori præbeatur. Chriſtophorum Madrucium Cardinalem, & Principem Tridentinum, nec non Antonium Perrenotum Epiſcopum Atrebatenſem in primis coluit Nicolaus, quare pleraque ejus carmina ad eoſdem ſcripta fuiſſe comperiuntur.

Ho-

Ex his primo loco occurrit Poema, De origine Pilæ majoris, & Cinguli militaris, quo flumina superantur; mox subsequuntur versus hexametri in Statuam æneam Philippi Regis mira arte per Leonem Aretinum conflatam; deinde Epitaphium Francisci Olivæ. Reliqua omnia, exceptis quibusdam distichis, De obsidione Senæ, postremo loco positis, ipsius Sicci gesta complectuntur, quæ ita ipse describit, ut honorum, publicorumque munerum jam valde pertæsus, nil magis quam animi quietem, suique apud Montem Clarium ruris secessum exoptaret. Recitabo primum ejus versus aliquot ad Christophorum Madrucium, quos ita exorditur:

Rideor a doctis, quod scribens tam rude carmen
Ostendam id multis, nec me ullus jam pudor urat,
Sed jugulem incautos male compto carmine amicos,
Qui temere occursant mihi, cum vitiata papyrus
Carnificem longo complectens ordine versum
Sub tunica latet, auditorem quæ male perdat.
Decipimur stulti dulcedine carminis omnes,
Cuilibet est ingens proprii vis insita amoris,
Quæ nos præstigiis ludit fallacibus, & quæ
Errores specie virtutis vestit, & ambit:
Id facimus vates, quod turpis bestia quondam.

Deinde uno, & altero apologo, quo suam illam in pangendis, monstrandisque carminibus libidinem excusat, hæc subdit:

Sed nimis hæc longum prælusimus, ut citharœdus,
Qui dum discordes, sumpta testudine, nervos
Indocto frustra concordat pectine nervos,
In cruce suspensas circum se detinet aures.
Jam positis redeo nugis ad seria, quæ me
Insomnes cogunt longas producere noctes.

Namque urens postquam stimulus me impellit honoris
Linquere derisum populo insultante Tribunal,
Verso animo assidue, quæ me urbs vicina, locusve
Excipiat reducem, positis insignibus, & quo
Nostra sinu cedat sensim inclinata senectus.
Ut navis vexata diu male flantibus Euris
Cæca nocte furens, nescit quo vis ferat, & sors,
Sic ego, quem venti invidiæ luctantis, & æstus
Ambitionis agunt, in præceps indigus artis
A geminis trepide portum Pollucibus opto.
Vos mihi, vos estis fulgentia sydera, quæ me
Per scopulos oris rapidi, per lurida linguæ
Murmura, & infames dominante libidine ventos,
In tutum vehitis portum virtutis amicæ,
Tuque, Atrebasque meus, nostri duo lumina mundi.
Dicite vos animæ illustres, quæ certa carinæ
Sit statio, quam jam rodit cariosa senectus.
Non vos Insubres inter laudabitis ut sim,
Æmula ne occurrens gravium mihi turba virorum
Audeat, ut voti compos, illudere victo;
Neve seni ut fecere animalia bruta Leoni,
Certatim insultet petulans, & prava juventus:
Urbe minus Venetum suadebitis ut teneam me,
Ne nive candidior, pura pice nigrior Idæ
Sit Veneto mea sancta fides suspecta Leoni,
Ampla mihi nec sunt Romana palatia cordi,
Nam nisi mitra biceps ibi cingat tempora, vel me
Purpurei insanum pascat spes magna galeri,
Quid facerem sine servitio, sine honoribus, hospes
Parvo animo? neque enim fas est obrepere tantum
Stultitiæ, ut possim spe solum pastus inani
Ista diu versare levi deliria mente
Unde mihi hæc tantum superest spes certa salutis,
Ut tandem excussoque jugo, vinclisque solutis
Aut curru vehar, aut lumbos lassante caballo,
Pomifero donec Benaci in margine sistar,
Conductaque lacus nitidi lympham rate sulcem,
Ad tua confugiens reduci pede limina, quæ me

Tran-

Tranquilli status cupidum, placidæque salutis
Excipiant, & amica meæ dent commoda vitæ.

Hos ad Madrucium hexametros alii illico subsequuntur ad Episcopum Atrebatensem, quorum argumentum, quantum ipsi Sicco *sint odio fasces, & inane tribunal, Justitiæque manu frustra qui stringitur ensis*, propterea quod ad tantum gradum evectus, ejus dignitatem proprio patrimonio tueri, quum promissa sibi non adessent stipendia, cogeretur. Inter alia hæc habet:

Et quamvis nihil hic jam sim nisi fabula vulgi,
Multus verna mihi tamen est pascendus, & idem
Terve, quaterve procax renovandus vestibus anno,
Aulæis ornanda domus mea, cum riget annus,
Cum calet, extremis quamvis quæsita Britannis
Sordent, nam melius paries ornatur Hibera
Pelle abeunte hieme, atque æstas cum fervet in agris,
Temperat æstivos pellis vitulina calores,
Aut auro pulchre, aut ferro signata calenti;
Cœnandum laute est, ne, si gravis adveniat vir,
Invisum cupidi, & sordentis nomen inurat;
Nam quamvis multus superet patrimonia sumptus,
Inque dies crescat, quod me gravat, æs alienum,
Attamen (est ut opus, utque est res credula) vulgo
Credor habere ingens argenti pondus, & auri;
Unde nec hospitibus domus est claudenda superbis,
Undique quos fallax invitat opinio, quæ me
Per bibulas populorum aures, per compita ubique
Ut bene felicem mendaci prædicat ore;
Stragulaque exornant thalamos, pictique tapetes,
Ne mea pauperies in lucem prodeat, & ne
Hospitibus nos accuset cariosa supellex.
Nec minor hinc inopem stabuli subit altera cura;
Ut fœno pascantur equi, nec desit avena,
Et strigile eniteant multa in præsepibus altis.
Acrius hæc miserum pungunt dispendia, quod non
Solvuntur promissa mihi stipendia, quæ tu-

Mu-

Munificus mihi larga dari, Cæsarque jubetis;
Undecimus mensis, ni fallor, labitur, ex quo
Germanæ pubi, quæ me comitatur, & anteit,
Immitis nec dat Quæstor lictoribus aurum;
Interea miseris ne desit lens, olus, aut sal,
Aes præsto, moriens mihi quod pater ante reliquit,
Quæsitum magna virtute, & paupere mensa.

Affert deinde pumilionis apologum, qui in gigantem, quemadmodum ipse petierat, conversus, mox, ubi se obsessum sensit incommodis, quæ major corporis moles afferebat, ut ea exueretur, poposcit, eoque apologo allato, versus illos Poeta ita concludit:

Tu, Perenote, mihi ille es, & pater optimus, & rex,
Qui obsequio victus dulci quondam, & prece blanda
Fecisti e parvo me pumilione gigantem,
Insignem ventre, & damnosum faucibus amplis
Servorum, qui me, & patriam ligurire queant rem;
Hanc mihi tu ingluviem famulorum, & inutile pondus
Præcide, & tenues iterum me transfer in artus,
Per genium, fratresque tuos, perque ossa parentis
Sancta precor, vitæ tandem me redde priori.
Ista tibi & musto, & satur autumnalibus uvis
Dictabam ruri Venusino carmine, dum tu
In Gallos aditus numeroso milite tentas.

Elegis, qui sequuntur ad Madrucium, villæ suæ delicias describit Nicolaus, & inter alia hæc leguntur:

Quale tamen rus sit nostrum prius accipe, quam me,
Madruci, immemorem nominis esse putes.
Atque utinam urbanos ipse aspernatus honores
Huc venias, rapidis vectus anhelus equis.
A strepitu procul urbano, & discordibus armis
Conspicua in pulchro stat mea Villa loco.
Camporum ad medium Claro cognomine Mons est
Inter Cenomani pinguia rura soli.
Undique planities longo circumvaga tractu,

Per-

Persimilis placidis est maris æquoribus.
Pascua magna bovum sunt immetata; nec ullus
Terminat agrestis grandia rura lapis.
Hinc de parte Euri muscosa Mintius urna
Quæ mage sunt nobis proxima rura rigat.
Uberis inde agri glebas, de monte volutus
Alluit, alpina Mella superbus aqua.
In medio amborum, multus nisi provocet hymber,
It Clysis placido per mea rura pede,
Hic paribus spatiis denso ordine consita sylva
Populeas crescens explicat alta comas.
Ad latus occidui nemoris satis ampla recumbit
Ære mihi, & multo structa labore, domus.
Ad centum cubitos altis directa columnis
Area quadrato clauditur ampla sinu.
Ædis habet medium gibbosis aspera saxis
Janua, turgenti grata supercilio.
Vestibulum æquales hinc, atque hinc dividit alas,
Dextra mihi, hospitibus læva habitanda meis.
Tablini ad medium radiis rota lignea crebris
Volvitur, impulsu prætereuntis aquæ;
Hæc rotat inde aliam, quæ concita grandibus alis
Cit ventos, cum Sol terga Leonis adit.
Dum calet, & lectos hæc molliter afflat heriles,
Et quæ cum multa est mensa parata rosa.
Rivus aquæ stabulum lambit nugacibus undis,
Unde lutosa meis crura lavantur equis.
Non desunt intus thalami laquearibus altis,
Quos circum volitat Somnus, & alma Quies.
Sustinet extremos curvati fornicis arcus
Aurata in nitido ducta corona loco
Pulchra sub aurata circum currente corona
Artificis docta est fascia picta manu.

Idem fere argumentum elegorum aliorum ad eundem Madrucium, nisi quod & sua erga Cæsarem promerita clarius explicat in distichis, quæ sequuntur.

Un-

Undique turba frequens sociorum convenit ad me,
Quos trahit ingenii vena benigna mei:
Et fert indigne titulis, & honore carentem
Post tria lustra inopem me rediisse domum.
Et quod præstantes juvenes, qui grandia tractant
Munera, & illustri regia lora manu;
Non aliquo insigni meritum me munere donent,
Unde senectuti sint alimenta meæ:
Conscia ne nostrorum operum gens Itala, Iberos
Servitii immemores indicet esse mei,
Turcarum qui regna adii pro Cæsare magno,
Nec timui inferni tecta subire Dei.
A fessis & Vercellis velocior Euro,
Averti audaci Gallica castra manu.
Et volui, & si passa foret gens invida facti,
Audebam tacito nocte silente pede
Hostiles penetrare acies, & mœnibus arci
Obsessæ intrepidus ferre Casalis opem.
At mea præstantes juvenes, Regemque potentem
Excusat miris lingua diserta modis.
Hunc tibi silvestrem per prata virentia versum
Dictabat claudo naufraga Musa pede.

Nec aliud argumentum elegorum, qui subduntur, ad Gonzalum Pyretium. Aliorum vero ad Josippum Vidaschum, Vallis Macræ, in qua tunc habitabat, quaque Ligures a Thuscis dividuntur, amœnitatis descriptio. Adest tandem Epigramma ad Mercurium.

Cylleni interpres divum, velocior Euro,
Qui toties superas, isque, redisque vias,
Post mille exactos varia regione labores,
Ista juventutis sint tibi dona meæ.
Undique cerati taurina ex pelle cotburni,
Sellaque, dispositos quæ bene cingit equos,
Et ferula & geminum calcar, parvumque galerum,
Et cornu, quod ter pendula zona ligat.
Cursor ego bis adii spoliis florente juventa

Ter-

Terrarum quicquid cognitus orbis habet.
Nunc mea cum requiem poscat vicina senectus,
Cumque riget vultus concava ruga meos,
Hæc veteris monumenta mei deserta laboris
Pendebunt templo munus inane tuo.

Tribuitur passim Nicolao Sicco valde elegans de Benedicto Varchio Epigramma etiam in nupera Editione Batava Historiarum ejus Thesaur. Antiquit. & Histor. Ital. T. 8. par. 2. inter Elogia, quæ iisdem in ea præmittuntur; at illud Varchium de se ipso confecisse, certa prorsus res est, quam ejusdem Varchii Vita accurate composita a Sylvano Razzi, & Batavæ illi Editioni præfixa, in qua affirmatur, Varchium sibimet Epitaphium confecisse, afferturque ex eo distichon, quo *sinceri sectator amoris* Varchius laudatur, æque ac in clausula Epigrammatis Sicco tributi; & præterea rem extra omnem controversiam ponit Brixiana, quam superius indicavimus, Taygeti Collectio, Epigramma illud non quidem Sicci carminibus inserens, sed ipsimet Varchio adscribens, & sub ejus nomine recitans. Est autem hujusmodi.

Benedicti Varchii de seipso.

Si mihi, quæ dederant, neverunt stamina Parcæ,
Et Lachesis jam jam rumpere fila parat,
O mihi dent saltem superum pia numina Divum,
Fesulei ut summa condar in arce jugi,
Qua patet immensus partes prospectus ad omnes,
Et cœlum nullo ridet in orbe magis.
Illic perpetuo devictum lumina somno
His inscripta notis quælibet urna tegat.
Varchius ingenui semper sectator amoris
Conditur hic, totum, quod cupiebat, habet.

Unde acciderit, Epigrammatis hujus auctorem passim haberi Siccum nostrum, haud licet divinare. A Varchio tamen magni habitum fuisse Siccum, certum reddunt vernaculi nonnulli ipsius Varchii versus, in quibus eidem Insubriæ regnum æqua lance, & salubribus consiliis administranti, ea tribuitur tam in prosperis, quam in adversis rebus, eloquentiæ, ac sapientiæ laus, ut palma præ omnibus ipsi adjudicetur, ut habetur in libello Italica Varchii carmina complectente, Florentiæ edito an. 1555. Tandem ad ejusdem Nicolai Sicci laudem magnopere faciunt, quæ de eo scribit Hieronymus Cardanus in Tractatu de libris propriis, eorumque ordine, & usu, eundem in exordio ita alloquens: *Tu vero quum nobilitati generis animi quoque splendorem adjunxeris, tum studium singulare, peritiamque maximam liberalium, ut vocant, Artium, merito de his judicium facere potes. Ego vero nomen tuum, & gloriam, quantum mihi fas est, ad posteros traducam, ut quemadmodum fortitudine, & prudentia præsenti sæculo notus es usque ad Indos, ita humanitate, & studiorum amore futuris sæculis per me quoque innotescas.*

Antonius Cerrutus Novariensis, cujus exstant carminum libri quatuor an. 1550. Venetiis editi, in quadam Ode lib. 1. Siccum nostrum invitat, ut ad secum celebrandum diem Natalem D. Martini accedat, comitesque adhibeat Olivium, Martiranum, & Mirthium:

Sicce, sacri chori
Fontisque Aonii decus,
Præfecte atque potens Justitiæ, vices
Exercens bene Cæsaris,

Si

Si magnis vacuus forte negotiis
Convivam cuperem mihi
Te præstare hodie, namque dies monet
Vivamus genialiter,
Franciscus veniat cultus Olivius,
Nostri gloria seculi,
Seu græco ore loqui, seu latio velit,
Seu scribat veteres sales,
Mœstis seu fuerit præsidium reis.
Vitæ dimidium tuæ,
Et consors studii, tecum utinam sacer
Martiranus & afforet,
Vir summi ingenii, & judicii gravis,
Condens pulchra poemata.
Et posses pariter ducere Mirthium,
Tris putreis ni oleat Deas,
Urbis pernitiem.

VI. Bartholomæum Theanium, cujus sæpe mentionem fecimus, primum locum sibi vindicasse inter Poetas suæ ætatis, affirmavit, ut pariter vidimus p. 148. secund. Part. hujus Specim. Joannes Planerius Quintianus in illustrium Virorum Patriæ suæ enumeratione. Hic enim postquam retulisset, scripsisseTheanium Commentaria de Arte Rhetorica, Declamationes plurimas, nec non Orationem funebrem de Matthæo Avogaro clarissimo Jureconsulto, itemque Orationem de voluptate cognitionis, hæc subdit: *Habet & Poemata plurima, Virgilianam gravitatem, & Ovidianam facilitatem redolentia, nam Brixiam a Gallis captam heroicis carminibus conscriptam edidit*. Carmen hoc de clade, ac depopulatione Brixiana edidit Brixiæ an. 1561. Ludovicus a Sabio, dicavitque Theanius Camillo Capreolo Jurisconf. & Comiti, eum alloquens hisce hendecasyllabis:

Cur tu versibus addicare nostris
Illustris Comes, ac benignus Heros,
Prudens, ingenuus, sagax, facetus,
Si quisquam penitus cupit notasse:
In causa potiora sunt habenda,
Vultus gratior, & nitens venustas,
Accessus facilis, modesta verba,
Frons lætissima, comitasque rara,
Vera nobilitas, amanda virtus;
Quam fides, pietas sequuntur, ornant,
Pallas strenua lucido tridente,
Crystalloque fovet, meloque dulci,
Quæ passim populus frequenter ore
Extollit vario sonore, & odis.
His ergo admonitus, timore pulso,
Præsens hoc volui dicare munus.
Quod si, quam deceat, minus videtur,
Jam nec Romulus, Acca quam paravit,
Sprevit spiceam Is bonus coronam.
Hæc sunt primitiæ feracis agri.
Olim proferet ampliora lætus,
Grata hæc si fuerint priora nostra.
Quanquam nil metuo canum latratus,
Nec morsus rabidos, gregisque inertis
Incultos calamos, notasque fœdas.
Primus si patrios cano labores,
Et lusus refero dei furentis,
Patronum repeto velis adesse.
Tanto numine tutius meabo.
Leve est, carpere quicquid alter affert,
Sudabit quoties opus relinquens?

Ei Poemati subduntur in eodem libello heroici versus primum ad Dominicum Bolanum Brixiæ Prætorem, deinde ad Hieronymum Confortum, Artium, & Medicinæ Doctorem celeberrimum, ut eum vocat, bonarumque literarum cultorem candidum. Clauditur libellus

bellus quodam Hendecasyllabo, cujus aliquot versus recitabo, ut superioribus juncti pro specimine Poeticæ venæ, quam in Theanio conterraneo suo, sibique amicissimo laudavit Planerius, deserviant.

Ad Nicol. Siccum, in Monte Claro Musas colentem.

Dulces versiculi mei labores,
Molles candiduli mei sodales,
Magnæ delitiæ laboriosos
Inter qui mihi jam fuistis actus,
Nugarum quibus est satis, superque,
Nullæ sed Veneres, Cupidinesque;
Sicco dicite jam secunda verba:
Maxime Nicoleos viridis cui tempora laurus
Cingit, & æternum reparat per sæcula nomen.
Sicco dicite, maxime o Poeta,
Dulces versiculi mei sodales,
Theanus tuus ille te salutat:
Observat qui te, & tua dulcia carmina adorat.
Tibi nunc propriam expetit quietem,
Adsint ocia pectori sacrato:
Doctæ Castalides amœno in antro
Adsint, & tibi Lionora dulcis,
Plusquam Lesbia jam Catulli amores,
Plusquam Lydia flamma Horati, & ardor.
Ait, jam tibi flosculos suaves
Sumas lætius, herbulasque olentes,
Quas nunc hortulus attulit colendo.

In Brixiana Taygeti Collectione ex carminibus, quæ leguntur in laudato libello, exstant dumtaxat illa ad Bolanum, at contra afferuntur in ea Collectione versus ad Hieronymum Maurocenum Brixiæ Præfectum, alii ad Jacobum Aquaneum, alii ad Jo. Antonium Taygetum, qui omnes in prædicto libello desiderantur.

VII. Cæ-

VII. Cæsarem etiam Duchum ea ipsa Taygeti Collectio nobis exhibet inter Latinos Poetas, qui ad medietatem circiter Sæculi XVI. floruerunt. Hujus Poesin plures ea ætate commendarunt, & in primis, magna cum eo amicitia junctus, Franciscus Stoa Quintianus, qui aliquot ad eundem hendecasyllabos ita exorditur in eadem Collectione.

Cæsar Castalidum decus sororum,
Perlegi hendecasyllabon politum
Procurrens numeris Catullianis,
Et par cultu elego Propertiano,
Dignum ponderibus Maronianis,
Socco grande magis Terentiano.

Hendecasyllabon, quod laudat Quintianus, inter Duchi carmina in ea Collectione reperitur, illudque meritos a Quintiano plausus retulisse, sibi quisque facile persuadebit. Est autem hujusmodi:

Ad Quintianum Stoam Poetam.

Pervenit vagus, impiusque rumor,
Te vitam fragilem, & tuos amicos
Liquisse, ad superosque transvolasse;
Quæ res nos trepidos simul peremit,
Qui te diligimus, piosque fletus
Fudimus, lacrymas piasque multi,
(Fere te sine inutiles futuri)
Cumque non facile ipse cursitare
Possem continuo per urbis oras,
Præclarum, atque tuum, meumque amicum
Trussum commonui cito, & rogavi, ut
Sciret sollicitus, quid esset istud,
Unde hæc fama mala orta, quis sepulchrum
Vidisset? querimonias tuorum
Audisset, satis, & satis docendas?

At

At demum populum referre dixit.
Nil certi tamen adfuit ſubinde;
Quod paulum pavidos refecit omnes.
Ob id quod ſi inamata Parca vere
Te nobis rapuiſſet; hoc fuiſſet
Crudeli, celerique nuntiatum
Et verbo, & calamo, a viriſque certis.
Sed dulces quoniam timent amici,
Nos rumor dubios, & hæſitantes
Multum detinuit malus; renatus
Donec redditus omnibus fuiſti.
Nos vero jam hilares, bono poeta
Servato, dabimus piis quotannis
Thura altaribus omnium deorum.
Vivas nunc, memorande Quintiane,
Muſis, & tibi, poſteris, amicis.
Dignus Neſtoreos habere & annos
Phœnicis Phariæ, vales quod unus
Omnes, ſeu teneris canis camœnis,
Amplis, ſeu celebras duces latinos.
Revertaris ego velim poeta,
Expectant reditum tuumqne amici,
Ut poſſint citius tuæ dolorem
Mortis deſtruere, & ſimul jocari.

Hendecaſyllabon hoc ſubſequuntur illico elegi in Mulieres veſtes caudatas ferentes, quorum priora afferam diſticha.

Scilicet hæc noſtris deerat quoque fabula damnis,
Cauſaque fœmineæ maxima nequitiæ.
Non erat implicitis ſat frontem ornare capillis,
Et faciem exhauſtis fingere pyxidibus?
Ipſum coccineis intexere veſtibus aurum?
Atque ipſum in varios flectere mille modos?
Pellibus & Scythicis hiemes vitare nivoſas?
Atque æſtus pennis pellere Niliacis?
Cingere ab extremo deductis orbe lapillis

Non

Non digitos solum, ac brachia, colla, caput?
Officiumque pedum curvis mandare quadrigis?
Magna ancillarum vos comitante manu?
Ni quoque cauda simul traheretur longior ipso
Corpore, quæ cœnum perpetuo raperet?

In libello Brixiæ edito an. 1570. carmina Academicorum Occultorum complectente Cæsar noster primus comparet, implentque ejus versus, quod eorum major ibi sit numerus, quam in Taygeti Collectione, paginas viginti. Primi describunt laudes ruris, cui prope Sebinum lacum se dederat, *procul a rixis urbis, strepituque forensi*, ut ipse loquitur in priore versu. Ruris commoda itidem laudat in hendecasyllabis ad Hieronymum Bornatum, quos placet recitare, quum Occultæ illius Academiæ Principes recenseant.

Ad Hieronymum Bornatum Acad. Occultum.

Vates candide, cultior Catullo,
Et versu melior modis Tibulli;
Cur me sollicitas, ut hinc canoros
Mittam versiculos, facetiasque?
Cum scias tenuem esse me Poetam;
Cujus fama jacet sepulta, Phœbo
Qui condit renuente, nec venustos,
Nec versus faciles, nec arte cultos.
Nam diris libitina filiorum
Me (ut scis) funeribus, quiete pulsa,
Vexavit toties, necemque fratris
Adjunxit miseram, feram, cruentam.
Tantis fata etiam addidere damnis
Bilem atram, & maciem, gravedinemque.
Unde carminibus miser relictis,
Atque urbe, atque foro tumultuoso,
Rus colo innocuum, & remotum agellum.
Et quamvis Helyconis alti alumnas

Et

Diligam; tamen impiæ immerentem
Me spernunt; quoniam viros jocosos,
Et lætos animos beant beatæ.
Quare sollicita tuis Camœnis
Julum Martigenum, decus potentum;
Alphonsumve choro novem sororum
Carum Capreolum; vel elegantem
Lollium, eloquii parem parenti;
Soncinum aut celebrem canendo Amores,
Et Belgam domitum, & feri Sicambri
Conatus; numerisve perpolitis,
Sanbonifatium, Catulli euntem
Per vestigia ad Aonum recessus;
Vel cultum Federicum adire disce;
Clarum aut Taygetum aureo canentem
Plectro; vel Diomedis ora Salæ;
Quærengumve pete illum (ut ante nosti)
Quem cunctæ Aonides fovent; vel ipsum
Quæras Porcachium probum, & disertum;
Ricchinum aut tabulis suis Apellem
Vincentem, atque modis modos Petrarchæ.
Magni sunt etenim hi Poetæ, & horum
Labris Castalii fluunt lepores;
Occultæque Academiæ columnæ
Hi sunt, atque tuos canent honores.
Interim assiduas preces ego Diis
Fundam, & vota pia, ut maligna pellant,
Et curas adimant, molestiasque,
Ut tandem valeam tuas canendo
Laudes, ingenium meum excitare.

Ad manus habeo libellum Natalis Comitum de Venatione, Cardinali Julio Roboreo dicatum, & ab Hieronymo Ruscello, cui eum legendum, & exscribendum ipse Natalis Januæ concesserat, typis Aldi filii Venetiis an. 1551. evulgatum, cui Editioni sequentes versus præmittuntur.

Cæsaris de Ducibus Civis Brixiani.

Tempora qui quondam pinxit variantia, fraudes
Et venantis equos concinit, arma, canes.
Atque refert vatem Smyrnæum carmine; sed si
Calliope dictet prælia, regna, duces,
Quum leve par fuerit scribens, majoribus uso
Cedet & Æneidos, Iliadosque parens.
Ergo cane heroas, juvenum rarissime, solus
Cum possis priscis æquiparare sonos.

VIII. In citata Taygeti Collectione post Cæsarem Duchum, & Nicolaum Siccum, de quibus modo dictum est, subsequitur illico Andreas Mutius Brixianus. Epigramma ad Dominicum Bollanum Brixiæ Episcopum versibus Mutii in ea Collectione allatis initium præbet, mox legitur duplex Ode ad Marium Trussum, deinde Hendecasyllabon ad Blasium Spongiam Presbyterum, sequuntur postea aliquot Epigrammata, inter quæ bina adversus P. Franciscum Spinulam.

Ad P. Franciscum Spinulam.

Nasuti quidam te dicunt esse poetam,
Derident te omnes, Spinula, qui hoc faciunt.
Tu tamen ut verum simplex admittis honorem,
Si factus non es, fabula vis fieri.

Ad eundem.

Spinula, Taygeti tu damnas carmina vatis,
Et si qua in lucem nostra Minerva dedit.
Ad Phœbum & Musas te cogimur appellare,
Nam sine judicio, quod facis, ipse facis:
Ni post judicium vivas in pace quietus,
Dicemus nimia te furere invidia.

Spinulæ hujus mentionem fecimus agentes de Rapicii in Psalmos Paraphrasi, eamque a quibusdam, & in primis a Paulo Mutio Brixiano laudatam diximus. At Andreas Mutius, Jo. Antonius Taygetus, aliique non pauci

pauci, tam eam Paraphrasin, quam universam Spinulæ versificationem valde improbarunt. Adversarios suos nominat, & carpit ipse Spinula pluribus locis, præsertim in Ode ad Hieronymum Hugonium Jurisconsultum Brixianum, & in Satyra de Itinere suo. Prior ita incipit:

Mordear opprobriis falsis, me, candide compar,
Robertus amens vellicet,
Taygeta & laceret cimex, & Bulla Lumati
Conviva rodat perfidi,
Mutius obliquis oculis mea limet ineptus,
Morsu & venenet commoda:
Men' moveant isti, plures aliique, cathedras
Plorare condiscentium
Quos inter jubeo, numerum, consumere natos
Fruges, Lyæi & munera?

Initium vero Satyræ de Itinere suo hujusmodi est:

Finibus egressum patriis me Brixia dives
Mœnibus excepit, Corraro præside Paulo,
Tulli ubi nobilibus numerosa volumina ad annum
Exposui. Prosper sapiens, Hieronymus Hugo,
Atque propinquus Eques Marius, Marcellus, & ipse
Hugo, meæ vitæ patres, Divique fuerunt:
Sordidus obliquis oculis ubi Mutius, & me
Taygetus charta cimex læsere cacata.

Thuanum Spinulæ hujus in Psalmos Paraphrasin quodammodo Flaminii illi æquiparasse, ipsum vero & alios indictam prorsus reliquisse Jovitæ Rapicii Paraphrasin, superius mirati sumus; modo Lectorem monemus, in Londinensi Editione Historiarum Thuani an. 1733. inter Variantes lectiones adnotari, verba illa, *& Franciscum Spinulam suo exemplo ad eandem poeticæ laudem invitavit*, in aliquibus Editionibus desiderari.

IX. Augusti Coccejani, Brixiani Poetæ, nomen non ex sola nobis Taygeti Collectione innotescit, sed aliunde etiam, ac præsertim ex Pauli Jovii Elogiorum volumine, quum in eorum censu referatur, qui ea Elogia elegantibus versibus vel illustrarunt, vel ornarunt. Imo vero horum veluti princeps Coccejanus ea de causa dici potest, quod in Romulum, qui primus in Jovii Elogiis comparet, ejus carmen legatur.

Augusti Coccejani Brixiensis.

Heroes, animæ illustres, atque inclyta Martis
Insanientis pignora,
Æternis properat Jovius quæ tradere chartis,
Ut clara vivant posteris:
Æquo ferte animo si primos carpsit honores,
Sedesque primas Romulus:
Qui genus ætherio ducens e sanguine, terris
Semen deorum sparserit:
Terrarum late dominam construxerit Urbem
Superbi ad undas Tybridis:
Regnatorem Orbis populum formaverit armis;
Almæque pacis artibus:
Cumque omnes hominum meritis superasset honores;
Migrarit in Cœlum Deus.

Carminibus aliis Coccejani, quæ ad Jovii Elogia leguntur, omissis, allatum in Taygeti Collectione recitabo; in quo duo funera illustris Chisiolia familiæ, patris scilicet, & filii Poeta deplorat.

Augusti Coccejani Brixiani.

O Mellæ vaga flumina,
O fontes vitrei, qui tremulo pede
Altæ mœnia Brixiæ,
Agrosque alluitis, currite, currite
Exundantibus alveis

Per

Per lætas ſegetes, culta per æquora
Camporum, & lacrymabilem
Fortunam egregii ſanguinis, & domus
Antiquæ Chiſiolię
Undis, & lacrymis flete rigantibus.
Nunc quiſquis duo funera
Deplorans, miſeros ingeminet modos;
Patrem ſcilicet optimum,
Et pulchram ſobolem magnanimi viri,
Et dulci a patria procul
Florentem puerum, vaſta ſcientiæ
Dum juris maria impiger
Adverſis Zephyris nauta novus ſecat:
Qualis Veſuvii in jugis,
Aut in Pauſilipi vertice florido,
Liber magne, tibi ſacro,
Ardua vitis amans ſcandere populos,
Diffundit virides comas,
Gaudet tergeminos ſpargere palmites;
Sic ille ad patriæ, & patris
Nomen, nobilium ſic equitum ad decus
Eſt evectus, & aurea
Lucratus ſolidæ præmia gloriæ,
Dum legatus ad Adriæ
Patres, pro patria mittitur eloquens;
Et dum pro miſeris reis
Mollit dura nimis pectora Judicum.
Ex hoc ſtipite tam probus
Surgebat juvenis, dulcia pignora
Felicis patriæ, niſi
Obſtaſſet ſuperum firma neceſſitas,
Quæ cœli ut vacuas domos
Impleret, lepidum cum patre liberum,
Lugentis patriæ decus,
Hinc raptum merita ad ſydera tranſtulit.

Jacobus Bonfadius in Epiſtola ſuperius citata ad Fortunatum Martinengum, cui ſuum de Benacenſi Aca-

demia

demia instituenda desiderium aperit, meminit Jacobi Chisiolæ, de quo audivisse se scribit, præter animum generosum, scientia quoque, & virtute mirum in modum excellere.

Quanti faceret M. Antonius Flaminius Coccejani nostri in re Poetica judicium, palam fit ex hendecasyllabis, qui leguntur in libello Flaminii carmina complectente, non illo quidem, cujus supra mentionem fecimus, Venetiis edito an. 1548. sed alio ibidem edito an. 1558. ubi nimirum versus aliquot Flaminii in priore minime impressi reperiuntur.

Ad Augustum Coccejanum.

Sic te, candide amice, nullus unquam
Cœlesti Sophiæ, patrique Phœbo
Possit carior esse, dic amabo,
Num vere mihi dixit Hadrianus,
Te describere, quicquid ipse ludo
Molli carmine per jocum, atque risum.
Hoc tu si facis, O nimis beatam
Musam Flaminii, graves, protervi,
Mordaces, critici venena dentis
Vestri nil metuo, quod approbarit
Augustus meus, id probent, necesse est,
Et Phœbus pater, & novem Camœnæ.

X. Joannis Antonii Taygeti, vestigiis, quod jam facere cœpimus, insistentes, ad quinque Brixianos Vates deducimur, hisque tantum nominatis ad sextum, cui paululum immorandum, illico transibimus. Sunt autem Jo. Angelus Taygetus, Paulus Barattus, Ugolinus Palatius senior, Simon Angelus Suspirius, Bigardus Cornelius. Qui eos excipit Calemerius Balneacattus, nec ipse ob bina Epigrammata a Taygeto recitata peculia-
ri

ri mentione dignus videretur, nisi aliunde etiam ipse nobis innotesceret. Elegans ejus Hendecasyllabon Brixianæ, quam ad manus habeo, Marulli carminum Editioni adjunctum, reperitur, quo cultissimi illius Poetæ partes se suscepisse demonstrat adversus aliorum in eundem maledicas obtrectationes. Michaeli Tarchaniotæ Marullo Constantinopolitano tantam cum Politiano intercessisse inimicitiam, ut modestiæ fines omnes excesserit, ex utriusque Scriptis palam constat. Carmina, quibus Politianus Mabilio insultavit, & ea, quibus Marullus Ecnomum momordit, ad eas simultates spectare, valde probabile est, licet aliqui de hoc dubitent. De earum simultatum causis aliæ aliorum sunt conjecturæ. Politianum studio gentis suæ abreptum, universo gregi doctorum Græcorum, in Italia tunc hospitantium, exitiale bellum inferentem, calamum propterea in Marullum acuisse, haud ægre quis sibi persuadeat. Tantas iras Deum Amorem præterea inflammasse, nuperus Scriptor conjectavit. In Marullum acerrime etiam invectus est Jul. Cæsar Scaliger Poetic. lib. 6. eum hisce coloribus pingens: *Marullus totus durus, morosus, aliorum obtrectator, sui admirator simul, & diffidens. Anxius enim quo dicat modo, hæret negotiosus, omnino invenustus.*

A partibus Marulli steterunt Bartholomæus Scala, Petrus Crinitus, Actius Sincerus Sannazarius, quos tamen, seu odio in Politianum, seu amori in Marullum nimis indulsisse, plures existimant. Brixiana, de qua loquimur, Editio præter Georgium Anselmum Parmensem, Jovianum Pontanum, etiam Callemerium

rium Balneacattum Brixianum iisdem adjungit, quem certe de partium ſtudio in iis rixis inter Marullum, & Politianum nemo accuſabit. En Balneacatti Hendecaſyllabon.

Callemerii Balneacatti Brixiani in Marullum Carmen.

Quid nunc Elyſiis agit Marullus,
Qui cygno ſene dulcius canebat
Permeſſi ad latices ſacros? canitne
Tecum, blande Tibulle? tecum, Alumne
Sulmonis gelidi? &, Catulle, tecum
Canit, ter lepidos jocoſque promit?
Una & puniceam roſam, albicanſque
Carpit lilium, amaracumque odoram?
Hunc & allicit, & moratur illum
Vultu lætifico? Ecquis in vireta
Illa gratior ivit a trecentis
Annis? hic erat omnium in labellis
Doctorum, o ſatis, & ſuper beata
Tam claro hoſpite, & inclyto vireta.

Ad calcem pariter Centuriæ Epiſtolic. Quæſt. Marini Becichemi affertur Calimerii noſtri carmen de ejuſdem reditu ad urbem Brixiæ, atque ita incipit:

Nunc nunc e Venetum Marinus oris
Claræ mœnia Brixiæ reviſit,
O lucem niveam, o diem beatum!
Doctæ conſpicio Patrem juventæ,
Et charam premo dexteram, fruorque
Gratis colloquiis, quibus dolores,
Menti quos dederat meæ ex receſſu,
Diſcedunt procul. I puer, ſonoram
Huc affer Cytharam, libet Marinum
His ad ſydera verſibus referre.

Ejuſdem Calimerii Epigramma præfigitur Operi P. Pauli Vergerii de ingenuis moribus edito Brixiæ per Ludo-

Ludovicum Britannicum an. 1528. una cum aliis S. Basilii, S. Hieronymi, Xenophontis, & Plutarchi ad idem argumentum pertinentibus Scriptis. Joannem Baptistam Benivolum, Brixianum, qui omnia in eo libello comprehensa recognovit, Balneacattus in hunc modum commendavit:

Calimerius Bagnacatus Jo. Baptistæ Benivolo.

Optarem bifidi tetigisse cacumina montis,
Et caput Aoniis immaduisse vadis.
Nunc te nunc canerem, nec me, Baptista, pigeret,
In decus, & laudes solvere vela tuas.
Quis mage cirratæ doctus discenda catervæ
Tradere? quis turpem pellere barbariem?
Informes veterum facies in lucida membra,
Et bene distinctam vertis in effigiem.
Castigas, auges, resecas, Latioque decori
Das, quæ judicio sint placitura virum.
Perge, precor, libros sic illustrare, supellex
Æterni causam nominis ista dabit.

Aliam eorundem Opusculorum Editionem Florentiæ per Franciscum Dinum emissam exornat ad calcem voluminis Epistola Joannis Calphurnii nostri ad Lectorem, cujus initium: *Habes, optime Lector (te enim appello, qui jam pater effectus) quemadmodum liberos tuos & diligenter educare, & præclaris disciplicinis, ac moribus instituere possis. Auctores autem, quibus hæc continentur, bujusmodi sunt, ut, quidquid dixerint, fere pro lege babendum sit.*

XI. Joannes Marius Matius, de quo non semel superius dictum est, ut Brixianis Poetis accenseatur, facit non solum ejus carmen ad Bologninum Bologni-neum, quod in Taygeti Collectione recitatur, sed alio-

rum ejus carminum collectio, quam reperio in libello Alexandriæ edito an. 1578. Ex eo quosdam primum hendecasyllabos, dein heroicos versus recitabo, qui & Poeticam Matii venam, & una simul aliquid ad Vitæ ejus historiam pertinens, nos doceant.

Ad Sodales.

Nassini, veteres mei patroni,
Alenæ, veteres mei sodales,
Pars vitæ altera, Martinenge, nostræ.
Et Sicce, Ausoniæ decus Camœnæ,
Vosque, o Pieridum sacræ coronæ,
Corneli, Caphaneu, Metelle, Paulle,
Muti, Albine, Roberte, tuque Porci, &
Bolognine, mei sacri sodales,
Prædulces animæ, mei lepores,
Cuncti una Hendecasyllabi salute
Et salvete diu, & diu valete.
Ecquid de patria meo doletis
Discessu? atque alias eunti in oras
Mente estis comites, & arcto amore?
Me certe validi premunt dolores,
Atque implent calidis sinus ocelli
Flentes lacrymulis, quod hinc in urbes
A vobis alias procul recedam,
Et dulcis patriæ lacus relinquam,
Glebas Cœnomanum affatim rigantes.
Nec vestras valeo sodalitates,
Tuo, o Cecropi, melle dulciores,
Complexusque tuos, laresque amatos,
Mater Brixia, linquere, absque mole
Multa tristitiæ. Scio, doletis
Et vos, & graviter mei feretis
Vos desiderium; attamen levabunt
Curam, mœstitiamque commeantes
[illegible] ultroque frequentium tabellæ
[illegible] Marium novæ salutes

A vobis, Marii novæ salutes,
Vos esse in nimio (ab negare in ullo
Mi notus nequeo) haud sinent dolore.
In primis animique, mutuique
Cordis certa fides abesse longe
Omnes mœstitias jubebit, atque
Securo citharam ferire plectro
Cantantem patrii Olii Napæas.
Hinnitus sed enim vocant equorum,
Pilenta ad januam morantur. Ergo
Prædulces animæ, mei lepores,
Prædulces animæ, mei sodales,
Cuncti una Hendecasyllabi salute
Et salvete diu, & diu valete.

Monachis Bobii.

Nulla usquam extremæ tanta est injuria terræ,
Aut tanta est usquam cœli inclementia, mores
Quæ queat immutare bonos, hominumque proborum
Deterat ingenium, rectoque a limite flectat.
Non illaudatum fecit Nilotica tellus
Busirim, nec te mensis apponere divum
Humanas pepulere dapes Euxina, Lycaon,
Littora, quo nati fierent fera busta perempti
Numina, & ursarum stimularet terga Bootes.
Natura, & mores bruti fecere scelestos.
Ecce inter silvas, inter deserta ferarum,
Atque inter gelidi prærupta juga Apennini
Quam blandos hominum mores, & dulcia quantum
Hospitia experti sumus? hic me cœlibe vita
Insignes Monachi, studiisque, & moribus almis
Florentes, vultu sic excepere sereno
Hospitem, ut Arsacides melius tractarier usquam
Non queat, aut vani Cæsar dominator Iberi.
Si vestra Ogygias premerent vestigia terras,
Aut Anthropophagum si calcaretis arenas,
Hic subito fœdos hominum mitescere mores
Conspiciam, subitoque feram vanescere vitam,

Naturamque hominum penitus, penitusque locorum
Mutari, & sanctos extemplo exsurgere cultus.
O, nisi me implicitum teneat charissima conjux
Nostra domi, & vigiles curæ, sobolesque tuenda,
Et studiis ornanda decentibus, omnia nostræ
Tempora percuperem tecum traducere vitæ,
Grex sancte, & sceleris pure, & vitæ integer, ipso
Vobiscum toto lætus consumerer ævo.
Huc ego Pierias docto de vertice musas
Parnasi, Pindique, & sacro fonte vocarem
Pegaseo, hic castas agitarent usque choreas
Mecum, hic arguto mulcerent æthera cantu.
Hic canerem egregias dulci modulamine laudes,
Christe, tuas, quamvis longo tua gesta Poetæ
Exsuperent vires, atque ingenium intervallo.
Tum caussas rerum occultas scrutarer abunde
Vobiscum, dulces animæ. Hic ego dicere possem,
Omnia purpureis vernent cur floribus arva
Vere novo: rigeant rursus cur illa pruinis
Cedente ab nostris tunc Phœbo longius oris,
Ad modo compertos Hispanis classibus orbes
Audaci Genuate auctore: procacibus Austris
Quæ sit materies: celsis quid nubibus imbres
Exprimat: aut tandem lapidescat in aere grando
Qua ratione: quibus Titan sua lumina caussis
Occulat, oppositæ denso cum corpore Lunæ
Deficit, & media horrescunt in luce tenebræ.
Depictum modico tam vastum in pariete mundum
Proferrem; quantum Phasis, Tanaisque nivalis
Prolifici, canerem, distent ab origine Nili.
Pervigil at me cura domus, sobolisque tenellæ
Hic probibet placitam, ut cuperem, deducere vitam.
Cœnomanum & revocer quamvis ad mœnia rursus,
Nunc ubi nos pubem Latiis, Graiisque Camœnis
Excolimus, vobiscum animo tamen usque morabor.
Semper ero hic totus, semper meminisse juvabit
Tam dulce hospitium, venient oblivia vestri
Nulla mihi, semper menti bene fixa manebit

Frons

Frons læta, & vultus lætus, quis aera tristem,
Quisque serenatis Liguris saxa invia Bobi.
Vivite felices animæ, æternumque valete.

Libellus, ex quo hæc desupsimus, una simul compactos habet duos alios ejusdem Matii libellos, priorem Italica lingua conscriptum, quo Matius, Academiæ suæ nomine usus, maledicæ cuidam Epistolæ adversus se ob Symbola quædam Astensia, quæ carpserat, evulgatæ respondet; posteriorem vero Latine exaratum, quo Artium liberalium dignitatem propugnat contra quosdam temere ausos affirmare, sordidam esse professionem disciplinarum, quas ipse Matius docebat, ac proinde Ludovicum Aretæum ejus filium in Collegium Medicorum Alexandriæ recipi debere, vehementer negabant, etsi de eo admittendo fidem Cardinali Paravicino illius civitatis Episcopo dedissent. Adversariorum suorum verba hæc fuisse Matius refert: *Fidem Cardinali dedimus; mutare sententiam in manu est nostra. Matius pater, & filius bene meriti sunt. At prior, potiorque ratio Collegii est, & studium ejus legum. Destituitur Matius multis partibus necessariis. Earum gratiam vel millies rogati, & polliciti, nec facimus, nec facturi sumus. Neque commendatio Cardinalis vim voluntati, quæ etiam in equo Phalaridis libera est, & cogi non potest, debet adferre.*

Eam Apologiam, seu Propugnationem Matius inscribit Philippo Hispaniarum Regi, & Mediolanensium Duci, & sub initium gloriatur, se in nobilissimis urbibus, Brixiæ primum in patria sua, deinde Astæ Pompejæ, Ticini, & demum Alexandriæ publice do-

docuisse, & ex disciplinæ suæ officina, ubicumque docuit, doctissimos, & præstantissimos Viros prodiisse, eos quoque, qui filio suo tunc adversabantur, quique a se, suoque filio tam in Collegii petitione, quam omni honoris, & illecebrarum genere culti, ab ipso didicerant, quidquid haberent literarum.

XII. Diomedes Sala, Brixianus, illico in Taygeti Collectione subjungitur Jo. Mario Matio, ejusque affertur primo loco distichon, dein tetrastichon, ac postremum octastichon. Publium Franciscum Spinulam, de quo superius dictum est, tam distichon, quam octastichon mordent, nam ita se habent:

De Torquato, cui Spinula Epith. inscripsit.

Torquati jacet hic corpus, nomenque sepultum,
Horum unum extinxit Spinula, mors aliud.
Tu ne igitur credis laqueos fore vincula Amoris,
Ornite, quos cytharæ nectit Hyella tuæ?
Falleris, illa tibi prædicunt improbe lethum,
Tale tuum nexo gutture funus erit.

Ad Hippolytum Corsinum.

Ver quot habet flores, pisces mare, sidera cœlum,
Tot simul, atque aliis dotibus ipse nites.
Sed quia non dextro meditatur Apolline carmen
Spinula, virtutes non capit ille tuas.
Ut tamen ingenui det munera Mecœnatis,
Ille tibi tumulum condidit ante diem.
Ille tibi tumulum vivo? procul omen abesto,
Nunc, Corsine, tibi Spinula, ait, morere.

Hæc ipsa argumenta a Diomede Sala tractata, Taygetus quoque non solum tractavit, sed, quod ad Spinulam spectat, in Epitaphium ab hoc conditum de

Au-

Aufidio ita lusit, ut Diomedem Salam exscripsisse videatur. Scribit siquidem, Aufidium, quod ejus tumulo titulum inscripserit Spinula, *bis periisse*, & alio Epigrammate eundem hortatur, ut musis vale dicens se penitus nihil scire fateatur, nam hac ratione evadet *Historicus cunctis verior Historicis*. Quod vero spectat ad Hippolytum Corsinum, Sacerdotem, Juris Pontificii Consultum, Epitaphium eidem conscripsit ipse Taygetus, & præterea fusius præclarissimi illius Viri laudes persecutus est in Ecloga, quam inscripsit *Corsinus* ad Paulum Soncinum J. U. Cons. Patritium Brixianum. Ea ita incipit:

Ad Patrii Mellæ ripas, dum Sirius agros
Findit, & infausto mortales sidere torret,
Corsinus nemorum decus, & solatia ruris,
Clauserat in cæcam morientia lumina noctem.
Ergo omnis cineri facturus justa sepulto
Pastorum de more pius convenerat ordo;
Quos inter Daphnis, Latii quem carminis usum
Phœbus, & argutæ docuit modulamina cannæ,
Ante omnes socii letbo concussus adempti,
(Proh dolor) incubuit busto, crinesque cupresso
Incinctus, tales effudit pectore questus
Huc ades, & Musam non dedignatus agrestem,
Justitiæ columen, Phœbique, & Martis alumne,
Soncine, extincti sortem miseratus acerbam
Da lacrymas, nec enim (credo) tibi gratior alter,
Quam nuper Corsinus erat, meminique, solebas
Præstantes laudare artes pastoris, & acre
Ingenium, ac dulcem sæpe es miratus avenam.

At præ omnibus Taygeti carminibus hic locum habere debet Epigramma, quo Salæ nostri Poesis magnopere commendatur.

Ad

Ad Diomedem Salam Acad. Occultum.

Te, Sala, Hetrusco ferientem carmina plectro,
Laudat in indigenis corniger Arnus aquis.
Te, Sala, Ausonii ducentem robora Musis,
Miratur flavo Tybris ab amne pater.
Tu Sala, & Latiæ decus es, Thuscæque camœnæ,
Ergo quid cessas? eja age, sume lyram.

XIII. Ad exhauriendam Jo. Antonii Taygeti, quam ad manus habeo, Collectionem, unus mihi superest Taygetus ipse, reliquos enim omnes Brixianos Poetas in ea comprehensos, aut suo jam ordine recensui, ducto exordio a Cæsare Duccho, aut illis præposui, videlicet Stoam, Bonfadium, Theanium, & Siccum, quorum famam satis illustrem Taygeti Collectio potius invenit, quam fecit. Danielem vero Ceretum, cujus Poema *Salix* inscriptus, nec non Elegia ad Beatam Virginem, in Taygeti Collectione comparent, jam pluries memoravimus, dum occasio se obtulit versus ejus ex libello manuscripto de laudibus Brixiæ recitandi. Quamvis autem Poeticam Jo. Antonii Taygeti venam nonnulla ejus carmina superius allata jam nobis ostenderint, nova tamen hoc loco afferemus, vel ex ea Collectione, vel ex alia Academicorum Occultorum jam pariter laudata, quæ scilicet Brixianæ literaturæ illustrandæ opportuniora videbuntur.

Quinam fuerint Academiæ Occultorum Primates, Taygeti ad Alphonsum Capreolum, & ad P. Antonium Soncinum, subsequentes versus nos edocebunt.

Ad Alphonsum Capreolum Comitem, Acad. Occult.

Te te Mæonio juvenis dignissime plectro,
Quem mille Hetrusca celebrant testudine Vates;

Ipse

Ipse etiam numeris laudarem, Alphonse, Latinis;
Sed me magna nimis conantem exterrita linquit,
Pondere ne laudum procumbat Musa tuarum.
Nam si prisca domus, Majorumque inclyta virtus,
Illustrat seros ventura in saecla nepotes,
Quis te nobilior, quis prole illustrior alta,
Alphonse, heroum genus, & Diis aequa propago?
Clarus Avis, Atavisque nites, atque hinc tua late
Atria priscorum decorantur imagine Patrum.
Floruit hic Phoebo, & Musis; hic moribus aureis;
Ille fuit patrii quondam pars magna Senatus;
Hic bello insignis Venetum victricibus armis
Praefuit, & lata populos ditione subegit. &c.
Nil igitur mirum, si noster flagrat Apollo
Te canere, & doctis tua nomina texere chartis.
Sors tamen ipsa aliquos mittet placidissima Vates,
Qui Latia freti cithara tibi carmina condant
Dignius, atque suis coelo te vocibus aequent.
Et te Bornati testudo, vel aurea Ducchi
Caesaris ora canent, Quaerenghi aut Musa diserti.
Quod si forte tuas, Alphonse, attingere laudes
Humanae nequeant vires, te Delius ipse,
Delius ipse, lyra meritum celebrabit eburna,
Divinum miscens carmen, quo saepe solebat
Dicere terribiles Jovis, Enceladique tumultus.
Sic tua perpetuis mandabit nomina fastis.

Ad P. Ant. Soncinum Corvinum Jureconf. Acad. Occul.

Dum cultum cythara condebas carmen Hetrusca,
Soncine, in Sylvis edite Pieriis,
Mirabar dulci sistentem flumina cantu,
Ducentem & blando saxa, ferasque sono.
Quin te laudabant Musae, laurique coronam
Nectebat capiti Delius ipse tuo.
Publica sed postquam vigilante negotia cura
Suscipis, atque tibi sumpta severa toga est,
Non secus absentem mater gemit anxia natum,

Te metuunt sacrum deseruisse Chorum.
Ah ne crebra fori secteris jurgia, ne sis
Æternus Phœbi, Thespiadumque dolor.

Exstat utrumque hoc carmen in posteriore Collectione, scilicet Academicorum Occultorum carmina complectente. In priore autem, quæ ipsius Taygeti studio carmina Præstantium Poetarum comprehendit, adest Epigramma, ex quo occasionem sumemus, aliqua proferendi scitu utique digna, & ad Brixianæ literaturæ decus magnopere conducentia.

Ad Ludovicum Callinum Jur. U. Cons. Patritium Brix.

Quam debet tumidis pelagi servatus ab undis
Tyndaridum faustis Navita sideribus,
Tam tibi Taygetus, qui se, Calline, fatetur
Quicquid is est, totum muneris esse tui.
Ille etenim quoties ingenti fluctuat æstu
Curarum, ac vasto mergitur Oceano,
Ipse venis, clavumque tenes, navemque gubernas,
Incolumemque cito trans maria alta vehis.
Hinc felix, quæque ipse facis, grata otia adeptus,
Pieriis optat te celebrare modis.
Ingens sed laudum pondus, Vir summe, tuarum
Languida non hujus ferre Thalia potest.
Nunc sume hæc, minimos ut thuris sumit acervos
Omnipotens hominum, cœlicolumque pater.

Inter Epistolas Italicas M. Antonii Flaminii in Collectione Manutiana, & aliis, una adest ad Ludov. Callinum plena utique bonæ frugis, quæ fusius persequitur ea ingenii, ac doctrinæ præsidia, quibus instructos esse decet politiorum literarum Doctores, quæque, si in illis desiderentur, quod plerumque accidit, in causa sunt, ut pueri tempus in Scholis frustra terentes,

inde

inde exeant literarum, omnisque omnino eruditionis expertes, absoluto etiam studiorum curriculo. Monet propterea Flaminius, nihil utilius a plerisque Professoribus effici posse, quam si, longius amandatis Scriptis proprio Marte compositis, non alia discipulis themata exhibeant, quam ex Cicerone deprompta, quæque ab iis in Latinum sermonem conversa, teneras eorundem mentes ingenuo, ac nitido illo dicendi genere, quo divinus Orator maxime excellit, informent; cavendumque, ne imitandum illis proponant, seu Erasmi, seu Melanchtonis, seu nonnullorum Italorum stylum, qui Latinæ linguæ pulchritudinem, proprietatem, elegantiam, puritatem, ac copiam prorsus ignorant. Hæc Flaminii Epistola ad Calinum nostrum, mirum quam valde arriserit Bartholomæo Riccio Lugiensi, nam ad ipsum Flaminium scribens Epistolar. lib. 5. testatur nihil sibi jucundius accidere potuisse, quam ut editæ sint Flaminii literæ illæ, quibus a Calino qua ratione filius suus in politioribus literis institui debeat, pereleganter demonstrat, nam eam ipsam viam se in suo Ferrariensi Principe instituendo sequi profitetur, multis licet irridentibus, frontem contrahentibus, ac palam etiam damnantibus, quos nimirum pudet a pervulgata via, longissima utique, & barbara abduci.

Scripta est ad Ludovicum Calinum Epistola illa a Flaminio ea quidem de causa, ut Mutius ejus filius egregii ingenii adolescens, bene, ac sapienter erudiretur. Mutii Calini nomen, & eruditionem celebrant Pauli Manutii Epistolæ, nam ad Franciscum Luisinum

ſcribens Manutius Epiſtolar. lib. 1. de Calino hæc habet: *Calinum, puto non noſti, qui clariſſimum juvenem Aloyſium Cornelium, ſingularis viri Joannis Cornelii filium, in Cyprum inſulam ſecutus, tertium jam annum abeſt; ſed mihi hoc, velim, credas affirmanti, ea bona, quæ magiſter tuus Ariſtoteles laudabilia eſſe dicit, omnia fere in illo adoleſcente aut eſſe jam, aut brevi, ut ego auguror, futura;* rogatque eundem, ut & ipſe in conſortium recipiatur cum Calino, & Amaltheo, *eloquentiam* (inquit) *tres optimi adoleſcentes, ætate fere pares, concordi ſtudio, ſicuti pulcherrimam virginem, diligite; quod ſi me etiam ſocium recipitis, & rivalem in hoc amore fertis, erit præclara conſenſio, & Latinæ linguæ formam, quam ſuperioribus temporibus turpi barbarie vitiatam, nunc cognoſcere vix poſſumus, poſt hac, ut opinio mea fert, intactam, illibatamque tuebimur.* Joannem Baptiſtam Amaltheum, & Franciſcum Luiſinum, utrumque Forojulienſem, adhuc juvenes Lilius Cregorius Gyraldus de Poet. noſtr. temp. Dial. 2. & ipſe commendat, ac bene de iis ſperandum ſcribit, aitque Amaltheum Venetiis apud Lipomanos juventutis inſtitutorem agere, itidem Luiſinum adoleſcentum Corneliorum, huncque inter cætera carmina ſcripſiſſe Epodicum de ſuo ipſius die natali Horatianis numeris ad Calinum. Trium Amaltheorum carmina recitantur in Collectione Joannis Matthæi Toſcani.

Mutius hic Calinus, de quo Manutius, ad Archiepiſcopatum Jaderenſem aſcendit, quem poſtea cum Interamnæ Epiſcopatu commutavit. Eam migrationem Calino gratulatur Paulus Manutius Epiſtolar. lib. 7. ei-

que

que respondet Calinus Epistola, quæ re peritur inter illas Clarorum Virorum sæpius citatas, fassus, quod prudenter, & amanter scripserat Manutius, se ipsum magnopere gaudere, quod quum vix bidui intervallo ab Urbe abesset amicos suos aliquando visendi, sibi minime defutura foret opportunitas, *si* (inquit) *cum hac iter facere contigerit, ad hospitem maluerint, quam ad cauponem divertere*. In ea Calini nostri Epistola legitur vere aurea sententia Christiano homine, & sacro Antistite admodum digna, quæ hujusmodi est: *Opes, dignitatem, amplitudinem, & reliqua hujus generis commoda, equidem haud tanti facio, quin illis carere facile possim; sæpiusque mihi venit in mentem, me ejusmodi personam a Domino impositam sustinere, ut penitus persuasum mihi esse debeat, si cui hæc desint, magno eum officii onere levatum esse: siquidem laborandum sit, ut quæ ipsa bona videantur, nobis etiam bene eveniant. Quo in genere quoniam paucissimos reperias, qui graviter non offendant, & quæ ad beneficentiam, & sublevandos, ornandosque homines parata habent instrumenta, iis recte utantur; qui sibi polliceri audeat, fore, ut, cum harum rerum copia circumfluat, tam difficili, & lubrica via, sine casu, aut prolapsione aliqua ingrediatur, næ ille amens potius, quam arrogans, si, quod sentio, velim dicere, habendus sit.*

De Mutio Calino, ejusque Scriptis fusius differendum erit in postrema hujus Operis Parte, cui sacra reservavimus. Joannis Antonii Taygeti carmina allegandi, & recitandi opportunitas se inferius etiam exhibebit.

XIV. Hie-

XIV. Hieronymus Bornatus, quem plures, ut superius vidimus, Brixianæ Occultorum Academiæ principes celebrarunt, & ipse collegis suis vices rependens, eosdem, præsertim Cæsarem Duchum, Petrum Antonium Soncinum, Jo. Antonium Taygetum venustis versibus ornare non prætermisit. Exstant in libello Academicorum eorum carmina complectente, atque hujusmodi sunt.

Ad Cæsarem Ducchum Jureconſ. Acad. Occul.

Cæsar candide, qui meis ocellis
Longe carior es mihi; tuæ nunc,
Quæso, carmina quæ canunt Camœnæ,
Ut solent medio legi Theatro
Digna, scribere te tuo sodali
Caro ne pigeat, rogo, obsecroque,
Ut curas abigant, molestiasque,
Quas fert igneus æstus; ipse vero
Gratus (cum caream lepore Musæ)
Mittam mille tibi, ferax tulit quæ
Hortus, aurea mala, roscidosque
Flores, si libet, hinc tibi rependam.

Ad Petrum Ant. Soncinum Jureconſ. Acad. Occultum.

Frustra versiculis parum venustis,
Leporis pater, elegantiæque,
Adumbrate, petis, meis ut ipse
Canam sollicitos tuos Amores,
Virtutesque tuas; mihi Camœnæ
Negant nam gelidos suos recessus,
Et libare vetant meos labellos
Fontis pellucidi sui liquores.
Quod si perpetuis cupis libellis
Æternus fieri; optimi Poetæ
Quærengi hoc lepidas roges Camœnas
Ut præstent tibi; nam perennius tunc

No.

Nomen ære tuum inter alta tollent
Sidera (ut decet) & tuos Amores.

Ad Jo. Antonium Taygetum Acad. Occultum.

Nocturne, Aonidum decus sororum,
Atque delitiæ, suos lepores
Phœbus cui ipse dat, elegantiasque,
Cum juncto pede seu tui Tibulli
Condis carmina, seu modis Catulli
Mellitos oculos canis puellæ;
Abstrusus tuus, ille, cui Camœnæ
Negant versiculos, facetiasque,
Multum te rogat, Urbe ut hac relicta
Ad suum properes, Amice, agellum,
Dignum Corytio, & tuis ocellis.
Cæsar huc veniet tuus sodalis,
Cæsar æque meus, Provetium qui
Lætus nunc colit, ac beat Camœnis.
Hic Ver perpetuum suos tepores
Servat, & varios benigna tellus
Fructus protulit; invidere possint
Quos mihi Hesperides; tuos Amores
Canes dulcius hic modis venustis.
Quare (si sapies) viam vorabis,
Nocturne, Aonidum decus Sororum.

Alium Sodalem suum, nimirum Albertum Lollium, ejusque Museum Bornatus tribus Epigrammatis laudavit, quorum primum ita se habet:

De Museo Alberti Lollii Acad. Occulti.

Parnassi quondam, excelsique in vertice Pindi
Clara domus Phœbi, Pieridumque fuit.
His spretis, gratam dum quærunt ponere sedem
Cynthius, Aonidesque, hanc coluere domum.
Felix, o nimium felix, liberrime Lolli,
Nam tibi Musæo cuncta lepore vigent.

Al-

Alberti Lollii Ferrarienſis de vitando otio Orationem Italicam ad Academicos Occultos typis edendam curavit an. 1567. Bartholomæus Arnigius Brixianus, ejus Academiæ & ipſe ſodalis, qui in Epiſtola ad Alphonſum Capreolum, Cœtus ejuſdem Præſidem, ei Orationi præpoſita, & plura habet in ipſius Academiæ laudem, quemadmodum & Lollius in Oratione, & illius originem anno 1563. aſſignat. De Lollio, ejuſque Muſeo, nec non de aliis Academiis, quæ annis illis proximis in aliquot Italiæ urbibus conſtitutæ erant, hæc leguntur apud Gyraldum Dial. 2. de Poet. noſtr. temp. *Illæ quidem multum ſplendoris, ac lucis præferre videbantur, ſed paulo poſt in fumum, & nebulas evanuerunt. Verum & eorum cognomina, quales eſſent futuræ, ſignificabant. Quare de his nolo verba faciamus; nam quædam vix inchoatæ, eſſe deſierunt: ut quam erigere hic, Albertus Lollius enixe ſtudebat, de qua exſtat, & legitur Oratio Ferrini noſtri, & item altera ipſius Lollii.* Noſtræ Occultorum Academiæ brevem fuiſſe ætatem aperte conſtat ex nova Academia Brixiæ inſtituta, & Aſſiduorum dicta, cujus Apparatum literarium pro adventu Præſulis nuper electi Jo. Franciſci Mauroceni celebrando Brixienſibus typis an. 1586. evulgatum ad manus habeo, dicavitque illum Gabrieli Cornelio Brixiæ Præfecto unus ex novis illis Academicis, in Epiſtola Nuncupatoria affirmans, Aſſiduorum Academiam erectam fuiſſe, *ut nobiliſſimæ Occultorum Academiæ, quæ temporum injuria pene jam deleta eſt, memoriam renovaret*. Ea, ut vidimus, anno 1563. cœpit, oportet itaque per viginti ad ſummum annos floruiſſe. Poſtea

tamen

tamen quadantenus revixit, quo ipso tempore Errantium Academia jam fuerat exorta.

Sat prolixa Elegia (centum scilicet, & amplius versibus constat) Albertum Lollium, ejusque Museum laudavit Jo. Antonius Taygetus, afferturque inter Carmina Academicorum Occultorum. Vincentii quoque Metelli, Viri eruditissimi, tumulum honoravit Hieronymus Bornatus hoc Epigrammate.

Vinc. Metelli, Viri eruditissimi, Tumulus.

Funde precor lacrymas, mecum suspiria funde,
Quisquis ades, sacris addeque thura focis.
Delitiæ Phœbi Vincentius ille Metellus,
Brixia quem genuit, marmore clausus inest.

Latinas etiam Musas excoluisse Metellum, dignoscimus ex ejus versibus sparsim vulgatis, comparetque ejus nomen inter Poetas Latinos, quos Joannam Aragoniam celebrantes in unum collegit anno 1555. Hieronymus Ruscellus, quibusque coronidem imponit Andreæ Mutii nostri Hendecasyllabon, cujus initium:

Ingens Pieridum decus sororum,
Ruscelle, & pater elegantiarum,
Mitto dona tibi meæ Camœnæ,
Quæ Templum referantur in tuum illud,
Soli Aragoniæ Deæ dicatum,
Et Templi Dominæ tuo, meoque
Tandem nomine consecrentur alta
Ad donaria, maximosque honores &c.

XV. Inter Academicorum Occultorum carmina in citato sæpius libello, ea etiam leguntur, quæ Ludovicus Federicus, unus ex illis Academicis, composuit. Hexametri versus primo loco comparent, quibus acri-

ter queritur, severius in suam, suorumque Majorum conditionem ex Brixiani Senatus decreto inquiri, ut in Curiæ ordinem recipi valeret.

Ad Jo. Antonium Zanettum Jureconsul.

Nollem forte tuas lassas, dum publica reddis
Judicia, & rerum vexaris turbine longo,
Illepido sermone meo frustarier aures.
Sed tibi cum nullo aula domus sit plena cliente,
Si dulcis sortem es unquam miseratus amici,
Queis frangar curis, & quos sufferre labores,
Nunc cogar, paucis, Antoni, si vacat, audi.
Plurima contorquent animum mihi, sed magis illud,
Quod liber natus, similisque parentibus, atque
Non diri imperio solitus parere tyranni,
Vilior efficiar nunc servo compede vincto.
Est mihi nam primum præscriptum tempus agendi;
Monstrandique Domus Federicæ antiqua fuisse
Stemmata, nec quod opus manibus fecisse parentes;
Ut ne prætereat mensis, sit perspiciendum.
Quid faciam? senibus paucis, quos invida præbet
Vivere mors memores, expono, quid sit agendum,
Quid respondendum recte, & sine crimine falsi.
Urbe etiam quod sim natus monstrare necesse est,
Insuper & fuerit quæ nutrix, quisve Sacerdos,
Baptismi ad fontem qui me sacraverit olim.
Deinde simul Patres, quos sedula cura Senatus
Tres dedit, invenio, meque ad sua commoda promptum
Ostendo, & testes tunc respondere paratos.
Conveniunt tandem, claudus deest impiger ille
Scriba; cito veniet, referunt, quos mitto vocatum.
Expectant domini, apparet nusquam tamen ille.
Jam clamant, timidi nos expallescimus, ardet
Intus bile jecur, lapsa tandem advenit hora.
Consurgunt, statim nos inde recedimus, ipsis
Linquimus at testes veluti cribro excutiendos.
Hoc quoque nec satis est, annalia publica lustro,

Nobi-

Nobilitas veterum patrum queis scribitur omnis.
Inde etiam tineis corrosas promo tabellas,
Atque situ multo consumptas, quæ mea firmant
Nobilis, antiqua, & quam longa trahatur origo.
Cuncta ego perfeci; restat quid? nil modo restat,
Nec tamen expedior; quid causæ est? Maximus ille
Ordo vult etiam melius producta probari.
Herbannum ire parant Proceres, quod forte viri illi,
Quæ sit conditio majorum, nostraque quæ res,
Planius exponent; cessant tamen illa, latenter
Sunt etenim facienda; mihi denique menses
Labuntur septem nec me tamen expedit ullus.
Cuncta ego quid referam? mea stat dulcissima Mater
Exanimis, tandem expectans si forte beatos
Curia nos faciat, tanto, & dignetur honore.
Hæc tibi, dum vigiles cogunt me ducere noctes
Insomnes curæ, querula descripta Camœna
Carmina nunc dicto; passus quoque tu graviora,
Sed jam læta, vale, sortem nec despice nostram.

Sequuntur Elegi, & post ipsos Epigramma, ac deinde Hendecasyllabon, quod hujusmodi est.

Pro adventu Bernardi Georgii Prætoris.

Molles Pieridum joci, & lepores,
Et lusus teneri, & sales venusti,
Et gratæ Charites, Apollo tuque,
Et vos, qui numeros novem sororum
Vates, & colitis sacros recessus,
Huc huc unanimes venite cuncti;
Et dives veniat, probusque pauper,
Atque omnes celebrent virum disertum,
Bernardum, Veneti jubar Senatus,
Cunctis qui tribuit suum, Soloni
Virtute æquiparandus, & Lycurgo,
Quem lumen Latiæ, Atticæque linguæ
Dicimus merito, elegantiorem
Illo, quem Ausonii colunt, vel illo,

Cujus obstupuere lingua Athenæ,
Quem Musæ Aonio abluere fonte;
Quare carminibus canant Georgi
Virtutes gravibus senes verendi,
Maturique viri, & puellæ honestæ;
Atque illi celebrent virum prudentem,
Et pro hujus voveant salute multa;
Hæ ducant lepidas simul choreas,
Et spargant Violas, Rosasque passim.
Demum omnes faciant, ut omnis ordo
Illum suscipiat probe, & decenter.

In libello an. 1572. edito Venetiis Poemata varia studio Petri Gherardii ad Cardinalem Sirletum in Fœdus, & Victoriam contra Turcas ad Cycladas parta complectente, adest pag. 173. Jo. Antonii Taygeti Brixiani Ecloga nautica, *Idmon* inscripta, ad Ludovicum Federicum Jureconsf. Patritium Brixianum, quem Taygetus ita affatur:

At tu, quem dulces venientem in luminis oras
Astræa, Autumni portas, chelasque relinquens,
Ipsa suas docuit leges, cuique innuba Pallas
Diversos cœli motus, stellasque micantes,
Et dedit occultas rerum cognoscere causas,
Macte tuis, Federice, actis, & sanguine avito;
Huc ades, & nostris faveas, precor, optime, votis;
Non injusta peto, Tu nam persæpe recessus
Aonios lustras, & dum felicia condis
Ipse tua intentus miratur carmina Phœbus.

Hæc ipsa Taygeti Ecloga separatim edita fuerat Brixiæ an. 1571. per Vincentium Sabium, curante Simone Angelo Suspirio, Academico Occulto, cujus exstat ad libelli calcem Epistola ad Federicum nostrum, & in ejusdem fronte exstat Cosmi Lauri, Academici pari-

pariter Occulti, Epigramma in laudem ipsius Taygeti.

Antequam Academiam Occultorum dimittamus, aliquid de ejus Mecœnate dicendum, afferendi nimirum versus, quibus labores suos Academici eidem obtulerunt, quique in fronte libelli sæpius citati leguntur.

Ad Jo. Franciscum Commendonum Card. Amplissimum, Academici Occulti.

Quod miras animi, ingeniique dotes,
Ut tu, possideat peræque nemo,
Quod es sidere clarior micante,
Factis magnanimis tuis, & ipsis
Quod summa es pietate Diis propinquus;
Gestamus te animis, & ore semper,
Atque in interioribus medullis,
Vir amplissime, ob idque nostrum habere
Hunc damus tibi muneri libellum;
Quem quidem vocitare nec venustum
Audemus, neque dicere elegantem,
Tuo ni prius ore comprobetur.
Illo scilicet ore, quo nec ullum
Est disertius, eruditiusve,
Nec sciens magis elegantiarum.
Qui si contigerit tibi placere,
Si videbitur esse amore dignus,
Commendone, tuo, & tuo favore,
O tunc nos ter, & amplius beatos,
O tunc auspiciis bonis profectum
Mellitum, lepidum, aureum libellum;
Quem jam pessima fama non lacesset,
Nec lædent Critici suis venenis
Tanti judicio viri approbatum.

In eo ipso libello carmina Caroli ex Comitibus S. Bonifacii, Academici Occulti, incipiunt a quibusdam hendeca-

decasyllabis in laudem ejusdem Cardinalis, eique Hexastichon pariter Carolus inscripsit. Commendonum Cardinalem versibus etiam condendis excelluisse, quin hos primam fuisse ipsius ad Julium III. Pontificem commendationem, prodit in ejusdem Vitæ lib. 1. c. 8. Antonius Maria Gratianus, narrans Julium hortis extra Portam Flaminiam a se ædificatis, versus a Commendono compositos insculpi jussisse, quos nimirum reliquis omnibus, quotquot non Romæ solum, sed per Italiam quoque, decora ingenia, ea arrepta materia, certatim ediderant, præferendos existimavit.

XVI. Inter Brixianos Poetas ut locus aliquis, nec is quidem postremus, Comiti Brunorio Gambaræ assignetur, facit P. Franciscus Spinula, de quo superius pluribus locis: Hic enim non solum versibus suis magnopere excoluit eundem Brunorium, laudavitque ob poeticæ venæ felicitatem, sed præterea plura Brunorii carmina suismet Poematis inserenda curavit. Iis itaque conjuncta visitur subsequens Elegia Poemat. lib. 2.

Ad P. Franciscum Spinulam Mediol. Jo. Brunorius Gambara Brixianus, Comes.

Vix tandem patrio retinet te Brixia vultu,
Dives opum, & Veneto læta sub imperio,
Istic ingenuas exerces Palladis artes,
Atque inter Musas ora diserta moves.
Id nempe ad nostras rumor quidam attulit aures,
Tu tamen huc primum scribere debueras;
Ne tantum non nota essent tua commoda nobis,
Qui te præ cunctis, Spinula, diligimus.
Sed cur ista magis cœpere oblivia, miror,
Te, quod ab officio tam cito destiteris.

Nec

Nec tua jam pridem, quorum lætabar honore,
Venere ad nostras carmina docta manus.
Hinc reor adversas nobis astare sorores,
Quæ nemus Aonium, quæque Helicona colunt.
Vena ingrata fluit sine te Permessidos undæ,
Quare cum doctis nil mihi virginibus.
At te, cui vatum tutela aspirat Apollo,
Scribere facta decet fortia Cenomanum,
Et sacros cineres, Divorumque aurea dona,
Atque urbem gelidis fontibus irriguam,
Thracius ut celsas qui primus condidit arces,
Gallica Trojanas duxit in arva manus,
Fertilibusque novam posuit sub collibus urbem;
Quam celeri Melo turbidus amne secat.
Aucta opibus crevit, Romana antiquior urbe,
Quamvis & Phrygios utraque jactet avos.
Sic quodcunque tibi veniet de pectore carmen,
Te, precor, omne meæ serviat hoc patriæ.
Culta fave, jam surgit opus, nunc Brixia vati,
Quale sonat dulci Cynthius ipse lyra.
Non ingrata fuit divino Roma poetæ,
Cum caneret fractas Laomedontis opes:
Illi & Parthenope largita est munera vivo,
Quin etiam extincto busta superba dedit.
Et qui Pelignis vates est natus aquosis,
Extremum Scythica clausit in urbe diem,
Illic nec tumuli caruit combustus honore,
Nec lacrymas duri continuere Getæ;
Qui, quanquam rigidum fuerat projectus in orbem,
Publica virtutis præmia ab hoste tulit.
Et caput illius sacra cinxere corona,
Laudibus ornarunt, & monumenta viri.
Hoc vere est, patrios sine cæde extendere fines,
Atque homines semper demeruisse bonos.

In libro autem Hendecasyllab. leguntur ejusdem Brunorii hendecasyllabi, quorum initium:

Fran-

Francisce Aonidum sacer Dearum,
Et Phœbi comes, iste namque dulcem
Donavit citharam tibi &c.

In fine autem eorundem Brunorius concinnatam a Spinula Psalmorum Paraphrasin, suppletamque Flaminii Camœnam, *maturo minime elevatam partu*; his verbis extollit:

O si de facie, te amice, nossem,
Qui desiderio tui videndi
Peruror, cupida ut puella amantis,
In te pasco animum, tuisque chartis,
Nam vatem redolent pium, & beatum.
Lætor præterea, quod ipse vivat
In te, Flaminius, quem acerba nobis
Ab fata eripuere, sed benigni
Cœlites statuere, ne periret
Poetæ interitu illius camœna
Maturo minime elevata partu,
Quam subinde sinu excipis tenellam,
Atque illam reficis beato amore,
Quo Divorum animi fruuntur usque
Inter agmina cœlitum beata.
Ut jam sit specie magis venusta, &
Prodeat solito ampliore cultu.
Quare, cum nequeam tibi decenter,
Quas jam debeo, gratias referre,
Nec quot sunt homines, eruntque posthac,
Habere, aut agere, aut referre possunt,
Multa Jessiades tibi rependat
Merenti bona, laureamque frondem,
Expressa ob sua tam laboriosa
Sacra carmina, mysticos & hymnos,
Dis charissimus, optimusque vates.

Inter Spinulæ Poemata, omnis prorsus generis, edi-a typis, quæ mihi in manibus sunt, jam dixi superius,

rius, eam Paraphrasin minime comparere. Lucem utique vidit Basileæ primum anno 1548. & de ea Editione, ut puto, in Carmine, quo Spinula modo recitatis Brunorii hendecasyllabis respondet, queritur ipse; dum Germaniam, se satis superque reclamante, suum Poema jejunum prorsus, & impolitum edidisse, scribit, subditque:

Tamen, si superi mihi faventes
Otio dederint frui cupito,
Expendam omnia, diligensque, lima
Et mordacius utar, ut latinum,
Quod absolvere molior, Poema
Flamini videatur esse totum.

De Davidis Psalmis a Spinula paraphrastice & scriptis, & scribendis, exstat M. Antonii Majoragii testimonium ad Joannem Baptistam Porrum in hendecasyllabis, qui in Spinulæ ipsius Hendecasyllab. libro leguntur pag. 47. Ita enim in eorum fine Majoragius ad Porrum,

Triginta hos cape nunc venustiori
Florentes serie, & lepore cantus,
Confectos tibi Spinulæ labore:
Mox totum accipies bene expolitum,
Confectum tibi Spinulæ labore,
Romana Davidem lyra canentem.

Rainutii etiam Gambaræ, Brunorii Comitis filii, amicitiam coluisse Franciscum Spinulam testantur plures hujus versus eidem inscripti, inter quos adest Epigramma de Joanne Francisco Raynutii fratre, ad Cardinalatus apicem evecto.

XVII. Vincentius Zinus, Brixianis propemodum ignotus, tres carminum libros elucubravit, quos in exiguæ molis volumine Veneti typi an. 1560. publicarunt. In his patriam, & conditionem ſuam Zinus declarat ſubſequente ad Herculem Ferrariæ Ducem Epigrammate:

Non ego ſum Romæ, mediis nec natus Athenis,
Sed me progenuit Balneolenſe ſolum.
Nec Phœbo vates genitus, genituſve Sibylla,
Meloniſque bibi, non Heliconis, aquas.
Zinaque gens noſtra eſt. Vincenti nomine dicor,
Si patriam quæris, Brixia mi patria
Cum mihi plus ævi dabitur, majora dabuntur,
Hæc tibi ſunt nuper quæ mea Muſa dedit.

Eundem Herculem Ducem, alioſque ejus familiæ Principes Zinus majori ex parte carminibus ſuis decantavit, & in Elegia adverſus Invidos eum ipſum Ducem, tanquam ſuum Alcidem, jactat, ſub cujus clava tutus foret. Hinc eſt, in iis Zini carminibus frequenter Viros illos doctos celebrari, quibus ea tempeſtate Herculis, & Renatæ ejus conjugis Aula abundabat, nimirum Portum, Antimachum, Baldum, Pignum, Calcagninum, Arioſtum, Strozzas, Gyraldos, Guarinum, Madium, Muſam, & Manardum.

In Nuncupatoria autem ſuorum carminum Epiſtola ad Nobiliſs. adoleſcentulum Philippum Contarenum, Petri Franciſci Zini, doctiſſimi illius, editiſque Operibus, præſerrim ex Græca lingua verſionibus, admodum celebris, Archipresbyteri Lonati, oppidi in Brixiano agro, ac Veronenſis poſtea Canonici, conſanguineum ſe teſtatur Vincentius his verbis: *His ego te dotibus*

tibus illustrem cernens, cum me Lonatum superioribus annis sæpe conferrem, ut Petrum Franciscum Zinum consanguineum meum, apud quem tu optimis disciplinis operam dabas, honoris gratia viserem, facere non potui, quin te mihi semper amandum, observandumque proponerem. P. Franciscus Zinus docuit Patavii moralem Philosophiam, exstatque typis edita an. 1574. Venetiis ejus de Philosophiæ laudibus Oratio, quam habuit in Gymnasio Patavino, quum publicum illius interpretandæ munus aggressus est.

In fronte carminum Vincentii Zini visitur tetrastichon a Marco Contareno, Philippi fratre, compositum, quod est hujusmodi:

Cur desiderio scriptorum, Zine, tuorum
Nos crucias? nimium supprimis illa diu.
In lucem deprome novem jam dona sororum,
Divina ingenii da monumenta tui.

XVIII. Æque ac Vincentius Zinus, omittitur a Brixianæ Bibliothecæ Scriptore Josephus Milius Voltolina. Hujus Poema, de Hortorum Cultura, tribus libris distinctum, & Vincentii Sabii typis an. 1574. Brixiæ editum, qua commemoratione, qua laude sit dignum, declarat Euphrasti elogium in Epistola ad Bonianum Gratarolum Poemati illi præfixa: *Non defuerunt* (inquit) *Viri doctrinis præstantissimi, qui de Hortorum Cultura præcepta doctissime, & elegantissime literis mandaverunt quamplurima: inter quos Columella Poeticis numeris ea præcepta tradidit diligentissime, ut jam nihil amplius addi posse videretur. Ætate tamen nostra Josephus Milius Saloensis excellentiore quadam musa*

tribus libris de Hortorum Cultura ita feliciter cecinit, ut quotquot ante ipsum scripserunt, omnes unus ipse facile superaverit.

Quum Poema hoc Voltolinæ Brixiani ipsi, ut dictum est, propemodum ignoraverint, nil mirum, ejus nullam mentionem fieri a Renato Rapino in Præfat. ad quatuor libros Hortor. in qua totus est in tractandi a se argumenti difficultate exaggeranda, aitque inter cætera: *Quæ vero temeritas tentare rem, quam partim propter difficultatem eorum, quæ prætermiserat Virgilius, partim propter eorum, quæ cœperat, excellentiam, persequi nullus posterorum ausus sit?* Ausus id fuerat carmine Epico *non infelici*, ut aliqui loquuntur, L. Junius Moderatus Columella; & quam feliciter illud ipsum tentaverit Saloensis noster Poeta, speciminis loco sint versus, quos modo recitabo. Hi primo loco Isabellam Sociam, cui Poema inscribitur, ad discendam hortorum culturam invitant, deinde Bonfadii invocant Musam, ac postea argumenti partes omnes declarant.

De Hortorum cultura Liber primus, Josephi Milii Voltolinæ ad Isabellam Sociam.

Huc teneræ, huc huc ferte pedem, mea flamma, puellæ,
Est quibus Hortorum cordi cura, huc, precor, omnes
Currite; Tuque adeo Sociæ pulcherrima gentis,
Virginei decus una chori, Isabella, venito.
Hortorum hic cultus disces; quid scilicet Hortos
Perpetuo lætos faciat bene olentibus herbis;
Ni gravibus renuis terram subvertere rastris,
Et brevibus versam pala distinguere sulcis.
Non labor, Hesperides fœlices quo minus Hortos
Excolerent, ullus fecit; labor ullus, amatos
Negligere Hortorum cultus, induxit Adonin;

Alci-

Alcinoum nunquid, cui jam Phœacia tellus
Paruit, & populo dixit qui jura superbo,
Sub pingui puduit lactucam condere terra?
Aut vacuis digito betas infigere glebis?
Ille haud erubuit, duro sola frangere rastro,
Et super immundum cinerem conspergere, & herbas
Extirpare manu nocituras pinguibus Hortis.
Dulce illi hoc studium, grata illi hæc una voluptas:
Felix ille Hortos non aspernatus, opacis
Consenuit, vitamque senex finivit in Hortis.
Ergo age, tu mea cura veni, Isabella, tibi ipsos
Dicimus, Hortorum (ne quæso, despice) cultus.
Bonfadi pia Musa, colis quæ hæc frigida Tempe,
Antraque opaca, sonans rapido qua flumine Clisis
Gazano vicina tuo prata irrigat, umbras
Inter, ubi nemorumque comas zephiritides auras
Perpetuo tecum, comites tibi ludere fama est;
Si tibi de viridi Benaci in littore musco
Constitui, quæ circum aras, nova serta quotannis
Appendam, sacrisque super redolentia flammis
Thura adolem, precor, huc niveis allabere pennis;
Hicque mihi, teneras mecum miserata puellas,
Da canere Hortorum cultus, faveasque canenti.
Quam velit Hortus humum; quæ illius cura colendæ;
Ponere quo sepes deceat; quoque ordine vites;
Nobilis hic optet quas sedes quælibet arbor;
Et quæ, quotque modis, hinc condimenta parentur;
Semina delectu cultæ quo credere terræ;
Quique herbis locus edulibu', qui floribus aptus:
Nascentis quæ cura oleris, qui cultus alendo;
Quo transplantandæ sint tempore quælibet herbæ;
Sint vespertinis ut fontibus exhilarandæ;
Milleque delicias hic vos formare docebo,
Smilace, vel mirto, aut hederis, buxove virenti;
Tandem divitias Hortorum poma legemus;
Si modo promissum dabitur deducere carmen.

Vix, quam Milius noster ingrederetur, difficultatem,

tem, & salebras, ne uno quidem verbo ipse, ut apparet, indicavit. Contra vero qua ratione eas Lectoribus inculcaverit, atque jactaverit in Præfatione ad suum Poema Rapinus, jam vidimus; idemque, quos sibi canenti plausus sylvæ, & quercus Galliarum excitaverint, his versibus in fronte libri 2. expressit:

Vos grandes luci, & sylvæ, aspirate canenti:
Is mihi contingat, vestro de munere, ramus,
Unde, sacri quando velant sua tempora vates,
Ipse & amem meritam capiti imposuisse coronam.
Jam se cantanti, frondosa cacumina, quercus
Inclinant, plauduntque comis nemora alta coruscis.
Ipsa mihi lætu fremitu, assensuque secundo,
Et totis plausum responsat Gallia silvis.

Quanto rectior, & modestior Milii Saloensis Invocatio:

Bonfadi pia Musa, colis quæ hæc frigida Tempe,
Antraque opaca, sonans rapido qua flumine Clysis
Gazano vicina tuo prata irrigat &c.
Huc niveis allabere pennis,
Hæcque mihi, teneras mecum miserata puellas,
Da canere Hortorum cultus, faveasque canenti.

Equidem Milio Voltolinæ potius, quam Rapino eam ipsam laudem deberi quis censeat, qua Horatius in Art. Poet. dignum putavit Poetam ita incipientem, *Dic mihi, Musa, virum*, potius quam Poetam, cujus Poematis initium, *Fortunam Priami cantabo*.

Opus suum Josephus Milius Voltolina Joachino Scaino Juris perito præstantissimo dicavit, tanquam primos Unanimis Academiæ fœtus, quam prope intermortuam ejusdem patrocinio commendat. De Scaini autem laudibus, & de Æthereorum Academia, in qua ipse

ipſe Scainus primas tenebat, hæc habet Voltolina: *Ea enim natus es patria, ex qua, tanquam e ſeminario, Viri in omnibus artibus peritiſſimi alio transferuntur; ex ea familia ortus, quæ Saloi, quaſi aliquod lumen, ſola videatur, Scaina familia, prudentia, ſanctitate, pietate, religione, ac liberalitate lucere. Tu præterea in celeberrimis literarum ludis, Muſis Græcis, Latinis, Hetruſcis, tanta aſſiduitate, atque diligentia ſtuduiſti; ut æqualibus tuis omnibus longe præſtiteris. In Patavino etiam Gymnaſio, tam ardenti animo, in præceptis Philoſophiæ verſatus es, ut quicquid Plato, quicquid Ariſtoteles docuerit, optime teneas; itaque ibidem in nobiliſſima Æthereorum Academia maxima Scholaſticorum, ac Philoſophorum corona, ſummo illorum plauſu, lectionem de tempore in duos dies conſumptam ita expoſuiſti, ut nullus eſſet auctor, neque Græcus, neque Latinus, neque Hetruſcus, qui de ea re verba fecerit, quin illorum ſententias in tuam expoſitionem collegeris. Quid dicam de legum peritia? in quibus tantum profeciſti, ut id omnibus, qui te de Juſtitia publice diſſerentem audiere, admirationi maximæ fuerit.*

Nomina illuſtriorum ſua ætate Saloenſium, Milius verſibus his, qui in lib. 2. leguntur, indicavit,

Numve ſinum Saloi? ſimilis cui nullus ubique eſt,
Qui gentem bello egregiam, ſtudiiſque Minervæ,
Calſonum tulit, Ugonem, Clarumque Paternum,
Cathaneoſque duos, & te, Ludovice, fores qui
Gentis Ceruta nobis, ni id fata negaſſent,
Et patriæ decus æternum, lumenque perenne;
Teque, Peregrine, & te, Gratarola; ſed hic te
Quod tulit, o Iſabella, ſinus facile omnibus anteit.

His

His utique maximo jure accenſendus Milius ipſe; de cujus Opere, præter verba ſuperius allegata, hæc etiam habet Euphraſtus in eadem ad Gratarolum Epiſtola: *Quare habet lector hortorum perfectam, & abſolutam doctrinam mira verſuum elegantia conſcriptam. Sunt enim verſus omnino elegantes, candidi, & cum admirabili ſuavitate graves, & magnifici. Mirus eſt auctor in rerum deſcriptionibus, mirus in fabellis ſuaviſſimis confingendis; excitat undique delectationem, ac animi quandam jucundiſſimam titillationem. Habes judicium meum, Boniane Gratarole, honeſtum quidem, ac ſincerum de hortenſibus libellis noſtri Milii.*

Milii Voltolinæ Poema occaſionem nobis præbet de Auguſtini Galli Brixiani Opere ad Agriculturam pariter ſpectante, Italica lingua conſcripto, aliquid hoc loco dicendi. Opus illud in viginri libros dividitur, ſeu in viginti dies, per quos, Brixianis aliquibus Civibus ad colloquendum inductis, res omnis ruſtica enucleatim explanatur. Exſtant ad calcem Operis plures Auguſtini Galli ad amicos literæ, & amicorum ad ipſum, datæ ab anno 1558. uſque ad annum 1568. In iis & plura ad ejus Operis ſcopum, vitæque ruſticæ commendationem ſpectantia attinguntur, & quibus auctoribus, quibuſve de cauſis Gallus fuerit excitatus, ut eam provinciam aggrederetur, edocemur. Legitur inter alias Epiſtola Joannis Baptiſtæ de Romano Venetiis ſcripta an. 1560. quæ Gallum hortatur, ut quoniam Joannis Tatti Agricultura, quæ paulo ante prodierat, recenſque evulgatæ Palladii, & Creſcentii Operum in Italicam linguam verſiones rei ruſticæ cupidis

haud

haud omnino ſatisfacerent, eam ipſe accurate, & copioſe illuſtrandam ſuſciperet, unde Itali quoque ad gloriam illam pervenirent, quam Gallos, & Hiſpanos ea tempeſtate aſſecutos fuiſſe, eorundem lucubrationes teſtabantur, & præſertim Opus de Agricultura, ex Hiſpano in Italicum idioma nuper converſum, editumque Venetiis a Michaele Tramezino, Typographo. Suis hiſce hortationibus Epiſtolæ Scriptor deſiderium Veneti Typographi, Andreæ Arrivabene, adjunxit, cui nimirum ſpes inerat, ornato, & utiliſſimo de agrorum cultu volumine eam ſuæ officinæ laudem parari poſſe, qua Jolitorum illa ex commendatiſſima Cavalchanti Rhetorica in lucem edita gloriabatur. Subdit demum, novam hanc reparatæ Agriculturæ famam Brixiæ in primis deberi, quum in illa Urbe præclara floreant ingenia, diſciplinis omnibus exculta, & ea ſit Brixiani agri fertilitas, & cultio, ut parem in tota Italia non habeat.

Quam libenter Gallus hujuſcemodi provinciam ſuſceperit, patet ex literis, quibus Joanni Baptiſtæ de Romano reſpondit, faſſus ſe ab octo jam annis plura ad id operis collegiſſe, & ſcriptis conſignaſſe. In alia autem ad Albertum Lollium Epiſtola data anno 1565. gratias Deo agit, quod poſt aſſiduum duodecim annorum ſtudium, ſexaginta ſex annos jam natus, Opus de Agricultura in lucem proferre valuiſſet. Dies tantummodo decem prior Editio complectebatur, quibus tres poſtea ſunt additi, ac demum alii ſeptem, ſicque ad viginti excreverunt, cujuſcemodi præfert Veneta Editio an. 1573. quæ mihi in manibus eſt.

Quo plausu exceptæ fuerint Galli nostri lucubrationes, testantur Carmina Quærengii, &Taygeti,quæ subdimus.

Ant. Quærengii in August. Gallum Acad. Occul.

Semideum soboles, gens fortunata, coloni
Qui colitis sylvas, & dulcia finditis arva,
Quæ Pater effuso percurrit flumine Mella,
O manibus date thura piis, date munera Divis,
Agricolæ, Cereri spicas, laticemque Lyæo
Purpureum, sua dona Pales, sua serta Napææ
Accipiant nymphæ calathis, violasque, rosasque,
Sospes ut Adriacis Gallus referatur ab oris,
Maxima cura deum Gallus, quem rupe sub alta
Olim florentem studio, & puerilibus annis
Agrorum varios cultus, & sidera cæli
Erudiit Pan montivagus, cui Mænala curæ,
Cui nemora Arcadiæ parent. Vos ille reclusis
Thesauris, quos ima tenet per viscera tellus,
Spernere divitias Arabum, Syriosque liquores
Jussit, & inventis opibus ditavit agresteis.
Nam docuit quæ cura boum, quæ pabula læto
Sufficiant pecori, quid prata virentibus herbis
Vestiat, & pingui glebas fœcundet arista,
Nec non arboribus quæ sit natura creandis,
Quidve ferant Platani steriles, humilesque Genistæ,
Sponte sua aerias tendunt quæ in luminis oras.
Tum super hæc, apibus melior qui cultus habendis,
Unde prius liquido manarunt Nectare celiæ,
Ambrosiæque dapes hominum venere sub auras.
Nil adeo intactum liquit. Stupuere docentem
Sylvanique senes, & capripedes Satyrisci.
Jamque illum Hesperiæ populi venerantur, & omnis
Gens colit, ut prima Superos ætate solebant,
Cum patrias nondum victor remeasset ad arceis
Liber, & incurvi juvenis monstrator aratri
Chaoniam toto glandem depelleret orbe.
O fortunati nimium, quibus otia longa
Insontes peperere artes, monitusque verendi,

Vos

Vos manibus date thura piis, date munera Divis
Agricolæ, in patriam ut liqvidis referatur ab undis
Gallus, & æterni linquat monimenta laboris.

Jo. Ant. Taygeti ad August. Gallum Acad. Occul.

Galle, decus patriæ, Musarum gloria, Galle,
Atque idem Phœbi delitiæ, & Charitum.
Qui scriptis terræ mandas præcepta colendæ,
Quæque gregi, atque apibus cura adhibenda doces:
Tum canis hesperidum felicibus æmulus hortis,
Ut tollat virides Cytria Sylva comas.
Terra Mari potius miscebitur, & mare cœlo,
Quam pereat nomen, Galle diserte, tuum.
Ecce tibi choreas ducunt, ridentque Napææ,
Floridaque in pictis munera dant calathis.
Grataque sollicitus persolvens vota colonus,
Primitias ruris donat habere tibi.
Pastorumque manus magnorum e semine Divum
Jactat, & Arcadiis læta canit calamis.
Parva loquor, te fama sonat, te noscit Eous,
Te Scytha, te Lybicus laudat, & Hesperius.

Itaque non in Italia tantum magna fuit Operis hujus existimatio; discimusque ex Hercule Cato, qui Caroli Stephani Agriculturam ex Gallica Italicam reddidit, Augustini Galli Agriculturam in Gallicum sermonem fuisse conversam, suoque labore Herculem Catum ei nationi vices quodammodo reddere voluisse. Opus suum Augustinus Gallus Emmanueli Sabaudiæ Duci dicavit, & ad calcem Epistolæ datæ an. 1569. memorat Gallus Civem suum Petrum Comitem Advocatum, qui id temporis a Principe illo ad graviora quæque negotia tum belli, tum pacis adhibebatur.

Tandem Lectorem monemus, de præstantissima,

& maxime utili Agriculturæ disciplina Brixianos ea etiam de causa magnopere meritos fuisse, quod Petri Crescentii Tractatum, adeo multis typographicis mendis vitiatum, ut vix legi posset, Comes Jo. Franciscus Gambara, studiis omnibus literarum, ac proinde Agriculturæ etiam addictissimus, summa diligentia in otio Prati Alboini expurgaverit, ut fidem facit Augustinus Gallus in lib. seu die 19. Præivit itaque, aut saltem comitem se addidit Jo. Franciscus noster Francisco Sansovino, qui eo ipso tempore in eadem expurgatione operam suam collocavit, quibus, aliisque coronidem imposuit Sebastianus de Rubeis, Academicus Florentinus, nova edita ejusdem Operis emendatione Florentiæ an. 1605. typis Cosimi Juntæ.

Ad Saloensem nostrum Poetam rediens, cujus occasione de Augustini Galli Agricultura sermonem feci, moneo, scriptum ab eo fuisse Poema aliud, cui titulus, *Hercules Benacensis*, quodque Brixienses Vincentii Sabii typi an. 1575. publicarunt; ad calcem autem Poematis de Hortorum cultura eundem Eclogam, & Hendecasyllabon adjecisse.

XIX. Laurentius Gambara, de quo modo dicendum, Brixianus ille est Vates, quem Poeticam rem aggressi indicavimus a M. Antonio Mureto sat celebri, eoque sordido dicterio perstrictum perhiberi. Tam gravi injuriæ refellendæ, ecquisnam erit, qui satis esse non putet Pauli Manutii, eum ipsum Vatem eximiis præconiis exornantis, auctoritatem? En hujus verba in Epistola ad ipsum Laurentium Epistolar. lib. 4. *Patavii dum eras, habebas in manibus egregium*

gium illud Poema de novis Insulis a Columbo detectis: cujus ego cum exordium multis præsentibus legissem, admiratus gravitatem, & elegantiam carminis, exclamavi, Cedite Romani, *in quo adhuc, qui a me dissentiret, inveni neminem. Quo magis te hortor, quanquam, ut spero, currentem, ut approperes, habeasque rationem non expectationis modo nostræ, verum etiam gloriæ tuæ, cujus habes a natura præclarum seminarium, quod etiam studio excolis, ingenium tuum*. Idem in alia ad eundem item lib. 4. Epistolar. de Basilii Zanchii miserabili interitu scripta, hujus amicitiam cum Gambara, & parem utriusque in Poetica facultate peritiam in hunc modum extollit: *Vixistis una semper conjunctissime, alter alteri egregie carus, & fuit uterque vestrum ad Poeticam facultatem natura propensus, ac mire factus, ingenio vero ita pares, ut cum nemo tam bonus Poeta sit, quin vobis primas in componendis versibus partes tribuat, (quam confessionem etiam ab invitis exprimit Poematum comparatio) uter tamen utri præstet, nondum satis judicare quisquam possit*. Hæc, inquam, Pauli Manutii verba, vel sola, satis evincunt falso in vulgus spargi, adeo dissentaneo ab iisdem judicio Laurentii Gambaræ versus a M. Antonio Mureto notari potuisse. Dum enim Muretum dico, hominem dico sua Scripta, carmina etiam, Pauli Manutii censuræ frequenter submittentem, elegantissimum hujus ingenium, Atticasque prorsus aures semper admirantem, & in Italia longe unum Manutium, qui cæteris omnibus literatum gloria antecelleret, prædicantem. Hæc omnia ex Mureti ad Manutium Epistolis constant, quæ proinde. de-
mon-

monstrant, M. Antonio Mureto neminem minus idoneum fuisse, qui a Manutio dissentiret, idque in probanda Laurentii Gambaræ Poesi, qua in re Manutius ipse affirmavit, neminem adhuc invenisse, qui id faceret. Quid? quod Justus Lipsius, exquisiti utique judicii censor, adeo Laurentium Gambaram ob Poeticæ venæ felicitatem suspexit, ut rumore de ejus morte in Belgium perlato, actum quodammodo de Italæ Poesis gloria censuerit. Ita enim scribit ad Fulvium Ursinum Epistolar. lib. 2. *Verus ne ad me nuncius accidit, Laurentium Gambaram obisse? Non verus, spero, nec Musæ permittant. Si tamen est, doleo; primum utriusque nostrum causa, qui amicum, deinde Italiæ vestræ, quæ Poetam amisit, & amisit eo tempore, quo opus minime foret. Vides enim illa regio vestra, quam nunc hoc genere ornamenti non abundet*. Insuper Lylius Gregorius Gyraldus, etsi in Brixianos Poetas, ut vidimus, non omnino bene animatus, Laurentium Gambaram, cujus Poemata Romæ excusa legerat, & numeris poeticis, ac figuris, & varia eruditione insignem haberi, testatur de Poet. nostr. temp. Dial. 2.

Laurentii Gambaræ carminum ad manus habeo duplicem Editionem Romanam, nimirum an. 1581. & an. 1586. nec non Basileensem an. 1555. per Joannem Oporinum, in qua Laurentii carmina Basilii Zanchii carminibus subjunguntur, utique ex arcta, quam inter se colebant, amicitia. Poemata minora Laurentii pleraque omnia sacram tractant materiam; majora vero sunt sex, quorum argumenta, Columbus, Venetiæ, Caprarola, Expositi, Gigantomachia, Angui s

Ex

Ex Columbo verſus complures poſtea recitabo . Poema , Venetiæ , Jo. Franciſco Gambaræ Cardinali , Brunori filio, inſcripſit Poeta, atque ita incipit:

Quæ cauſa impulerit non nota in regna ferocem
Hunnorum regem Scythiæ traducere gentes ,
Adventus quorum in Carnos, partemque patentem
Italiæ , primum Venetæ fuit urbis origo ,
Franciſce, expediam . Non hic tu prælia cantu
Mæonio vulgata leges , non aurea Phrixi
Vellera, ſed Veneti primordia prima Senatus.
Non mihi Calliopes opus eſt, nec Apollinis aura ,
Si vati de more tuo , Franciſce , favebis ,
Et valeant rupes Heliconis , & unda Aganippes.

Caprarolæ deſcriptio ad Alexandrum Farneſium Cardinalem his verſibus inchoatur:

Dum nos te canimus , præclaraque facta tuorum ,
Et poſitam Cimini latis in collibus arcem ,
Farneſiæ gentis ſidus , columenque , meumque
Præſidium , & ſemper ſummis exercite rebus ,
Maxime Alexander , tu vati aſſiſte canenti ,
Hic inter gelidos fontes , platanumque comantem ,
Gratior æſtivos qua temperat aura calores ,
Et nemorum placidis percurrit flatibus umbras.

Poema , cui titulus , Expoſiti , ad Antonium Perenottum Cardinalem Granvellanum , & in Neapolitano Regno Pro-Regem , de Leuce , & Daphnide in Lesbo inſula expoſitis agit . Illud metaphraſin eſſe Longi Paſtoralium de Daphnide , & Chloe , multaque ſe addidiſſe de ſuo, ut imitatorem , non ut interpretem , monet ipſe Gambara in Præfat. ad Lector. quare non erat, cur Voſſius de Hiſtoric. Græc. ſcriberet , Longum in Gambara vix agnoſci , huncque propterea meliorem Poe-

Poetam, quam Græce intelligentiorem. Gigantomachia ad Nicolaum Madrucium desideratur in utraque Editione Romana, & solum comparet in Basileensi. Anguis autem in omnibus illis deest, & seorsim Venetiis editus fuit, defletque in eo Poeta Jo. Francisci Gambaræ, & Maphæi ejus filii funera.

Columbeidis in quatuor libros divisæ, quibus argumenta præmittuntur ab Aurelio Urso Romano confecta, initium hujusmodi est:

Perenotte, virum referam, qui littora primus
Ingentis tetigit Cubæ, non cognita nautis
Hactenus, oppositumque polum, novaque astra retexit
Nuper, & inventas cancri sub sidere terras.
Accipe, quæ quondam jussisti carmina, ab Afris
Cum domitis Cæsar dulcem, claramque redisset
Parthenopen victor, qui forti milite densas
Tot Turcarum acies validis superaverat armis,
Et pulsum Regem regnis induxit avitis.
Non sine te maris immensos invadere fluctus
Tentassem ratibus, nec vasto in gurgite vela
Tendere, sed Mellæ tenuissem parva fluenta,
Hic ubi Chinæas arces, atque arma, virosque,
Et fines latos canerem, terramque feracem
Tot frugum, & ferri venas: urbs condita ab alto
Sanguine Cenomanum ducit genus, aspera bello
Quæ fuit, & lætis Italos successibus auxit.
Te Carolus semper magno est dignatus honore:
Namque tibi curam soli commiserat omnem
Regnorum, Imperiique simul, bellique, togæque
Tempore, nunc breviter tibi dicam, quæ genitori
Rettulit ipse tuo longe admiranda Columbus.
Jam cœlum, & terras tenebrosa involuerat umbra
Humida nox, pelagique sinus, unoque favebant
Ore omnes, & erant mensis sublata secundis

Pocu-

Pocula jam, solitoque pius de more sacerdos
Egerat ingentes submisso vertice grates
Æterno cœli, & terræ, rerumque parenti.
Cum primus Granuela inquit, nova gloria gentis,
Christophore, Ausonidum, dic nunc ex ordine portus,
Inventos a te, dic regna, tuosque labores,
Et toties sileant Vates jactare Pelasgi
Innumeros terræ tractus lustrasse, viasque
Alcidem, Bacchumque etiam vidisse orientem
Auroram toties, bello dum territat Indos.
Hæ vatum sunt ambages, longeque superstes
Illorum fama est major, quam vivida virtus,
Et totum implerunt variis erroribus orbem.
Felix Ausoniæ tellus, cui contigit uni
Totius mundi Imperium, nunc & quoque felix,
Quæ talem te læta tulit sub luminis oras,
Cui Deus omnipotens alto dignatus Olympo est,
Tot pelagi monstrare vias, tot regna, tot urbes
Egregias, quas majorum non viderat ætas.
Per te namque illæ Cancri sub sidere gentes
Unumque, trinumque Deum agnovere, repulsis
Numinibus, veri quæ gens ignara colebat:
Quos omnes nostri tinxere salubribus undis.

Hoc Poema Laurentius Gambara in Epistola, quæ præmittitur, ad Cardinalem Perenottum, testatur se scribendum suscepisse ipsius Perenotti auctoritate, qui scilicet Neapoli sæpe sibi memoraverat Columbi navigationem, cujus historiam Nicolaus ejus pater ab ipsomet Columbo acceperat, quum esset Barcinone, & aliquot post annos Carolo V. summa cum ejus voluptate narraverat. Inter Epistolas Bartholomæi Riccii Lugiensis, scilicet in parvo volumine quatuor earundem libros complectente, edito Ferrariæ an. 1562. una adest, & est prima lib. secundi ad Laurentium Gambaram ele-

elegans, & faceta, qua Riccius, quod ad ſeptuaginta jam annos perveniſſet, ſe minime idoneum dicit ad ſuſcipiendam navigationem ad Indos, quo Gambara una cum ſuis Heroibus illum tranſvehere cogitabat, ac propterea ſatis futurum, ſi ad ignem cum Columbo totum illud iter legendo ſibi conficeret.

Complura Laurentii Gambaræ Poemata Baſilius Zanchius indicavit duobus Epigrammatis, quæ ſequuntur.

Ad Laurentium Gambaram.

Laurenti, vita ipſa, oculis mihi charior ipſis,
Cui ſacer ipſe chorus laurea ſerta dedit.
Nunc tu, ſive canis Phrygii paſtoris amores,
Sive tuo Boreas carmine Pityn amat,
Cymothoenque vagus ſequitur per cærula Triton,
Orionque aliis concidit æquoribus,
Sive feros magno ore ſonas in bella Gigantes,
Horridaque invicto fulmina miſſa Jove;
Linque, precor, glaciale ſolum, qua turbidus Iſter
Horret, & incanis Barbara terra jugis.
Jam tibi Laurentes concordi numine Nymphæ,
Et Tybris Vati maxima dona parant.

Ad eundem.

Laurenti, pomoſa colis dum Tiburis arva,
Scribis Apollinea carmina digna lyra,
Dum canis & nautas, Xantippi & triſtia fata,
Dum Mopſum abſentem dulcia ad arva vocas,
Venator dum lina docet diſponere Theron,
Sectari & celeres per juga longa feras,
Leucothoæ divina Venus dum lumina reddit,
Pierias vena divite fundis opes,
Dumque Elegis fontem celebras, quem magnus Julus
Edidit, & rarum ſurgere juſſit opus,
Hic ubi læta capit ſomnos Laurentia Leuce,
Hic ubi virgineus temperat ora liquor.

Et

Et cum principibus versaris culte Latini
Carminis, & dulci pasceris ambrosia,
Dum silvas, dum rura legis, dum Martia bella,
Dum Nemesis, & dum Delia in ore sonat:
Felix, cui viridem lauru, myrtoque coronam
Pierides texunt, Pieridumque pater.

Pariter in Eclogis, quas præstantissimis Poetis, scilicet Pontano, Navagerio, Castalioni Basilius inscripsit, Laurentium eodem honore donavit; nam quarta *Alcon*, sive *Laurentius Gambara* inscribitur. Gambara vicissim & secundam ex suis Eclogis nauticis Basilio Zanchio inscripsit, & in Poemate, Caprarola, de eodem hos habet versus:

Hic ubi sæpe canit choreas, & gaudia Divum
Zanchius, aut campos spatiantem narrat Alethem,
Mirantem cœli tractus, atque ætheris oras,
Et mundi verum auctorem, rerumque parentem;
Dumque canit, Siculus Sampson percurrit eburno
Pectine fila lyræ, quem circum Æneia pubes
Exultat, spargitque locum fragrantibus herbis,
Et vatum chorus assurgit, plauditque canenti.

Prius illud Zanchii Epigramma profectionem indicat Laurentii Gambaræ ad gelidas Germaniæ oras, quam etiam attingit subsequens de eodem M. Antonii Flaminii Hendecasyllabon.

Ad Laurentium Gammarum.

Quod numen male amicum, amice care,
Hanc mentem tibi misit, ut relicta
Roma, frigore sæviente, adires
Ad gentem horribilem, trucemque? tu ne,
Vates candide, cui Marone digna
Phœbus scribere donat, efferata
Ista in Barbaria morare? quis jam

Neget sidera celsa posse Olympo
Labi tartara in ima? at inscientem,
Ne malus male perdat error, audi,
Quid Phœbus pater, & novem Camœnæ
Prædicant tibi, si manere pergis
Istic, ex lepido, & bono poeta
Fies Mevius, & tuos libellos
Vitabit lue pejus, & veneno
Quicquid est hominum elegantiorum.

Laurentii Gambaræ Poesis tot elogiis præstantium Poetarum sui temporis exornata, eo majorem commendationem meretur, quo magis insigne Christianis Poetis exemplum præbuit, igni traditis Poematis integris, satis multis usque ad decem versuum millia, quod turpia, & falsorum Deorum fabulas continerent. Id ipsemet testatur in quodam libello, in quo tum de perfectæ Poesis ratione tractat, tum ostendit, cur abstinendum sit a scribendis Poematis turpibus, & falsorum Deorum fabulas continentibus, ac quam late pateat campus ad pulcherrima alia Poemata edenda. Hunc libellum esse eam ipsam Tractationem, quam Antonius Possevinus in lib. de Poesi affirmat se Laurentii Gambaræ nomine, ita ab eo rogatum, scripsisse, non adeo certa res est, ut patebit laudatum Gambaræ libellum comparanti cum iis, quæ ex Tractatione illa sua adtexuit ipsemet Possevinus Bibliothecæ Selectæ lib. 1. cap. 25. præterquam quod credi quidem potest, Laurentium Gambaram textus quosdam ex Sanctorum Patrum Operibus sibi a Viro sacrarum literarum perito excerpi curasse, non autem libellum integrum ab eo efformari, eumque rerum ipsius Gam-

baræ

baræ narrationem magna ex parte continentem, cui postea nomen suum præfigere, quodammodo ambiret. Possevinum Opuscula quædam sub aliorum nomine aliquando evulgasse, Auctores Biblioth. PP. Soc. Jesu nos monent, & tria hujuscemodi allegant, inter quæ minime adest Tractatio, de qua locuti sumus.

Haud silebo, aliud de Columbi navigatione Poema editum fuisse ea ipsa tempestate a Julio Cæsare Stella, nobili Romano, aut saltem ejus Poematis libros duos priores, nam eos tantum exhibet libellus Romæ an. 1589. evulgatus, qui mihi in manibus est, præfertque Francisci Bencii Epistolam ad Lectorem, qua duo illi libri tanquam fœtus excellentis ingenii, & in Arte Poetica supra suam ætatem, & admirationem omnium exercitati adolescentis, collaudantur, iisdemque suffragia M. Antonii Mureti, Petri Victorii, Angelii Bargæi, Fulvii Ursini, Joannis Tonsi, Antonii Quærengi, Marii Curtii, ac demum Garsiæ Loaisæ, quibus omnibus Opus suum inspiciendum dederat Jul. Cæsar Stella, accessisse perhibentur. Mirum in ea Bencii Præfatione nullam prorsus mentionem fieri Poematis de eodem argumento compositi a Gambara Brixiano, cujus certe laus est, principem vestigia posuisse, & maximam a Manutio commendationem reportasse. Jul. Cæsar Stella, licet Romana nobilitate fulgeret, haud tamen ægre ferebat (ut patet ex ejus Epistola Italica ad Octavium Rubeum, quæ legitur inter Epistolas ejusdem Rubei a Bartholomæo Fontana collectas) familiam suam pro Brixiana etiam haberi, quod in ea Urbe

Urbe nonnulli ejusdem nominis Cives jam diu floruissent, atque florerent.

Equidem Vincentium Stellam Juris Consultum Brixianum, ejusque filium Joannem Baptistam pluribus carminibus Laurentius Gambara celebravit. Ad Vincentium illum binæ exstant Pauli Manutii literæ Epistolar. lib. 2. qui, dum Asulæ esset, ad visendam Brixiam humaniter ab eodem invitatus, eo desiderio se flagrare respondet, quod audisset, eam esse Urbem pulcherrimam, quodque in ædibus ipsius Stellæ ea jucunditate, & lætitia se potiri posse speraret, quæ omnem illi mœrorem ex quotidiana, qua tentabatur, febricula contractum abstergeret. Binæ itidem ejusdem Manutii in eodem libro ad Fabium Vincentii filium Epistolæ, in quibus & Vincentius pater, tanquam magni nominis Vir, summisque virtutibus ornatus commendatur, Fabius vero filius, tanquam excellentis ingenii adolescens, optime ad virtutem animatus; quæ omnia se perspexisse Manutius affirmat, quo tempore diversatus Brixiæ fuerat in eorum ædibus. Utriusque pietatem in primis extollit Manutius, patris quidem, qui otii quidquid haberet a foro, publicisque muneribus, totum id in Theologia libentissime consumeret; filii vero, qui abhorrens a lusu, venatione, cursu, alea, & literis deditus esset, & ea frequenter meditaretur, atque curaret diligenter, quibus vitæ æternæ salus comparatur. Hæc habentur in secunda ad Fabium Epistola, plena utique sapientissimis monitis, inter quæ illud quam maxime egregium: *Omnino velim te, quum de divinis rebus cogitas, minuere opinionem scientiæ, demitte-*

mittere animum, ac mentem, unamque putare certissimam doctrinam, pietatem in Deum, aut benevolentiam, & studium erga illos, qui nobis a Deo commendantur. Ad Honorium Stellam, alium ejusdem Vincentii filium exstat Epistola Bartholomæi Riccii Epistolar. lib. 4. in parvo illo quatuor librorum volumine, de quo supra, scribitque in ea Riccius, ex paraphrasi Ciceronis Orationis pro Marcello ab Honorio confecta, summa admiratione se suspexisse, eorum annorum adolescentem, ac pene puerum, tam prudenter, tam composite, tam eleganter scribere. In hac ipsa Stellarum familia emicuit, non multo ante hos modo recensitos, Bartholomæus, de Apostolica Sede multifariam benemeritus, & Cardinalis Reginaldi Poli in Anglicana Legatione fidus comes, cujus tumulo hoc inscripsit Sabæus noster Epigramma.

Dic Romæ, & Patriæ, sic me vidisse sepultum,
Hospes, si Romam veneris, & patriam.
Extra cognatos perii, verum inter amicos,
Inter & amplexus, & Domini lacrymas.
Non doleo mortem, sed non potuisse reversum,
Pole, triumphantem cernere te in patria,
Ut cujus dolui exilium, sortemque malignam,
Gauderem tantis plausibus, & reditu.

Tandem de Laurentio Gambara observo, ejus carmina in fronte præferre nuperas, easque ornatissimas tam Michaelis Mercati Metallothecæ, quàm Hieronymi Mercurialis de Arte Gymnastica Editiones.

XX. Quod a Laurentio Gambara proditum vidimus, Christianis Poetis, qui turpia, & Deorum fabulas rejecerint, late patere campum ad pulcherrima alia Poemata

mata conscribenda, id re ipsa præstiterunt Monachi duo Brixiani, quos jam jam in medium adducam, ac primo loco Theophilum, cujus versus exhibet mihi libellus, hac nota conclusus: *Impressit Brixiæ Bernardinus Misinta Papiensis Calcbographorum castigatissimus, Hieronymo Donato Prætore eminentissimo, anno Theogoniæ MCCCCXCVI.* Præmittitur huic notæ Heliæ Capreoli ad Augustinum Æmilium Epistola, qua docemur Dialogum, quem de Vita Monastica, & Politica inscripserat Theophilus, ipsius Capreoli hortationibus a Theophilo typis consignatum fuisse, postquam tamen illum Guidoni Ubaldo Urbini Duci, & dedicasset, & obtulisset.

En ipsa Capreoli Epistola.

Helias Capreolus Augustino Æmilio. S. P. D.

BRixianam gloriam quanti semper feceris, quanta ope Cives nostros quacunque virtute præfulgentes, sis amanter, obnixeque prosecutus, Augustine lepidissime, palam est omnibus studiosis. Nam (ut cætera missa faciam) continuæ illæ adhortationes tuæ, quasi acres stimuli, quibus me, ut Reip. nostræ ab usque prima origine præclara gesta conscriberem, in dies sollicitasti, nobis vel certissimum rei afferunt testimonium. Quum itaque mihi anno superiore Theophilus nobilissimus Civis noster, egregiusque poeticæ venustatis excultor, Dialogum, quem de vita monastica, & politica inscripserat, & jucunde, & familiariter lectitaret, hortari illum cœpi, ut libellum populo ederet, quum & amicis maximæ voluptati foret, & patriæ nostræ non dedecori. At ille sese id effecturum pollicebatur; sed non priusquam ipsum tutissimo litteratorum confugio Guidoni Ubaldo, Urbini Duci, & dedicasset, & obtulisset. Nuper autem, postquam sapientissimus Princeps, & opus simul, & auctorem ipsum humanissime excepit, non mediocrique officio, & meritis lauda-

laudibus honestavit, Theophilus promissæ publicationis non immemor, nobis exigentibus morem gesturus, opusculum impressoribus tradendum credidit. Cujus ad te idcirco exemplum dono misimus, ut tu, qui es omnium virtutum specimen, & patrii decoris studiosissimus, quasi utriusque vitæ justus arbiter (id quod Theophilus decisum noluit) tuum aliquando nobis judicium asseras, & pro amicissimo homine clypeum adversus Zoilos una mecum sumere fidenter cures, quum intellexeris, festinatæ huic, sed non abortivæ editioni me simul cum ipso auctore fuisse obnoxium. Vale. Pridie Kal. Octobris MCCCCXCVI.

Adest in fronte libelli Carmen, quo Theophilus Calliopen exorat, ut ejus ope Dialogus ille ad Feltrium Ducem perlatus, humaniter ab eodem exciperetur. Versus aliquos inde excerpam, Theophili assiduum in re Poetica studium testantes.

Tu mihi conspicuæ primo sub flore juventæ
Electa es studiis unica cura meis.
Non me somnus iners, non me labor improbus unquam
Terruit, aut dubio semita calle rigens.
Forma, voluptates, fervor juvenilis, opesque
Non mihi te blando surripuere sinu.
Me pia cura tui juvenilibus impulit annis
Per freta, perque truces plurima ferre vias.
Visere Pannonium jussisti interrita regem,
Et mea belligero carmina ferre seni.
Sed neque me rabidis vulgi exposuisse negabis
Morsibus, ipsa meæ conscia mentis ades.
Hæc & plura tibi dedimus, juvet eruta tandem
Præmia militiæ persoluisse meæ.

Recitandi præterea priores ejusdem Dialogi versus, qui ita se habent.

Theophili Brixiani, de vita solitaria, & civili, ad invictissimum Principem Guidonem Ubaldum Monferetrium Urbini Ducem.

Dialogus. Maurus Eremita, & Pyrrhus Eques.

Pyrrhe sub ardenti quis te jubet impetus æstu
Ire per abruptos silices, atque invia lustra?
Siste gradum, & molli mecum requiesce sub umbra,
Donec sera dies Phœbæos temperet ignes,
Aptaque frugalis referantur tempora cœnæ.
Ecce sub algentem propior spelunca recessum
Nos ciet, & læto arridet spectantibus ore.
Hinc Daphnæa virens baccato vertice laurus
(Cerne) Cleonæis aditum fervoribus abdit.
Inde papillatis hederæ junctura corymbis
Pumiceam reptans ambit densissima cautem.
Ingredere, & viridi mecum discumbe sub antro.
Panis, & hesterni servata coagula lactis
Sunt mihi, nec deerunt viridantia gramina nobis,
Quæ lentos acuant gustus, nasturtia, mentam,
Asparagos, crithymum, marathron, bulbosque salaces,
Intuba, & andrachnen, cepas, hilaremque melissam,
Lactucasque brevi resides consevimus horto.
Ingredere, & viridi mecum discumbe sub antro.
Hic scatet illimi fons irradiatus arena,
Qui tribuat junctis Achelоum in pocula palmis.
Hic gelidus tenui ludit spiramine taurus,
Hic viduus turtur, progne, philomela, meropsque
Alternas miscent operoso gutture voces,
Atque Therapnæos modulis imitantur olores.
Ingredere, & viridi mecum discumbe sub antro.

Sequuntur in eodem libello Elegi plures Encomiastici de Vita, & Moribus Divi Bernardi, quibus inseritur Elegia, cui titulus, *Divi Benedicti pro instauratione Monasticæ Religionis prolata supplicatio, & accepta a Deo promissio*. Elegos istos Theophilus Ludovico Mar-

Martinengo nuncupavit brevi hac Epistola.

Theophilus Brix. Magnifico Ludovico Martinengo suo.

EN quam petieras libelli mei, immo tui, correctionem examussim peregimus. Utri autem nostrum magis debeat nescio, tibi ne, cujus jussu densissimis librariorum mendis est erutus, an mihi, qui secundam ei limam, quamvis tardius, efflagitanti non negarim. Non enim incongruum duxi, ut qui maturum partum Semeles utero expectare fuerat prohibitus, Jovis saltem femori fovendus insueretur. Vale, Brixianæ nobilitatis decus, & nos, ut facis, ama.

Libellum claudunt Hymni novem, quorum priores versus, binos scilicet singulorum, afferam, at prius recitanda, quæ iisdem præponitur, brevis Præfatio.

Theophilus, Brixianus, Rever. Patri D. Simoni Ticinensi, Justinianæ Congregationis Ord. S. Benedicti Præsidenti dignifs.

HAbes, Pater humanissime, hymnos (ut mihi injunxeras) sapphico metro conclusos, venia (ut arbitror) digniores, quam laude. Tibi enim non tam fucatæ eloquentiæ pompam, quam historicæ veritatis puritatem exhibendam censui. Vulgatum est enim, Deos ipsos, non tam accuratis adorantium precibus, quam innocentia, & sanctitate lætari, gratioremque existimari, qui delubris eorum puram, castamque mentem, quam qui meditatum carmen intulerit. Vale.

In solemnitate Beatissimi Patris Benedicti.

Ad Vesperas. Hymnus.

Laudibus cœli resonent canoris,
Templa solemnes modulentur hymnos, &c.

Ad Nocturnum.

Quidquid antiqui cecinere vates,
Quidquid æternæ monumenta legis, &c.

Ad Laudes.

Rusticum solo, Benedicte, nutu
Traxeras vinclo miserum tenaci &c.

In solemnitate Divi Lucæ Evangelistæ.

Ad Vesperas. Hymnus.

Plausibus turbæ resonent fideles,
Atque concentus alacres frequentent, &c.

Ad Nocturnum.

Hic Dei gratum meruit levamen,
Scripta quum legis referans vetustæ, &c.

Ad Laudem.

Jamque post casus varios laborum
Nec tamen carnis temeratus unquam, &c.

In solemnitate Beatæ Justinæ.

Ad Vesperas. Hymnus.

Virginis sacræ redeunt honores,
Et dies mundo celebris refulget, &c.

Ad Nocturnum.

Virginem dirus rapuit satelles
Ante crudelis solium tyranni &c.

Ad Laudes.

Jam dies longo revoluta cursu
Conscios sacri tulerat sepulchri, &c.

XX. Titus Prosper Martinengus, Monachus Benedictinus, quam pie, quam feliciter & ipse ad sacra argumenta Poeticam venam converterit, ut ob id etiam Theophili, de quo supra, Sodalis jure ac merito dici possit, haud opus est pluribus hoc loco explicare, quum ejus Elogium lato calamo persequatur nuperus Bibliothecæ Benedictino-Casinensis Auctor, ad quem propterea Lectorem remittimus, ut facile inde percipiat, eas a doctis Viris laudes Prosperum nostrum assecutum fuisse, quæ aperte comprobant summam ea tempestate fuisse ejus nominis existimationem. Excel-

lebat

lebat siquidem trium linguarum, Latinæ, Græcæ, & Hebraicæ notitia, & adeo excelsum in Græca Poesi verticem ascendisse visus est, ut Pindarus alter, alterque Homerus passim audiret. Tres Tomi Romæ editi apud Franciscum Zanettum an. 1589. & an. 1590. quos ad manus habeo, ejus Poemata complectuntur. Bini quidem Latina, & tertius Græca. Theotocodia, sive Parthenodia, Opus eximium in laudem Deiparæ Virginis; Theophanea, idest divini luminis manifestatio; & Hymnorum, ac Carminum varii generis magna copia, binos illos componunt; tertius vero Græca complectens, in fronte habet Epistolam Cortesii cujusdam Græci, qua eadem magnopere commendantur, & ipse Prosper api æquiparatur dulcissimum mel ex Pindaro, Musæo, Hesiodo, Orpheo, Callimacho, Lycophrone depascenti. Aliorum in Prosperum Elogia tam Græca, quam Latina omnibus patent in tribus illis Voluminibus. Nos contenti erimus hic adtexere non ita utique obvium P. Spinulæ Carmen jambis constans.

Ad T. Prosperum Martinengum, Brixianum, suum.

Mirare, quod te, Pastor, ornatissimum
Sapientiaque præditum ipse dixerim?
Quid si addidissem hic, & alias dotes tuas?
Nam sanctitas in te, atque liberalitas,
Genusque nobile, omnium & mortalium
Contemptus, atque religio conjuncta sunt
Cum temperantia, atque probitate, & fide.
Scientiam linguarum omitto enim trium,
Animique puritatem, & æquum, cognita
Quæ sunt mihi, atque Brixianis omnibus.
Tu Martinengorum ergo lumen, & decus,

Ut

Ut nesciens puella formosissima
Suum decorem, pulchritudinem tuam
Modestia istiusmodi auges maximam.
Dulces ad umbras Gambaræ hæc sub umbra ego
Tibi canebam, cum bonus Vates mihi
Brunorius, cui dixeram, me Brixiam
Redire velle, frenum equi dixit mei
Non inveniri: quid struis fallaciæ
Sodalis? inquam, Prospero doctissimo
Promisi enim hodie me regressurum hercule.
At ille, Prosper dixit in somnis mihi
Castris roganti, se mea causa, & prece
Musam tuam promissione solvere;
Tecum sit, usque dum libet. Respondeo,
Logì, est opus me in civitatem regredi.
Pergitque dicere ipse, Amicorum omnia
Communia, ægre Prosper ergo non feret:
Te uti suis, abibis illò ex Idibus,
Deditque plures verba sic luces mihi.
Demum dies post quattuor, cum nec daret
Mi frenum adhuc, & pertinacem me utier
Pro freno alumnus Martis, atque Cynthii
Zona videret, id mihi jussit dari.
Fidei igitur Brunorium fractæ reum,
O Prosper integerrime, haud me, dicito,
Sero tibi caballus hic si redditur,
Nam qui impedit volentem, is in culpa est. Vale.

Præter Poesin, severiores etiam literas T. Prospèrum Martinengum excoluisse, discimus ex Manutiana Operum S. Hieronymi Editione, nec non ex D. Chrysostomi, & Theophylacti, quin ipsorum Græcorum Bibliorum libris, egregie ejus opera Romæ emendatis, de quibus in quarta parte hujus Speciminis dicendum erit.

XXI. Ubertinus Posculus, Brixianus, plura compo-

posuit Poemata, quorum ne unum quidem typis editum reperitur. Præ cæteris celebre illud, cui titulum fecit, Constantinopolis. Ipso initio Musam se hortantem inducit, ut quoniam jamdiu per mille pericula conatus fuerat, ea comite, virentem Laurum carpere, & fontibus Castaliis ora intingere, tandem sisteret gressum;

Et nostros, inquit, modulare modos, jam tempore longo
Præludens tremulas plectro perstringere chordas
Te docui. Veros cantus nunc tempora poscunt.
Non antiqua canas, jubeo; nam vidimus ipsi,
Excindi magnam imperio, belloque potentem,
Sublatamque urbem insignem, manibusque cadentem
Teucrorum, quos ipsa prius subjecerat armis.

Opus dividitur in quatuor libros. Primus narrat, ut legitur in ejus fronte, *Causam excidii, fraudesque Pelasgum*. In secundo agitur de morte Joannis Imperatoris Constantinopolitani, Eugenii IV. Romani Pontificis, atque Amurathi Turcarum Tyranni, nec non de singulorum successoribus, scilicet Constantino, Nicolao, & Mahumete. In tertio, *Pax facta in terra narratur, bellaque cœpta*. In quarto, Constantinopolis direptio. Clauditur Opus hoc tetrasticho.

Brixia me civem, Ubertinum Poscula honesta
Gens tulit, hæc ausus talia qui cecini.
Me Constantini studiis urbs dulcis habebat,
Cum cecidit bello, Teucrum ego præda fui.

Mentionem Ubertini Posculi fieri reperio inter doctos Brixianos in Panegyrico sæpius citato Danielis Cereti hoc disticho.

Aut te Pusculeæ decus indelebile gentis,
Cui palmas duplices utraque lingua dedit.

XXII.

XXII. Poetarum Brixianorum ſeriem concludent Bonifacius Bembus, Joannes Calphurnius, & Pylades Buccardus, qui eandem exordiri debuiſſent, ſi in ea texenda, propoſitum nobis fuiſſet vetuſtæ, aut recentioris ætatis rigidam rationem habere. Contra vero ad illam dumtaxat ætatem, quam Operis titulus declarat, reſpicientes, temporum ordinem religioſe ſectari rem inutilem duximus, dummodo recenſio noſtra intra ſtatutos nobis fines, nimirum intra ævum, quo bonarum artium renata ſunt ſtudia, conſiſteret. Accedit, quod major illa, aut minor Auctorum vetuſtas vix aliquando, aut ne vix quidem, definiri certo potuiſſet, nam Auctoris ortus, ſcriptionis, & mortis epochæ improbo plerumque, quin ſtulto labore inveſtigatæ, aut incertæ ipſæ manerent, aut incertum nobis relinquerent, quænam ex ipſis in eo temporum ordine digerendo magis foret attendenda, ſi eas inter ſe colluctari contingeret; nec enim qui cæteros ortu præceſſit, ante cæteros etiam ſeu ſcripſiſſe, ſeu obiiſſe, neceſſario conſequitur. In cauſa autem, cur Calphurnio, & Pyladi, a quibus Bonifacium Bembum haudquaquam diſiungere viſum fuit, poſtremum hunc locum aſſignaremus, fuit mentio frequentiſſime de iis facta tam in priore, quam in altera hac hujus Speciminis parte, cum carminum etiam ab eis conditorum recitatione non rara; unde æquum viſum eſt, ut in noſtra Poetarum ſerie reliquis aut nulla ratione, aut non ita crebro, antea commemoratis locum darent. Nullum autem hic dabimus Jo. Britannico, Jo. Taberio, Codro Urceo, nam poeticum eorum ingenium ſatis ſuperque prodiderunt,

quæ

quæ de iisdem superius suis locis sunt tradita.

Calphurnius autem, sat celebre condidit Carmen, de quo Baptista Guarinus in Dissertatione de Latin. ling. reparat. ita scribit: *Quid Calphurnio copiosius? quidve eruditius? an ejus carmen mediocri videtur vobis laude dignum?* Exstat hoc Carmen ad calcem Vicentinæ Editionis Catulli, Tibulli, Propertii, Papinii Statii Sylvarum an. 1481. per Joannem Rhenensem, & Dionysium Bertochum. Ejus argumentum, laudes Joannis Inderbachii, Pontificis Tridentini, & interitus beati Simonis infantis a Judæis mactati. Laudes ita incipit Calphurnius.

Vir Sacer, & nostro Princeps memorabilis ævo,
Cui præclara dedit virtus moderamina justi
Imperii, & populos rexisse ex ordine plures,
Et fidei vexisse decus venerabile, quod non
Contineat præsens, nec postera deleat ætas,
En ego primitias vates tibi defero, fas sit,
Te nugas cœpisse meas, quæ nunc de pectore parvo
Insurgunt, sat erit magnum voluisse laborem
Suscipere, atque animum magno sub pondere vinci.
Non mea Musa tamen laudes æquare canendo
Contendat, nec si faveat mihi doctus Apollo.
Quis tibi par, magni moveat nisi plectra Maronis
Meonidæque sacri? &c.

Interitus autem beati Simonis infantis his versibus describitur.

At quis Mœonio satis explicet ore colendas
Justitiæ vires, pœnas aut crimine tanto
Enumeret dignas, quas gens Judæa coacta est
Persolvisse tibi, & merito, nam perfida nuper
Ausa nefas, quantum non sæcula prisca tulerunt,
Aut nostro factum nusquam memoratur in ævo.
Vos, o mortales, vero qui pectore Christum

Excolitis, placeat vestro cur sanguine pasci
Judæam gentem, cui mos, ut barbara quondam
Natio consuevit, latia dum lege repressa est,
Stat mactare aliquem, diro dehinc pane repleri,
Noster ubi admixtus sanguis, quo corpus odorem
Deponat tetrum; quid si dominentur, & in nos
Imperium teneant? scelus est non perdere gentem,
Atque e vita hominum non extrusisse nefandam.
Namque dies aderat nobis, qua sacra quotannis,
Atque resurgentis Domini solemnia fiunt,
Et lux Martis erat, subito Samuelis ad ædes
Judæi properant, quibus hi posuere sacellum,
Scilicet ut solito spectarent more juvencum,
Qui Levigi fuerat nuper devectus ab agris.
Inter se vario sed dum sermone volutant
Plurima, tunc falsi qui nominis Angelus esset
Incipit effari, nobis ut cuncta supersunt
Ad solemne sacrum, festæque ad fercula cœnæ,
Deficere his unum doleo, nec plura locutus.
Cætera turba atrox vocem percepit, in illum
Lumina conjectans, cædem quod posceret atram
Sanguinis humani, sic fœdere victima tristis
Ludibrio Christi, & facinus, proh grande, paratur.
Delegere locum, fœdi placuere penates.
Illi ubi constiterant; post hæc contentio surgit,
Qua ratione queant infantem abducere, qui mas
Esset, at in variis donec sententia verbis
Quæritur, extemplo blanda sic voce locutus
Est servus Samuel: age, Lazare, nostra voluptas,
Christicolam infantem nobis en surripe, centum
Aureoli pretium; verum is discrimine tanto
Abnuit, & pavida stupefactus mente Tridenti
Sarcinulis lectis sedes, ac tecta refugit.
Hinc Tobiæ mandata humeris provincia, nostræ
Usus erat multum qui consuetudine gentis.
Horrendum hic posita subiit mercede periclum,
Egrediturque foras, passuque incedit inerti,
Cuncta oculis lustrans, solusque perambulat urbem.
Si

Si quis forte infans cara sine matre vagetur,
Nec comitatus eat, sed sors sit ut improba semper,
Hinc dignosce, homini præsto quæ occurrit, agendum
Est quotiens dirum facinus; genitoris ad ædes
Ecce marem aspexit nullo observante sedentem,
Qui phœbi nondum ternos expleverat orbes,
Cujus erat pulchra visum nihil indole majus;
Huic placide arridens digitum porrexit, & intra
Perduxit miseros blando sermone penates.
Gaudia quis fando, quis promat carmine vates,
Quæ gens dira tulit? siccis nam faucibus illum
Non secus aspexit, tigris velut orbe repertam
Hircano lacerat prædam, catulisque relinquit.
Illico concursu trepido petiere sacellum
Implentes totas diris ululatibus ædes,
Nec potuere moras optati ferre cruoris.
Interea genitor Maria cum matre vagatur
Andreas, mœstis perlustrans planctibus urbem,
Exploratque gemens, si fors vestigia nati
Accurrant, aditus omnes, & compita lustrat.
Astitit hos circum puerilis turba frequenti
Concursu, & natum divino ex ore monebat,
Esse apud Hebræos, quo mactaretur ad aras.
Cumque hominum suspensa foret mens, factus in illos
Impetus, ac subito ni sera crepuscula noctem
Traxissent, totas flagrassent ignibus ædes.
Sed rediere domum jam merso sole parentes,
Tota expectantes lucis pejora futuræ.
Et jam tempus erat noctis, quo cuncta quiescunt.
Vestibulum ingreditur templi, ventura furore
Qui falso Moses senio vergente canebat.
Excipit & genibus puerum, qui victima tristis
Deprehensus, stat ut agna, lupi cum dentibus hæsit.
Cætera turba ferox vestes succincta, cucurrit,
Fibula quas lateri vinxit, manicisque reductis
Nudavit fœdos media plus parte lacertos,
Et crura ad suras; duris cruciatibus olim
Sic, Christe, occumbis, pateris cur, optime rector,

Tanta in te fieri, genus hoc quin fulmine perdes.
Heu quis non gemitus fundet, cui fata legentur
Hæc dura infantis? Samuel properavit, & illi,
Quod zonæ evinctum, perstrinxit guttura velo.
Ille manus sacrum caput, hic atque ora repressit,
Edere ne tristes vagitus posset; at ense
Quamprimum Moses præputia summa nefando
Perforat, atque malæ frustum convellere dextræ
Forcipe festinans nitido cratere reponit.
Colligitur sanguis, tenero de corpore partem
Quisque secat, donec visum est excedere vulnus
Orbem, tunc manibus pueri sæpe oscula claudunt.
Si strepere auditur; culpæ sævissimus auctor
Ecce iterum Moses dextro de crure trementem
Exsecat, & vivo lacerat de sanguine pulpam.
Hic una & Samuel distendunt brachia, duram
Inque crucem tollunt laceratum corpus, acuta
Quivis pungit acu, ne pars sincera supersit.
Prætereo in Christum tot verba obscœna, tot inter
Vulnera contemptus, dira nam voce precantur,
Sic hostes nostri pereant, sic perdite Christum.
Has inter pœnas, tanta & ludibria fessos
Erigit ille oculos, suspectat sydera, testes
Implorat superos, laceri jam corporis artus
Deficiunt, humerisque caput declive recumbit.
Qui postquam æthereos felix volitavit ad axes,
Ecce iterum quanto plausu, & clamore per ædes
Insultant, aut hos tenuit quam magna voluptas.
Namque super celsi trascurrunt culmina tecti,
Oraque, vel geminas tollunt ad sydera palmas,
Atque Deo innumeras referunt pro crimine grates,
Quod sacrum obtulerint solemne infante perempto.
Protinus ad lautæ descendunt fercula cœnæ,
Occultumque eados subter posuere cadaver.
Quod pius Antistes totam lustrarier urbem
Jussisset, sceleris magna hos formido tenebat,
Quod jam suspecti populo, atque parentibus essent.
Septima lux aderat; mensa posuere cadaver.

Et

Et sacros cecinere hymnos, quis ricte peractis
Occultant iterum trepidi, nec gaudia ponunt.
Ecce diem Titan fidis mortalibus almam
Extulerat jubare exorto, qua Christe resurgis.
Quaeritur & variis melior sententia verbis,
Quidquid agant, cum jam crimen vix posse viderent
Ulterius condi, suspectique omnibus essent.
Hoc unum placuit, corpus cum veste recinctum
Flumine submergi, subter quod labitur aedes.
Mitti ad Pontificem, ductum qui perferat undis
Infantem extinctum, sed non potuisse relabi
Exceptum ferri claustris; it nuncius, illi
Haec mandata refert; subito Inderbachius heros
Assurgit, magna comitum stipante caterva,
Corporeque invento pueri perspecta notavit
Vulnera, sensit enim fraudem, jussitque catenis
Judaeos tetro praecludi carcere vinctos,
Qui meritas passi poenas, namque igne cremari
Hos voluit, populi tractos ante ora per urbem.
At sacer ille Simon Petri stat in aede repostus
Integer, & nullo vitiatur tempore corpus,
Plurima quod Divo fundit miracula nutu.
Lumina restituit coecis, rectumque roganti
Dat claudo incessum, surdique audita loquuntur.
I, nunc, & dubita Christum, gens perfida, votis
Excoluisse piis, potuit quae signa dedisse
Certa magis fidei? non credis, crimina causam
Dant, ut non videas, nec possint ista probari.
Sunt quoque Pieridum qui vix a fonte reversi
Hac in parte meum carmen damnare videntur,
Quod magis ingenium deceat consumere nugis,
Sed sat erit, sacer Antistes, si nostra probabis,
Franciscusque Tronae celeberrime gloria gentis,
Finibus extremis qui nunc dat jura Tridenti.

Hos omnes versus recitandos existimavi, quod nullam istius Calphurnii Carminis notitiam habuisse visi sunt, qui Acta Sanctorum a Bollando coepta prosequuntur;

tur; nam ad diem 24. Martii agentes de Sancto Simone puero Tridenti a Judæis necato, Acta ejus passionis tam ab Joanne Mathia Tiberino Medico scripta ex MSS. & Surio, quam Acta post passionem ex Italico libro impresso Tridenti, in medium proferunt, allegantque Janum Pyrrhum Pincium, Mantuanum, priora illa exscribentem, subinde etiam ornatiora reddentem libro 4. de Vitis Pontific. Tridentinor. nec non Ughellium eadem brevius perstringentem; at ne verbo quidem Calphurnii nostri meminerunt, cujus tamen narrationi magna utique constat auctoritas, nam eam historiam descripsisse censendus est eo ipso tempore, quo passio illa contigit; contigit enim, ut habetur in calce Actorum per Tiberinum, an. 1474. Carmen autem Calphurnii editum typis reperitur an. 1481. quo prodiit Editio illa Vicentina, & in Præfatione ad illam, de qua infra, Calphurnius se *olim* scripsisse Carmen illud ad Inderbachium affirmat.

Tiberinus hic Brixianis Scriptoribus, licet nostris minime compertus, utique accenseri debet, de quo in citatis Actis Italicis hæc leguntur: *Prætor autem* (Joannes de la Salle, legum Doctor, & nobilis civis Brixianus, ut ea ipsa Acta testantur) *quo maturius in re tanta procederetur, convocari jussit Archangelum Balduinum, Medicum Tridentinum, Joannem Mathiam Tiberinum Brixianum, Poetica, & Oratoria facultate non minus, quam Medicinæ peritia, illustrem, & Christophorum de Fatis de Terlaco, Chirurgum celeberrimum, ut inspecto diligenter cadavere, & vulneribus trucidati, jurati edicerent, quid sibi de eo facto videretur*. Ea Tiberini nostri

nar-

narratio insuper exhibetur tam a codice manuscripto, in quo hunc titulum præfert: *Joannes Mathias de Claris, magnificis Rectoribus, Communitatique Brixiensi Sal.* quam a libello Mantuæ impresso, in quo anni nota desideratur, ex alio libello, qui una cum ipso compactus annum 1477. præsefert, fortasse supplenda, nam literarum forma in utroque eadem prorsus apparet.

Quoniam vero hic incidit mentio Editionis illius Vicentinæ, unde Calphurnii Carmen desumpsimus, Catullum, Tibullum, Propertium, ac Statium Calphurnii studio emendatos complectentis, operæ pretium est, Lectorem moneri, ad illam ipsam referri, quod ab Hieronymo Avantio, dum ageremus de Catullo, proditum vidimus, dum ait: *Quis enim ante Calphurnii castigationem Catulli Scripta non stomachosus attingebat?* & paulo post: *Hic porro, quantum humani vires ingenii passæ sunt, uno mense elaboravit, ut quatuor illi Poetæ emendatiores haberentur*. Calphurnius ipse testatur susceptam a se in ea Editione curam, ad Hermolaum Barbarum, *Juris utriusque Doctorem peritissimum, Oratorem facundissimum, & Philosophum eruditissimum*, hæc scribens in Præfatione, quæ ad illam legitur: *Superioribus diebus a quibusdam adolescentibus studiosis rogatus, ut Propertium, aut si nollem hunc, Papinii Sylvas lectione quotidiana interpretarer, ne desiderium eorum frustrarer, promisi me facturum, quod vellent. Quapropter cum percurrere cœpissem id opus, quod Venetiis impressum est, quod hos Poetas clarissimos continet, Catullum, Tibullum, Propertium, & Sylvas; tot mendis refertum esse deprehendi, ut longe plura essent vitiosa, & depravata,*

quam

quam quæ emendata. Nullus certe sensus ex his elici poterat. Confestim conveni nonnullos impressores, & eos cobortatus sum, ut iterum id opus imprimerent ea correctione, qua pollicitus sum. Possum igitur gloriari, me non id emendasse, sed fere totum exscripsisse, ut quisquis deprehendere poterit collato utroque exemplari.

Quod autem prodidit Avantius, quatuor illos Poetas emendatos fuisse a Calphurnio intra unius mensis spatium, id quidem diserte non expressit Calphurnius; at ad illius Præfationis calcem affirmat, se majori celeritate opus illud properasse, *quod Bartholomæus Pajellus Vicentinus, Eques clarissimus, & nostri temporis Poeta cultissimus, ingenti aviditate id perlegere cupiebat; is est & tui amantissimus, & observantissimus.*

XXIII. Pylades Buccardus quam celebre nomen inter Criticos, & Grammaticos fuerit assecutus, quæ de ipso suis locis tradidimus, aperte demonstrarunt. Ut singulari inter Poetas quoque laude floreret, effecit Hesiodi Theogonia, elegiacis versibus ab ipso conscripta. Ad manus habeo duplicem Basileensem Operum Hesiodi Editionem, unam scilicet per Joannem Oporinum, & aliam, cui præmittitur Præfatio Joannis Birchman Bibliopolæ, adjectis in utraque *Genealogiæ Deorum a Pyladè Brixiano, Viro doctissimo, descriptæ, libris quinque*. Uberis hujus, & operosæ Pyladis versificationis afferam pro specimine priores aliquot versus libri ultimi:

Tantalus e Plote est nympha tibi Juppiter ortus,
Quem natum fama est apposuisse Deis.
Ille quidem superum fertur conviva fuisse,
Arcanis summi nec caruisse patris.

Quæ

Quæ quoniam est ausus mortalia ferre sub ora,
Pectora sunt multo pressa dolore Jovis.
Protinus ad Stygios pulsus fuit ille recessus,
Pomaque & inter aquas esurit, atque sitit.
Taygela huic Niobem peperit, quam prole superbam,
Teque viro, Amphion, diriguisse canunt.
Edidit & Pelopem, tergo qui insignis eburno
Fulsit, ubi infernis est revocatus aquis.
Quatuor inde Pelops fœtus tulit Hippodamia,
Quam victam celeri duxerat ille rota.
Lysidicem matrem Alcmenæ, dirumque Thyesten,
Atreumque ferum, Plisthenium que simul.
Polluit Atrei thalamos scelerata libido
Fratris, & Harpagigen, Plisthenium que tulit.
Tantalus accessit thalamo sublatus eodem,
Sed prior & Pelope nata Thyeste fuit:
Cui pater impurus se se commiscuit, inde
Sanctior Ægisthus non genitore satus.
At miser Atreus natorum epulanda Thyesti
Membra tori objecit fraude recepta sui.
Quem mox Ægisthus ferro confecit, & illi
Ereptum patri reddidit imperium.
Filius Atreo Eviolus fuit, atque Melampus,
Tertius Alceon, mater & omnis abest.
Plisthenio geniti Menelaus, & ipse Agamemnon,
Quos Merope exortos matre fuisse volunt.
Hos pater Atreo fratri, quum cessit in auras,
Tradidit, inque suam rettulit ille fidem.
Atridas hinc fama vocat, quos extulit Atreus,
Ut genitor primis fidus ab unguiculis.
Ex Helena Hermionem genuit Menelaus, Oresti
Pactam, nec Pyrrho surripiente datam.
Quo tamen occiso, rursum hanc sibi duxit Orestes,
Ut nos antiqui temporis acta monent.
Te, Menelae, patrem fortis vocat & Megapenthes,
Quem tibi fœtura Lydia serva dedit &c.

Opus suum Pylades nuncupavit Lucæ Tertio, *Pa-*

tritiorum Brixiæ ſplendori, & mecœnati ſuo, eique inſcripſit Epigramma, cujus poſtremum eſt diſtichon,

Hunc tu judicio poſtquam graviore libellum
Terſeris, in populum (ſi volet) ire jube.

Heſiodo placet Homerum, qui cum eo olim certamen iniiſſe fertur ad exequias Amphidamantis in Chalcide, hoc loco conjungere, ut de hoc quoque benemeritam fuiſſe Brixianam literaturam oſtendamus. Quum nihil prorſus Homerici typis impreſſum uſpiam (quod ego quidem ſciam) prodiiſſet, primi omnium Brixiani, Græcarum literarum, ut alibi adnotavimus, ſtudioſiſſimi, Homerum non earum tantum, ſed humanæ omnis doctrinæ fontem, quin flumen, & Oceanum, ut publicæ utilitati conſulerent, evulgarunt, edita in lucem an. 1474. per Henricum Colonienſem, & Statium Gallicum proſaica Iliadis verſione, a Laurentio Valla confecta, atque ex eo volumine, eoque anno Annales Typographici poſterioris Editionis epocham Brixianæ Typographiæ, falſo tamen, ut alibi indicavimus, & ſuo loco apertius dicetur, deduxerunt. Præfigitur Editioni illi Juſtiniani Luzaghi, Brixiani, Epiſtola ad Virum Clariſſimum Bernardum Juſtinianum, utique digna, quæ hoc loco integra afferatur.

Clariſſimo Viro Bernardo Juſtiniano, Equiti aurato, ac Oratori eloquentiſſimo, Juſtinianus Luzaghus S.

PLatonis ſcitum eſt illud, tritumque verbum, homines ſcilicet & hominibus naſci, atque cuivis in promerendo, quam in accipiendo, magis inſiſtendum. Quod cum ipſa rerum omnium parens natura multis, variiſque modis oſtendat; tum illud, & priſci Majores ſacris inſtitutionibus ſuis plane declararunt, qui eos cenſorio ſupplicio publi-

blice notabant, quos aut propriis in rebus minus diligentes, aut sibi ipsis dumtaxat cum aliorum calamitate studentes comperissent; illos, quod cæteris utiles fore nusquam putarent, qui sibi, ac rebus suis inertes invenirentur; hos vero, quod libidini suæ nimium obsequentes, humanam societatem, cui omnes natura obnoxios statuit, labefactarent. At econtra bene de aliis, & de sua præsertim republica merentes, cum in hac vita & honoribus, & imperiis honestassent, post mortem quoque in cœlo, interque deos eo majores, potioresque ducebant, quo illi in terris viventes aliis mortalibus beneficentiores, utilioresque fuissent, ut Apollo, Æsculapius, Liber, Hercules, Quirinus, & alii quamplurimi, quos erroribus decepta gentilitas supplicationibus, variisque cerimoniis, uti deos immortales, excoluit. Unde cum aliis ex gentibus, tum ex Romanis inprimis permulti fuere, qui pro sua republica, atque amicis, & se, & sua exponentes, nomina sua uti veneranda, ita & immortalia posteris transmisere, ut Decii, Fabii, Scipiones, Scauri, Catones, & alii innumeri. Quo fit, ut detestabilior eorum mihi improbitas videatur, quos optimum, mediocreve ingenium, seu aliam promerendi facultatem ab natura, fortunave sortiti, & se malis artibus corrumpendos tradunt, & rebus suis ad aliorum perniciem, vel ad nullum certe commodum inglorii, desidesque utuntur; aut cum ipsi nulla ex parte velint, vel possint quippiam viro dignum excudere, si quando aliquid ab aliis ad communem hominum utilitatem elucubratum nacti fuerint, illud perindeac Cereris sacrum, humanumve illud cœlo delapsum Ancile, abditum, non dicam, servant, sed verius, ne servetur, habent. Homines sane Ixionea rota, qua æternum crucientur, dignissimi. A quorum genere tu, sapientissime Senator, tantum dissentis, atque abhorres, quantum illi a recta, probataque vivendi ratione deviarunt. Sed indigetes illos (sic enim olim habebantur) integerrimosque Romanos vitæ sanctitate, & præclaris facinoribus imitatus es. Nam sive privatum, sive publicum munus agens domi, forisque omnibus opem tuam implorantibus præsto affuisti, acrique studio, & opera fovisti. Plerique vero, & generis obscuritate, & re-

rum angustia ante incogniti, ductu, auspiciisque tuis, ad amplas dignitates, modestasque fortunas aspirarunt. Quanto vero Reipublicæ Venetæ ornamento, & utilitati sis in dicenda sententia, causis perorandis, legationibus obeundis, gerundisque magistratibus, dicere non attinet, cum omnis ferme Italiæ angulus, quamtumvis remotus, tua resonet magnifica, & præclara gesta. Sive enim ad summos Pontifices, sive ad Imperatores, Regesque excellentissimos, aliosve Principes Orator accedas, non Exorator tantum, sed laudibus insuper, ac dignitatibus auctus ad tuos reverteris. Quibus tamen rebus nusquam insolentior, ea & privatim es parsimonia, & publice mansuetudine, atque modestia, ut nemini te præferas, sed omnes colas, omnes observes. Unde fit, ut quanto minus dignitatibus, atque honoribus studes, tanto honoratior, gloriosiorque sis, & habearis. Neque enim tu tantum præsentes favore, atque opera juvare instituisti, qui & posteritati longe prospiciens multa, vel abs te utilissime lucubrata digessisti, vel a Græcis digesta Latina fecisti, ut, sicut in mortalibus te agentem nusquam gloria sit desertura, ita & deinceps perpetuo, & ubique celebratum, gloriosumque per hominum ora latum iri, haud sit dubitandum. Prætereo munus illud Oratorium, te tibi, familiæque tuæ domesticum, ac peculiare fecisse, quod summo olim studio, & exercitatione sibi pater tuus Leonardus Orator, vir in omni scientiarum genere longe doctissimus, quæsierat. Non possum cuncta memorare, neque id ad præsens satis negotium facit. Itaque jam ad alia diverto. Ego Homeri Iliadem Latinam, ut jam pridem noras, per Laurentium Vallensem factam, ita, ut vides, imprimendam, propagandamque, ut mecum sæpe egeras, curavi. Hoc sane jamdiu prestaturus, si cui id operis obeundum Brixiæ idoneum nactus fuissem artificem, & si quæ fideliora exemplaria comperissem, nec non, ut ingenue fatear, nisi hæc jampridem literarum studia, domesticis rebus implicitus, si non penitus, majore tamen exparte rejecissem. Verum enimvero quod & tibi gratum, & omnibus utile fore, si id exponerem, exploratum haberem, illud diutius apud me residere nulla ratione sum passus, ne quod in aliis reprehendere soleo, eo ipse, &
alio

aliorum, & proprio judicio damnandus forem. Te vero præcipuum Oratorum decus, singulareque literatorum præsidium, cui hoc qualecumque est munus, inscriberem, dignissimum duxi. Quod cum vir sis optimus, mihique benivolentissimus, tum is certe es, qui utraque lingua ita polleas, ut solus Græcorum ubertatem, Latinorumque proprietatem consecutus videare. Accedit ad hoc, quod Ilias ipsa, quæ ut ignota, antea in pulvere, & tenebris, nunquam fortasse aliter lucem visura, tinearum esui relinqueretur, per te Italicæ claritati celebranda exhibetur. Quam, cum in Galliis Legationis munere fungerere, apud gentes eas tam neglectam, incultamque miseratus, jussu, & impensa tua transcriptam in Italiam, unde, nescio quo fato, ablata fuerat, retulisti. Opus medius fidius elegans, ac præcipuum, & quod maxime omnes literarum studiosos juvare possit. Nam etsi Vatis ipsius suavitas, elegantia, dignitas, atque (ut sic dixerim) majestas, non suo, idest latino sermone, haudquaquam, quæ apud Græcos est, appareat, inventionem tamen, & ordinem, sententiarum gravitatem, negotiorum expositionem, rerum concinnitatem, perspicuam brevitatem, figuras cum innumeras, tum verbis, rebusque accommodatissimas, quoquo modo nosse simul, & uti nostri fere omnes poetæ, & ipse in primis Maro Homerum sit imitatus, quidque inde sibi quisque desumpserit, videre, utile pariter, ac jucundum fuerit. Omitto in ipsis poetis pleraque, quæ nonnullis, vel mediocriter eruditis antehac subobscura fuere, hujus Operis lectione illustranda. Etenim quamvis, Nigidium, Probum, Asperum, Donatum, Servium, multosque id genus habeamus, qui ea edoceant, hæc ipsa tamen planius, fideliusque apud auctorem suum legere, si non firmitatis, plus certe claritatis habebunt, & gratiæ. Nam quæ apud hujusmodi interpretes dumtaxat adducta leguntur, ea plerumque aut librariorum incuria mendosa reperiuntur, aut compendio minus apta. Accipies igitur, immo recipies (tua enim antea fuerat) Homeri Iliada, & si quando otium, quod rarissime datur, nactus fueris, leges, præque tanti Poetæ reverentia, sicubi visum fuerit, castigabis, melioremque facies. Rem sane pro summis, immortalibusque tuis in me, meos-

meosque meritis, si pretium attenderis, mininam, sin sincerissimam in te dantis fidem, promptissimamque, & optimam voluntatem reputaveris, pro summa tua in me benivolentia non utique negligendam. Vale.

Laudes, quibus Bernardum Justinianum in hac Epistola ornavit Luzagus noster, non aliorum tantum doctorum Virorum suffragiis confirmantur, sed præterea solemni Sixti IV. Pontificis Maximi præconio, quod exstat in honorificentissimis ad eum scriptis ab eo Pontifice Apostolicis literis. Has mihi exhibet rarus ille, ac vere aureus libellus, cujus alibi mentionem fecimus, ipsius Bernardi, & Leonardi Justiniani patris Epistolas, & Orationes complectens. Nam postquam Pontifex veterem morem laudasset monumentis aliquibus celebrandi memoriam præstantium Virorum, necnon Orationem a Bernardo Justiniano in publico Consistorio habitam, affirmasset *ita gravem, & luculentam, ut omnium judicia, qui eum præsentes audierant, non in laudem solum, sed in admirationem, stuporemque converterit;* suas literas tandem his verbis concludit: *Sane Nobis visum est in vicem Statuæ cujusdam, aut Coronæ, te hoc Nostro luculentissimo testimonio condecorare, ut te & gravissimum, & eloquentissimum habeamus Oratorem, & priscis illis celebrioribus, vel Græcis, vel Latinis merito comparandum.*

Bernardum Justinianum omni literarum genere ornatum, ac proinde Græcis etiam (in quibus præceptores habuisse Georgium Trapezuntium, & Guarinum Veronensem, earum in Italia reparatores, ex ipsius Bernardi literis edocemur) nil mirum, Gallica etiam legatione fungentem, earundem studium minime se-

po-

posuisse; imo vero ob id ipsum quo honore affectus fuerit a Clarissima Universitate Parisiensi fidem facit ejus ad illam Oratio, eademque testatur, in augusta Galliarum Metropoli nihil Bernardo jucundius fuisse, quam loca antiquis celebrata literis videre, & recognoscere, nobilissima Gymnasia lustrare, in quibus studia literarum, *quæ in diversis gentibus* (ita loquitur in ea Oratione Bernardus) *per varias ætates agitata, pulsa antiquioribus sedibus, & ejecta, huc tandem se recepere; jamque annum septuagesimum quartum, & sexcentesimum firmissimo, & stabilissimo domicilio conquievere;* indeque occasionem arripit Bernardus ei Universitati gratulandi ob Collegium Italis in illa constitutum, *Vos enim* (inquit) *memores Latinas literas ab Italis accepisse, Italis etiam designavistis Collegium amplum, & illustre, cui tu nunc praes venerabilis Donate Pater*.

Nil itaque mirum, ut dixi, Bernardum literarum, quo flagrabat, amorem in Parisiensi etiam Legatione obeunda servantem, ac proinde eruditis spoliis comparandis intentum, Homeri Iliadis Versionem, nescio quo fato ex Italia ablatam, & in Gallias avectam, ibique situ, & pulvere obsitam, suo sumptu transcribendam curasse, ut Italicæ celebritati redderetur. Beneficium hoc Reip. Literariæ a Bernardo Justiniano collatum celebratur etiam in Epigrammate ad calcem Brixianæ Editionis, de qua loquimur.

En Graiis tantum quondam celebratus Homerus,
Nunc quoque & Ausonio grammate notus erit.
Primus honor Vallæ (namque is traduxit) at alter
Bernardus posthæc Justinianus erit.
Namque hic occiduas Orator missus ad oras,

E

E Galliis Latias rettulit ipse domos.
Quamque prius pulvis, quam blattæ, ac tinea pressit,
Ilias in lucem cultior ecce redit.

Verba illa, *Primus bonor Vallæ*, non ita quidem sunt accipienda, ut Laurentius Valla omnium primus Iliadi in Latinum sermonem vertendæ incubuerit; nam tam Franciscum Petrarcham, quam Joannem Bocaccium, qui Laurentium Vallam ætate præcesserunt, Latinam Iliadis Versionem ad manum habuisse, quin ipsosmet a Græcis hominibus faciendam curasse, certo constat. Non ita vero constat, Laurentium Vallam unum ex illis fuisse, qui ut Nicolao V. Pontifici Maximo morem gererent, Versioni illi manus admoverunt, primas ferente, ut scribit Pius II. Europ. c. 58. Horatio Romano, Scribatum Apostolicum eam ob rem consecuto, & magnis a Nicolao pollicitationibus illecto. Laurentium siquidem Vallam (quem non quidem Pius, sed posterioris tantum ævi Scriptores Interpretibus illis a Nicolao excitatis accensent) Versionem suam elaborasse ante ipsius Nicolai Pontificatum, facile erit unicuique colligere, primum ex obitu ipsius Vallæ, quem contigisse anno Chr. 1457. ex Jovii auctoritate, aliisque indubitatis monumentis omnino liquet, deinde vero ex iis, quæ in Luzagi Epistola narrantur, de Vallæ Versione in Gallias translata, & de tineis, cum quibus ibidem colluctabatur, nunquam fortasse lucem visura, nisi eam ab interitu Venetus Orator vindicasset. Eo munere fungebatur Justinianus an. 1460. quinquennio scilicet postquam Nicolaus V. decessisset. Insignis hæc Bernardi Justiniani laus non alio quam

quam Luzagi nostri testimonio (quod ego quidem sciam) innotescit ; quemadmodum Aloysio Mocenico Veneto item in Galliis Oratori (ut hoc obiter notem) ob Plinii Epistolarum in Italiam reportatum correctissimum Volumen, atque ita antiquum, ut ad ipsa Plinii tempora referri posse videretur, maximam gratiam habendam esse testem habemus Ald. Manutium in literis ad ipsum Mocenicum, Equitem, & Senatorem amplissimum, suæ Epistolarum illarum Editioni præmissis.

Adnotare etiam placet, inter insignes ea tempestate Homeri Interpretes referendum esse Angelum Politianum, qui scilicet tenera in primis ætate Poetarum Principi vertendo operam navavit, ut ex ejus Scriptis, & eorum, quos æquales habuit, testimoniis certo deprehendimus. Ea Politiani Scripta, hac occasione accuratius quam antea (quod spectat ad Græcanicam ejusdem literaturam) evolventes, aliud quidpiam (de quo haud pudet Lectorem ingenue monere) deprehendere valuimus, nimirum citatam in priore hujus Speciminis parte pag. 46. Hermolai Barbari Epistolam, datam fuisse ad Joannem Picum, non autem ad Politianum, in quo adeo nullo tempore desiderata fuit Græcæ linguæ intelligentia, ut Homericam ejus Musam, cui admodum adolescens manum admoverat, Marsilius Ficinus, & Jacobus Cardinalis Papiensis miris laudibus in cœlum extulerint.

Brixianos nostros Homericorum Poematum studio, & ardore ea tempestate flagrasse oportet, quippe qui non solum de iis propagandis cogitarunt, quum nihil Homerici in lucem uspiam prodiisset, non Versiones quidem

Latinæ, non Græcus textus (cujus principes Editiones habentur Florentina an. 1488. & Aldina an. 1504.) sed præterea eam ipsam Vallæ Versionem iterum, & tertio intra paucos admodum annos evulgarunt. Ad manus siquidem habeo aliam ejusdem Versionis Editionem, anni quidem, loci, & typographi notationibus destitutam, sed quæ ita similis Brixianæ, de qua egimus, utramque invicem comparanti apparet, ut eæ ipsæ notationes, & non aliæ, ipsi quoque convenire censeantur; nec non tertiam a Bernardino Laurino Brixiano Cive nuncupatam Nicolao Corrigiensi Principi, & hac nota in calce insignitam: *Accuratissime, ac solerti cura impressum, ac emendatum hoc opus per Venerabilem Dominum Presbyterum Baptistam Farfengum, impensa vero Domini Francisci Laurini civis Brixiani, anno a Natali Christiano MCCCCLXXXXVII. die vero sexto Mensis Septembris*. Laurinus hic in Epistola, quam Editioni præmittit, multa habet de Mecœnatis sui laudibus, quem Mammeæ filio Alexandro comparat, eoque neminem esse ex iis, qui rerum potiebantur, magis erga doctos Viros benevolentia, ac beneficentia animatum affirmat, cui proinde alia etiam, non injucunda ipsi futura, propediem excudenda, se dicaturum pollicetur. Laurini nulla mentio in Biblioth. Brixian. quæ tamen memorat Justinianum Luzagum, a Capreolo etiam in Histor. memoratum, & in Danielis Cereti Panegyr. hoc distichlo collaudatum.

Sed quo te versu, vel quo te ore canemus,
Luciagæ lumen Justiniane domus?

Præter Hesiodum, & Homerum, commendatissimum

mum alium Græcæ linguæ magiſtrum, & Comœdiæ veteris haud dubie principem, Ariſtophanem, inquam, Brixiana juvit literatura; ſiquidem eas Comœdias in vernaculam linguam verterunt Bartholomæus, & Petrus Roſitini a Prato Alboini, dicaruntque Camillo Gambaræ, quem ita Græcarum literarum peritum affirmant, ut Comœdias illas abſque ullius verſionis ope intelligere facile valeret. Prodiit Venetiis an. 1545. Brixiana hæc Ariſtophanis Verſio, quum Comici illius nondum ulla vernacula Editio in lucem manaſſet; Latina vero ante paucos dumtaxat annos manaverat auctore Andrea Divo Juſtinopolitano, at quam infelici ſucceſſu, videſis apud Fabricium T. 1. Biblioth. Gr. ubi de Ariſtophane. Bene itaque profecto de Græcis literis merita ſunt Brixianorum ingenia, quorum ſcilicet ſtudiis Homerus, Heſiodus, Ariſtophanes debent, ab iis legi, & intelligi potuiſſe, qui Græcam linguam ignorarent.

XXIV. Bonifacius Bembus, de quo ſuperius, dum Chriſtophori Barzizii Tractatum de Oratoris Fine referrem, Poeſin etiam excoluiſſe, nos edocet libellus, quo Jacobus Philippus Tomaſinus Clariſs. feminæ Caſſandræ Fidelis Venetæ Epiſtolas, & Orationes publicavit. In eo refertur ipſius Bonifacii Bembi Elegia ad eandem Caſſandram, ex qua verſus aliquot ſeligemus, Caſſandræ laudes, & una ſimul domeſticas clades ipſius Bonifacii exprimentes.

Orpheus ad cantum motaſſe cacumina quercus,
Thebanamque ferunt ſaxa ſecuta lyram.
Dum loqueris, tu ſaxa facis, quercuſque videri,
Is ſtupor invadit docta puella viros.

Suscitat ipsa tamen tua me præsentia semper,
Erigit & mentem, quantulacumque mihi est.
Verum animum subeunt hinc fratrum funera, matris
Illinc. Heu misero mater adempta mihi est!
Heu dulces Fratres! quæ vos mihi dira peremit
Sors fratres, cur me non tulit hæc eadem?
At, tu cara parens, potuisti linquere natum,
Cara parens, saltem me miserata redi.
Tu mihi divitiæ, tu vitæ summa voluptas,
Mater eras; misero heu mater adempta mihi!
Quid faciam postbac? moriar, quid morte beato,
Sit nedum, misero gratius, aut melius?
Virgo vides, quo me oblitum dolor altus agebat;
Parce oro, aut nostri tu miserere magis.
Namque tuas laudes dabitur mihi carmine longo
Dicere fortassis candidiore die.

Hi versus, & Epistolæ nonnullæ, exstantes in eo libello, testantur literarum consuetudinem, quæ inter Bonifacium nostrum, & Cassandram vigebat; lectissimam scilicet virginem illam, cujus ingenium, & doctrinam Viri docti ejus temporis plurimi fecerunt, adeout Politianus ad eam scribens, *Italiæ decus*, ipsam appellare, & cum Musis, Sibyllis, Pithiis, aliisque, quas vetustas jactat, seu vaticinantibus, seu philosophantibus feminis, comparare non dubitaverit, eandemque illi venerationem profiteri, qua Joannem Picum Mirandulanum colebat. Et ipsa Cassandra Bonifacium Bembum *virtutum decus* in quadam Epistola appellavit. Ea ipsa inter celebriora ingenia, quibuscum amicitiam coluit, hoc honore dignata est: & Calphurnium nostrum, quem *eloquentiæ lumen* dixit, & Ceretam nostram, ut fidem facit ipsius Ceretæ ad Bernardinum Laurinum Epistola.

Bonifacium Bembum alia etiam carmina scripsisse, non est dubitandum, nam exstat ejus Oratio ad Juventutem Mediolanensem edita Mediolani apud Merulam, *de figurata Oratione adversus quosdam, qui ejusdem Carmen reprehenderant, tanquam in eo nihil definiret*. Ea Oratio ita definit, *sed de his plura in secundum Ovidii ad Augustum sumus dicturi, si otium fuerit*.

XXV. Seorsim a Brixianorum Poetarum serie (quam clausi) Andreas Maro ideo locatur, quoniam mira quidem fundendi ex tempore carmina facilitate inclaruit, at ea, si unum versiculum, unumque Epigramma excipias, haudquaquam scriptis consignata reperiuntur. *Hunc* (ita de eo in Lilii Gyraldi de Poet. nostr. temp. Dial. I.) *extemporalis facultas commendat, adeo ut superioribus his mensibus (ut modo dicebam) in Cosmiano Leonis X. convivio cæteros, qui inibi aderant, Poetas, proposita materia, quam referrent ex tempore, obmutescere quasi elingues fecerit, inter quos Lippus. Canit hic quotidie aliqua, quæ iis mihi longe meliora videntur, quæ juvenis manibus exciderunt; tumidior tamen interdum, & duriusculus. Utinam illi fata meliora portenderent.*

Neque vero Lippo illi dumtaxat, qui a Leone X. jussus cum Marone certare in Medicorum Cosmiana solemnitate, victus cesserat, Maronem nostrum Gyraldus prætulit, sed Pamphilo etiam Saslio, ut videtur, nam de ejus, post laudatum Maronem, in faciendis versibus celeritate illico verba faciens, divinam quidem ejusdem memoriam commendat, sed in eo verissimum fuisse pronunciat, quod Aristoteles prodidit,

dit, plerunque ingenio, ac judicio deficere eos, qui memoria excellunt, *minus enim omnino Sassio judicii, ac limae*. Multo vero magis Maronem Gyraldus praetulisse censendus est Joanni Gazoldo, & Camillo Querno, quos extemporali illa facilitate insignes, ad calcem ejus Dialogi, sugillat tanquam inconditos, & malos Poetas; Gazoldumque scribit ob ineptos versus, & claudicantes male mulctatum aliquando flagris a Leone; Quernum autem, seu Archipoetam, immania ingurgitantem pocula, auribus & pene naribus deformatum. Maronem contra nostrum ab ipso Leone X. Sacerdotio donatum fuisse, paulo post ex Jovio trademus.

Andreae Maronis eximiam extemporalitatem saepius celebratam reperio a Pierio Valeriano in libello ejus carmina complectente, ab Octavio Stephanio, cui Valerianus ea commendaverat, edita Venetiis ex aedibus Jo. Tacuini an. 1509. & Aloysio Foscarino Clarissimi Nicolai filio nuncupata. Nam in Hexametris, qui primo loco in eo libello occurrunt, de Studiorum conditione ad Nardinum inscripti, hunc monens, qua ratione popularis aura sit aspernanda, rarisque Censoribus, tribus ad summum, carmina, quae conderet, submittenda, de Marone haec habet:

Seu tecum ludat Maro junior ille,
Qui subito tam multa canit, tam docta calore
Concitus, ut videant, quem jam conferre minores
Audacter possint majoribus.

Adest praeterea in eo libello Hendecasyllabon ad Dantem III. Aligerum, quo primum Valerianus hunc commendat, *Poetam optimum, civem optimum, & optimum*

mum patronum, quo Verona diu beata vivat, dein ad Maronis laudes digressus sic loquitur:

Quid si illum audieris, velut sodales
Octo audivimus optimum sodalem?
Nos audivimus, audit hunc & omnis
Doctorum manus in dies canentem
Mille ex tempore carmina erudita,
Quis nil sit lutulentum, inexpolitum,
Nil absurdum, & inane, nil biulcum,
Tanquam Virgilii mora, & labore,
Tanquam tempore culta sub novenni.
Tunc tu pollice utroque, tunc Maronis
Affirmes bene nomini evenire,
Quando, quod veteri absuit, sed unum,
Prælarge novus hic Maro rependat.

Octo sodales, quos Maronem audivisse scribit Valerianus, quinam fuerint, ex alio Valeriani Hendecasyllabo discimus.

O felix torus! O beata mensa!
Quam tot suaviloqui beant Poetæ,
Quam tot Socratis æmuli frequentant.
Canalis, Citharæ decus supremum,
Cultus Naviger, elegans, canorus,
Emunctus Trypho, perpolitus, acer,
Motensis vehemens, & eruditus,
Expromptus Maro, floridus, decorus,
Borges grandiloquus, venustulusque,
Nardinus gravis, integer, severus,
Comis Lampridius, facetulusque.
O felix torus! O beata mensa!
Verum, ut sit numero undecumque felix,
Musarum numero decenter aucta,
Donec, quæ mereat, sequatur umbra,
Nonum admittite nunc Valerianum.

Maronis Elogium etiam Paulus Jovius conscripsit his

his verbis: *Is cum summa eruditorum admiratione ex tempore, ad quam jusseris quaestionem, Latinos versus variis modis, & numeris fundere consuevit. Audax profecto negotium, ac munus impudentiae, vel temeritatis plenum, nisi id a natura, impetu prope divino, mira felicitas sequeretur. Fidibus & cantu Musas evocat, & quum semel conjectam in numeros mentem alacriore spiritu inflaverit, tanta vi in torrentis morem citatus fertur, ut fortuita, & subitariis tractibus ducta, multum ante provisa, & meditata carmina videantur. Canenti defixi exardent oculi, sudores manant, frontis venae contumescunt, & quod mirum est, eruditae aures, tanquam alienae, & intentae, omnem impetum profluentium numerorum exactissima ratione moderantur. Exceptus est fecundissimo plausu, ac idcirco a Leone repraesentatae facultatis nomine sacerdotio donatus, quum post celebre convivium, cui Regum Legati, Senatoresque aderant, de suscipiendo sacro bello dicere jussus, jucunda figurarum varietate decantavit, orsus hoc nobili carmine:*

Infelix Europa, diu quassata tumultu
Bellorum..

Hic est ille versiculus, sonorus utique, & nobilis, quem a Marone compositum superius diximus adhuc exstare. Epigramma, quod itidem exstare diximus, legitur in fronte celebris libri, cui titulus, *Hypnerotomachia Poliphili humana omnia nonnisi somnium esse docet, atque obiter plura scitu sane quam digna commemorat.* Opus hoc quale sit, declarat Leonardus Crassus Veronensis in Praefatione ad illud, scilicet in Epistola Nuncupatoria ad Guidum Urbini Ducem, novum quod-

quoddam, & admirandum Opus appellans, in quo tanta sit non modo scientia, sed copia, ut eo viso non magis Veterum libros omnes, quam naturæ ipsius, occultas res se vidisse, quis existimare possit, hasque non vulgo expositas, & triviis decantandas, sed ex Philosophiæ penu depromptas, & Musarum fontibus haustas, nostrati quidem lingua descriptas, sed ad quam intelligendam opus sit tam Græca, & Romana, quam vernacula. Leonardi Crassi Præfationem sequitur primum in eo Volumine Hendecasyllabon Joannis Baptistæ Scythæ, qui & in Pierii Valeriani carminibus memoratur (isque est, in quem Becichemus funebrem Orationem, de qua supra, velut ex tempore, composuit) deinde triplex Operis Synopsis, scilicet Latinis elegis, prosa, & Italico rhythmo exposita; tandem Maronis nostri Epigramma, singularis utique ejusdem fœtus, qualem singularis prorsus doctrinæ, & styli Volumen deposcebat.

Andreas Maro Brixianus.

Cujus Opus, dic Musa? meum est, octoque sororum.
Vestrum? cur datus est Poliphilo titulus?
Plus etiam a nobis meruit communis alumnus.
Sed, rogo, quis vero est nomine Poliphilus?
Nolumus agnosci. Cur? certum est ante videre,
An divina etiam livor edat rabidus.
Si parcet, quid erit? noscetur. Sin minus? haud vos
Dignamur vero nomine Poliphili.

Subsequitur illico tetrastichon:

O quæ de cunctis felix mortalibus una es
Polia, quæ vivis mortua, sed melius.
Te, dum Poliphilus somno jacet obrutus alto,
Pervigilare facit docta per ora virum.

Auctor ejus Operis, quem Maro pandere recusavit, curiosi cujusdam diligentia effecit, ut nobis innotesceret; is siquidem observavit, initiales singulorum capitum literas in unum collectas hoc acrostichon reddere: *Poliam Frater Franciscus Columna peramavit*.

Infelix Maronis exitus ab iis ipsis describitur, quos eidem elogium texentes allegavimus, Gyraldum scilicet, Jovium, & Valerianum, qui propterea in libello de Infelic. Literat. Maroni etiam locum assignat, ibique scribit, Maronem, quum in acerbissimas illas Romanæ direptionis calamitates incidisset, captivum actum, fortunis omnibus expoliatum, & indignissimis modis male habitum, ærumnosissimam inde vitam traxisse, dum Poematum suorum desiderio detentus, eorum recipiendorum spe, Urbe excedere nunquam animum induxisset. Pertinax Maronis consilium de Urbe non deserenda Gyraldus non ad Poematum suorum desiderium, sed ad inanes spes refert, quibus miser pascebatur; hæc enim habet in Poemate de Incomm. Urban. Dirept.

Nec qui bis captus Maro, bis pretioque redemptus,
Mœnia nescit adhuc direptæ linquere Romæ,
Dum titulos sperat miser, & spes pascit inanes.
Propositam melius rem nemo ex tempore dixit,
Nec magis ullus habet promptas in carmine vires.

Andream Maronem vere Brixianum fuisse, quanquam dimidiam patriam ab Euganeis, Foroque Julio repeteret, prodit Jovius in ejus Elogio, ad quod Laromi subsequens Epigramma, id ipsum de vera Maronis patria, quæ propterea Catulli cunas parvifaceret, confirmat.

Quod

Quod spectanda data est, non Musa fruenda Maronis,
Phœbe, tua est levitas, gloria quanta fuit.
Non volo. Virgilii, qui vel meditata dolebat
Carmina, maturæ non satis esse moræ.
Ejus at Andreæ, solo quo Brixia alumno
Nil facere est cunas ausa, Catulle, tuas.
Cui fuit in subitos tam promptum ex tempore versus
Ingenium, ut quicquid pangere jussus erat,
Aptaret numeris, variataque verba ligaret,
Qualia vix longi temporis esse putes.
At periere brevis brevibus cum versibus Auctor:
Deme, quod æterno vivit in ingenio.

XXV. Benacenses typi, unde superiores tractationes de re Grammatica, & de re Oratoria, accessiones aliquas receperunt, pariter præsenti de re Poetica appendicis materiam subministrant. Tusculano siquidem, præloque ibi a Paganinis instituto debemus singulare novæ, ac festivæ prorsus Poesis archetypum, quod a Theophilo Folengo conditum ii typi in lucem primo ediderunt. Quæ ad Theophili Vitam spectant, prolixe allegantur in Biblioth. Benedict. Casin. indeque discimus, eum sæculo valedicentem, Brixiæ in S. Euphemiæ Cœnobio cucullum induisse an. 1509. plura primum Poemata Italico sermone composuisse, sed Latino tunc reflorescente, ad Latinas Musas conversum, ingens Epicum Poema elucubrasse, quod flammis illico devovit, propterea quod Virgilium superare, haud illi, ut sperabat, contigisset; Opus itaque aliud novo dicendi genere insigne, animique ingenita festivitate, ac lepore jucundissimum condidisse, in quo Latinis, ac Italicis vocibus, præcipue *Lombardis* (ut nunc dicimus) undique permixtis, servata metri harmonia

amœnissimo carmine jocose, ac facete multorum sui temporis vitia carpit, occulte tamen, & confictis eorum nominibus; in Siciliam autem profectum, totoque decennio ibidem commoratum, Principi Ferranti Gonzagæ in paucis charum fuisse; ac demum varias tota vita expertum fortunæ vicissitudines, in amœnissimo Sanctæ Crucis Campesii Cœnobio prope Bassanum ad Medoaci ripam se recipientem, ac sacris tantum Musis, & pietati vacantem obiisse ætatis suæ anno non amplius quinquagesimo. Hæc omnia his ipsis verbis habet de Theophili Vita Auctor laudatæ Biblioth. qui prolixius postea prosequitur, quæ ad Theophili lucubrationes spectant. Nos iis omissis, ea tantum, quæ ad Benacensem nostram Editionem spectant, attingemus. Complectitur ea quatuor titulos, seu libros, videlicet Zanitonellam, Phantasias, Moschæam, Epistolas demum, atque Epigrammata. Ad calcem legitur Epistola vernacula Auctoris, sub Merlini Cocaii nomine suum occultantis, ad Alexandrum Paganinum. Hunc, acerbe conqueritur, typis suis edidisse ea Scripta, in quibus componendis se magnam temporis jacturam fecisse, usque ad lacrymas dolet. Subsequuntur literæ Paganini ad Auctorem, quibus se excusans, culpam omnem rejicit in eos, qui illorum Operum maxime cupidi, maxime instabant, ut tandem evulgarentur, & præsertim in Federicum Marchionem Mantuæ, qui exemplar suppeditaverat, non tamen adeo emendatum, cujuscemodi erat illud, quod Vulcani escam jam factum audierat. In iisdem literis affirmat Paganinus, multa inhonesta ex Merlini Ope-

re

re subtracta fuisse ab eo ipso, a quo exemplar typis tradendum receperat. Post eas Epistolas notantur errores typographici, Philomuso corrigente. Editionis notæ hujusmodi sunt, *Tusculani, apud Lacum Benacensem. Alexander Paganinus. Anno MDXXI. Die V. Januarii*. Benacensis Lacus fertilitas, argumentum est Epigrammatis, quo quatuor Merlini libri clauduntur, & postremum distichon ita se habet:

Nascitur hic oleum, piscis, piscator, & ipsas
Padellas ferro Brixia dives habet.

Alexander Paganinus industriam suam non Tusculani tantum, sed Venetiis etiam exercuit, & de re Poetica quam bene meritus fuerit, docent Poetarum Opera exiguo, & nitidissimo charactere ab eo impressa, & in Præfatione ad Martialem de suo illo publicam utilitatem juvandi proposito ita loquitur: *Cæterum quæ prius iisdem edidimus formis, ceu prototypa leviuscula præmisimus, prætentaturi videlicet gratiam vestram. Postbac (quando laborem meum vobis non ingratum esse intelligo) dabo operam, ut optimi, ac electissimi quique Auctores nova hac nostra veluti palingenesia ad eam, quam videtis, & pulchritudinem, & facilitatem vobis redigantur.*

Hactenus de re Poetica, seu de studiis, quibus eam juvit Brixiana literatura, nec enim Poetis nostris, qui Latino sermone scripserunt recensitis, animus est eandem operam ponere in recensendis eorum municipibus, qui vernacula carmina condiderunt. Quum tamen binas ob oculos habeam Collectiones Hieronymi scilicet Ruscelli, & Academicorum Occultorum,

qui-

quibus nonnulla præstantium inter ipsos Poetarum carmina afferuntur, operæ pretium erit, eorundem saltem nomina, inde desumpta, hoc loco adnotare.

Veronica Gambara principem in Ruscelli Collectione occupat locum, ejusque esse versus complures, Victoriæ Columnæ antea tributos, ad libri calcem affirmat Ruscellus, Cardinalis Ridolfi, a cujus manibus illos anno 1537. receperat Viterbii, testimonio, quin ipsius Veronicæ Gambaræ, & Victoriæ Columnæ, quas id ipsum affirmasse Comes Fortunatus Martinengus, & Lucas Contilius testati fuerant. Hæ sunt duæ illæ matronæ, quin Principes illustres, *quarum utriusque* (ut loquitur Gyraldus de Poet. nostr. temp. Dial. 2.) *pro sexus qualitate divina leguntur Poemata*. Est mihi in manibus Vita Veronicæ Gambaræ ab Jo. Hieronymo Carena Latine reddita, & ex magnis, quibus in ea ornatur, elogiis illud utique singulare, quod Veronica cum Bembo alta, & erudita, adeo in poetica facultate eminuisse dicitur, ut, æque ac Bembus, præclaris omnibus ingeniis, quæ ætas illa tulit, facem quodammodo prætulerit. Nata est Veronica apud Pratum Alboini, quod non longe distat a flumine Mella, ex Comite Jo. Franc. Gambara, & ex Alda, Piæ Familiæ Carpensis, fratresque habuit Ubertum Cardinalem, Brunorum, Hippolytum, & Camillum; conjugem vero Gibertum, Corrigii Dominum, cui Violanta Pica Mirandulana antea nupta fuerat. Brixianæ hujusce Matronæ, bonis omnibus fortunæ, corporis, atque animi cumulatissimæ, ad calcem ejusdem Vitæ hoc exstat Epitaphium.

Gam-

Gambara sub tumulo jacet hoc Veronica Princeps
Corrigii, solo nomine nota satis.
Quam coluit quicunque Heros, quicumque Poeta
Quam cecinit, lapide hoc Gambara contegitur.
Gambara stirps, nomen Veronica, Brixia mater,
Musa Erato, titulus Corrigium, et tumulus.

Post Veronicam Gambaram sequuntur in ea Collectione Petrus Bargnanus, Jo. Andreas Hugonius, Lucia Albana Advocata, Comes Jo. Franciscus Gambara, Vincentius Metellus, M. Aurelius Francius, Bartholomæus Tiberus, Comes Fortunatus Martinengus, Comes Vespasianus Martinengus, Franciscus Pocopagnus, Pamphilus Montius, Pompeus Pocopagni, Camillus Faita, Hieronymus Bornatus, Jo. Antonius Sacchettus, Balthasar Cazzagus, Hieronymus Fenarolus, Bartholomæus Arnigius, Fabius Mojacola, Emilius Emilius, Mariotus Martinengus, Franciscus Nores, Vincentius Gabianus, Martinus Agatius, Franciscus Stella, Vincentius Porrus, Leo Ceretus.

Collectioni suæ Ruscellus duplicem adjecit appendicem. In priore affertur Carmen incerti, ut ibi dicitur, Auctoris, at eum Brixianum esse monuerat jam ante Ruscellus, professus se illius nomen minime pandere, quod Auctor ipse id vetaret, ne mortuo jam Fracastorio, cui Carmen illud tribuebatur, alienam gloriam sibi adsciscere velle videretur. Posterior appendix collectos exhibet versus Dominici Mantuæ Brixiani, quos Ruscellus Hieronymo Martinengo Sanctæ Sedis ad Romanorum Regem ablegato dicavit, data ad eum Epistola an. 1553. cui ut dicarentur, Ruscellus affirmat, Mantuam ipsum, dum viveret, in votis habuisse.

Col-

Collectionem suam Ruscellus nuncupavit Virginiæ Palavicinæ Gambaræ, in cujus laudem multa habet in Epistola ad ipsam, & multa etiam in Brixiæ laudem præsertim ob præclara, quæ in ea Urbe florebant, ingenia, & ob singularem in primis Poetarum præstantiam, qua Urbem illam nulli Italicarum civitatum secundam affirmat. Inde factum puto, ut aliorum etiam illustrium Italiæ Poetarum Collectioni a se adornatæ, Ruscellus non alium Mecœnatem selegerit, quam Brixianum Patritium, Aurelium nimirum Portulacam, quem scientiis omnibus perpolitum commendat. Aurelius Portulaca, Pontificis Max. Pii IV. Cubicularius, sæpius etiam laudatur a P. Francisco Spinula, qui eidem plura inscripsit carmina.

Collectio autem altera, quam indicavimus, Academicorum Occultorum carmina vernacule item edita complectitur; dicaturque Barbaræ Calinæ, cujus laudes iidem veluti certatim prosequuntur. Nobis satis erit ex Latina superius memorata eorundem Academicorum Collectione versus quosdam Taygeti recitare.

Nam quis te fama præclaro e sanguine natam
Nesciat, atque animi tot bona rara tui?
Illa es, quæ sexum vincis, vestigia cujus
Componunt Charites, subsequiturque Pudor.
Maxima cui Pallas mater, Prudentia nutrix,
Cujus & in labris mellificavit apis.
Quam propter redeunt Vates, Musæque resurgunt,
Ferrea quas tenebris sæcula condiderant.
Hæc ego, cum fineret fatum, memorare parabam,
Heu heu quam celeri sors mea versa rota est!
Nunc mea Calliope, quod cœperat, interrumpit:
Quæ mihi sors rapidas iniicit atra manus!

Jam

Jam video Infernos Manes, noctemque profundam,
Me tenet & ſtygii concava cymba Senis.
Proh ſuperi, luſtris rapiar vix quinque peractis,
Atque erit ætatis tam brevis hora meæ?
Sic flos vix natus pedibus calcatur euntis,
Sic avido implumes angue vorantur aves.

Ut ex Ruſcelli Collectione fecimus, ita ex ea Academicorum Occultorum, Brixianorum Poetarum nomina recitabimus. Sunt autem Hieronymus Bornatus, P. Antonius Soncinus, Comes Alphonſus Capreolus, Franciſcus Richinus, Auguſtinus Gallus (hujus tamen, quod neque Muſis, neque Philoſophiæ vacaſſet, verſus non afferuntur, ſed aliorum in ipſius laudem) Jo. Antonius Taygetus, Cæſar Duccus, Ludovicus Federicus, Bartholomæus Arnigius, Diomedes Sala, Julius Martinengus.

In ea Collectione, quam an. 1568. edidit Vincentius a Sabio, exſtant ad ſingulorum Academicorum carmina Præfationes, eorundem nomina, & inſignia, quibus ex Academiæ legibus utebantur, docte, atque eleganter explicantes. Earum expoſitionum Auctor, Bartholomæus Arnigius; illa tantum, quæ ad ipſum ſpectat, excepta, ab Academiæ ſcilicet Scriba compoſita. Excelluit Arnigius in Phyſicis, ac proinde recurret de eo ſermo, dum Philoſophica pertractabimus. In Hetruſca etiam Poeſi admodum valuiſſe, ipſi ejus verſus oſtendunt; quare Taygetus in Collect. Præſtant. Poetar. quoſdam e ſuis ad ipſum mittens, eos ita exorditur:

Accipe, quam præſens cupio tibi ferre, ſalutem,
Arnigi, Hetruſcæ gloria ſumma lyræ.

Atque hic præſenti tractationi de re Poetica finem impono, voſque Lectores obſecro, *ne me* (ut Gyraldi Dialogum priorem de Poet. noſtr. temp. concludentis verbis utar) *ambitioſum putetis, quod nimis multos collegerim*; nam contra, plures profecto collegiſſem, ſi diuturniorem in iis perquirendis operam ponere libuiſſet, præterquam quod nonnullos quoque, qui tamen ad notitiam meam pervenerant, ultro prætermiſi.

At nulla ratione pro coronide Voluminis omittendus, eximium Brixianæ Literaturæ decus, Pater Octavius Pantagathus, cujus mentionem facit magna cum laude Gyraldus, vel eo ipſo loco, quo Brixianos Poetas taxaſſe jam vidimus; nam hæc ejus ſunt verba: *Brixia multos habet Eruditos, ſed non & Poetas, ut ejus filia Verona. Inter Eruditos quidem magnus ubique Pater Octavius, niſi quod ſtylo abſtinet, nec ſuas opes publica taberna venditat. Verſificatores etiam potius, quam Poetas fovet ipſa Brixia*. An ea nota Brixiani Poetæ ſint digni, æqui Lectores, ut ſuperius etiam diximus, dijudicent. Laus certe, quam meretur Pantagathus noſter, ex poſtrema hujus Operis Parte, cui Sacra reſervavimus, abunde innoteſcet. Hoc loco ſolum adnotabimus, eundem ita eruditum, ita literis omnibus excultum fuiſſe, ut Poeticæ quoque rei intelligentia admodum excelleret.

Quum perennem, uberrimumque optimarum ſcientiarum fontem P. Manutius in Epiſtola ad Julium Pogianum Epiſtolar. l. 5. appellet Octavium Pantagathum, ac ipſi gratuletur, quod Romæ non minus ex tanti Viri conſuetudine, quam ex locorum admonitu, ad

lite-

literarum decus excitaretur ; idemque Epistolar. lib. 2. Octaviano Magio, qui cum Aloysio Mocenico, præstanti Viro, Venetæ Reip. Legato Romam se contulerat, item gratuletur non ita ob ipsius Romæ amplitudinem, quæ præstantes olim Viros tulit, quæque Imperii terminos cum Oceano conjunxit, quam *ob unius hominis consuetudinem, cujus est humanitas doctrinæ par, doctrina vero, quæ potest esse maxima. Is est Octavius meus, qui Urbem, a qua cæteri honestantur, sua ipse virtute nobilitat*; quum hæc, inquam, de Pantagatho tradat Manutius, facile credi potest, divinum ejus ingenium Poetica etiam complexum fuisse. Iis excelluisse Octavium Pantagathum diserte testatur Onuphrius Panvinius l. 2. Fastor. fassus præterea, Operi illi quidquid inesset reconditioris eruditionis, deberi Pantagatho, quo nemo (ait ipse) ea ætate vel ingenio, vel doctrina, vel diligentia præstantior. At disertius illud ipsum testatur Muretus in Commentar. ad Catullum, *Ego jam vidi hoc totum carmen* (loquitur de Berecinthia, & Atti) *jam quidem scriptum manu excellentis in omni genere honestarum artium Viri Octavii Pantagathi, in quo alia multa ingeniose admodum emendata erant, tum hic locus ita scriptus, ut eum ipsi edidimus. Magis etiam mihi placuit hæc emendatio, postquam animadverti, Petrum quoque Victorium eam retulisse in libros suos; nam quod duobus ejusmodi Viris visum sit, vix est, ut de eo dubitari amplius queat*. Mirificam Catulli suavitatem, & perelegantes lepores Pantagathus noster, nisi Poeticam & ipse Artem coluisset, haudquaquam ita adamasset, ut in ejus Poetæ locis emendandis operam poneret; nec Mu-

retus operam illam tanti fecisset. Ejusdem operæ testem insuper habemus Achillem Statium Lusitanum, nam in Commentariis ad Catullum, versum in Elegia ad Januam,

Brixia Chineæ supposita speculæ,

ita & non aliter legendum monet ex Pontano, ac mox subdit, *Octavius Pantagathus, Brixiensis ipse, singulari probitate vir, ac præstante doctrina, consultus a me, nomen ipsum Speculæ hodie nullum exstare respondit, at turrim ibi positam vulgo Mirabella vocari, nomine, ut idem censet, ducto ab Specula ipsa, unde longe, lateque prospectus pateret.* De germana ejus versus lectione contendunt inter se Catulli Interpretes, nec desunt, qui in dubium item revocent lectionem versus in eadem Elegia illico subsequentis,

Flavus quam molli percurrit Flumine Mela,

quæ tamen, ut hic exhibetur, a Mureto, & Statio retenta absque ulla hæsitatione, credi debet ipsius quoque Pantagathi, a Mureto, & Statio in emendandis Catulli locis consulti, suffragio confirmata. Huic autem in statuenda eorundem versuum germana lectione non assentiri, piaculum putem; nam si in aliis etiam Catulli locis ab eo emendatis adeo, ut vidimus, ipsius judicio Muretus, & Statius acquieverunt, ut quodammodo pro oraculo habuerint, multo potiori jure eidem deferendum est in re ad patriæ suæ positionem, eamque, seu ejus agrum percurrentis fluminis nomen spectante. Neque veteres nonnulli Codices manuscripti, & Editio Catulli omnium antiquissima, utrique illi lectioni æque adversantes, negotium, quod Pantagatho minime fecerunt,

face-

facere nobis debent; alias æque utramque rejiciendam esse suaderent, quod satis durum; Editio vero illa antiquissima in hac re præponderare eo minus debet, quo certius edocti sumus ex Calphurnii testimonio in Epistola ad Hermolaum (utique Barbarum) Vicentinæ Editioni, de qua superius, præposita, Catullum Venetiis antea editum, quemadmodum Tibullum, Propertium, & Statium, tot mendis refertum fuisse, ut longe plura essent vitiosa, & depravata, quam quæ emendata ab ipso Calphurnio.

Octavium nostrum cultiores Poetæ magnopere celebrarunt, suumque & ipsi veluti Patrem agnoverunt, ut testantur carmina, quæ sequuntur.

M. Antonius Flaminius ad Octavium cognomento Patrem.

Octavi Pater, ad Viterbiensem
Secessum venias, rogamus omnes,
Polus, Parpalias, Priulus, ipse
Tuus Flaminius, nec esse Romæ
Tutum est, cum rapidus caniculari
Æstu Sol furit, & Viterbi in urbe
Jucundo fruimur tepore veris
Æstate in media, nec ulla certe
Est salubrior ora, nec sodales
Tui habes, mihi crede, amantiores
Usquam, te licet elegantiorum
Nemo non amet unice, colatque.
Cur ergo Pater huc venire cessas?
Num te illa innumerabilis librorum
Tenet copia curiosum? habebis
Et hic Græca volumina, & Latina,
Quæ lassare valent decem ociosos
Plinios, licet usque, & usque, & usque
Noctes, atque dies legas, ut hercle
Pacis (ne dubita) tamen novorum

Haud

Haud te deficiet librorum acervus.
Ergo rumpe moras, Pater venuste,
Mellite, optime, nec tuos sodales
Contemptos habe, amore vinci ab ullo.
In primis tibi turpe, quem fatentur
Exemplum memorandum amoris omnes.

Jo. Baptista Pigna ad Basilium Zanchum.

Scripsit mihi Jovius, cupere se carmina
De laudibus fortissimorum Principum,
Quae illustriora facta paucis dicerent;
Eique tradidisse Bargaeum Angelum,
Fumanum Adamum, junioremque Jovium.
Ita plura nunc ut in alias imagines.
Vitalis, & Myrthaeus, & Thebaldius
Multa intulerunt, ex me aliqua valde cupere.
Sed velle se citissime si quid velim,
Mittere, quod in libris suis accommodet.
Ego quoniam properare nolo in re ardua,
Nil prorsus illi tradidi, sed postea
Quaedam videns molestius de Caesare;
(Molestius, quod illa diligentius
Severioris more patris cernerem)
Haec exaravi Horatii stylum aemulans:
Quae ideo tibi mitto, ut oculis fidelibus
Ea judices, tradasque Patri Octavio,
Tuoque Pierio, viris doctissimis.

Hieronymus Catena, de Octavio cognomento Patre.

Octavi volitat dum totum fama per orbem,
Et quisque ad coelum maxima facta vocat,
Atque novos versus cantat, laudatque, legitque
Roma, sacrum gaudens cingere fronde caput,
Aoniae sensere Deae, sperate sorores,
Una refert, numquam hic nos cecidisse sinet.
Carmen at ornatum postquam mirata Thalia est,
O utinam noster hic Pater esset, ait.

Caro-

Carolus Malatesta de obitu Pantagathi ad Paulum Manutium.

Quis nunc, Paule, meas rumor sic occupat aures?
Decessit nobis fortene Pantagathus?
Heu scelus indignum! quæ demetit omnia falce,
Invidit doctis commoda tanta viris.
Quis nunc exponet nodosa Poemata Vatum,
Sculptaque in antiquis carmina marmoribus?
Quis veterum nummos, mensuras, pondera, ludos,
Nomine quo pisces, quove vocentur aves?
Ploremus cuncti pariter decus unius horæ
Momento Hesperii decidit omne soli.

En itaque quo pacto Pantagathus in Poetarum cœtum a Poetis suæ ætatis receptus fuerit, quin magistri loco habitus. Laus autem illa, quæ Pantagathi tumulo nominatim adscribitur, quod rationum, dimensionumque antiquarum peritissimus fuerit, testem habet Ambrosianæ Bibliothecæ Codicem manuscriptum, qui rationem accepti, & expensi continet cum hac Inscriptione *Codex Rationum Octavii Pantagathi*. Memorat hunc Codicem Fridericus Cardinalis Borromæus in libro, de fugienda ostentatione, ibique multis laudibus extollit Pantagathum nostrum, Servitarum Ordinis insigne decus, *Vir sane eximius, & dignus, a quo omnes in illo genere erudirentur, nihil unquam typis mandavit. Tantum exire in manus hominum MSta quædam est passus, nimirum judicia hominum pertimescens, quum verius esset, Pantagathi judicium ab aliis timeri*, ita legitur in eo Federici Cardinalis Borromæi libro, cujus breve excerptum exhibetur in Præfatione ad nuperam Mediolanensem Editionem Operum Caroli Sigonii.

De

De Octavio itaque suo, re, & cognomine Pantagatho, Brixiana omnis id temporis literatura, ac proinde Poetica quoque disciplina jure poterat usurpare Taciti illud l. 10. c. 1. *Exornat ætatis nostræ gloriam Vir sæculorum memoria dignus.*

Finis secundæ Partis.

In Præfatione jam monitum fecimus Lectorem, Philosophica huic loco destinata, rejecta fuisse in alterum Volumen, ne præsentis moles nimis excresceret.

SY-

SYNOPSIS
SECUNDAE PARTIS
HUJUS SPECIMINIS.

GRAMMATICA.

PYLADES BUCCARDUS.

Scripsit Grammaticæ librum adversus Alexandri de Villadei Doctrinale, quod una cum Commentario editum fuit etiam Collibus Vallis-Trumpiæ anno 1526. *Affertur ejus Doctrinalis Proœmium. Hujus Doctrinalis Auctor vixit XIII. Sæculo, illudque composuit, ut Maximiani Opus e Scholis ejiceret. Maximiani Grammatici ætas refertur ad Anastasii Imperatoris tempus. Ei tribuunt Viri docti Elegias VI. sub Cornelii Galli nomine passim editas. De utroque eo Grammatico Gyraldi judicium. Adnotationum libellum, quo Pylades Alexandri nugas confutavit, Brixiæ edidit Jacobus Britannicus an.* 1500. *cum Epistola nuncupatoria ejusdem Pyladis ad Heliam Capreolum. Affertur ea Epistola. Pyladi adversus Alexandrum prælianti sociatur Joannes Despauterius Belga, Grammaticorum suæ ætatis princeps. Alexandri barbaries potius fuit sæculi vitium, quam hominis. Scripsit præterea Pylades Grammaticarum Institutionum Regulam, & Scholasticum de ipsis Carmen. Editio Brixiana an.* 1498. *memorat duas antiquiores, Venetam scilicet, & aliam Brixianam. Pylades Opus commendavit Ludovico Martinengo Veneto Patritio, ei Epigramma inscribens, quod recitatur. Laudes Ludovici Martinengi ex Daniele Cereto in Panegyrico, & ex Epistola Lucæ Tertii ei Panegyrico præfixa. Recitatur aliud Epigramma Pyladis ad Jo. Britannicum. Composuit tandem Pylades ad Scholarum usum breve Vocabularium metricis legibus vinctum, quod Brixiæ impressit Jacobus Britannicus. Illud Pylades Scipioni Tertio, Patritio Brixiano, Mercatorum Consuli dedicavit Epigrammate, quod recitatur.*

JOANNES BRITANNICUS.

Composuit Grammaticas Regulas ad filiorum suorum, Darii, Hippolyti, & Pomponii institutionem, quas Brixiæ an. 1 93. *impresserunt Angelus, & Jacobus Britannicus. Iisdem præfigitur Epistola ad Marcum Civilem Brixianum, qua Britannicus queritur de quorundam adversus se invidia & iniquitate. Marcus Civilis laudatur in Cereti Panegyrico. Affertur ea Britannici Epistola.*

CHRISTOPHORUS BARZIZIUS.

Alius utique a Bergomate ejusdem nominis, Medicinæ in Patavino Gymnasio Professore. Publicavit Grammaticas Institutiones Brixiæ anno 1492 *easque Ludovico Martinengo dedicavit. Recitatur ea Epistola Nuncupatoria.*

JO. FRANCISCUS STOA.

Laurea Corona, quam acceperat a Ludovico XII. Galliarum Rege, jam insignis Grammaticale Opus conscripsit, cujus utilitatem commendant bina Epigrammata, quæ recitantur. Orationem asperam, & hispidam adamavit, Baptistæ Pii, & Philippi Beroaldi stylum secutus. Magnifice de se, suisque lucubrationibus, metricis præsertim, sensit. Cathedram Papiensem, quam ætatis suæ anno vigesimo tertio, & Coronam lauream, quam vigesimo quinto obtinuit, frequenter jactavit. Se dictum Stoa, *quod esset Musarum porticus, &* Quintianus *facta allusione ad Martialis dictum, affirmat. Quintianum, Brixianæ ditionis oppidum, patriam habuit, ex indubitato Joannis Planerii Quintiani testimonio. Joannem Britannicum, & Faustinum Cinthium audivit. Domitium Cœlium fratrem habuit, de quo ipse, & Planerius. Nemini, qui ea ætate in Grammaticorum censum veniret, sua censura pepercit, nec conterraneis quidem, nec Magistris, non Barbaro, non Politiano, non Manutio. Omnium infensissime insectatus est Phineum quendam. Affertur ipsius ad Epographias Præmonitio. Jo. Baptista Egnatius ejus elocutionem damnavit. Invehitur acriter in Sacerdotum, & Concionatorum impe-*

imperitiam. Quantum ipse aliorum dentibus patuerit, docet ejus ad Epographiam quartam Prooemium, quod recitatur. Obiit an. 1557. *ex Planerii ad Paulum Manutium Epistola. Ex eadem, magna Quintiani nominis fama, quae homines ex ultimis Galliis ad eum videndum pertrahebat. Scripsit Adnotationes contra Commentaria Grammatica Joannis Tortellii, qui Opus suum Nicolao V. dedicaverat.*

PAULUS SUARDUS.

Ex Joannis Antonii Cathanei suffragio principem locum inter Brixianos Grammaticos meretur. Laudatur ab Augustino Saturnio, de quo infra. Graecas literas doctis viris necessarias esse negavit. Affertur ejus de hoc argumento Epistolae pars ad Petrum Federici. Suspicio quaedam adversus ejus doctrinam, seu mores.

AUGUSTINUS SATURNIUS LAZARONEUS.

Hujus Mercurius Grammaticus, quo praesertim Laurentium Vallam oppugnavit, magnis laudibus extollitur ab Joanne Pincio. Joannem Taberium, Brixianum, institutorem habuit, cujus doctrinam evehit ad sydera testimonio ad Operis calcem, quod recitatur. Plura ex ejus Mercurii libris excerpta afferuntur. Ea Auctorem non minus Latinae linguae, quam criticae eruditionis peritissimum demonstrant. Ex veteribus Grammaticis Donatum, & Priscianum haud raro redarguit, ex recentibus vero, praeter Laurentium Vallam, Paulum Suardum, Antonium Nebrissensem, Baptistam Pium, Ambrosium Calepinum. Quintilianum plurimi fecit, professus se ejus vestigia quotidie exosculari, ac modo non adorare.

JOANNES CALPHURNIUS.

Nicolai Perotti Grammaticam magnopere commendavit apposita Epistola ad Editionem ejus Grammaticae an. 1475. *vulgatam. Recitatur Epistola illa. Laurentii Vallae Elegantias linguae Latinae Epigrammate ornavit in Veneta Editione an.* 1492. *Epigramma illud recitatur. Alia Editio Rudimentorum Perotti prodiit opera Agnelli de Tusculano an* 1490.

BAR-

BARTHOLOMÆUS PARTHENIUS.

Volumen Maii Parthenopæi editum Neapoli an. 1475. *de priscorum Verborum Proprietate, ex Laurentii præsertim Vallæ, & Joannis Tortellii Commentariis depromptum, recognovit. Affertur ex Operis illius Tarvisina Editione Epistola ad Franciscum Thronum.*

JOVITA RAPICIUS.

Scripsit libellum de puerili Institutione ad Rectores, & Decuriones Bergomates, quorum in civitate literarium ludum rexerat per annos XV. Affertur ejus Prooemium, necnon Caput de Officio specialium Magistrorum. Commentarios Jacobi Petrecini Castionatis in libellum Terentiani Mauri probavit, eisque Epistolam præfixit, quæ recitatur. Petrecinus eos Commentarios transmittit ad Joannem Planerium.

JOANNES TABERIUS.

Hujus in re Grammatica excellentia commendatur ab Augustino Saturnio. Aldus Manutius ei nuncupat Stephani de Urbibus Editionem, gratulaturque urbi Brixiæ ob studia Græcarum literarum, quæ in ea florebant, Taberio præceptore.

CORNELIUS DONZELLINUS.

Methodum linguæ Græcæ libris quatuor conscripsit, quos Francisco, & Joanni Principibus Mediceis dedicavit. Affertur Epistola Nuncupatoria ex Editione Basileensi Joannis Oporini an. 1551. *Inter Latinos, qui Græcam Grammaticam condiderunt, doctrinæ, & industriæ laudem promeritus est.*

BENACENSES TYPI.

Tusculani in ædibus suis Alexander de Paganinis vulgavit an. 1519. *Aldi Manutii Grammaticam, quæ ab eodem Paganino iterum excusa fuit anno* 1532. *Annales Typographici eam officinam non memorant, nisi anno* 1523. *quo prodiit Cicero de Officiis &c. cum Comment. diversorum.*

ORA-

ORATORIA.

CHRISTOPHORUS BARZIZIUS.

Magna fervente inter Rhetores controversia de Fine Oratoris, aliis pro Ciceronis, aliis pro Quintiliani sententia pugnantibus, librum de ea scripsit Barzizius, Brixiæ a Presbytero Baptista de Farfengo impressum an. 1492. *Recitatur Barzizii Epistola Nuncupatoria ad Heliam Capreolum; nec non Caput decimum Libri primi, & Prooemium Libri secundi, ac tandem Conclusio totius Operis. Subsequitur Bartholomæi Capreoli, Heliæ filii, Epigramma, quod pariter affertur. Barzizius hic, alius omnino a Bergomate. Quinam fuerint Bonifacius Bembus, & Matthæus Collatius, quorum Commenta Barzizius refellit, explicatur. Ea ipsa controversia magna contentione agitata fuit pro suggestu a Marino Becichemo Venetiis in Æde Divi Stephani adversus Raphaelem Regium. Ea occasione memoratur funebris laudatio ejusdem Marini in Joannem Baptistam Scytham recitata in Æde Divæ Mariæ Formosæ ab hora* 21. *usque ad tenebras. Becichemus non ita magni habitus a Petro Bembo, qui dolet, eum solum Patavii Rhetoricen profiteri, postquam Romulus Amasæus Gymnasium reliquisset, quo nullus inter Italos in ea Arte excellentior, quemque Becichemo mortuo idem Bembus ad repetendam Cathedram Patavinam, Bononiensi, quam obtinebat, utique præferendam invitavit; at frustra.*

JOVITA RAPICIUS.

Civitati Brixianæ *qua ratione, superata Clarensium suorum obtrectatione, adscriptus fuerit, binæ ejus Epistolæ declarant. Scripsit libros quinque de Numero Oratorio, quorum quatuor priores Cardinali Reginaldo Polo dedicavit. Affertur ea Epistola, seu Præfatio ex Aldi Manutii Editione an.* 1554. *Afferuntur etiam alia Specimina ejusdem Operis. Librum quintum inscripsit Paulo Ramnusio, quem, ejusque avum Paulum, Hieronymum magnum patruum, & Joannem Baptistam patrem, Rapicius magnopere laudat. Eorundem laudes prosecutus est Paulus Manutius*

tius; ad Joannem vero Baptistam plures exstant Bembi Epistolæ. Una exstat Reginaldi Poli ad Paulum, qua gratum animum erga Rapicium testatur. Scripsit præterea Rapicius Orationem gratulatoriam ad Venetiarum Senatum pro Bergomatibus, cujus fragmentum recitatur. Item funebrem in Paulum Zanchum. Affertur ex ea fragmentum, Pauli religionem comprobans, & filiorum ejusdem mentionem faciens. Orationem aliam scripsit de laudibus Andreæ Gritti, Venetiarum Ducis. Affertur inde fragmentum triplex.

GREGORIUS, ET BENEDICTUS BRITANNICUS.

Hi fratres Joannis Britannici, & Prædicatorum Ordini adscripti, quamplures Orationes funebres, & nuptiales in unum collegerunt. Nec unum ab alio, nec Collectionem unius a Collectione alterius, satis distinxit Jacobus Echard in Biblioth. Scriptor. sui Ordin. Libellum Benedicti ad manus habuit Antonius Massoulié, & ejus Auctorem in Scripturæ, Patrum, Philosophorum, & Poetarum lectione versatum commendavit. Editus fuit libellus ille Britannicorum fratrum typis an. 1507. Brixiæ. Præfert in fronte Epistolam Benedicti ad Damianum Nepotem, & aliam ad Nicolaum Belammum Soncinensem. Utraque recitatur. In ea Benedicti Collectione Sermones quinquaginta continentur, post quos sequitur Epistola ipsius Benedicti ad Timotheum Acerbum Veronensem, ubi dolet obitum fratris sui Thomæ, Oratoris ea tempestate clarissimi; & hujus Thomæ subsequitur illico Oratio in funere Comitis Pandulphi Seratici, & alia in funere Matthæi Tuscani Bononiæ Prætoris. Copiosior, ac luculentior Gregorii Britannici libellus, impressus Venetiis an. 1505 & Paulo Zane, Brixiæ Episcopo, nuncupatus, quem in primis laudat ex maxima librorum cujuscumque doctrinæ suppellectile, qua nihil pretiosius possideret. Recitatur ea Epistola, quæ data fuit ex Æde Divi Floriani an. 1495. Degebant tunc ibi fratres Ordinis Prædicatorum. Paulus Zane Gregorii Britannici diligentiam commendat in literis ad ipsum Gregorium, & ibidem honorificam Joannis Britannici mentionem iniicit ob Persium, & Statium jam ab eo illustratos, & ob Commentaria, quæ in diem expectabantur, in

Juve-

Juvenalem, & Ovidium. Afferuntur eæ literæ datæ ex Brixiano Episcopio an. 1495. *Incipit libellus a pluribus Sermonibus, quos Collector funebres vulgares appellat. Subsequuntur literales, quorum primus in Carolum Malatestam, Pisauri Dominum, ad Pandulphum ejus fratrem. Affertur ex eo fragmentum, quo Caroli gesta ad Brixianæ Urbis historiam spectantia illustrantur. Subsequitur illico Oratio in Constantiam, Pisaurensium Dominam, ad Alexandrum Sfortiam, ejus conjugem, quam non solum a felici Principatus administratione collaudat, sed etiam ab eximia divinarum, humanarumque literarum peritia. Afferuntur ex ea Oratione præcipuæ Constantiæ laudes. Tertius, inter literales illos, Sermo auctorem suum præfert, scilicet Thomam Acerbum Veronensem, habitusque fuit ad Brixianos in funere Joannis Britannici, Equitis Aurati. Pauca quædam ex eo afferuntur. Subsequens Sermo a Fratre Gregorio Britannico compositus, prosequitur laudes Antonii Britannici, Doctoris, ac Philosophi præstantissimi. Fragmentum ex eo recitatur, in quo Antonii profectio ad Concilium Constantiense, & præstita in eo Joanni Pontifici opera, nec non Legatio ejus ad Principes, a quibus pro obsesso Byzantio magnam pecuniæ summam collegit, memorantur, ac demum eximia ejusdem doctrina. Oratio in obitu Nicolai Duodo, magni Brixiæ Præfecti, auctorem habet Joannem Britannicum. Fragmentum inde recitatur, Nicolai, ejusque familiæ elogium complectens. Oratio in funere Caroli Zeni auctoris nomen non præfert, at eum certo constat esse Leonardum Justinianum. Edita ea fuit Venetiis an.* 1492. *per Bernardinum Benaleum. Rursus in Collectione Patrum Martene, & Durand. Demum in Tomo XIX. Scriptor. Rer. Italicar Mediolani. At in Gregorii Britannici Collectione quibusdam additamentis ornatur. Nuptiales Orationes quamplures in ea Collectione subsequuntur, quarum prima Joannem Britannicum, altera Christophorum Barziziam præfert auctores, reliquæ ab ipso Gregorio, ut credere par est, compositæ fuerunt. De Rhetorico in componenda Oratione nuptiali artificio disseruit Becichemus in Centuria Epistolic. Quæst. ad Marinum Georgium ejus Mecœnatem. Præerat tunc Becichemus Academiæ Brixianæ, & Hieronymi Donati filiorum institutionem susceperat. Cathedram postea Patavinam obtinuit, & ejus Universitatis nomine recitavit gratulatoriam Orationem ad Andream Grittum, Venetiarum*

tiarum Ducem, & funebrem in Joannem Petrum Stellam, magnum Venetiarum Cancellarium. Ætatem suam ingravescentem Becichemus jam causabatur, & ob eam forte a Bembo non adeo opportunus Juventuti in Patavino Gymnasio instituendæ habitus fuerat.

JOANNES MARIUS MATIUS.

Floruit in Alexandrina Statielensi Academia, quum plures vitæ suæ annos inter familiares Hieronymi Gallarati, Episcopi illius Urbis, transegisset. Scripsit Adnotationes in libros Rhetoricorum ad Herennium, quos contendebat Ciceronis esse, non Cornificii. Inde acerba exorta est controversia inter ipsum, & Antonium Riccobonum. Adversus hunc Matius suam protulit Defensionem, quam Octavio Giliino inscripsit. Affertur ea Epistola. Hanc eandem Quæstionem discusserat Bartholomæus Theanius, Brixiensis.

OBSERVATIONES MARII NIZOLII.

Has Observationes in Ciceronem Brixiana sibi vindicat literatura, non quod ipse Brixiensis esset, ut aliqui tradiderunt, atque ita legitur in Veneta earundem Observationum Editione an 1576. *sed quod Observationes illæ elaboratæ fuerunt apud Pratum Alboini, & ibidem editæ in Ædibus Comitis Jo. Francisci Gambaræ, pecuniam conferente Matthæo Advocato. an.* 1535. *Recitatur Epistola Nuncupatoria ad ipsum Gambaram. Michael Nizolius Marii nepos locupletiorem Editionem earum Observationum adornavit. Indicantur rixæ inter Nizolium, & Majoragium.*

CORNUCOPIA NICOLAI PEROTTI.

Spectat & ipsa ad Brixianam literaturam ob curam in ejus Editione Veneta an. 1490. *impensam ab Antonio Moreto Brixiano, cujus testis Sabellicus, & alii. Aliam item suscepit Alexander Paganinus in Benacensi an.* 1522. *Ambrosii Calepini, qui ex Cornucopia multa deprompsit, Vocabularii editione. Affertur Alexandri Paganini Præfatio.*

POE-

POETICA.

JO. FRANC. STOA QUINTIANUS.

Coronam Poeticam e manibus Ludovici XII. Galliarum Regis recepit, & amplo ab eo ornatus fuit Diplomate, quod recitatur. Poemata sacra Quintiani edita sunt Parisiis *an.* 1514. *quibus præmittitur Epigramma, quod affertur; sicuti & Poematum eorum initium. Tragœdia de Passione Domini laudatur ab Julio Cæsare Scaligero. Ovidianæ Quintiani Periochæ impressæ sunt Papiæ an.* 1506. *& Joanni Francisco Bruno, Nolano Episcopo, nuncupatæ. In Joannis Planerii Epistola ad Bartholomæum Theanium memorantur quamplura Quintiani Opera. Quintum Curtium restituit, & absolvit. Poema de Encomio Urbis Venetæ magno plausu exceptum fuit. Affertur Præfatio in Panegyricum, cui titulus, Parthenoclea, portentosissimum obscuritatis opus. Poema de laudibus Parisiorum Urbis, & aliud de Orpheo, edita fuerunt Parisiis an.* 1514. *recensente Joanne Salmonio Materno, & Quintianum magnopere commendante. An Quintianus fuerit Rector Universitatis Parisiensis, & Francisci I. Præceptor, in dubium vocari potest.*

FAUSTUS SABÆUS.

Natus est in Brixiano municipio, cui nomen Clarium. Regibus Francorum Francisco, & Henrico, tam Carminum suorum libros, quam Arnobii adversus Gentes Disputationes nuncupavit. Vaticanæ Bibliothecæ Custodis officio functus est penes septem Summos Pontifices. Recitantur quædam ejus Epigrammata ad Galliæ Reges. Item alia plura ad Romanos Pontifices, in quibus de sua egestate frequentissime conqueritur. Incipiunt a Leone X. & desinunt in Paulo IV. Edidit Cosmographiam Julii Oratoris. Ab Hadriano Papa male habitum fuisse, res parum certa. Bibliothecæ Vaticanæ miserum statum deplorat versibus, qui recitantur. Gratias agit Julio III. ob dona ab eo recepta. Post Pontifices, & Reges non alios Sabæus studiosius excoluit, quam Gallos Cardinales, ac præcipue Joannem Bellajum, & Carolum Lotharingum. Afferun-

feruntur nonnulla ad eos Epigrammata, quorum non aliud fere argumentum, quam esuritionis suæ querimonia. Recitatur aliud Epigramma, valde facetum, ad Guillelmum Episcopum Matisconensem. Item Epitaphium Cardinalis Aleandri, nec non Epitaphium Cardinalis Puccii, & Epigrammata ad Cardinales Farnesium, Bembum, Scotum, Campegium. Plura etiam scripsit Epigrammata ad Poetas sui temporis, quos chariores habebat. Afferuntur quatuor ex ipsis, & unum præterea, quo plures ex amicis suis ad celebrandum diem Natalis sui invitavit. Lusus liberiores, & sales parum religiosi Sabæo aliquando placuerunt. Scripserat tres libros de Amoribus, quos sibi surreptos conqueritur hendecasyllabis, qui recitantur. Plura Epigrammata Anthologiæ Græcæ Latina fecit. Libellus, Picta Poesis Ovidiana, inscriptus, constat magna ex parte Fausti Sabæi carminibus. Teste Jul. Cæs. Scaligero, Sabæi facilitas secundo plausu, dum ipse viveret, excepta fuit. Affertur tetrastichon de M. Juventio Talpa. Ejus interpretatio ad hederæ fabulam allegatur, & recitatur in Adnotationibus ad Opera Garciæ Lassi. Sumptus ad nitidam Editionem Disputationum Arnobii de suo suppeditavit; quare valde mirandum, ea pressum fuisse egestate, quam usque, & usque suis in carminibus deplorat.

JOVITA RAPICIUS.

Paraphrasin metricam in aliquos Davidicos Psalmos confecit, ac Cardinali Reginaldo Polo nuncupavit. Duo ex ea Psalmi recitantur, subduntur que eorundem Psalmorum M. Antonii Flaminii, & Georgii Buchanani Paraphrases. Flaminium, ut Polo gratificaretur, suam Paraphrasin elaborasse, scribit Thuanus in Historiis, at ex Epistola ipsius Flaminii ei Paraphrasi præmissa aliter judicandum videtur. Facile credi potest, Rapicium potius ad id operis excitatum fuisse a Polo, quem tamen certum est auctorem fuisse, ut alia Flaminii in Psalmos Paraphrasis, prosaica nimirum, in vulgus ederetur. Metricam in Psalmos Paraphrasin pariter composuit P. Franciscus Spinula, Mediolanensis utique, non Brixianus, ut aliqui perperam tradiderunt. De eo inferius. Rapicii in Poetica disciplina præstantiam testatus est Thomas Junta in Editione Operum Virgilii anno 1552 quam ei nuncupavit.

JA-

JACOBUS BONFADIUS.

Patriam habuit Gazanum, vicum amœnissimum ad Benacum prope Salodium. Id omnino constat. Lacus, & regionis Benacensis delitias describit elegantissime in Italica ad Plinium Thomacellum Epistola. Academiam in ea regione institui optabat, cujus ipse princeps foret. Recitatur ipsius Poema, quo Gazanum vicum describit. Flaminium ad aliam lacus ripam habitantem identidem invisebat. Recitantur Pauli Manutii versus de morte Bonfadii, nec non Matthæi Toscani Epigramma.

NICOLAUS SICCUS.

Carmina plura valde culta, & elegantia scripsit. Marii Matii de eo elogium. Romæ magna fuit ejus nominis existimatio. Falso ei tribuitur Epigramma in salacem formicam. Militari etiam gloria floruit. Præfecturam Justitiæ Mediolani exercuit. Ad Cardinalem Christophorum Madrutium, & ad Antonium Perenottum, Episcopum Atrebatensem, plura transmisit carmina, quorum aliqua recitantur. Eorum argumentum querelæ, ut plurimum, ob insignia gesta, quorum nullam mercedem retulisset, quodque dignitatem sibi collatam proprio patrimonio tueri cogeretur. Ea dimissa ad fruendas Villæ suæ delicias, quas describit, redactus fuit. Epigramma de Benedicto Varchio non a Sicco, sed ab ipso Varchio compositum credi debet. A Varchio magni habitus fuit Siccus, quemadmodum & ab Hieronymo Cardano, Antonio Cerruto, cujus versus recitantur.

BARTHOLOMÆUS THEANIUS.

Magnopere laudatur ab Joanne Planerio ejus conterraneo in Epistolis. Edidit Carmen Heroicum de Brixia a Gallis capta, dicavitque Camillo Capreolo hendecasyllabis, qui recitantur, nec non alii ad Nicolaum Siccum in Monte Claro Musas colentem.

CÆSAR DUCCUS.

Hujus Poesin plures ea ætate commendarunt. Scripsit Hendecasyllabon ad Quintianum Stoam, Elegiam in Mulieres caudatas vestes ferentes, item Hendecasyllabon ad Hieronymum Bornatum, quo Occultæ Academiæ Principes recenset, nec non Epigramma in libellum Natalis Comitum de Venatione. Ea omnia recitantur.

ANDREAS MUTIUS.

P. Franciscum Spinulam insectatus est suis versibus, ex quibus affertur Tetrastichon, & Hexastichon. Afferuntur etiam aliquot Spinulæ versus, quibus hic adversarios suos nominat, & carpit.

AUGUSTUS COCCEJANUS.

Fuit unus ex præcipuis, qui Jovii Elogia versibus illustrarunt. Affertur carmen ejus de Romulo, nec non aliud, quo funera Clusioliæ Domus deplorat, patris scilicet, ac filii. Coccejanum magni fecit M Antonius Flaminius, ut constat ex Hendecasyllabo, quod recitatur.

CALEMERIUS BALNEACATTUS.

Elegans Hendecasyllabon carminibus Marulli Tarcaniotæ adjunxit. Ei favit, nullo partium studio in asperis rixis, quibus Marullus, & Politianus se invicem proscindebant, abductus. Affertur illud Hendecasyllabon, nec non aliud de reditu Marini Becichemi ad Urbem Brixiæ. Item scripsit Epigramma in laudem Jo Baptistæ Benivoli, Brixiani, ob Opuscula de Liberorum Educatione ab eo recognita quibus Epistola etiam Joannis Calphurnii præfigitur in alia Editione.

JOANNES MARIUS MATIUS.

Scripsit hendecasyllabos, quibus plura Vitæ suæ Historiæ illustrantur ad Sodales suos, & alios ad Monachos Bobii. Recitantur ex libello ipsius Apologiam continente adversus quosdam Professionis suæ impugnatores. DIO

DIOMEDES SALA.

Unus fuit ex P. Francisci Spinulæ adversariis, ut patet ex Epitaphio in Torquatum, & ex Epigrammate in Hippolytum Corsinum. Epitaphium Corsino conscripsit Jo. Antonius Taygetus, & præterea ejus laudes prosecutus est in Ecloga, cujus priores versus recitantur. Idem Taygetus Salæ Poesin *magnopere commendavit versibus, qui referuntur.*

JO. ANTONIUS TAYGETUS.

Auctor ipse fuit Collectionis carminum Academicorum Occultorum. Hujus Academiæ primates recenset in versibus, qui recitantur. Idem Taygetus vulgavit Collectionem carminum Poetarum præstantium. In ea est Epigramma ad Ludovicum Calinum, quod affertur. Ludovicus hic forte is ipse, ad quem exstat Epistola Italica M Antonii Flaminii, plena utique bonæ frugis, de ratione, qua Mutius ejus filius politioribus literis instituí deberet. Mutii Calini nomen satis celebre in Epistolis Pauli Manutii, quod spectat ad politiorem literaturam. Ascendit ad Archiepiscopatum Jaderensem, quem postea commutavit cum Interammate. Mutuæ de ea migratione, Manutii ad ipsum, & ipsius ad Manutium Epistolæ.

HIERONYMUS BORNATUS.

Suos in Academia Occultorum Sodales, Duccum, Soncinum, & Taygetum celebravit versibus, qui recitantur; & alii quoque in Albertum Lollium Ferrariensem, nec non in Vincentium Metellum. Academia Occultorum cœpit anno 1563. *& viginti tantum annis floruit; at postea quadantenus revixit.*

LUDOVICUS FEDERICUS.

Unus ex Academicis Occultis. Scripsit Hexametros, quibus queritur, severius in suam, Majorumque suorum conditionem inquiri ex Brixiani Senatus decreto, ut in Curiæ ordinem recipi valeret.

Pro-

Producuntur, nec non bendecasyllabi pro adventu Bernardi Georgii Prætoris. Ad Ludovicum Federicum inscribitur Ecloga nautica Taygeti, cujus aliqui versus recitantur. Exhibentur item versus, quibus Academici Occulti labores suos nuncupant Jo Francisco Cardinali Commendono. Hunc quibusdam bendecasyllabis laudavit etiam Carolus ex Comitibus S. Bonifacii, unus ex illis Academicis. Poetica Commendoni vena fuit ipsius ad Julium III. prima commendatio.

COMES BRUNORIUS GAMBARA.

Hujus versus propriis intexuit P. Franciscus Spinula, ad quem exstat ipsius Gambaræ Elegia, quæ recitatur, una cum aliquot bendecasyllabis in laudem Spinulæ, hujusque in Psalmos Paraphrasis. Hæc lucem vidit Basileæ an. 1548. ipso Spinula ignorante. Laudata etiam reperitur a M. Antonio Majoragio.

VINCENTIUS ZINUS.

Patriam, & conditionem suam declarat in Epigrammate ad Herculem Ferrariæ Ducem, quod datur. Familiam Estensem suis carminibus Zinus frequenter decantat, & doctos etiam Viros, quibus ea tempestate Aula Herculis, & Renatæ ejus conjugis abundabat. Vincentius Zinus sanguine conjunctus fuit Petro Francisco Zino, Archipresbytero Lonati, ac postea Canonico, ac in Patavino Gymnasio Philosophiæ Professori, ut fidem facit ipsius Vincentii Epistola nuncupatoria ad Philippum Contarenum. Hujus frater Marcus Contarenus auctor Epigrammatis, quod recitatur.

JOSEPHUS MILIUS VOLTOLINA.

Scripsit Poema de cultu Hortorum maxime elegans. Afferuntur priores aliqui versus. Opus suum non adeo jactavit, ac fecit Nicolaus Rapinus in Præfatione, & in Prologo libri secundi. Inscripsit suum Poema Joachino Scaino, Saloensi civi, & Mecœnati suo, cui magnas tribuit laudes. Alios Saloenses ea ætate illustriores indicat in versibus, qui afferuntur. De re rustica egregie item meritus est Augustinus Gallus Brixianus, cujus Opus in Gallicam

etiam linguam conversum fuit . De eo plura . Laudatur ab Antonio Querengo, & ab Joanne Antonio Taygeto, quorum versus exhibentur . Crescentii de Agricultura Tractatum, mendis omnino vitiatum, Comes Jo. Franciscus Gambara eo tempore emendavit, ut testatur ipse Augustinus Gallus . Gallus Opus suum dicavit Emmanueli Sabaudiæ Duci, & in Epistola ad ipsum meminit Petri Comitis Advocati, qui in ejus Aula ad magna negotia adhibebatur . Milius ad calcem Poematis sui adjecit Eclogam, & Hendecasyllabon . Scripsit aliud Poema, cui titulus, Hercules Benacensis.

LAURENTIUS GAMBARA.

Scripsit quamplura Poemata, inter quæ illud de Columbi Navigatione maximopere laudatur a Manutio in Epistolis, quemadmodum ab Julio Lipsio, & Lilio Gyraldo. Recitatur hujus Poematis initium, nec non aliqui versus ex Poemate, Venetiæ, & alii ex Poemate, Caprarola . Poema, Expositi, metaphrasis est Pastoralium Longi, cui fatetur multa de suo addidisse. De Poemate Columbeidis Epistola Bartholomæi Ricii . Gambaræ Carmina laudantur a Basilio Zanchio, quem vicissim Gambara laudat in suis . Utraque recitantur . De Gambaræ ad gelidas Germaniæ oras profectione affertur M. Antonii Flaminii Hendecasyllabon . Gambara quamplurima sua carmina combussit, quod turpia, & Deorum fabulas continerent . Ejus de Poesis ratione libellus, an Antonio Possevino tribuendus, incertum videtur . Haud multo post Laurentium Gambaram Julius Cæsar Stella aliud de Columbi navigatione Poema edere cœpit, cujus duo priores tantum exstant libri a Francisco Bencio, aliorum etiam doctorum Virorum testimonio, valde commendati. Stella ille, licet Romanus, etiam pro Brixiano habendus . Vincentius Stella, & Fabius ejus filius, Brixiani, magna cum laude memorantur a Manutio in Epistolis . Bartholomæus Stella sodalis fuit Cardinalis Poli in Anglica Legatione, de quo affertur Sabæi Epigramma . Michaelis Mercati Metallothecæ, & Mercurialis de Arte Gymnastica Editiones ornantur quibusdam Laurentii Gambaræ carminibus.

THEO-

THEOPHILUS MONACHUS BRIXIANUS.

Scripsit carmina, quae edita reperiuntur Brixiae per Bernardinum Misintam Papiensem an. 1496. *Praemittitur iis Epistola Heliae Capreoli ad Augustinum Æmilium, quae recitatur, nec non Theophili versus nonnulli ex Elegia, & ex Dialogo de Vita Monastica, & Politica. In eodem libello exstant Elegi de vita, & moribus D. Bernardi, quibus praemittitur ipsius Theophili ad Ludovicum Martinengum Epistola, quae affertur, nec non alia ad P. Praesidem Congregationis S. Justinae praemissa Hymnis in solemnitatibus S. Benedicti, S. Lucae, & S. Justinae, quorum priores versus recitantur.*

T. PROSPER MARTINENGUS.

Monachus & ipse Benedictinus. Ejus Elogium lato calamo persequitur Auctor Biblioth. Benedict. Casin. Excelluit literis Latinis, Graecis, & Hebraicis. Ob Graeca Poemata ab eo scripta habitus fuit alter Homerus, & alter Pindarus. Omnia ipsius Carmina tribus Voluminibus Romae editis continentur, in quibus obvia sunt multorum elogia in Martinengum. Ad hunc Franc. Spinula versus quosdam ludicros transmisit, qui recitantur. Severiores etiam literas coluit, de quo alibi.

UBERTINUS POSCULUS.

Plura scripsit Poemata, typis minime edita. Prae caeteris celebre illud, cui titulus, Constantinopolis. Dividitur in quatuor libros. Afferuntur ex eo priores aliqui versus, nec non Tetrastichon, quo patriam, & conditionem suam prodit. Posculus laudatur a Cereto in Brixiae Panegyr.

JOANNES CALPHURNIUS.

Omissis Jo. Britannico, Jo. Taberio, Codro Urceo, de quorum Poesi sat dictum in prima hujus Operis Parte, memoratur Carmen Jo. Calphurnii, cujus argumentum, laudes Joannis Inderbachii Pontificis Tridentini, & interitus beati Simonis infantis a

Ju-

Judæis mactati. Earum laudum priores versus afferuntur. Interitus autem integrum Carmen, quod luculentum est testimonium pro Actorum Passionis beati Simonis veritate comprobanda. Ea Passio contigit an. 1474. *Carmen autem Calphurnii continetur in Volumine edito typis an.* 1481. *& ibi Calphurnius affirmat, se Carmen illud* olim *composuisse. Eadem Acta scriptis consignavit Joannes Mathias Tiberinus Medicus, Brixianus, Poetica, & Oratoria facultate non minus, quam Medicina insignis eo ipso tempore. Volumen illud, unde Calphurnii Carmen recitatum est, exhibet Catullum, Tibullum, Propertium, & Statium emendatos ipsius Calphurnii cura, quam ipse testatur in Epistola ad Hermolaum Barbarum Editioni illi præmissa, quæque in priore Parte bujus Operis, ubi de Catullo, commendata fuit, & ab omni dubietate vindicata.*

PYLADES BUCCARDUS.

Hesiodi Theogoniam Elegiacis versibus conscripsit, quorum aliquot afferuntur ex libro ultimo desumpti. Opus suum nuncupavit Lucæ Tertio. Hesiodo Homerus conjungitur, ut de eo quoque Brixiana literatura benemerita fuisse dignoscatur. Quum nihil prorsus Homerici typis impressum uspiam prodiisset Justinianus Luzaghus, Brixianus, in lucem edidit Brixiæ an. 1474. *Versionem Latinam Iliadis a Laurentio Valla confectam, eamque Bernardo Justiniano, qui eandem Parisiis inventam transcribendam curaverat, nuncupavit. Affertur ea Luzaghi Epistola Bernardi Justiniani laudes etiam ex Sixti IIII. Rom. Pont. oraculo. Gallica Legatione fungens, literarum studium haudquaquam seposuit, ut patet ex ejus Oratione ad Universitatem Parisiensem. Recitatur ejusdem Luzaghi Epigramma in Vallæ versionem. Hæc non omnium quidem prima, at alias Nicolao V. Rom. Pont. jubente elaboratas, præsertim Horatii Romani illam, præcessit. Item Gallicæ Legationi Aloysii Mocenici debetur vetustissimus Plinii Epistolarum Codex ab eo in Italiam allatus, teste Aldo Manutio. Nova Vallæ Versionis Editio prodiit Brixiæ an.* 1497. *per Baptistam Farfengum Presbyterum, impensa vero Francisci Laurini, civis Brixiani, cujus est Præfatio ei Editioni apposita. Vernacula versio Comœdiarum Aristophanis edita Venetiis an.* 1545. *auctores*

habet Bartholomæum, & Petrum Rositini a Prato Alboini, qui eam Camillo Gambaræ dedicarunt.

BONIFACIUS BEMBUS.

Hic, de quo supra inter Oratores, Poesin etiam excoluit. Exstat ejus Elegia ad Cassandram Fidelem Venetam, ex qua recitantur aliqui versus Cassandræ laudes, & una simul domesticas clades ipsius Bonifacii exprimentes. Cassandra a Politiano, aliisque maximopere commendata. Præter illam Elegiam alia etiam carmina scripsit Bonifacius Bembus.

ANDREAS MARO.

Poetica extemporalitate reliquos sui temporis Vates superavit, teste Gyraldo, ac proinde Sassium, Lippum, Gazoldum, & Quernum. Ob eam donatus fuit a Leone X. sacerdotio. Laudes ejusdem ex Pierio Valeriano, cujus versus recitantur; nec non ex Paulo Jovio, qui unum ejus versum refert. Exstat præterea Maronis Epigramma in fronte celebris libri, cui titulus, Hypnerotomachia Poliphili, quod recitatur, una cum alio Tetrasticho. Infelix Maronis exitus ex Gyraldo, Valeriano, & Jovio. Brixianum fuisse negari non debet, pro quo affertur Latomi Epigramma.

MACCARONICA MERLINI COCAI.

Theophili Folengi, Mantuani, & Monasticam vitam in Cœnobio Brixiano S. Euphemiæ professi, Opus Maccaronicum primam lucem debet Benacensibus Alexandri Paganini typis an 1521. Paganinus non Tusculani tantum, sed & Venetiis typographiam exercuit, Aldinarum formarum nitorem æmulatus.

ITALICA BRIXIANORUM POESIS.

Eorum Poetarum duplicem habemus Collectionem, unam scilicet opera Hieronymi Ruscelli, & aliam Academicorum Occultorum carmina complectentem. In priore Veronica Gambara principem locum obtinet. De ea breviter. Aliorum autem Poetarum nuda

nuda nomina recitantur ex utraque illa Collectione.

OCTAVIUS PANTAGATHUS.

Celeberrimum hoc Brixianæ literaturæ decus, vix credi potest quot quantasque laudes sua ætate a doctis Viris obtinuerit, Manutio scilicet, Panvinio, Gyraldo, quorum dicta indicantur. Choro etiam Poetarum jure adjungendus ex Mureti, Statii, Flaminii, Pignæ, Catenæ, Malatestæ testimoniis, quorum versus recitantur. Catulli carmina manu sua emendata fuisse testatur Muretus, ejusque lectiones, tam ipse, quam Statius venerati sunt, quæ propterea religiose retinendæ, etsi aliquando nonnulli Codices Manuscripti ab eis discrepent, & antiquissima etiam Catulli Editio an. 1472. *quam mendis refertam Calphurnius affirmat. Pantagathi honorifice meminit Cardinalis Fridericus Borromæus in libro de fugienda ostentatione, cujus excerptum affertur in Præfatione ad nuperam Mediolanensem Editionem Operum Caroli Sigonii.*

SCRIPTORES

In altera hac Voluminis parte memorati, & designati numeris.

GRAMMATICA.

ORA-

ORATORIA.

POETICA.

FINIS.